

อโถ สัจฉินสุส ผล น นสุสติ
ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย

จุฬารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ Thammasat University Archives bulletin

120 ปีชาตกาล ปรีดี พนมยงค์

No.24

June 2020 - May 2021 มิถุนายน 2563 - พฤษภาคม 2564

Thammasat University Archives bulletin
จุฬารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

24

สืบสาน
รักษา
ต่อยอด

ปรีดี พนมยงค์

years

June 2020 - May 2021
มิถุนายน 2563 - พฤษภาคม 2564

ประกาศคณะราษฎร

ราษฎรทั้งหลาย

เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชสมบัติสืบจากพระเชษฐา
นั้น ในชั้นต้น ราษฎรบางคนได้หวังกันว่า กษัตริย์
องค์ใหม่นี้คงจะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การก็
หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจ
เหนือกฎหมายอยู่ตามเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์และ
คนสอพลอไร้คุณความรู้ให้ดำรงตำแหน่งที่สำคัญ ๆ
ไม่ทรงฟังเสียงราษฎร ปลอมให้ข้าราชการใช้อำนาจ
หน้าที่ในทางทุจริต มีการรับสินบนในการก่อสร้าง
ซื้อของใช้ในราชการ หากำไรในการเปลี่ยนราคาเงิน
ผลาญเงินของประเทศ ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษ
มากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดยขาด
หลักวิชา ปลอมให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม
ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำในทางเศรษฐกิจและ
ความฟืดเคืองในการทำมาหากิน ซึ่งพวกราษฎรได้
รู้กันอยู่ทั่วไปแล้ว รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย
มิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้

การที่แก้ไขไม่ได้ ก็เพราะรัฐบาลของกษัตริย์นี้มิได้
ปกครองประเทศเพื่อราษฎรตามที่รัฐบาลอื่น ๆ ได้
กระทำกัน รัฐบาลของกษัตริย์ได้ถือเอาราษฎรเป็น
ทาส (ซึ่งเรียกว่า ไพร่ บ้าง ข้า บ้าง) เป็นสัตว์
เดรัจฉาน ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์ เหตุฉะนั้น แทนที่จะ
ช่วยราษฎร กลับพากันทำนาบนหลังราษฎร จะเห็น
ได้ว่า ภาษีอากรที่บีบคั้นเอามาจากราษฎรนั้น กษัตริย์
ได้หักเอาไว้ใช้ส่วนตัวปีหนึ่งเป็นจำนวนหลายล้าน
ส่วนราษฎรสิ กว่าหาได้แม้แต่เล็กน้อยแทบเลือดตา
กระเด็น ถึงคราวเสียเงินราชการหรือภาษีใด ถ้าไม่มี
เงิน รัฐบาลก็ยึด ทรัพย์สินหรือใช้งานโยธา แต่พวกเจ้า
กลับนอนกินกันเป็นสุข ไม่มีประเทศใดในโลกจะให้เงิน
เจ้ามากเช่นนี้ นอกจากพระเจ้าซาร์และพระเจ้าไกเซอร์
เยอรมัน ซึ่งชนชาตินั้นก็ได้โค่นราชบัลลังก์เสียแล้ว

รัฐบาลของกษัตริย์ได้ปกครองอย่างหลอกลวง ไม่
ซื่อตรงต่อราษฎร มีเป็นต้นว่า หลอกว่า จะบำรุง
การทำมาหากินอย่างโน้นอย่างนี้ แต่ครั้นคอย ๆ ก็
เหลวไป หาได้ทำจริงจึงไม่ มีหน้าซ้ำ กล่าวคำหิมน
ประมาทราษฎรผู้มีบุญคุณเสียภาษีอากรให้พวกเจ้า

“ ประกาศคณะราษฎร
ฉบับที่ ๑ เวลาบ่าย
๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ”

ได้กินว่า ราษฎรยังมีเสียงทางการเมืองไม่ได้ เพราะ
ราษฎรยังโง่ คำพูดของพวกรัฐบาลเช่นนี้ใช้ไม่ได้
ถ้าราษฎรโง่ เจ้าก็โง่ เพราะเป็นคนชาติเดียวกัน
ที่ราษฎรรู้เท่าไม่ถึงเจ้านั้น ไม่ใช่เพราะโง่ เป็นเพราะ
ขาดการศึกษาที่พวกเจ้าปกปิดไว้ไม่ให้เรียนเต็มที่
เพราะเกรงว่า เมื่อราษฎรได้มีการศึกษา ก็จจะรู้ความ
ชั่วร้ายที่พวกเจ้าทำไว้ และคงจะไม่ยอมให้เจ้าทำนาบน
หลังคน

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เถิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร

ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บรรพบุรุษของ
ราษฎรเป็นผู้ช่วยกันกู้ให้ประเทศมีอิสระภาพพ้นมือ
จากข้าศึก พวกเจ้ามีแต่จะขูดมือเปิบ และกวาดรวบ
ทรัพย์สินสมบัติเข้าไว้ตั้งหลายร้อยล้าน เงินเหล่านี้เอามา
จากไหน? ก็เอามาจากราษฎร เพราะวิธีทำนาบนหลัง
คนนั่นเอง บ้านเมืองกำลังอืดเคืองฟืดเคือง ชาวนาและ
พ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำไม่ได้ผล รัฐบาล
ไม่บำรุง รัฐบาลไล่คนงานออกอย่างเกลื่อนกลาด
นักเรียนเรียนเสร็จแล้วและทหารปลดกองหนุนแล้ว
ไม่มีงานทำ จะต้องอดอยากไปตามยถากรรม เหล่านี้
เป็นผลของรัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมาย บีบคั้น
ข้าราชการชั้นผู้น้อย นายสิบ และเสมียน เมื่อให้ออก
จากงานแล้วก็ไม่ให้เบี้ยบำนาญ ความจริงควรเอาเงิน
ที่กวาดรวบรวบไว้มากจัดบำรุงบ้านเมืองให้มีงานทำ
จึงจะสมควรที่สนองคุณราษฎรซึ่งได้เสียภาษีอากร
ให้พวกเจ้าได้ร่ำรวยมานาน แต่พวกเจ้าก็หาได้ทำ
อย่างใดไม่ คงสูบเลือดกันเรื่อย ๆ ไป เงินมีเหลือ
เท่าใดก็เอาฝากต่างประเทศ คอยเตรียมหนึ่เมื่อ
บ้านเมืองทรุดโทรม ปลอมให้ราษฎรอดอยาก การ
เหล่านี้ย่อมชั่วร้าย

เหตุฉะนั้น ราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่
รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว
จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจ
ของรัฐบาลของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่า
การที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ ก็โดยที่จะต้องจัดการ
ปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลาย ๆ
ความคิด ดีกว่าความคิดเดียว ส่วนผู้เป็นประมุขของ
ประเทศนั้น คณะราษฎรไม่ประสงค์ทำการแย่งชิง
ราชสมบัติ ฉะนั้น จึงได้ขอเชิญให้กษัตริย์องค์นี้ดำรง
ตำแหน่งกษัตริย์ต่อไป แต่จะต้องอยู่ใต้กฎหมาย
ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน จะทำอะไรโดยลำพัง
ไม่ได้ นอกจากด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร
คณะราษฎรได้แจ้งความประสงค์นี้ให้กษัตริย์ทราบแล้ว
เวลานี้ยังอยู่ในความรับตอบ ถ้ากษัตริย์ตอบปฏิเสธ
หรือไม่ตอบภายในกำหนด โดยเห็นแก่ส่วนตนว่า จะ
ถูกลดอำนาจลงมา ก็จะชื่อว่าทรยศต่อชาติ และก็เป็น
การจำเป็นที่ประเทศจะต้องมีการปกครองแบบอย่าง
ประชาธิปไตย กล่าวคือ ประมุขของประเทศจะเป็น
บุคคลสามัญ ซึ่งสภาผู้แทนราษฎรได้เลือกตั้งขึ้นอยู่
ในตำแหน่งตามกำหนดเวลา ตามวิธีนี้ ราษฎรพึงหวัง
เถิดว่า ราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุก ๆ คน
จะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดม
อยู่แล้วตามสภาพ เมื่อเราได้ยึดเงินที่พวกเจ้ารวบรวบ
ไว้จากการทำนาบนหลังคนตั้งหลายร้อยล้านมาบำรุง
ประเทศขึ้นแล้ว ประเทศจะต้องเฟื่องฟูขึ้นเป็นแน่นอน
การปกครองซึ่งคณะราษฎรจะพึงกระทำก็คือ จำต้อง
วางโครงการ อาศัยหลักวิชา ไม่ทำไปเสมือนคน
ตาบอดเช่นรัฐบาลที่มีกษัตริย์เหนือกฎหมายทำมาแล้ว
เป็นหลักใหญ่ ๆ ที่คณะราษฎรวางไว้ มีอยู่ว่า

เอกราช

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น
เอกราชในทางการเมือง ในทางศาล ในทางเศรษฐกิจ
 ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง

ปลอดภัย

๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ
ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มาก

เศรษฐกิจ

๓. จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทาง
เศรษฐกิจโดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ
จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎร
อดอยาก

เสมอภาค

๔. จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่ให้พวก
เจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)

เสรีภาพ

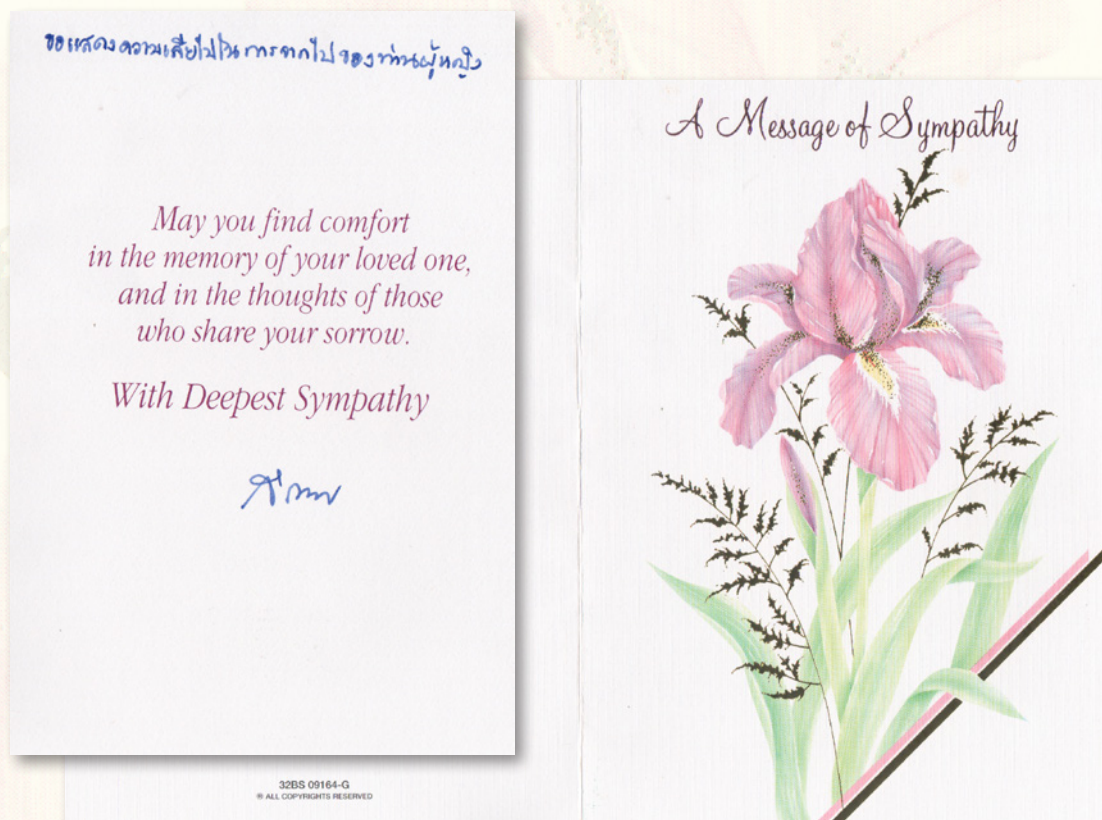
๕. จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ
เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๔ ประการดังกล่าว
ข้างต้น

การศึกษา

๖. จะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร

ราษฎรทั้งหลายจงพร้อมใจกันช่วยคณะราษฎรให้ทำ
กิจอันจะคงอยู่ชั่วดินฟ้านี้ให้สำเร็จ คณะราษฎรขอให้
ทุกคนที่มีได้ร่วมมือเข้ายึดอำนาจจากรัฐบาลกษัตริย์
เหนือกฎหมายพึงตั้งตนอยู่ในความสงบ และตั้งหน้า
ทำมาหากิน อย่าทำการใด ๆ อันเป็นการขัดขวางต่อ
คณะราษฎร การที่ราษฎรช่วยคณะราษฎรนี้เท่ากับ
ราษฎรช่วยประเทศ และช่วยตัวราษฎร บุตรหลาน
เหลนของตนเอง ประเทศจะมีความเป็นเอกราชอย่าง
พร้อมบูรณ์ ราษฎรจะได้รับความปลอดภัย ทุกคน
จะต้องมีงานทำ ไม่ต้องอดตาย ทุกคนจะมีสิทธิเสมอกัน
และมีเสรีภาพ พ้นจากการเป็นไพร่เป็นข้าเป็นทาส
ของพวกเจ้า หหมดสมัยที่เจ้าจะทำนาบนหลังราษฎร
สิ่งที่ทุกคนพึงปรารถนา คือ ความสุขความเจริญ
อย่างประเสริฐ ซึ่งเรียกกันเป็นศัพท์ว่า “ศรีอาริย์” นั้น
ก็จะพึงบังเกิดขึ้นแก่ราษฎรถ้วนหน้า

บัตรภาพแสดงความเสียพระทัยต่อการจากไปของ
ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ (2 มกราคม 2455 – 12 พฤษภาคม 2550)
ที่สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
พระราชทานแก่ทายาท "ปรีดี-พูนศุข" เมื่อเดือนพฤษภาคม 2550
("ได้นำความกราบบังคมทูลทราบบฝ่าละอองพระบาทแล้ว พระราชทานพระราชานุญาตตามที่ขอ"
อ้างอิงจากหนังสือที่ รล 0010/3363 ลงวันที่ 12 มิถุนายน 2563)

จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 24 มิถุนายน 2563-พฤษภาคม 2564

ISSN 1906-1692

ออกแบบปก

John Nonlen

เจ้าของ

หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
หอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รูปเล่ม

นริศรา สายสงวนสัตย์

ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เอกรินทร์ ยลระบิล
ฐิติมา เขียรอนันตกุล
กาญจนาภรณ์ จิตต์สง่า

พิสูจน์อักษร

วิภาพ หุยากรณ์

โรงพิมพ์

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จำนวน

1,000 เล่ม

บรรณาธิการประจำฉบับ

กษิติศ อนันตนาธร

กองบรรณาธิการ

ฐานิตา บุญนำ
ผจงรักษ์ ชำเจริญ

สารบัญ

คณะราษฎร: จากลานพระบรมรูปทรงม้าสู่วัดประชาธิปไตย	6
นริศ จรัสจรรยาวงศ์	
งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ	34
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรีัญญ เทพสงเคราะห์	
สิ่งของ(คณะ)ราษฎร	48
รองศาสตราจารย์ ดร.ชาตรี ประกิตนันทการ	
คลองสรพสามิตกับการพัฒนาการผลิตเกลือ ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร	65
ดร.ธนพงศ์ จิตต์สง่า	
ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย	88
ดุษฎี พนมยงค์	
จดหมายจากผู้นำประเทศจีน	96
กษิติศ อนันตนาธร	
จดหมายกับความหมายต่อบางเรื่องในประวัติศาสตร์	110
กษิติศ อนันตนาธร	
โครงสร้างเอกสารของหอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	148
กาญจนาภรณ์ จิตต์สง่า	

บทบรรณาธิการ

“เราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด และครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งอาณาราษฎรตลอดไป” เป็นพระปฐมบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2562 ที่บรรณาธิการน้อมนำมาปฏิบัติในการจัดทำ **จุลสารหอจดหมายเหตุ-เหตุการณ์ศาสตร์** ฉบับนี้ที่มีหัวข้อว่า “สืบสาน รักษา ต่อยอด” กล่าวคือ เป็นการสืบสานความรู้และเรื่องราวในอดีตมาสู่ปัจจุบันและอนาคต รักษาเอกสารจดหมายเหตุที่มีค่าไว้ให้ผู้คนร่วมสมัยตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่ทำลายล้างสิ่งที่เราไม่ชอบใจให้ปลาสนาการไป และต่อยอดความรู้และเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบจากเอกสารจดหมายเหตุนี้ให้นำไปสู่ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ของมหาชนสืบไป

จุลสารหอจดหมายเหตุเหตุการณ์ศาสตร์ ฉบับนี้ นอกจากเผยแพร่เอกสารในหอจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และบทความที่เกี่ยวข้องกับการใช้เอกสารจดหมายเหตุแล้ว ยังจัดทำขึ้นเพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวาระ 120 ปีชาตกาล ของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัย (11 พฤษภาคม 2563) และ 88 ปีแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 อีกด้วย

บทความ 3 เรื่องแรกพัฒนามาจากสิ่งที่คุณเขียนทั้ง 3 คนนำเสนอในการเสวนาวิชาการเปิดตัวปฏิทินปีวายุ 2563: “ไทยใหม่-ฉลองรัฐธรรมนูญ” เมื่อเดือนธันวาคม 2562 เรื่องแรก นายนิริศ จรัสจรรยาวงศ์ กล่าวถึงภาพรวมของสมาชิกคณะราษฎร และหนังสือต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ผ่านบทความ **คณะราษฎร: จากลานพระบรมรูปทรงม้าสู่วัดประชาธิปไตย** ขณะที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรัญญู เทพสงเคราะห์ อภิปรายผ่านประเด็นของงานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ ที่แสดงให้เห็นถึงความตื่นตัวของราษฎรหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และบทความ **สิ่งของ(คณะ)ราษฎร** รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติรี ประภิตนันทการ หยิบยกสิ่งของวัตถุในชีวิตประจำวันมาอธิบายเชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475 ได้อย่างน่าสนใจ

บทความถัดมาของอาจารย์ ดร.ธนพงศ์ จิตต์สง่า เรื่อง **คลองสรรพสามิตกับการพัฒนาการผลิตเกลือในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร** นำเสนอผลงานด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐานของประเทศโดยเน้นที่เรื่องคลองและเกลือ ซึ่งเป็นประเด็นที่แทบจะไม่เคยถูกกล่าวถึงมาก่อน

ต่อมาเป็นบทความ ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย ของครูดุษฎี พนมยงค์ ที่นำเสนอเกร็ดทางประวัติศาสตร์ของสิ่งมีชีวิตอื่นที่มีชื่อว่า “ปรีดี” เช่นเดียวกัน นั่นคือ นักปรีดี และ ปลาปล้องทองปรีดี พร้อมเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

บทความ 2 เรื่องถัดมา นายกษิตศ อนันนทธาร นำจดหมายชิ้นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับนายปรีดี มาเปิดเผย หลายฉบับนับได้ว่าเผยแพร่ครั้งแรกที่นี่ สำหรับ จดหมายจากผู้นำประเทศจีน เป็นการนำจดหมายของเหมาเจ๋อตุง และโจวเอินไหล ที่เขียนตอบจดหมายของนายปรีดีเป็นจำนวนหลายฉบับ พร้อมด้วยบันทึกการสนทนาของเหมาเจ๋อตุงกับนายปรีดีในปี ค.ศ. 1965 มาเผยแพร่ ซึ่งเอกสารทั้งหมดที่ใช้ในบทความนี้มาจากเอกสารในความครอบครองของทายาท “ปรีดี-พูนศุข”

ส่วนจดหมายกับความหมายต่อบางเรื่องในประวัติศาสตร์ นายกษิตศนำเอกสารในหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาเขียนร้อยเรียงเป็นเรื่องราวจากบุคคลต่าง ๆ ที่เขียนถึงปรีดี (และรวมถึงท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์) ตั้งแต่วัยหนุ่มที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนถึงหลังการอสัญกรรมของเขา

สำหรับบทความสุดท้าย กาญจนภรณ์ จิตต์สง่า ได้เขียนอธิบายถึงโครงสร้างเอกสารของหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปัจจุบันนี้ และยินดีรับบริจาคเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เพื่อเก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งนี้สืบไป ทั้งนี้ หอจดหมายเหตุมีที่ทำการใหม่แล้ว ณ อาคารอุทยานการเรียนรู้ป๋วย 100 ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต

ความคิดของคณะราษฎรที่ดี ของนายปรีดีก็ดี ที่ต้องการให้ประเทศของเรามีเอกราช ปลอดภัย เศรษฐกิจที่บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร ความเสมอภาค สิทธิเสรีภาพ และการศึกษามีคุณภาพนั้น ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ของราษฎรทั้งหลาย จึงน่าที่พวกเราจะสืบสาน รักษา และต่อยอด ให้เกิด “ประชาธิปไตยอันพรั่งพร้อมไปด้วยสามัคคีธรรม” ตามความปรารถนาของนายปรีดี พนมยงค์ ดังที่ได้กล่าวไว้ในสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม 2489 นั่นเอง

นายกษิตศ อนันนทธาร

คณะราษฎร: จากลานพระบรมรูปทรงม้า สู่วัดประชาธิปไตย¹

นริศ จรัสจรรยาวงศ์

“ในยามเช้ามีด แสงเงินแสงทองยังไม่เบิกฟ้า ขณะที่พวกชาวมากำลังก่อไฟพื้นเตาดิน หุงข้าว เตรียมตัวออกไปทำงานกรำแดดกรำฝนกับเจ้าควายคู่ยากในทุ่งนา ขณะที่พวกคนงานตามโรงงานและตามท้องไร่ต่าง ๆ กำลังลุกขึ้นจากที่หลับนอนซึ่งได้ปลดปล่อยความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าของวันวาน และเตรียมบรรจุน้ำอาหารที่พอจะประทังชีวิตลงไป ในท้อง ซ่อมแซมแรงงานเพื่อไปเผชิญกับงานหนักของวันใหม่ต่อไป ขณะที่พวกพ่อค้า แม่ค้าหาบเร่และตามตลาดกำลังเตรียมกระบุง กระจาด และเครื่องมือหาบคอน ไปรับสินค้าตามแม่น้ำลำคลองและตามท้องไร่ต่าง ๆ มาขายเพื่อเลี้ยงชีพไปวันหนึ่ง ๆ ขณะที่พวกประกอบอาชีพราชการยังนอนงัวเจียวอยู่บนที่นอน และขณะที่พวกเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ และนายพานิชเศรษฐีกำลังหลับอย่างแสนสุขบนที่นอนอันสูงและอ่อนนุ่มนั้น

“ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันใหญ่หลวงก็ได้เกิดขึ้นเหมือนกัน และเตรียมพร้อมที่จะเผยโฉมของมัน แก่มหาชนในชั่วโมงสองชั่วโมงที่กำลังจะมาถึง...

“ผู้ที่สร้างประวัติศาสตร์หรือนัยหนึ่งผู้ลิขิตชะตากรรมของมนุษย์ ผู้ลิขิตความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของมนุษยชนนั้น ก็หาใช่พระพรหมหรือพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหนไม่ หากเป็นมนุษยชนนั่นเอง”

บทบรรยายย่อ 24 มิถุนายน 2475 ข้างต้น “กุหลาบ สายประดิษฐ์” ใช้เป็นฉากปฐมบทไว้ใน **แลไปข้างหน้า ภาคมหัศจรรย์** เมื่อปี พ.ศ. 2500 ซึ่งหลายท่านถือว่าเป็นวรรณกรรมชิ้นที่ดีที่สุดของ “ศรีบูรพา” ก่อนที่จะลี้ภัยอยู่ที่เมืองจีนอย่างถาวรและสิ้นชีวิตที่นั่นเมื่อ พ.ศ. 2517

¹ กล่าวในเสวนาวิชาการ “ไทยใหม่ – ฉลองรัฐธรรมนูญ” ในโอกาสเปิดตัว “ปฏิทินป๋วย 2563” วันจันทร์ ที่ 23 ธันวาคม 2562 ณ ห้องริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาพประกอบที่เข้ากับบทบรรยายนี้ย่อมเป็นเหตุคณะราษฎรกับพระที่นั่งอนันตสมาคม ณ เช้าวันนั้น หลังคืนวันฝนพรา ยามแสงเงินแสงทองส่องฟ้าใกล้จะสว่างพอเห็นหน้าจำกันได้ “พวกเขา” กว่า 100 ท่าน ได้มาอยู่ ณ ที่นี้เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองและนำประชาธิปไตยสู่สยามประเทศ

วันนี้ผมยินดีมากที่จะได้นำเสนอเรื่องเกี่ยวกับ “พวกเขา ชาวคณะราษฎร” ในมุมที่ผมคิดว่าค่อนข้าง จะสมบูรณ์พอสมควร การนำเสนอครั้งนี้ถือว่าเป็นงานต่อยอดจากบทความเมื่อ 2 ปีก่อน เมื่อครั้งครบ 85 ปี “อภิวินัย 2475” ตีพิมพ์ลงนิตยสาร *ศิลปวัฒนธรรม*² และยังคงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

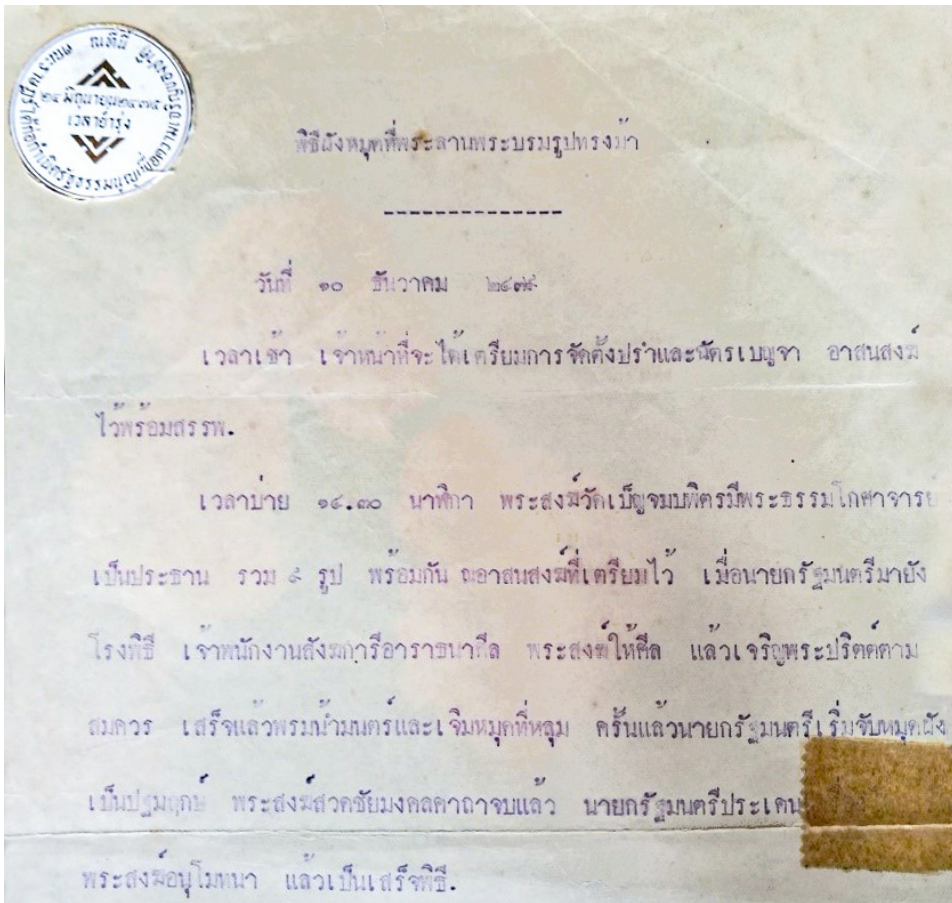
เบื้องต้น เราทำความรู้จักกันก่อนว่าบุคคลเหล่านี้คือใคร? แต่ละท่านมีบทบาทอย่างไรใน เหตุการณ์สำคัญครั้งนั้น ผมตั้งชื่อการอภิปรายว่า “จากลานพระบรมรูปทรงม้าสู่วัดประชาธิปไตย” ผู้ก่อการ คณะราษฎร 100 กว่าท่านไม่ได้รู้จักกันคุ้นกันมาก่อนวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีรู้จักกันเฉพาะผู้นำที่ร่วม ประชุมก่อการจากแต่ละสายงาน กว่าจะมารู้หน้าค่าตากันก็ที่ลานพระบรมรูปทรงม้าเมื่อวันปฏิบัติการ นี่คือ ที่มาของจุดเริ่มต้นที่ว่า “จากลานพระบรมรูปทรงม้า”

ในส่วน “สู่วัดประชาธิปไตย” คืออะไร? กล่าวคือ ปลายทางชีวิตที่เหลือเพียงอัฐิของบุคคลเหล่านี้ เกือบ จะเรียกได้ว่า 80% ปัจจุบันได้มาสถิตอยู่ที่วัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขน พุทธสถานที่เดิมเคยให้ชื่อว่าวัด ประชาธิปไตย

เราเริ่มต้นที่เอกสารพิธีการเปิดเหตุคณะราษฎร สัญลักษณ์แห่งจุดกำเนิดรัฐธรรมนูญขึ้นสำคัญนี้ได้ถูกปักลง เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2479 คือ หลังเปลี่ยนแปลงการ ปกครอง 4 ปี และครบ 4 ปีที่ได้รับรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ภาพหมุดที่ผมนำมาแสดงนี้ตีพิมพ์ในหนังสือฉลองวันชาติสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2483 เราจะเห็นว่าเส้นสาย ยังคงคมชัดอยู่ไม่ลบเลือน พิธีลงหมุดนี้กระทำเมื่อตอน 14.30 น. ณ ลานพระบรมรูปทรงม้า พิกัดนี้อยู่ระหว่างวังปารุสก์วันกับ วัดเบญจมบพิตรฯ หัวหน้าคณะราษฎรและนายกรัฐมนตรี คนนั้น “พระยาพหลพลพยุหเสนา” เป็นประธาน โดยนิมนต์ พระอาจารย์ที่ท่านนับถือ ก็คือ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด) วัดเบญจมบพิตร ขณะที่ยังเป็นพระธรรมโกศาจารย์ มาเป็น ประธานสงฆ์ประกอบพิธีปักหมุดพร้อมกับพระภิกษุอีก 4 รูป สมเด็จพระสังฆราช (ปลด) ยังเป็นพระนิสสัยอาจารย์ของท่าน เจ้าคุณพหลฯ ในงานอุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. 2484 พระอาจารย์ เจ้าคุณพหลฯ รูปนี้เป็นสามเณรรูปที่ 2 ในกรุงรัตนโกสินทร์ที่ สอบได้เปรียญ 9 และเป็นทีโปรดปรานในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก ตาลบัตรปักตราคณะ ราษฎรที่นำมาประกอบนี้เป็นสมบัติของพระมหาเถระองค์นี้ สามารถเข้าชมได้ที่พิพิธภัณฑ์วัดเบญจมบพิตร

² นริศ จรัสจรรยาวงศ์, “อนุสรณ์งานศพสมาชิกคณะราษฎร,” *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 38 ฉบับที่ 8 มิถุนายน 2560, น. 70-113.

ปฏิสนธิประชาธิปไตยไทย ณ ประเทศฝรั่งเศส 3 ป. ริเริ่มก่อการ “ปรีดี-ประยูร”+“แปลก”

2 ป. คือ “ปรีดี พนมยงค์” และ “ประยูร ภมรมนตรี” คนหนึ่งเป็นบุตรชานาเมืองกรุงเก่าอยุธยา ผู้ได้รับทุนรัฐบาล ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นลูกครึ่งฝรั่งของขุนนางชั้นสูงในระบอบเก่า อดีตมหาดเล็ก รัชกาลที่ 6 ทั้งคู่พบกันปี พ.ศ. 2468 ที่กรุงปารีส รูปถ่ายใบนี้สำคัญมาก ประยูรมอบให้กับปรีดีเป็นการส่วนตัว พร้อมลายเซ็น 3 ปีหลังจากปฏิวัติคือปี พ.ศ. 2478 บนรูปมีลายมือที่ประยูรเขียนมอบให้ปรีดีเป็นภาษาฝรั่งเศส แปลไทยได้ว่า “แต่ปรีดีเกลอรัก ที่น่ารักน่าคบ ระลึกถึง วันที่ 6 เมษายน 1935”

ส่วน “บวก 1 ป.” ท่านหลัง คือ “ร้อยโท แปลก ชิตตะสังคะ” หรือที่เรารู้จักกันดีในเวลาต่อมาในนาม “จอมพล ป. พิบูลสงคราม”

ภาพประกอบต่อมา คือ พระบรมฉายาลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระองค์ทรงฉายรูปร่วมกับคณะนักศึกษาที่ฝรั่งเศส ในภาพปรีดี พนมยงค์ ยืนอยู่ด้านหลังกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน

เรื่องปฏิสนธิประชาธิปไตย ณ ประเทศฝรั่งเศส เราต้องดูที่เอกสารชั้นต้น ทั้งปริทัศน์และประยูร ผู้ริเริ่มทั้ง 2 ท่าน หรือ “2 ป.” ได้ทำบันทึกช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคมทั้งคู่ กล่าวคือ ประยูรมาเขียนรวมเล่มราวปี พ.ศ. 2517 และปริทัศน์ก็เล่าความอยู่ในช่วงเวลาไล่ ๆ กัน ซึ่งล้วนเป็นเรื่องรำลึกความหลังเกือบครึ่งศตวรรษก่อน ปริทัศน์บอกว่าในปี ค.ศ. 1925 ตรงกับปี พ.ศ. 2468 “ภายหลังที่ข้าพเจ้าได้สนทนากับ ร.ท. ประยูรฯ หลายครั้งแล้ว จึงได้ชวนเขาไปเดินเล่นที่ถนน Henri-Martin ประรภากันว่าได้ยินผู้ที่ต้องการเปลี่ยนระบบสมบูรณาญามามากมายหลายคนแล้วแต่ยังไม่มีใครจะตัดสินใจเอาจริง ฉะนั้นเราจะไม่พูดแต่ปากคือจะต้องทำจริงจากน้อยไปสู่มากแล้ววางวิธีการชวนเพื่อนที่ไว้วางใจได้ร่วมเป็นหน่วยแรกขึ้น...”³ นี่คือน้ำที่ปริทัศน์พูด และจำได้แม่นยำว่าขณะนั้นท่านอยู่ในวัย “เบญจเพส”

ขณะที่ในปากของประยูรบันทึกไว้หล่อมกันปีหนึ่งว่า เดือนสิงหาคม 2467 ภายในภัตตาคาร Des Ecoleav Henry-Martin ประยูรเกริ่นขึ้นว่า “เราได้พูดเรื่องการเมืองมาตั้งนานแล้วจึงสมควรลงมือกันสักที” ซึ่งคุณปริทัศน์ก็ตะลึงนั่งอยู่คนเดียวแล้วลุกขึ้นจับมือบีบแน่นด้วยความยินดีว่า ‘เอาจริงหรือ’” ประยูรตอบว่า “เอาจริงแน่ เอาเดี๋ยวนี้” การคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงได้เกิดขึ้น ณ บัดนั้น⁴

³ ปริทัศน์ พนมยงค์, “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎร และระบอบประชาธิปไตย,” ใน อนุสรณ์ นายวีระ วีระไวยะ (22 พฤศจิกายน 2535), น. 55.

⁴ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2518), น. 99.

ทั้งสองท่านพูดจากความทรงจำซึ่งคลาดปีกันอยู่ 1 ปี อันนี้พอเข้าใจได้ หากจะวัดความแม่นยำ ส่วนตัวผมเชื่ออาจารย์ปริดีมากกว่า ในบันทึกของปริดีที่ชื่อว่า “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบอบประชาธิปไตย” ปริดีบันทึกเหตุการณ์ครั้งอยู่ฝรั่งเศสไว้ว่า “ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงเพื่อน 6 คน ก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 ขณะนั้นเป็นเวลาก่อนปริดีกลับเมืองไทยเพียงเดือนเศษๆ เท่านั้น มีการประชุมกันที่ ‘RUE DU SOMMERARD’ ซึ่งเป็นห้องเช่าขนาดใหญ่ ประชุมราว 5 วัน”

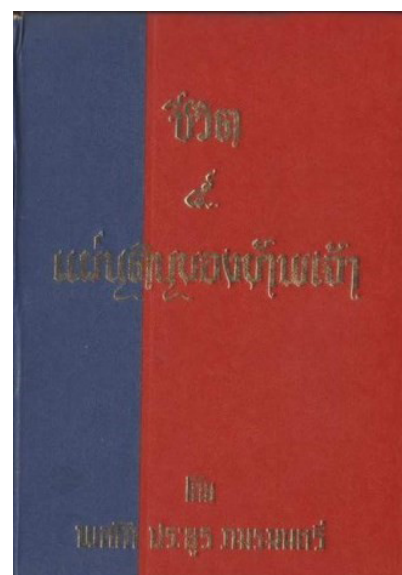
เมื่อกล่าวถึงบันทึกปริดีแล้ว ก็จะต้องถึงบันทึกที่สำคัญอีกเล่มของประยูร นั่นคือเรื่อง **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า** ต่อมาหนังสือเล่มนี้ได้รางวัลจากกระทรวงศึกษาธิการในปี พ.ศ. 2519 แต่ปรากฏว่าปริดีฟ้องประยูรว่าข้อมูลหลายอย่างไม่ถูกต้อง จนทำให้สุดท้ายหนังสือเล่มนี้ถูกเก็บ จนทุกวันนี้ก็กลับกลายเป็นหนังสือหายากไป สุดท้ายเมื่อครอบครัวของประยูรนำหนังสือเล่มนี้มาพิมพ์ซ้ำในปี พ.ศ. 2525 ในงานศพของประยูร ภมรมนตรี ได้ถูกเซ็นเซอร์ไปหลายภาคส่วน เพราะฉะนั้นหากเราจะอ่าน **ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า** ให้ได้อรรถรส ก็ต้องอ่านจากเล่มที่ถูกปริดีฟ้อง

ประยูรรู้จักคุ้นเคยกับจอมพล ป. ตั้งแต่เรียนด้วยกันสมัยเรียนโรงเรียนนายร้อยเมื่ออายุ 10 กว่าขวบ ขณะนั้นมีสมาชิกผู้ก่อการคณะราษฎรอยู่อีก 2 ท่านรุ่น ๆ กันคือ หลวงอำนวยสงคราม (ถม เกษะโกมล) และหลวงอดุลเดชจรัส (บัตรพึ่งพระคุณ) ทั้ง 4 คนนี้สนิทชิดเชยกันดี เพราะฉะนั้นขณะที่จอมพล ป. เรียนอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศส ประยูรจึงเป็นคนไปชวนจอมพล ป. ส่วนอีกท่านหนึ่งคือ หลวงทัศนัยมิตรภักดี ท่านนี้ก็นิ่งเรือไปกับจอมพล ป. ด้วย ไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศสด้วยกัน แต่ท่านเป็นทหารม้า

ส่วนพลเรือน ประยูรไปชวนเพื่อนเพิ่มเติมอีก 2 ท่าน ได้แก่ ดร.ตัว ลพานุกรม กับแนบ พหลโยธิน ส่วนปริดีเอยปากชักชวนหลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี) ข้าราชการสถานทูตไทยประจำกรุงปารีส

เราจะไม่ค่อยเห็นบทบาทภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองของแนบ พหลโยธิน กับหลวงสิริราชไมตรี ทั้งสองท่านเป็นบุตรของขุนนางชั้นสูงระดับพระยา และแนบ พหลโยธิน ผู้นี้ปริดีเคยบันทึกว่า มอบหมายให้เป็นนายทุนในกรณีที่เกิดการล้มเหลว เช่น ติดคุก ฯลฯ จะให้แนบ พหลโยธิน เป็นผู้สนับสนุนทางการเงินแก่ครอบครัวเหล่าผู้ก่อการ

สรุปคือ ผู้ก่อตั้งคณะราษฎรมี 7 คน ในบรรดาผู้ก่อการ 7 คนนี้มีดอกเตอร์อยู่ 2 ท่าน คือ ปริดีและตัว (เมื่อรวมกับดร.ประจวบ บุนนาค อีกคน ก็จะมีดอกเตอร์ 3 คนในคณะราษฎร) ดร.ตัวเรียนจบจากสวิตเซอร์แลนด์ ภายหลังศึกษาเพิ่มเติมด้านเภสัชกรรมที่เยอรมนีและด้านพฤกษศาสตร์ที่ฝรั่งเศส ถึงกับได้รับสมญานามว่า “รัฐบุรุษวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทย”

ปรีดี พนมยงค์

ประยูร ภมรมนตรี

แปลก ชิตตะสิงคะ

ตัว ลพานุกรม

จอรูณ สิงห์เสณี

ทศนัย มิตรภักดี

แนบ พหลโยธิน

(ภาพขาวดำ)

ชม จารุรัตน์ (หลวงคหกรรมบดี), แดง คุณะดิลก, เล็ก คุณะดิลก (คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์), ควง อภัยวงศ์ (หลวงโกวิทอภัยวงศ์), ม.จ.ธานีเล็กสัจด์ ชุมพล, ม.จ.ลายฉลุทอง ทองใหญ่, ปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม), ร.ท. แปลก ชิตตะสิงคะ (จอมพล หลวงพิบูลสงคราม), ประยูร ภมรมนตรี, แนบ พหลโยธิน ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 1926

หลวงทศนัยนิยมศึก (ทศนัย มิตรภักดี) เป็นทหารม้า และเป็นคนที่ค่อนข้าง radical แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ท่านสิ้นอายุขัยหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานเท่าไร บางคนก็ว่าท่านถูกวางยาพิษ หลวงทศนัยฯ มีความสัมพันธ์กับปรีดีค่อนข้างดี ช่วงปรีดีถูกเนรเทศไปฝรั่งเศสจากเหตุการณ์เค้าโครงการเศรษฐกิจ ท่านถึงกับไปส่งปรีดีถึงสิงคโปร์ด้วยตนเอง และหลังจากกลับจากนั้นไม่นานท่านก็สิ้น

ภาพนี้เป็นภาพถ่ายสมาชิกคณะราษฎรบางท่าน ณ กรุงปารีส อย่างน้อยปรากฏอยู่ 4 ท่าน คือ 3 ป. ดังกล่าวมา ได้แก่ ปรีดี ประยูร แปลก และควง อภัยวงศ์ แต่ปรีดีบอกว่าขณะนั้นไม่ได้ชวนควง อภัยวงศ์ เพราะถึงแม้นายควงจะเรียนที่ฝรั่งเศส แต่ปรีดีบอกว่าถ้าจะมาชวนร่วมคณะราษฎรก็เมื่อก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่กี่เดือน

ทั้งสองรูปนี้ คุณอดิเทพ ไชยสิทธิ์ เพื่อนผมที่เรียนอยู่ที่ฝรั่งเศส ได้ให้ข้อมูลว่าถ่ายที่ Place du Trocadéro บริเวณที่หัวถนน Avenue Kleber ที่นำไปสู่ประตูชัย Arc de Triomphe ตรงนี้เป็นจุดหนึ่งที่สามารถเห็นหอไอเฟลได้สวยงาม ตรงที่

เดิมนี่มีตึกเป็นฉากหลังและทางลงรถไฟสถานี Trocadéro แต่ปัจจุบันนี้ ตึกขนาดใหญ่ในรูปนี้ถูกทุบทำลายทิ้งไปแล้วเพื่อจะได้มองเห็นหอไอเฟล ผมขอให้เครดิตว่า คุณอดิเทพ ไชยสิทธิ์ ผู้ค้นคว้าข้อมูลนี้ จากคำถามของอาจารย์สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ที่ต้องการจะทราบว่ารูปนี้ถ่ายที่ไหน สรุปว่า ถ่ายกันที่สถานีรถไฟใต้ดินที่ไม่ไกลจากหอไอเฟลนัก

อย่างที่ทราบ ว่า ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ร่างประกาศคณะราษฎรขึ้น และตอนนั้นให้สมาชิกของคณะราษฎรท่านหนึ่งคือ ชูบ ศาลายาชีวิน พิมพ์ในขณะที่อยู่บนเรือระหว่างวางแผนก่อการ หมายถึง หากเกิดปัญหาขึ้น ก็สามารถล่องเรือเพื่อไม่ให้เหลือหลักฐานใดๆ ไว้ ตรงนี้ประยูรก็มีเลว่า ในช่วงเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ปรีดีก็อยู่บนเรือ เพื่อให้สามารถกำจัดประกาศคณะราษฎรฉบับนี้ทิ้งได้ยามบังเกิดความผิดพลาดขึ้น

ชูบ ศาลายาชีวิน

เรื่องผู้ก่อการ ชตะ มตะ อัจฉิ และหนังสืองานศพ

เรื่องนี้พัฒนามาจากบทความอนุสรณ์งานศพที่ผมทำเมื่อ 2 ปีก่อน ผมจะกล่าวถึงสมาชิกคณะราษฎรแต่ละท่าน

ภาพในหน้า 13 นี้ คือ คณะราษฎรสายทหารบก หน้าวังปารุสก์วัน แถวนั่งกลาง ได้แก่ พระยาพลพล พุททเสนา ขนาบด้วยพระยาทรงสุรเดชด้านขวา และพระยาฤทธิอัคเนย์ด้านซ้าย วาง่าย ๆ 3 คนกลางนี้เป็นผู้อาวุโสสุดในชั้นบรรดาศักดิ์ของคณะราษฎร ถัดจากพระยาฤทธิฯ คือ พระประศาสน์พิทยายุทธ และถัดจากพระยาทรงฯ คือ หลวงพิบูลสงคราม หรือ “จอมพล ป.” ในเวลาต่อมา ประยูรกล่าวไว้ว่า หลวงพิบูลฯ กับพระยาทรงฯ เริ่มจะไม่ค่อยถูกกันตั้งแต่ตอนเริ่มก่อการแล้ว จนทั้งคู่มาถึงจุดแตกหักกันในอีก 6 ปี หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในกรณี “กบฏ พ.ศ. 2482”

ตารางท้ายบทความนี้⁵ ผมทำเป็นมาให้อ่านเพื่อดูที่จะได้เห็นภาพกว้าง ๆ รู้จักคณะราษฎร 102 คน ภายใน 30 นาที รายนามของผู้ร่วมก่อการอภิวัฒน์เปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ “ย่ำรุ่ง” 24 มิถุนายน 2475 ได้รับการตีพิมพ์และจัดเรียงในที่ต่าง ๆ มากมาย ในหนังสือ **2475 การปฏิวัติสยาม** โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และภาคผนวก: เอกสารประวัติศาสตร์ ที่รวบรวมโดย อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ ได้วิเคราะห์อย่างละเอียดในภาคผนวกที่ 52 โดยเทียบเคียงรายนามจาก 4 แหล่ง กล่าวคือ ประเสริฐ บัณฑิตสันต์⁶, ประยูร ภมรมนตรี, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ และธวัช มกรพงศ์⁷ โดยสรุปยอดที่ได้จำนวน 102 ท่าน แบ่งตาม 3 สาย กล่าวคือ ทหารบก 34 ท่าน ทหารเรือ 18 ท่าน พลเรือน 50 ท่าน ในวันนี้ผมจะใช้รายนามนี้ในการอ้างอิง⁸

⁵ ดู รายนามสมาชิกคณะราษฎร ได้ที่ท้ายบทความนี้ (น. 28-33).

⁶ ประเสริฐ บัณฑิตสันต์, *รัฐสภาไทยในรอบ 42 ปี* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิธนาการกรุงเทพ, 2526), น. 1-5.

⁷ Thawatt Mokrapong, *History of The Thai Revolution* (Bangkok: Chalermit, 1972), pp. 241-243.

⁸ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *2475 การปฏิวัติสยาม และภาคผนวก: เอกสารประวัติศาสตร์ 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), น. 218-239.

คณะราษฎรสายทหารบก

เริ่มด้วย 4 ทหารเสือ ประกอบด้วยผู้มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยา 3 ท่านและชั้นพระ 1 ท่าน มี 3 ท่านเรียนจบทหารจากเยอรมัน คือ พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)⁹ พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน) และพระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น) มีเพียงพระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ) ที่ไม่ได้เรียนต่อเมืองนอก และได้รับชักชวนมาร่วมประชุมเป็นบุคคลสุดท้าย และเป็นประยูร ภมรมนตรี ที่เชื้อเชิญพระยาพหลฯ โดยผ่านน้องชายพระยาพหลฯ ชื่อว่า จมื่นสุฤทธิพิฤฒิไกร (ฝั่ง พหลโยธิน) และเมื่อพระยาพหลฯ เห็นรายชื่อผู้ร่วมก่อการ ถึงกับเอ่ยปากว่า “ไม่เด็กไปหรือน้อง?”

แม้พระยาทรงสุรเดชจะเป็นผู้วางแผนเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน แต่พระยาพหลพลพยุหเสนาได้รับเลือกเป็นผู้นำในฐานะมีอาวุโสสูงสุด ขณะปฏิวัติผู้นำคณะราษฎรท่านนี้มีอายุ 45 และเป็นคนอ่านประกาศคณะราษฎร ตามเรื่องเล่าของทหารที่อยู่ในเหตุการณ์บางคน เช่น ในอนุสรณ์งานศพของ พลเอก โปยม พูลรัตน์ เล่าว่าพระยาพหลฯ ตอนนั้นนั่งลงไม่มาวางไว้ แล้วก้าวขึ้นยืนพร้อมกับอ่านประกาศคณะราษฎร¹⁰ ในแง่กำลังพล มีเพียงพระยาฤทธิอัคเนย์คนเดียวเท่านั้นที่มีกำลังพลอยู่ในมือ ที่เหลือแทบจะเรียกได้ว่าเป็นอาจารย์โรงเรียนทหาร ความสำเร็จเกิดจากมันสมองอันชาญฉลาดของพระยาทรงสุรเดช ที่ใช้วิธีบีบบังคับโดยวางแผนลวงนั้ดทหาร

⁹ ดู การบรรยายสาธารณะ ชุติประวัติ 2475: อยากจำ vs อยากลืม เรื่อง “นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา: คณะราษฎร ทหารประชาธิปไตย” เมื่อวันอาทิตย์ที่ 9 มิถุนายน 2562 จุดเชื่อมโยง <https://tinyurl.com/vbvqtn7>.

¹⁰ โปยม พูลรัตน์, “บันทึกประวัติส่วนตัว,” อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ พลเอก โปยม พูลรัตน์ ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2534 (โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร), ไม่มีเลขหน้า.

สมาชิกคณะราษฎรหลายท่านอายุยืนยาว 70-90 แต่ปรากฏว่าในยุคเผด็จการสฤษดิ์-ถนอม-ประภาส ระหว่าง พ.ศ. 2500 ถึง 14 ตุลาคม 2516 เป็นช่วงที่แทบไม่มีการกล่าวถึงคณะราษฎร เพิ่งมีการกล่าวถึงมากขึ้นหลัง 14 ตุลาคม 2516 บันทึกของปรีดีและบันทึกของประยูรล้วนเกิดอยู่ในช่วงขณะนั้น ก่อนหน้านั้นเราแทบจะไม่เห็นประวัติของคณะราษฎรหรือว่าหนังสือที่ให้คุณกับคณะนี้เอาเสียเลย ขำร้ายสื่อสิ่งพิมพ์โดยมากก็ล้วนมาจากปากปฏิบัติของคณะราษฎรเป็นส่วนมาก เช่น หนังสือ *ตัวตายแต่ชื่อ* ของ จงกล ไกรฤกษ์ (2508) หรือหนังสือและบทความต่าง ๆ ของพระยาศราภยพิพัฒน์ (เลื่อน ศราภยวานิช) ที่ปรีดีถือเป็น “ฝ่ายตรงกันข้าม”

คณะราษฎรสายทหารบกมีผู้ก่อการที่มีบรรดาศักดิ์เป็นขุนอยู่ 8 ท่าน คนที่สำคัญ ๆ ที่ผมคิดว่าน่าสนใจ คือ ขุนศรีศรากร (ชะลอ ศรีธนากร) ต่อมาเป็นสันติบาล ลูกมือคนสำคัญของหลวงอดุลเดชจรัส นายทหารบกคณะราษฎรสายสนธิ์หลวงพิบูลฯ ที่โยกมาทำงานในหน้าที่ตำรวจเพื่อจัดการเรื่องปัญหาความสงบสุข และปฏิบัติของคณะราษฎร ขุนศรีศรากรคนนี้น่าสนใจ เพราะเป็นบุคคลที่ก่อให้เกิดเลือดตกยางออกเพียงกรณีเดียวเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ด้วยเหตุคือ นำพลไปควบคุมตัวพระยาเสนาสงคราม (ม.ร.ว.อินทวงศ์) แต่เกิดการยิงต่อสู้จนผู้ถูกจับต้องเข้าโรงพยาบาลในเช้าวันนั้น

เป็นเหตุประจวบบังเอิญยิ่งว่า ในเวลาต่อมาพระยาเสนาสงครามผู้ถูกยิงได้อุปสมบทอยู่ที่วัดบวรฯ กับสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) ผู้เป็นญาติใกล้ชิด ส่วนปากขุนศรีศรากรได้อุปสมบทโดยมีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (ปุ่น ปุณฺณสิริ) หรือ “สมเด็จพระป๋า” วัดพระเชตุพนฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ ขุนศรีศรากรและพระยาเสนาสงครามต่างได้มีโอกาสสอโหสิกรรมแก่กันและกัน และมรณภาพภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัสตร์ทั้งคู่ สาธุ สาธุ สาธุ

มีผู้ที่ไม่มียศบรรดาศักดิ์ทั้งหมด 7 ท่าน รวมความว่า คณะราษฎรสายทหารบกแบ่งเป็น 4 ส่วน คือ พระยาและพระ 1 หลวง 1 ขุน 1 คนที่ไม่มียศบรรดาศักดิ์ 1 รวมทั้งสิ้น 34 ท่าน ในกลุ่มนี้มีถึง 31 ท่านที่มีชื่ออยู่ในวัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขน

วัดนี้เดิมต้องการใช้ชื่อว่า วัดประชาธิปไตย สร้างขึ้นเมื่อปี 2483 ก็คือ 8 ปีหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่เนื่องจากว่าช่วงนั้นหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์) เดินทางไปประเทศอินเดียในขณะดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ท่านก็เลยอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุกลับมา จึงเปลี่ยนชื่อเป็นวัดพระศรีมหาธาตุฯ ภายในเจดีย์ทั้งหมด 112 ช่องบรรจุอัฐิของคณะราษฎรและเสรีไทยบางส่วน และในกลุ่มคณะราษฎร 34 ท่านนี้ มีหนังสืออนุสรณ์งานศพ 27 ท่าน นับได้ว่าไม่น้อยเลย

คณะราษฎรสายทหารเรือ

มีอยู่ทั้งหมด 18 ท่าน รูปหมู่สายนี้ถ่ายที่ฐานพระบรมรูปทรงม้า ทหารเรือกลุ่มนี้มีบรรดาศักดิ์ หลวงทั้งสิ้น 6 ท่าน ดร.วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์เคยตั้งคำถามว่า เหตุใดทหารเรือจึงไม่มีบรรดาศักดิ์ขุนเลย เหมือนกับการแต่งตั้งข้ามชั้นขุนเป็นชั้นหลวงทันที

ผู้นำคณะราษฎรสายทหารเรือ คือ หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) ท่านเรียนจบจากเดนมาร์กแล้วเข้าร่วมคณะครั้งยังอยู่ในยุโรป กระนั้นท่านไม่ได้อยู่ใน 7 ผู้ก่อการเริ่มต้น แต่ถือเป็นหัวหน้าของสายทหารเรือ

ในแง่อายุ หลวงศุขชลาศัย (บุ่ง ศุขชลาศัย) เป็นผู้มื่ออายุสูงสุดขณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านอายุถึง 37 ปีแล้ว แต่ก็ยังถือว่าหนุ่มมาก

หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์) ท่านถือว่าเป็นทหารเรือคนเดียวในคณะราษฎรที่ได้ขึ้นไปสู่จุดสูงสุดทางการเมือง ด้วยการเป็นนายกรัฐมนตรีของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2489-2490 และเป็นผู้ที่มีอายุยืนมากถึง 87 ปี ถึงแก่อสัญกรรมในปี 2531

ในขณะที่คุณหลวงที่อายุสั้นสุด หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา) ท่านผู้นี้นอกจากตั้งกองกำลังคุ้มครองกลุ่มพลเรือนในการเข้าตัดสายโทรศัพท์ ในบางเรื่องเล่าอ้างว่าท่านเป็นผู้ปิดปิ่นให้พ้นจากการทำร้ายพระประศาสน์พิทยายุทธในการเจรจากับกรมพระนครสวรรค์ฯ ที่วังบางขุนพรหม แต่ที่แน่นอนคุณหลวงท่านนี้มีหัวทางด้านดนตรีและเป็นผู้เชื้ชวนพระเจนดุริยางค์ (ปิติ วาทยะกร) ให้มาแต่งทำนองเพลงชาติไทยหลังปฏิวัติ 2475!

หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไภวัลย์) เป็นคนที่สนับสนุนและช่วยเหลืออาจารย์ปรีดีในการหนีเมื่อปี พ.ศ. 2490 หาเรือให้ไปสัดหีบที่อยู่ในการปกครองของคณะราษฎรสายกำลังพลคนสำคัญอย่างหลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ) เรียกได้ว่า กลุ่มทหารเรือเกือบทั้งหมดเป็นผู้หนุนหลังอาจารย์ปรีดี สนับสนุนถึงกระทั่งความพยายามจะกลับมามีอำนาจเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ 2492 (ปรีดีเรียกปฏิบัติการนี้ว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” หรือที่รับรู้กันใน “กบฏวังหลวง”) แต่ความล้มเหลวก็นำความวิบัติมาให้กับกลุ่มนี้ทั้งหมด หลังจากฝ่ายบ้านเมืองเห็นศักยภาพแล้วถือโอกาสล้างบางเมื่อเกิดกบฏแมนฮัตตัน 29 มิถุนายน 2494 ทั้งหมดจึงหลุดไปจากวงจรอำนาจ

ส่วน 12 คนที่เหลือ ล้วนแต่เป็นทหารเรือที่ไม่มีบรรดาศักดิ์ คนที่น่าสนใจ คือ ทหาร (ทองหล่อ) ข้าหิรัญ¹² ว่าตามประวัติที่ถูกหลานทำเป็นหนังสือ ท่านมีความสัมพันธ์กับชื่อชอยทองหล่อ เนื่องจากช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ท่านเป็นทหารเรือผู้ดูแลแถบทองหล่อ ย่านสุขุมวิท ตรงที่เคยเป็นบาร์ญี่ปุ่น เพราะฉะนั้น

¹² ชีวประวัติอย่างละเอียดของคณะราษฎรท่านนี้ โปรดดู เฉลิมวงษ์ มากนวล, *ด้วยเกียรติและศักดิ์ศรี พลเรือตรี ทหาร (ทองหล่อ) ข้าหิรัญ* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2559).

ต่อมาย่านนั้นจึงใช้ชื่อว่าทองหล่อ ชื่อซอยทองหล่อที่เราคุ้นเคยกันดีทุกวันนี้ก็มาจากชื่อผู้ก่อการท่านนี้ เพียงแต่ท่านต้องเปลี่ยนชื่อเป็นทหาร ข้าหิรัญ ในช่วงรัฐนิยม

ทองหล่อคนนี้ช่วยเหลือปรีดีมาก พยายามสู้ตายตอนช่วงกบฏวังหลวง แต่สุดท้ายแล้วพ่ายแพ้ ต่อมาได้เขียนถึงสาเหตุของความปราชัยครั้งนั้นไว้ในหนังสืองานศพของหลวงสังวรยุทธกิจ ผู้มีศักดิ์เป็นน้าชายและเป็นสมาชิกคณะราษฎรที่ปรีดีถึงกับเขียนคำไว้อาลัยอย่างยาวเมื่อถึงคราวงานศพ¹³ ว่า จริง ๆ แล้ว เกิดจากความเหลวไหลของสมาชิกคณะราษฎรสายทหารเรือบางท่านที่ไปร่วมมือเจรจายุติภัยกับฝั่งรัฐบาล จนท้ายสุดทองหล่อ ข้าหิรัญ ต้องกลายเป็นกบฏและหนีการจับกุม และภายหลังออกจากคุกได้กลับมาเล่นการเมืองด้วยการเป็น ส.ส.จังหวัดธนบุรี พรรคประชาธิปไตย และเมื่อถึงบั้นปลายชีวิต ท่านได้อุทิศร่างกายให้เป็นอาจารย์ใหญ่แก่โรงพยาบาล เพราะฉะนั้นจึงไม่มีหนังสืองานศพแบบทางการ แต่เข้าใจว่าน่าจะมีในหนังสืองานศพรวมของโรงพยาบาล

บรรดาคณะราษฎรสายทหารเรือ 18 ท่าน 12 ท่านมีฐิในวัดประชาธิปไตย และ 17 ท่านมีอนุสรณ์งานศพ ทองดี ระบุว่ายังเป็นสมาชิกคณะราษฎรคนแรกที่สิ้นชีวิตหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นาน ส่วนตัวผมยังไม่แน่ใจว่าการตายของท่านเกี่ยวเนื่องกับการยิงพระยาเสนาสงครามครั้งที่ 2 หรือไม่อย่างไร?

อนึ่ง รายงานอย่างไม่เป็นทางการของสายทหารเรือมีความเป็นไปได้สูงว่าจะมากกว่ารายชื่อที่รับทราบเป็นทางการนี้ หลวงศุภชลาศัยเล่าไว้ในบันทึกว่า “...ขณะนั้นในราชธานี เรารวบรวมสมัครพรรคพวกนายทหารเรือที่พร้อมจะกระโจนชีวิตลงมายอมคอขาด, ได้ 28 คนด้วยกัน...”¹⁴ ซึ่งหากว่าไป ตัวเลขที่กล่าวขี้มนานี้ สอดคล้องกับเรื่องเล่าของทหารเรือ 2 ท่าน ดังขอนำมาเสนอ ดังนี้

อนุสรณ์งานศพของ พลเรือโท ศรี ดาวราย มีกล่าวว่า “นอกจากผมแล้วก็ยังมีเพื่อนอีก 4 ท่านที่ตกหล่นไปคือ ร.อ. หลวงจำรัสจักราวุธ, ร.อ. หลวงเจียรกกลการ, ร.อ. สวัสดิ์ จันทน์, ร.ท. ทศน์ กรานเลิศ และผม ร.ท. ศรี ดาวราย ทั้งนี้เพราะเกิดเหตุขัดข้องในตอนแรกที่เราจะปฏิบัติกันในวันที่ 19 มิ.ย. แต่สายที่พบกไม่พร้อม ผมและเพื่อนก็ต้องไปอยู่ที่ปากน้ำ จ.สมุทรปราการ เมื่อเขาเริ่มกันใหม่ในวันที่ 24 มิ.ย. จึงตามเราไม่ทัน และต้องทำกันอย่างรอบคอบเงียบเชียบกันที่สุด ... เราไม่ได้เสียใจที่ไม่มีชื่อ เพราะเมื่อรู้ข่าวว่าปฏิบัติแล้ว เราก็เดินทางไปร่วมกันทีหลัง และรู้สึกโล่งอกที่ทุกอย่างเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ไม่เสียเลือดเนื้อ”¹⁵

รายนามข้างต้นของนายพลเรือท่านนี้ มีอ้างถึงในสารคดีเชิงประวัติศาสตร์ **ทหารเรือปฏิวัติ** ของนายหนวยด้วยเช่นกัน¹⁶

¹⁴ ดู “แหลมสน” แห่งหนังสือพิมพ์ “เกียรติศักดิ์”, จอมพลในทัศนะของข้าพเจ้า (พระนคร: รัชดาภรณ์, 2492), น. 79 ในบท น.อ.หลวงศุภชลาศัย.

¹⁵ งานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือโท ศรี ดาวราย ม.ว.ม., ป.ช. ณ ฌาปนสถานกองทัพเรือ วัดเครือวัลย์วรวิหาร วันพฤหัสบดีที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 2536, น. 126.

¹⁶ นายหนวย (นามปากกา), **ทหารเรือปฏิวัติ**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (พระนคร: วัชรินทร์การพิมพ์, 2521), น. 51.

ขณะที่อีกหนึ่งบันทึกของจำโท เชิญ งามทองหล่อ ผู้ซึ่งขลิต กุลกำธร นำมาถ่ายทอดเรื่องราวในคำอาลัยหลวงสินธุ¹⁷ มีอีก 3 ชื่อที่น่าสนใจ ที่เรียกขานตัวเองว่า “ทหารชั้นผู้น้อย” คือ ตัวผู้เล่า จ.ท. เชิญ งามทองหล่อ, จ.ท. นิติย์ เหมือนนิล และ จ.ท. เฟื่อง ชุ่มกลม

คณะราษฎรสายพลเรือน

มีอยู่ทั้งหมด 50 ท่านตามรายการ นำโดยหลวงประดิษฐมนูธรรม หรือที่รู้จักดีในชื่อ “ดร.ปรีดี พนมยงค์” กลุ่มนี้มีบรรดาศักดิ์หลวงทั้งสิ้น 9 ท่าน คณะราษฎรสายพลเรือนมีจำนวนมากที่เป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ปรีดี ผมพบว่ามีนักกฎหมาย 15-16 คน

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า คณะราษฎรมี 3 ดอกเตอร์ คือ ดร.ตัว ลพานุกรม ดร.ประจวบ บุนนาค และ ดร.ปรีดี อีกอย่างหนึ่ง คณะราษฎรมี 2 คนที่เกิดต่างประเทศ คือ ประยูร ภมรมนตรี เกิดที่เยอรมัน และ ดร.ประจวบ บุนนาค เกิดที่ปารีส ท่านเป็นลูกของพระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุนนาค) พระยาชื่อดัง และในสมาชิกคณะราษฎรทั้งหมดมีที่เป็นเชื้อพระวงศ์ 2 ท่าน ได้แก่ ม.ล.อุดม สนิทวงศ์ และ ม.ล.กรี เดชาดิวงศ์ (หลวงเดชาดิวงศ์วรวัฒน์)

ดร.ตัว, ดร.ประจวบ และ ม.ล.อุดม ทั้ง 3 ท่านนี้นับเป็นนักเรียนนอกที่สนิทสนมกันมาก่อน เคยเป็นนักเรียนเยอรมันและถูกจับร่วมเป็นเชลยสงครามเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ม.ล.อุดม มีพี่ชายชื่อ ม.ล.เดช สนิทวงศ์ ต่อมาขึ้นถึงตำแหน่งผู้ว่าฯ แบงก์ชาติ และประธานองคมนตรี ม.ล.เดชได้รับการชักชวนให้เข้าร่วมขบวนการเช่นเดียวกัน เบื้องต้นได้เข้าร่วมประชุม แต่ได้ออกจากกลุ่มในเวลาต่อมา

ทวี บุณยเกตุ นักเรียนนอก บุตรขุนนางชั้นสูงระดับพระยาในระบอบเก่าอีกท่านหนึ่ง ต่อมาเป็นนายกรัฐมนตรีขาดตำแหน่งที่ดำรงตำแหน่งสั้นที่สุดของประเทศไทย คือ 17 วันเท่านั้น

วิลาศ โอสถานนท์ ผู้ที่มีอายุยืนมากที่สุดในของสายพลเรือน อายุถึง 97 ปี เพิ่งสิ้นชีวิตไปเมื่อ 20 กว่าปีก่อน

จรัญ สืบแสง ก็เป็นอีกคนที่น่าสนใจ ท่านผู้นี้เป็นคนปัตตานีและรู้จักคณะราษฎรสายมุสลิม 4 ท่าน เคยยื่นคำขาดว่าถ้าปรีดีกับคณะไม่ร่วมมือ เขาจะขอแยกไปปฏิบัติการด้วยตัวเขาเองกับพี่น้องตระกูลศรีจรัญ จนเป็นที่มาของการเร่งรัดปฏิวัติเมื่อเช้าวันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2475¹⁸

นักการต่างประเทศอย่างดิเรก ชัยนาม เกือบจะได้ขึ้นไปสู่จุดสูงสุดทางการเมือง คือ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อปรีดีเสนอชื่อรอแล้วตอนช่วงกบฏวังหลวง พ.ศ. 2492 แต่พ่ายแพ้เสียก่อน ส่วนวิเชียร สุวรรณทัต อายุสั้นไปนิด

ไล่เรียงรายชื่อต่อมาอย่างจิตตะเสน ปัญจะ ก็น่าสนใจ ท่านนี้อายุยืนกว่า 80 ปี เขาเป็นผู้เปิดเผยรายชื่อของคณะราษฎรที่จะถูกประหารในช่วงที่พระยามโนปกรณซ์ ปิดสภาเมื่อ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 และ ยง เยอร์เกนส์ นี่ผมยังไม่สามารถที่จะหารายละเอียดแต่ทำทางเขาจะเป็นคนคริสต์

¹⁷ อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน ม.ป.ช., ม.ว.ม. (หลวงสินธุสงครามชัย) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพุธ ที่ 15 ธันวาคม 2519, เล่มคำไว้อาลัย, น. 23-24.

¹⁸ จรัญ สืบแสง, “คนดีที่โลกลืม” ใน อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลเรือเอก สินธุ์ กมลนาวิน ม.ป.ช., ม.ว.ม. (หลวงสินธุสงครามชัย) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันพุธ ที่ 15 ธันวาคม 2519, น. 142.

ในกลุ่มนี้มีอีกท่านหนึ่ง คือ เฉลียว ปทุมรส 1 ใน 3 ผู้ถูกตัดสินประหารชีวิตในกรณีสวรรคตเมื่อ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2498

รายชื่อ 4 ท่านต่อมา ผมจะกล่าวถึงจำเพาะเป็นพิเศษ น่าจะเป็นครั้งแรกสุดที่กลุ่มมุสลิมได้รับการกล่าวถึง นำโดยครอบครัวศรีจุฑา กลุ่มพ่อค้าขายปิ่นแกวหลังวังบูรพาภิรมย์ ชื่อร้านปิ่นศรีจุฑาพานิช¹⁹ บุตรชายคนรองของตระกูลนี้ คือ บรรจง ศรีจุฑา ไปเรียนที่อียิปต์ และได้รู้จักแซม พรหมยงค์ หรือชื่อเดิม “แซม มุสตาฟา” ต่อมาบรรจง ศรีจุฑา ได้พบประยูร ภมรมนตรี ขณะบินไปเที่ยวที่ฝรั่งเศส เมื่อประยูรทราบว่าเป็นคนนี้มีร้านขายอาวุธ จึงชักชวนให้มาร่วมก่อการ เมื่อบรรจงกลับมาเมืองไทยจึงชักชวนแซม พรหมยงค์ สหายรัก ผู้ได้รับการสถาปนาเป็นจุฬาราชมนตรีองค์ที่ 14 ของประเทศไทยหรือองค์ที่ 10 ของกรุงรัตนโกสินทร์ ในเวลาต่อมาหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง 12 ปี

สงวน ตุลารักษ์ ลูกจีนแต่จิวจากจังหวัดฉะเชิงเทรา นี่ก็เรียกได้ว่าสนิทสนมกับปรีดี บ้างถึงกับให้ฉายาว่า “อัครสาวกเบื้องซ้ายของปรีดี” ต่อมาได้รับการแต่งตั้งเป็นเอกอัครราชทูตที่เมืองจีน และช่วงที่ปรีดีลี้ภัยอยู่ที่จีน ได้พำนักร่วมกับสงวน ท่านนี้มีอายุยืนมากถึง 93 ปี

ชิม วีระไวทยะ²⁰ เป็นนักกฎหมาย ท่านนี้อายุสั้นนิดหนึ่ง บางคนถึงกับให้ฉายาท่านว่าเป็น “อัครสาวกเบื้องขวาของปรีดี” และเมื่อถึงงานศพของนายชิม ปรีดีได้อุทิศคำไว้อาลัยด้วยการเขียนประวัติเป็นจำนวนหลายหน้า

ปราโมทย์ พึ่งสุนทร ได้รับการตั้งชื่อนี้จากปรีดีในสมัยรัชสมัย และเป็นลูกมือคนสำคัญในปฏิบัติการเสรีไทยเมื่อครั้งสงครามมหาเอเชียบูรพา

ดร.ทองเปลว ชลภูมิ อายุเพียง 19 ปีเมื่อปฏิวัติสำเร็จ เป็นผู้ก่อการที่อายุน้อยที่สุดในสมาชิกคณะราษฎรทั้งหมด ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ไปเรียนต่อจนได้รับปริญญาเอกด้านกฎหมายจากฝรั่งเศส แต่ชะตากรรมของท่านต้องจบด้วยโศกนาฏกรรม ท่านเป็น 1 ใน 4 รัฐมนตรีที่ถูกสังหารที่บางเขนเมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2492 ขณะอายุเพียง 36 ปี หลังการพ่ายแพ้ของปรีดี กรณีกบฏวังหลวงเมื่อ 26 กุมภาพันธ์ เพียงหนึ่งสัปดาห์

ชูป ศาลยาชีวิน ท่านนี้เป็นคนพิมพ์ติดตามคำพูดของปรีดี เรื่องรัฐธรรมนูญตั้งที่อ้างแล้วข้างต้น ประหนึ่งเลขานุการส่วนตัว

ในกลุ่มคณะราษฎรมีสมาชิกตระกูลเทพหัสดิน ณ อยุธยา อยู่ทั้งสิ้น 3 ท่าน ในรายชื่อนี้ปรากฏนามพี่ชายคนโตของตระกูลศรีจุฑา คือ ประวัติ ศรีจุฑา แต่ทางครอบครัวยืนยันว่าเขาไม่ได้ร่วมขบวนการนี้ เพียงแต่รับทราบและสนับสนุนเท่านั้น ไม่ได้ถือว่าเป็นดี 1 ประเภทหนึ่ง

ท้ายสุด วณิช ปานะนนท์ เดิมเป็นทหารเรือ ต่อมา ลาออกเพื่อประกอบธุรกิจส่วนตัว เป็นเรื่องดราม่าในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อถูกจับกรณีฉ้อราษฎร์บังหลวงและสิ้นชีวิตในคุก

กลุ่มคณะราษฎรสายพลเรือน 34 ท่านจาก 50 ท่าน มีอัฐิอยู่ในวัดประชาธิปไตย และ 26 ท่านมีอนุสรณ์งานศพ

สรุปแล้ว ผู้ก่อการคณะราษฎรทั้งหมด 102 ท่าน อัฐิของเกือบ 80 ท่านได้รับการประดิษฐานอยู่ที่วัดพระศรีมหาธาตุฯ บางเขนหรือวัดประชาธิปไตย และเกือบ 70 ท่านมีหนังสืออนุสรณ์งานศพ การค้นคว้าและ

¹⁹ ศรีจุฑา, จัดพิมพ์โดย มูลนิธิท่านหล้า-ท่านปุย ศรีจุฑา.

²⁰ กษิดิศ อนันท์นาท, “ชิม วีระไวทยะ: ชีวิตเพื่ออุดมคติแห่งคณะราษฎร,” จุดเชื่อมต่อ <https://www.the101.world/sim-viravaidya/>.

ให้รายละเอียดตามตารางที่แนบมานี้ นับว่าละเอียดสุดในแง่บุคคลประวัติสำหรับ “คณะราษฎรศึกษา” จากหลากหลายข้อมูลขั้นต้นและเฉพาะอย่างยิ่งหนังสืออนุสรณ์งานศพที่สะสมด้วยตนเอง ฐานข้อมูลกลุ่มนี้จะยังคงถูกพัฒนาเพื่อเติมเต็มการอภิวัด 2475 ให้สถิตสถาพรพิบูลย์เพิ่มพูนปรีดีสืบไป

อนึ่ง น่าสนใจว่าใน 17 รายชื่อสมาชิกคณะราษฎรอีกชิ้นหนึ่งที่ปรากฏในเอกสารราชการเมื่อปี พ.ศ. 2480 มีจำนวนกว่าครึ่งที่มีชื่อปรากฏอยู่ในวัดประชาธิปไตย หรือกระทั่งที่เจ้าตัวขณะมีชีวิตอยู่สัมภาษณ์ว่าเป็นสมาชิกผู้ก่อการ ดังกรณีของจมีนสุรฤทธิ์พุดไกร (ฝั่ง พหลโยธิน) น้องชายพระยาพหลฯ ที่ชื่อกดหล่นไปจากรายนามที่รับทราบโดยทั่วไป ความสำคัญยิ่งบุคคลท่านนี้ คือ เป็นโซ่ข้อกลางที่เชื่อมโยงระหว่างประยูรกับพระยาพหลฯ หรือกระฉ่าง ตูลารักษ์ น้องชายของสงวน ตูลารักษ์ ก็ได้สัมภาษณ์ก่อนลาโลกไม่นานถึงปฏิบัติการของเขาและพวกเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475

ถึงแม้สมาชิกคณะ ร.ศ. 130 จะติดคุกกรณีกบฏตอนช่วงต้นรัชกาลที่ 6 ราว 10 กว่าปี แต่หลายท่านมีอายุยืนยาวพอที่จะได้เห็นชัยชนะของสามัญชนรุ่นน้องเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และในบ่ายวันเดียวกันนั้น พวกเขาเหล่านี้ได้รับเชิญให้เข้าพบคณะราษฎร ณ พระที่นั่งอนันตสมาคมที่ถูกใช้เป็นป้อมปราการของคณะราษฎร เนตร พูนวิวัฒน์ หนึ่งในสมาชิก ร.ศ. 130 บันทึกถึงเหตุการณ์นี้ไว้ว่า ปรีดี พนมยงค์ ได้พูดกับคณะของเขาว่า “พวกผมถือว่าการกระทำครั้งนี้เป็นการกระทำต่อเนื่องกันมาจากการกระทำเมื่อ ร.ศ. 130 จึงขอเรียกคณะ ร.ศ. 130 ว่าพวกพี่ๆ ต่อไป”²¹

หัวหน้าผู้ก่อการ ร.ศ. 130 คือ ขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) ยังมีชีวิตยืนยาวถึง 27 ปีหลัง พ.ศ. 2475 จนละสังขารไปเมื่อปี 2502 ภาพนี้เป็นรูปสมัยท่านยังหนุ่ม ๆ และอีกภาพเป็นรูปที่ใช้ในอนุสรณ์งานศพ

สังเขปกาลานุกรมความขัดแย้งในสมาชิกคณะราษฎร

1. มีนาคม 2475 (ปฏิทินเก่า) สมุดปกเหลือง ปรีดี พนมยงค์
2. ปิดสภา 1 เมษายน ถึง กบฏบวรเดช ตุลาคม 2476
3. มกราคม 2481 (ปฏิทินเก่า) กบฏชัยนาทเรนทร ประหาร “18 ศพ” เนรเทศพระยาทรงสุรเดช
4. 2485-2488 สงครามมหาเอเชียบูรพา “จอมพล ป.” กับ “ปรีดี”
5. 2489 การก่อเกิดพรรคประชาธิปไตยโดย “นายควง” และ กรณีสวรรคต 9 มิถุนายน
6. รัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490 (อสังกรรมและงานศพพระยาพหลฯ ต้นปี)
7. ขบวนการประชาธิปไตยของปรีดี 26 กุมภาพันธ์ 2492 หรือ “กบฏวังหลวง”
8. สิ้นสุดอำนาจจอมพล ป. รัฐประหาร 16 กันยายน 2500

²¹ เรื่อง คน 60 ปี โดย ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์ ณ ฌาปนสถานวัดมกุฏกษัตริยาราม กรุงเทพมหานคร วันอาทิตย์ที่ 21 ธันวาคม พ.ศ. 2523, (เซ็นทรัลเวิลด์เพรสศึกษาการพิมพ์), น.172.

สังเขปกาลานุกรมนี้ ผมทำเรื่องความขัดแย้งในคณะราษฎรมานำเสนออย่างคร่าว ๆ เราอาจนับเป็น 15 ปี คือ ช่วง พ.ศ. 2475-2490 ที่มีอำนาจเต็มของกลุ่มผู้ก่อการก็ได้ ถึงแม้ว่าระหว่าง พ.ศ. 2490-2500 จอมพล ป.พิบูลสงครามจะหวนกลับขึ้นมาเป็นอำนาจเป็นคำรบสอง แต่โครงสร้างอำนาจถือว่ามิได้อยู่กับกลุ่มเพื่อนตายเหมือน 15 ปีแรกอีกต่อไปไม่ หลังการสิ้นอำนาจของอาจารย์ปรีดีและพวก

ปรีดีหนี 2 ครั้ง คือ หนี่ครั้งแรกในการรัฐประหารเมื่อ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 ไปยังฐานทัพเรือ สัตหีบและต่อมาได้รับความช่วยเหลือจากทูตอังกฤษจนสามารถหนีรอดมาอยู่สิงคโปร์ชั่วคราว ต่อจากนั้นจึงเก็บตัวอยู่ที่เมืองจีน และใช้เวลาตลอด 2 ปี สังสมกำลังเพื่อจะกลับมาชิงอำนาจคืนหากจำเป็นต้องเผชิญความล้มเหลว ปรีดีเรียกปฏิบัติการนั้นว่า “ขบวนการประชาธิปไตย” เมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 แต่เป็นที่เรียกกันทั่วไปในชื่อ “กบฏวังหลวง” ขณะนั้นท่านต้องหนีมาหลบที่จังหวัดธนบุรีอยู่เกือบ 6 เดือน รอจนจังหวะเหมาะจึงปลอมตัวเป็นช่างไฟฟ้าลงเรือประมงค่อย ๆ เร้นกายออกนอกประเทศ นับเป็นการหนีครั้งที่ 2 และเป็นการจากมาตุภูมิประเทศไทยอย่างไม่มีวันกลับเมื่อเดือนสิงหาคม 2492 ตรงกับ ค.ศ. 1949 อันเป็นปีที่ประธานเหมาเจ๋อตุงปฏิวัติสำเร็จ หลังจากทีปรีดีลี้ภัยอยู่ที่สิงคโปร์ช่วงสั้น ๆ ท่านเดินทางไปต่อเรือที่ฮ่องกงและขึ้นบกยังจีนแผ่นดินใหญ่เมื่อเดือนกันยายน ต่อเข้าไปที่เมืองหลวงและปรากฏกายอยู่ที่จัตุรัสเทียนอันเหมินในวันสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม ค.ศ. 1949 ตรงกับ พ.ศ. 2492 นั่นคือจุดเริ่มต้นของการลี้ภัยอยู่ที่เมืองจีน 21 ปี และย้ายมาประเทศฝรั่งเศสอีก 13 ปีหลังการปฏิวัติวัฒนธรรมของจีน และถึงอสัญกรรมที่บ้านองโดนี ซานกรุงปารีสเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2526²² และท้ายสุดได้นิวัตมาตุภูมิกลับมาในรูปแบบอัฐิธาตุในปี 2529

ทั้งหมดนี้เริ่มตั้งแต่การนำเสนอ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” หรือที่รู้จักกันดีในนามสมุดปกเหลืองของปรีดีพนมยงค์ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งในขณะนั้น กลุ่มพระยาทรงสุรเดชมีความไม่พอใจกับเรื่องนี้เท่าไร และต่อต้านร่วมกับพระยามโนปกรณนิติธาดา (ก้อน หุตะสิงห์) นายกรัฐมนตรีคนแรกที่ไม่ได้เป็นสมาชิกผู้ก่อการ นำมาซึ่งการปิดสภาในวันที่ 1 เมษายน 2476 เป็นเหตุให้ ปรีดี พนมยงค์ จำต้องลี้ภัยไปกบดานอยู่ที่ฝรั่งเศสพักหนึ่ง รัฐประหารเจียบด้วยการปิดสภาเมื่อ 1 เมษายนนี้เป็นเหตุให้หลวงพิบูลสงคราม หลวงศุภชลาศัย พระยาพหลฯ พร้อมพวกต้องกลับมาก่อการรัฐประหารซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 คือ เกือบปีหนึ่งหลัง 24 มิถุนายน 2475 เมื่อนั้นจึงเรียกได้ว่า คณะราษฎรได้กลับมาสถาปนาอำนาจให้มั่นคงจริง ๆ พระยาพหลฯ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ความประนีประนอมกับระบอบเก่าก็ดูเหมือนจะสิ้นสุดลง

และหลังจากนั้นเกิด “กบฏบวรเดช” ขึ้นมาในช่วงกลางเดือนตุลาคม ปลายปีนั่นเอง ผลสะท้อนต่อเนื่องยังคงทำให้เกิดการหวาดระแวงซึ่งกันและกันในคณะราษฎร เรื่องราวทั้งหมดโดยละเอียดผมแนะนำให้หาอ่าน **คำพิพากษาศาลพิเศษ พ.ศ.2482 เรื่องกบฏ** ไม่เฉพาะแต่เพียงความขัดแย้งระหว่างพระยาทรงฯ กับผู้ก่อการที่ครองอำนาจรัฐในขณะนั้น ความขัดแย้งในสายทหารเรือก็ประทุขึ้นช่วงนั้นเช่นกัน ดังปรากฏรายละเอียดในหนังสืออนุสรณ์งานศพของหลวงสินธุฯ หัวหน้าสายทหารเรือ และต่อเนื่องมาถึงความขัดแย้งในสายพลเรือน เช่น บุคลากรที่ทำงานการรถไฟ ดังที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานศพของเล้ง ศรีสมวงศ์ เริ่มมีการหวาดระแวงในหมู่คณะราษฎร และระเบิดจริง ๆ ในปี 2481 เป็นกบฏประหาร 18 ศพ และเชิญพระยาทรงสุรเดชในขณะที่อยู่ภาคเหนือออกไปอยู่ที่อินโดจีน พระยาฤทธิอัคนย์ถูกเชิญไปยังมาลายา

²² จากวารสารสุดท้ายของท่านปรีดี ฉลบทลัย์ พลาญกูร (ภริยาจำกัด พลาญกูร) มีให้รายละเอียดในบทความ “ทำไมดิฉันจึงรัก เคารพและบูชา ท่านปรีดี พนมยงค์” ใน *ปรีดีสาร* ฉบับฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล รัฐบาล รัฐบาล อารุโธ ศาสตราจารย์ ปรีดี พนมยงค์ 11 พฤษภาคม 2543 (กรุงเทพฯ: บพิธการพิมพ์), น. 135-137.

และพระประศาสน์พิทยายุทธยังถือว่าถนอมน้ำใจด้วยการเชิญไปเป็นทูตที่กรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี คตินี้มีผู้ได้รับโทษสูงสุด คือ ประหารชีวิตแต่ได้รับการยกเว้นโทษอยู่ 3 ท่าน คือ กรมขุนชัยนาทนเรนทร พระยาเทพหัสดิน และหลวงชำนาญยุทธศิลป์ คนสุดท้ายนี้เป็นลูกศิษย์ของพระยาทรงฯ และสมาชิกคณะราษฎร

ต่อมาเป็นความขัดแย้งระหว่างขบวนการเสรีไทยที่นำโดยปรีดี กับจอมพล ป. นายกรัฐมนตรีผู้ถือข้าง ญี่ปุ่น พ.ศ. 2485-2488 เมื่อเกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาขึ้นเมื่อหลังสิ้นสุดสงคราม พ.ศ. 2488 แล้ว ญี่ปุ่นแพ้ จอมพล ป. และพวกถูกดำเนินคดีในฐานะอาชญากรสงคราม ปรีดีก็กลับมามีอำนาจเต็ม พร้อมการจัดตั้ง พรรคการเมือง 2 พรรค คือ พรรคสหชีพ และพรรคแนวรัฐธรรมนูญ พรรคสหชีพเป็นการแปลงสภาพของ ส.ส. ประเภทที่หนึ่งผ่านการเลือกตั้งตรงทั่วประเทศ นำโดยกลุ่ม ส.ส.สายอีสานที่ร่วมในเสรีไทย ส่วนพรรค แนวรัฐธรรมนูญเป็นเหมือนกับ ส.ส. ประเภท 2 ที่แปลงสภาพออกมา พรรคนี้นำโดยถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ (หลวงธำรงฯ)²³ ขณะที่ควง อภัยวงศ์ (หลวงโกวิทฯ)²⁴ ได้แยกตัวจากพันธมิตรปรีดีไปร่วมกับ 2 พี่น้องตระกูล ปราโมทย์และกลุ่มอนุรักษนิยมที่เป็นปฏิปักษ์กับคณะผู้ก่อการในการจัดตั้งพรรคประชาธิปไตย

คณะเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถือว่าได้มาถึงจุดสูงสุดเมื่อสามารถผลักดันจนเกิดรัฐธรรมนูญ 10 พฤษภาคม 2489 ที่ขึ้นชื่อว่าเป็นประชาธิปไตยที่สุด กระนั้นเมื่อเกิดกรณีสวรรคต 9 มิถุนายน 2489 หนึ่งเดือนหลังจากนั้นก็เริ่มการนับถอยหลังสู่จุดจบของคณะราษฎรสายอาจารย์ปรีดี จนเป็นที่มาของ รัฐประหารเมื่อ 8 พฤศจิกายน 2490 ทั้งนี้ พระยาพหลฯ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ 14 กุมภาพันธ์ ต้นปีเดียวกัน และจัดงานฌาปนกิจเดือนเมษายน สองผู้ก่อการสำคัญที่สุด คือ ปรีดี และจอมพล ป. จึงได้มาพบหน้ากัน เป็นครั้งสุดท้ายในงานนั้น²⁵

หนังสือ 2 เล่มนี้เป็นบันทึกที่ปรีดีรับรองความถูกต้อง หนึ่งคือเรื่อง **เบื้องหลังการปฏิวัติ สอง บันทึกพระยาทรงสุรเดช** อีกเล่มที่ผมแนะนำ คือ หนังสือของพระประศาสน์พิทยายุทธ **แผนการปฏิวัติ**

²³ ดู การบรรยายสาธารณะ ชุดปฏิวัติ 2475: อยากจำ vs อยากลิ้ม เรื่อง “พลเรือตรี ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ คณะราษฎร ทหารประชาธิปไตย” วันอาทิตย์ที่ 14 กรกฎาคม 2562 จุดเชื่อมโยง <https://tinyurl.com/vsy3gql>.

²⁴ ดู การบรรยายสาธารณะ ชุดปฏิวัติ 2475: อยากจำ vs อยากลิ้ม เรื่อง “นายควง อภัยวงศ์ คณะราษฎร นายกรัฐมนตรี” วันอาทิตย์ที่ 18 สิงหาคม 2562 จุดเชื่อมโยง <https://tinyurl.com/rvg77dp>.

²⁵ เขาวินัส สุตลาภา, *พรรคการเมือง* (พระนคร: สหสยามพัฒนา, 2511), น. 85.

และภาพบ้านในหน้า 22 เป็นบ้านของพระยาทรงฯ เป็นจุดนัดพบของคณะราษฎรสายทหารบกเมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475

ภาพขวามือ คือ พระยาฤทธิฯ ภายหลังหันหลังจากการเมืองไปปฏิบัติธรรมกับพระอาจารย์สีที่วัดโศการาม ภาพนี้กำลังถือธงชาติอยู่

หนังสือตอนจอมพล ป. กำลังเรื่องอำนาจ 3 เล่มที่น่าสนใจมาก คือ หนังสือ **ไทยในสมัยรัฐธรรมนูญ ไทยในสมัยปัจจุบัน และไทยในสมัยสร้างชาติ** ก็คือหนังสือฉลองวันชาติ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482, 2483, 2484 ตามลำดับ ภายในจะมีรายละเอียดมากมายและมีสถิติ ด้านเศรษฐกิจ การคลัง ฯลฯ การบริหารงานของคณะราษฎรมักจะประเมินผลทั้งในเชิง “ปริมาณ” และ “คุณภาพ” ทุกปีเป็นตัวเลขเผยแพร่สู่สาธารณชน

ภาพนี้คือคณะราษฎร 4 คนที่ร่วมรัฐประหารอาจารย์ปรีดี ได้แก่ จอมพล ป., หลวงกาจฯ, กำนัน จ้างนภูมิเวท และน้องม เกตุนุติ

ภาพที่สำคัญอีกหนึ่งในหน้าถัดไป คณะราษฎรกลุ่มตัดสายโทรศัพท์ที่วัดเลียบ 8 คน ภายในนี้มี 2 ท่านเป็นชาวมุสลิม ตระกูลศรีเจริญ เหตุที่ผมนำรูปมาเสนอก็คือเพราะว่าบ่อยครั้งมักมีมายาคติตามเรื่องเล่าว่า บางคนบอกว่ากลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่เข้าไปควบคุมกรมพระนครสวรรค์ฯ และเจ้าบางขุนพรหมพระองค์นี้ ได้ขอให้เปลี่ยนตัวเพราะว่าหน้าตาค่อนข้างดู เหมือนกับว่าหน้าตาเป็นมุสลิมเป็นอิสลาม แต่หน้าตาจริง ๆ ปรากฏว่าหล่อเหลามาก คนตระกูลนี้เป็นมุสลิมที่ค่อนข้างหน้าตาดีและมีลูกหลานมาก เรื่องนี้ผมเขียนเป็นบทความที่ไว้อะเอียดในนิตยสาร **ศิลปวัฒนธรรม** ที่ตีพิมพ์ในเดือนมีนาคม 2563

หนังสือ 2 เล่มนี้เล่าเรื่องราวตอน “ปรีดีหนี่” พ.ศ. 2490

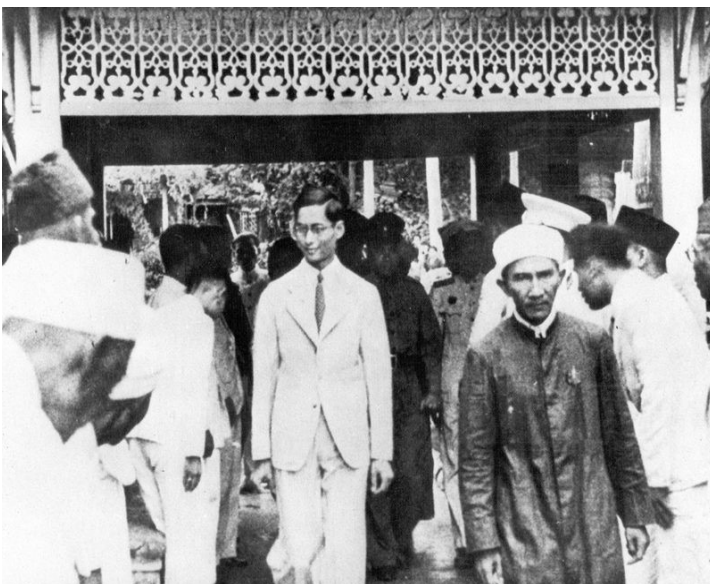
4 มุสลิมในคณะราษฎร
บรรจง ศรีจรูญ, ประเสริฐ ศรีจรูญ,
การุญ ศรีจรูญ, แซ่ม พรหมยงค์

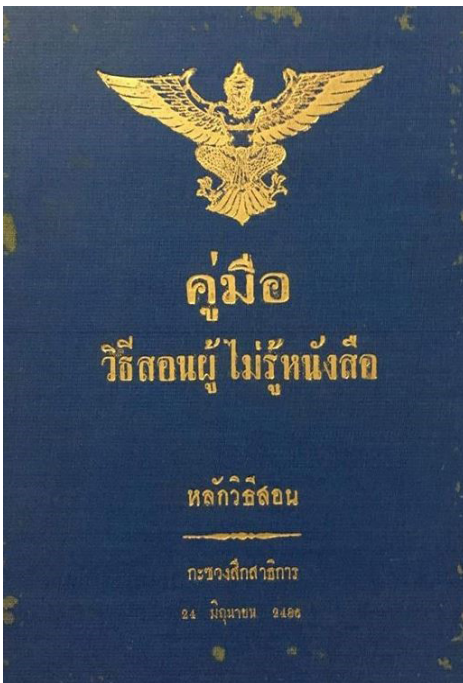
ภาพด้านล่างซ้ายนี้ คือ แซ่ม พรหมยงค์ หนึ่งในคณะราษฎรและคนสนิทของอาจารย์ปรีดี สุดท้ายแล้วท่านสิ้นสุดความเป็นจุฬาราชมนตรีพร้อมกับปรีดีเพราะต้องลี้ภัยการเมืองเมื่อรัฐประหาร 8 พฤศจิกายน 2490

มีประโยคสำคัญที่ ดร.ตัว ลพานุกรม พูดกับดิเรก ชัยนาม ดังที่ดิเรกเขียนไว้ในอนุสรณ์งานศพตัวเมื่อปี 2484 “Do it now or never!” หมายถึง “ทำเดี๋ยวนี้หรือไม่ทำเลย” ขณะที่แต่ละท่านยังลังเลใจกันอยู่

เมื่อพูดถึงเรื่องวัดวาอารามสมัยคณะราษฎรแล้ว เห็นควรเอ่ยถึงการเสด็จนิวัตครั้งแรกของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเมื่อปลายปี 2481 ท่านได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัด

ดิเรก ชัยนาม

สุทัศน์ฯ ซึ่งขณะนั้นสมภารวัดเพ็งดำรงตำแหน่งสังฆราชไม่ถึงเดือน ท่านผู้นั้น คือเจ้าประคุณสังฆราชแพ และนับเป็นครั้งแรกที่ตำแหน่งสูงสุดของพุทธจักรหวนกลับมายังพระสายมหานิกายหลังตกอยู่ปากธรรมยุติกนิกายกว่า 80 ปี วัดนี้ต่อมาขึ้นชื่อว่าเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 8 และพระบรมอัฐิของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลยังคงประดิษฐานอยู่ที่ห้วมุด้านซ้ายของวิหารพระศรีศากยมุนี

และช่วงเวลาเดียวกันนี้คณะราษฎรได้เริ่มจัดสร้างเมรุเผาศพเตาด้วยระบบไฟฟ้าถูกสุขอนามัยสำเร็จเป็นครั้งแรกที่วัดไตรมิตรฯ เปิดใช้เมื่อ 1 สิงหาคม 2483 ส่วนตัวผมผูกพันกับเมรุนี้เพราะผมเป็นลูกเจ๊กลูกจีน เพราะฉะนั้น สมัยเด็ก ๆ ผมมักได้ตามเตี้ยไปงานฌาปนกิจที่นี้บ่อยครั้ง ฌาปนสถานแห่งนี้เพ็งถูกรื้อทิ้งไปเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมา ปัจจุบันที่ดินผืนนี้ถูกแปลงสภาพเป็นมหามณฑปพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร ถือว่าสร้างรายได้ให้กับอดีตวัดสามจีนแห่งนี้มหาศาล จนทุกวันนี้ผู้คนลืมนิคมวัดไตรมิตรที่เป็น “เมรุต้นแบบทั่วประเทศไทย” ชั่วโม่งนี้สัญญาหมายรู้ของผู้คนทั่วไปต่อวัดนี้ นอกเหนือจากพระทอง ยังมีอีกเรื่องคือวัดไตรมิตรยังเป็นวัดที่มีสมเด็จพระราชาคณะถึง 2 รูปครั้งแรกในประวัติศาสตร์

อีกเรื่องหนึ่งที่ผมอยากจะพูดถึงคือเรื่อง “การปติวัติภาษา”²⁶ เมื่อปี 2485-2487 นโยบายส่งเสริมประชาชนให้สามารถรู้หนังสือเร็วขึ้น ถึงจอมพล ป. จะอ้างว่าภายหลังว่า “ปติวัติภาษา” เป็นเพียงข้ออ้างเพื่อที่กีดกันไม่ให้ญี่ปุ่นมาสอนภาษาญี่ปุ่น ซึ่งก็มีส่วนจริงตามเอกสารราชการที่ค้นพบ กระนั้นการปฏิวัติภาษาด้วยการตัดอักษรภาษาไทยให้เหลือเพียง 31 ตัวและตัดสระไป 5 ตัว มีส่วนผลักดันการรู้หนังสือของผู้คนในสังคมได้มาก สะท้อนจากหนังสือ **วิธีสอนผู้ไม่รู้หนังสือ** คือ เรื่องการจัดการศึกษาให้แก่ผู้ใหญ่ เรื่องนี้ถือเป็นมรดกของคณะราษฎรเช่นกันแต่ก็ต้องยุติไปหลังการลาออกของจอมพล ป. เมื่อกรกฎาคม 2487

ช่วงระยะเวลาแห่งการปฏิวัติภาษา **สามก๊กนิพนธ์** ที่ขยายขอบเป็นผู้ประพันธ์ก็ตีพิมพ์ครั้งแรกด้วยภาษาใหม่นี้ และ

²⁶ นริศ จรัสจรรยาวงศ์, “สามก๊ก ฉบับ “ปติวัติภาษาไทย”: วาระแห่ง “หนังสือจอมพล (พ.ศ. 2485-2487)”, *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 17 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2562, น. 136-171.

ได้รับความนิยมนอย่างสูงในระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา ผมอยากจะเสริมเรื่องมุมมองของวรรณกรรมยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย ช่วงระยะเวลาการปกครองของคณะราษฎร ไม่ใช่เป็นเพียงยุคทองของกลุ่มนักเขียนหัวก้าวหน้า อย่างเช่นคณะสุภาพบุรุษของกุหลาบ สายประดิษฐ์เท่านั้น นักเขียนแนวตลาดอย่าง ป. อินทรปาลิต หรือว่ายาขอบ และจิตรกรอย่างเหม เวชกร ก็ล้วนมีชื่อเสียงเบ่งบานในยุคนี้ทั้งสิ้น

ภาพนี้ คือ ศาลาเฉลิมไทยหลังสงครามโลก ปัจจุบันเหลือเพียงป้ายวางเด่นสง่าอยู่ที่จอมทอง ผังธนบุรี โรงมหรสพในสมัยคณะราษฎรนี้ บัณฑิตบุรี องค์กรวิเศษ และพิสิฐ ตันสัจจา มีส่วนร่วมในการบุกเบิก หากกล่าวว่าเมรุวัดไตรมิตรนับเป็นต้นแบบของเมรุอื่น ๆ ทั่วประเทศไทย ศาลาเฉลิมไทยก็อาจนับเป็นโรงหนังต้นแบบสำคัญของโรงหนังอื่น ๆ เช่นเดียวกัน หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติ บัณฑิตบุรีเป็นคนแรกที่ไปรื้อฟื้นศาลาเฉลิมไทยกลับมาทำเป็นโรงละครจากเดิมที่เป็นเพียงโกดังเก็บของ ต่อมาเมื่อถึงมือพิสิฐ เขาพัฒนาเป็นโรงหนังทันสมัยแห่งแรก ๆ ของประเทศไทย และเมื่อปี 2497 บัณฑิตบุรี องค์กรวิเศษ กับไอศก โกสิน ได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่ของวังบูรพาภิรมย์ที่คนหลังเจรจาซื้อมาในราคา 12 ล้านบาท เพื่อทุบทิ้งและสร้างเป็นย่านการค้าสำคัญของพระนคร

บัณฑิตบุรีได้สร้างโรงหนังสือสำคัญ 2 แห่งตรงนี้ คือ โรงหนังสือกับโรงหนังควีนส์ และต่อมายังไปสร้างโรงหนังเอ็มไพร์ที่ปากคลองอีก ทั้งได้ผูกมัดเกาะโปรเจกเป็นคอมเพล็กซ์ใหญ่ชื่อโรงหนังกรุงไทยตรงฝั่งธน ย่านตลาดบางแค แต่มาถูกฆาตกรรมหลังเปิดโครงการนี้เพียงไม่นาน ส่วนพิสิฐ ตันสัจจา ท่านนี้เป็นสามีของนางนุชที่สวนนงนุช จ.ชลบุรี ท่านผู้นี้หลังประสบความสำเร็จกับศาลาเฉลิมไทย ได้นำโมเดลโรงหนังทันสมัยไปสร้าง สยาม สกาล่า และลิโด ทั้งคู่เป็นลูกจันทน์ในระบบภาพยนตร์สมัยใหม่มาสู่สังคมไทย

มรดกคณะราษฎรอีกประการหนึ่งที่ผมจะเล่า คือ อนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินมหาราช ณ วงเวียนใหญ่ เดิมจริง ๆ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายเทียม ลาดานนท์ เคยผูกใจเดียวเห็นควรสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าตากสินไว้ที่วงเวียนอีกฝั่งหนึ่งของสะพานพุทธแล้วเปลี่ยนชื่อสะพาน²⁷ แต่ว่าสุดท้ายมาสำเร็จสมัยนายทองอยู่ พุฒพัฒน์²⁸ ส.ส.คนแรกของจังหวัดธนบุรี แต่ทองอยู่ต้องใช้เวลาถึง 20 ปี ผลักดันตั้งแต่สมัยรัฐบาลพระยาพหลฯ พ.ศ. 2477 จนสำเร็จเมื่อปี พ.ศ. 2497 สมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

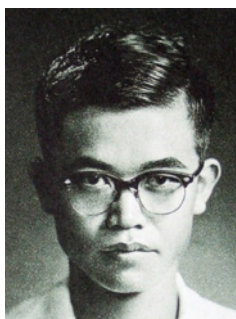
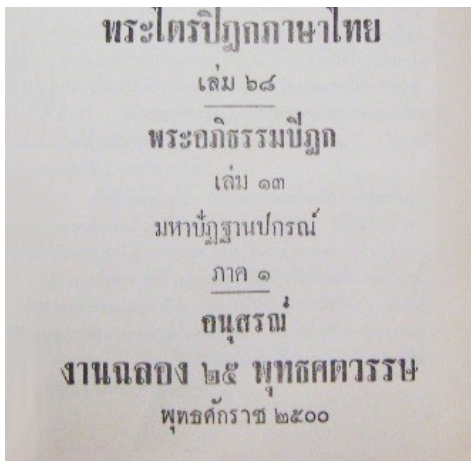

บัณฑิตบุรี องค์กรวิเศษ

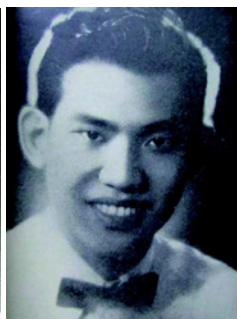
พิสิฐ ตันสัจจา

²⁷ หจข.สร.0201.25/365 เรื่อง นายเทียม ลาดานนท์ ขอให้เปลี่ยนนามสะพานพระพุทธยอดฟ้าฯ และสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้ากรุงธนบุรีขึ้นที่วงเวียน (พ.ศ. 2475) อ้างใน ญัตติพร บุญนา, *สถานะทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พ.ศ. 2310-2497*, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2545, น. 136.

²⁸ นริศ จรัสจรรยาวงศ์, "ชีวิตอุทิศแด่ "พระเจ้าตากสิน ประชาธิปไตย และพระนิพนธ์" ส.ส. พรหมจรรย์ ทองอยู่ พุฒพัฒน์ (พ.ศ. 2442-2514)," *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 39 ฉบับที่ 11 กันยายน 2561, น. 122-151.

จิตร ภูมิศักดิ์

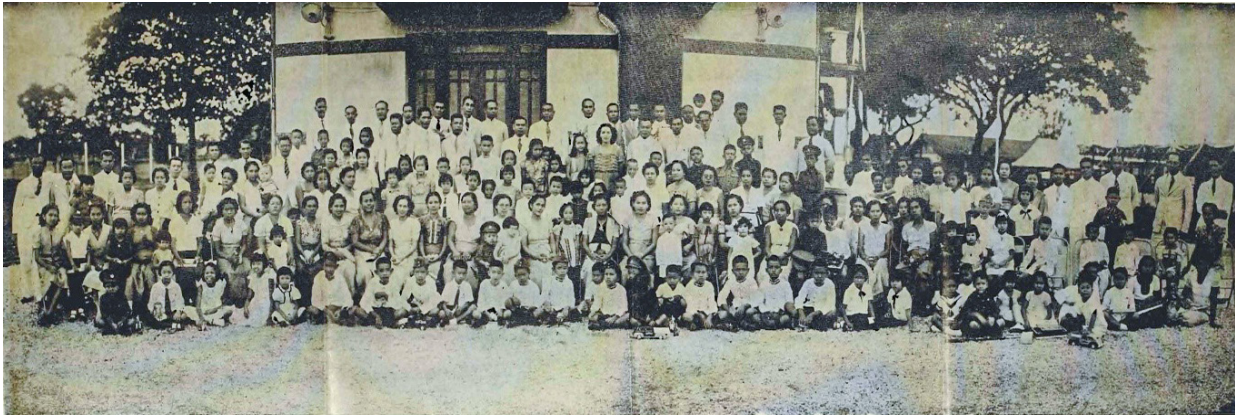

เสถียร โพธิ์นันทะ

ยังมีเรื่องที่ผมเห็นว่าควรพุดนิตหนึ่ง ผมทำเรื่องเกี่ยวกับ พระพุทธศาสนาไว้มาก จึงคิดว่าส่วนที่สำคัญมาก ๆ ของคณะ ราษฎรอีกประการหนึ่ง คือ การทำให้พุทธศาสนาเข้าถึงประชาชน ง่ายขึ้น โดยเฉพาะเรื่องคัมภีร์พระไตรปิฎก พระไตรปิฎก ชุดแปลไทยสำเร็จครั้งแรกเป็นมรดกของคณะราษฎร เดิม พระไตรปิฎกในประเทศไทยถูกจารึกโดยอักษรขอมและเป็น ภาษาบาลี ถึงจะมีการพิมพ์ชุดอักษรไทยครั้งแรกสำเร็จในสมัย รัชกาลที่ 5 เมื่อ ร.ศ. 112 หรือ พ.ศ. 2436 จำนวน 39 เล่มชุด ก็ยังเป็นภาษาบาลี และสำเร็จเป็นชุด 45 เล่มครบบริบูรณ์ใน ชื่อ สยามรัฐ เมื่อสมัยรัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2473 ก็ยังคง เป็นเพียงอักษรไทยภาษาบาลีอยู่เช่นเดิม พระไตรปิฎกเพิ่งได้ รับการแปลเป็นภาษาไทยครั้งแรกหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ตามดำริตั้งแต่ พ.ศ. 2483 จนมาแล้วสำเร็จงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โครงการ นี้ใช้เวลาร่วม 15-16 ปี เรื่องนี้สำคัญมากเพราะทำให้การรับรู้ คัมภีร์พุทธศาสนาที่เคยถือกันว่าเป็นของสูงเป็นวรรณกรรมที่ มหาชนสามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้น

ผมปิดท้ายนิตหนึ่ง ปีนี้ผมทำเรื่อง 90 ปีชาตกาลของ เสถียร โพธิ์นันทะ แล้วในวันงาน ผมนิมนต์พระอาจารย์ไพศาล วิสาโล ขึ้นเวทีร่วมเสวนา พระท่านเทียบคน 2 คนในภาพนี้ให้ ผมฟัง คือ จิตร ภูมิศักดิ์ ในทางโลกียะ และเสถียร โพธิ์นันทะ ในทางโลกุตตระ ทั้ง 2 คนนี้ ผมถือว่าเป็นผลผลิตที่สำคัญใน บริบทสังคมยุคสมัยคณะราษฎร มีอายุเกือบเท่ากัน ปีเกิดห่างกัน เพียงปีเดียว จิตร ภูมิศักดิ์ พ.ศ. 2473 ส่วนเสถียร โพธิ์นันทะ เกิด พ.ศ. 2472 ทั้งคู่สิ้นชีวิตในปีเดียวกันคือ พ.ศ. 2509 เป็น คนอายุสั้นแต่ทั้งสองท่านนี้ล้วนนับเป็นปรากฏการณ์พิเศษของ ทั้งทางโลกและทางธรรม

ท้ายสุดในการนำเสนอวันนี้ ผมขอปิดการเสวนาด้วย ภาพถ่ายครอบครัวของคณะราษฎรทั้งหมดที่ฉายไว้ในวันที่ 24 มิถุนายน ปี พ.ศ. 2481

จรรยา สิงหเสนี (หลวงสิริราชไมตรี) 1 ใน 7 ผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ฝรั่งเศส ได้รำพันเรื่องราวของกลุ่มสมาชิกเพื่อนร่วมตายด้วยรูปแบบร้อยกรองขนาดยาว ตีพิมพ์ในหนังสืออนุสรณ์งานศพของพี่เขย ในการปิดท้ายช่วงเสวนาของผม ขอน้อมนำบทท้าย ๆ เพื่อแสดงความรำลึกถึงคณะบุคคลนี้ที่ได้เสียสละและแสดงความกล้าหาญเพื่อส่งมอบประชาธิปไตยให้แก่สังคมนี้

“คณะราษฎร์สลาย ปล่อยมือการเมือง ไม่มีเรื่องที่ใคร ควรวิต
 หลายคนนอนหลับปลุกไม่ตื่น นอกนั้นจำศีล ทุกคนตั้งจิตมั่น หวังสิ้นสงบก่อนจบชีวิต
 เผาแต่ปรารภนาขอให้ประชาธิปไตย รุ่งเรืองสดใส คู่สยามตลอดกาล
 มวลราษฎร์ฟูเฟื่อง ปรากฏเปรื่อง ภูมิฐาน สมคำเจ้าบ้าน เท่านั้นพอใจ สมใจราชา
 วันที่สี่สิบสี่ มิ.ย. ก่อกุศล ชาวคณะทั่วคณนจัดตามมี
 วัดพระศรีมหาธาตุ มิขาดประจำปี เพื่อเป็นมิตรพลวิญญูณท่านสหายกล้าหาญผู้จากไป”²⁹

รายนามสมาชิกคณะราษฎร

สายทหารบก

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฎิบัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
1	พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน)	29 มีนาคม 2430	14 กุมภาพันธ์ 2490	45	60	มี	2
2	พ.อ. พระยาทรงสุรเดช (เทพ พันธุมเสน)	12 สิงหาคม 2435	1 มิถุนายน 2487	40	52	มี	
3	พ.อ. พระยาฤทธิอัคเนย์ (สละ เอมะศิริ)	14 มกราคม 2432	23 ธันวาคม 2509	43	77	มี	1
4	พ.ท. พระประศาสน์พิทยายุทธ (วัน ชูถิ่น)	9 มิถุนายน 2437	4 ธันวาคม 2492	38	55	มี	1

²⁹ งานฌาปนกิจศพ นายชิต สิงหเสนี ณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส กรุงเทพมหานคร วันอาทิตย์ที่ 12 กุมภาพันธ์ 2521, “คณะราษฎร์รำพึง” โดย หลวงสิริราชไมตรี (จรรยา สิงหเสนี), (โรงพิมพ์พิทยาการ), น. 84.

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
5	พ.ต. หลวงพิบูลสงคราม (แปลก บิดตะลึงคะ)	14 กรกฎาคม 2440	11 มิถุนายน 2507	35	67	มี	4
6	พ.ต. หลวงสฤษฏีกุญชรศิลป์ (เพียร พิริยะโยธิน)	28 มกราคม 2436	3 มกราคม 2534	39	98	มี	1
7	พ.ต. หลวงอำนาจสงคราม (ถม เกษะโกมล)	16 กรกฎาคม 2439	14 ตุลาคม 2476	36	37	มี	3
8	พ.ต. หลวงวิจิตรกลยุทธ (เศียร สู้ศิลป์)	10 พฤษภาคม 2436	27 กรกฎาคม 2514	39	78	มี	1
9	ร.อ. หลวงชำนาญยุทธศิลป์ (เชย รมะนันท์)	28 พฤษภาคม 2437	3 ธันวาคม 2499	38	62		2
10	ร.อ. หลวงกาจสงคราม (เทียน เก่งระดมยิง)	12 เมษายน 2433	27 กุมภาพันธ์ 2510	42	77	มี	1
11	ร.อ. หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต (ควน จินตะคุณ)	20 กรกฎาคม 2439	29 กรกฎาคม 2507	36	68	มี	2
12	ร.อ. หลวงชาญสงคราม (พาน ชาลีจันทร์)	2 พฤศจิกายน 2438	2 กันยายน 2499	37	61	มี	1
13	ร.อ. หลวงเชวงศักดิ์สงคราม (ช่วง ขวัญเข็ด)	10 มีนาคม 2442	9 มีนาคม 2505	33	63	มี	2
14	ร.อ. หลวงทักษิณนิยมศึก (ทักษิณ มิตรภักดี)	25 สิงหาคม 2443	10 พฤษภาคม 2476	32	33	มี	3
15	ร.อ. หลวงพรหมโยธี (มังกร ผลโยธิน)	16 พฤศจิกายน 2439	24 มีนาคม 2509	36	70	มี	6
16	ร.อ. หลวงรณสิทธิพิชัย (เจือ กาญจนินทุ)	1 พฤษภาคม 2442	16 กรกฎาคม 2515	33	73	มี	1
17	ร.อ. หลวงสวัสดิ์รัตนรงค์ (สวัสดิ์ ดาระสวัสดิ์)	15 มกราคม 2437	14 กรกฎาคม 2525	38	88	มี	1
18	ร.อ. หลวงเสรีเรึงฤทธิ์ (จรรยา รัตนกุล)	27 ตุลาคม 2438	10 กรกฎาคม 2526	37	88	มี	1
19	ร.อ. หลวงอดุลเดชจรัส (บัตร์ พึ่งพระคุณ)	28 มิถุนายน 2437	17 ธันวาคม 2512	38	75		2
20	ร.ท. บุนสุจริตธนาการ (ผ่อง นาคะนุช)	27 กุมภาพันธ์ 2438	19 ธันวาคม 2487	37	49	มี	
21	ร.ท. บุนจันทรภูมิเวท (จันทร ศิวะแพทย์)	5 เมษายน 2446	9 มกราคม 2507	29	61	มี	2
22	ร.ท. บุนนรินทร์ชัย (สเทว นิลชัย)	26 พฤศจิกายน 2443	3 เมษายน 2499	32	56	มี	2
23	ร.ท. บุนพัฒนัสการ (เท่ง พัฒนศิริ)	11 มกราคม 2442	5 พฤศจิกายน 2509	33	67	มี	2
24	ร.ท. บุนปลดประภักษ์ (ปลด ภาณุสวะ)	17 มิถุนายน 2445	29 เมษายน 2496	30	51	มี	5
25	ร.ท. บุนเรืองวิริยุทธ (บุญเรือง วีระหงส์)	21 ธันวาคม 2442	22 พฤษภาคม 2524	33	82	มี	
26	ร.ท. บุนวิมลสรกิจ (วิมล เก่งเรียน)	11 พฤษภาคม 2443	18 มกราคม 2539	32	96	มี	1
27	ร.ท. บุนศรีศรากร (ชะลอ ศรีธนากร)	19 กุมภาพันธ์ 2444	11 กันยายน 2530	31	86	มี	1
28	ร.ท. ไชย ประทีปะเสน	16 กันยายน 2449	20 พฤศจิกายน 2504	26	55	มี	1

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
29	ร.ท. ทาน วิชัยภัทตะ	21 พฤศจิกายน 2447	2 มกราคม 2520	28	73	มี	1
30	ร.ท. น้อม เกตุญาติ	25 เมษายน 2441	12 พฤษภาคม 2513	34	72	มี	3
31	ร.ต. จำรูญ จิตรลักษณ์	24 สิงหาคม 2450	1 สิงหาคม 2477	25	27	มี	
32	ร.ต. สมาน เทพหัสติน ณ ออยุธยา	9 กุมภาพันธ์ 2450	12 กันยายน 2502	25	52	มี	
33	ร.ต. อุดม พุทธิเกษตริน	12 ธันวาคม 2452	3 พฤษภาคม 2522	23	70	มี	
34	นายดาบ จำรัส สุวรรณชีพ						
						31	28

สายทหารเรือ

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
1	น.ต. หลวงสินธุสงครามชัย (สินธุ์ กมลนาวิน) หัวหน้าคณะราษฎรสายทหารเรือ	23 มิถุนายน 2444	14 พฤษภาคม 2519	31	75	มี	2
2	น.ต. หลวงศุขชลาศัย (บุ่ง ศุภชลาศัย)	22 มกราคม 2438	26 ตุลาคม 2508	37	70	มี	2
3	ร.อ. หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (ถวัลย์ ธารีสวัสดิ์)	21 พฤศจิกายน 2444	3 ธันวาคม 2531	31	87	มี	2
4	ร.อ. หลวงนาวาวิจิตร (ผัน อำไกรวัลย์)	16 กุมภาพันธ์ 2443	27 มีนาคม 2496	32	53		1
5	ร.อ. หลวงนิเทศกลกิจ (กลาง โรจนเสนา)	14 พฤศจิกายน 2441	4 กันยายน 2491	34	50	มี	2
6	ร.อ. หลวงสังวรยุทธกิจ (สังวร สุวรรณชีพ)	14 กรกฎาคม 2444	7 ตุลาคม 2515	31	71	มี	1
7	ร.อ. สงบ จรูญพร	15 ตุลาคม 2445	3 พฤษภาคม 2505	30	50	มี	1
8	ร.อ. ชลิต กุลกำมัธ	1 เมษายน 2444	20 กรกฎาคม 2539	31	95		1
9	ร.อ. สงวน รุจิราภา	19 กุมภาพันธ์ 2440	2499	35	59		1
10	ร.ท. จิบ ศิริไพบูลย์	5 มกราคม 2448	25 สิงหาคม 2488 ³⁰	27	40	มี	
11	ร.ท. ทองหล่อ (ทหาร) บำหิรัญ	4 ตุลาคม 2444	11 กันยายน 2524	31	80		1
12	ร.ท. ทิพย์ ประสานสุข	7 มิถุนายน 2446	31 มกราคม 2503	29	57	มี	1
13	ร.ท. ประเสริฐ สุขสมัย	31 มีนาคม 2444	10 มิถุนายน 2503	31	59	มี	1
14	ร.ท. วัน รุยาพร	4 มกราคม 2446	22 ตุลาคม 2514	29	68		2
15	ร.ท. ชลี สินธุโสภณ	7 มิถุนายน 2446	27 มกราคม 2521	29	75		2
16	ร.ต. กุหลาบ (กำลาภ) กาญจนสกุล	ธันวาคม 2443	4 มิถุนายน 2515	32	72	มี	1
17	ร.ต. ชัน รัศมีทัต	1 พฤษภาคม 2443	7 ตุลาคม 2518	32	75	มี	1
18	ร.ต. ทองดี ระจันภัย	20 ธันวาคม 2445	22 มกราคม 2475	30	30	มี	2
						12	17

³⁰ ป้ายหินอ่อนในเจดีย์วัดพระศรีมหาธาตุระบूपิ พ.ศ. 2483 แต่ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์ ในหนังสือ รัฐสภาไทยในรอบ 42 ปี ระบูปวันมตะตามตารางนี้

สายพลเรือน

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
1	อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม (ดร.ปรีดี พนมยงค์) หัวหน้าคณะราษฎรสายพลเรือน	11 พฤษภาคม 2443	2 พฤษภาคม 2526	32	83	มี	5
2	อำมาตย์ตรี หลวงสิริราชไมตรี (จรรยา สิงหเสนี)	7 ตุลาคม 2441	10 ธันวาคม 2534	34	93	มี	
3	รองอำมาตย์เอก หลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)	17 พฤษภาคม 2445	15 มีนาคม 2511	30	66		2
4	เสวกตรี หลวงนฤเบศร์มานิต (สงวน จูฑะเตมีย์)	10 เมษายน 2427	15 ตุลาคม 2523	48	96	มี	1
5	รองอำมาตย์เอก หลวงชำนาญนิติเกษตร (อุทัย แสงมณี)						
6	รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถสารประสิทธิ์ (ทองเย็น หัสละเมียร)	7 มีนาคม 2446	26 ธันวาคม 2522	29	77	มี	2
7	รองอำมาตย์เอก หลวงอรรถกิติกำจร (กลิ้ง พนมยงค์)	15 มิถุนายน 2450	5 เมษายน 2500	25	55		
8	รองอำมาตย์เอก หลวงสุนทรเทพหัสดิน (สพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา)						
9	รองอำมาตย์เอก หลวงเดชาดิวงศ์วร วัฒน (ม.ล.กรี เดชาดิวงค์)	30 สิงหาคม 2445	1 กุมภาพันธ์ 2490	30	45	มี	1
10	รองอำมาตย์เอก ตัว ลพานุกรม	21 ตุลาคม 2441	27 สิงหาคม 2484	34	43	มี	3
11	รองอำมาตย์เอก ประจวบ บุณนาค	14 กุมภาพันธ์ 2440	28 ตุลาคม 2495	35	55		1
12	รองอำมาตย์เอก ม.ล.อุดม สนิทวงศ์	6 กันยายน 2443	12 กรกฎาคม 2525	32	82	มี	1
13	นายแนบ พหลโยธิน	26 สิงหาคม 2443	22 พฤศจิกายน 2514	32	71	มี	2
14	รองอำมาตย์โท ทวี บุญยเกตุ	10 พฤศจิกายน 2447	3 พฤศจิกายน 2514	28	67	มี	3
15	ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี	5 กุมภาพันธ์ 2440	12 สิงหาคม 2525	35	85	มี	3
16	นายวิลาส โอสถานนท์	7 พฤศจิกายน 2443	13 มกราคม 2540	32	97	มี	2
17	รองอำมาตย์โท จรรยา สืบแสง	2 กรกฎาคม 2447	23 มีนาคม 2528	28	81	มี	
18	นายเล้ง ศรีสมวงศ์	5 กันยายน 2443	6 มีนาคม 2524	32	81	มี	1
19	นายดิเรก ชัยนาม	18 มกราคม 2448	1 พฤษภาคม 2510	27	62	มี	3
20	นายวิเชียร สุวรรณทัต	18 มิถุนายน 2445	10 มิถุนายน 2487	30	42	มี	1
21	รองอำมาตย์โท ชุณหะ ปิณฑานนท์	7 ตุลาคม 2445	26 เมษายน 2520	30	75	มี	1
22	นายสวัสดิ์ โสทธิทัต	13 เมษายน 2444	16 กุมภาพันธ์ 2497	31	53	มี	1
23	นายจิตตะเสน ปัญจะ	15 พฤษภาคม 2449	25 กันยายน 2527	26	78	มี	1
24	นายยง เฮอร์เกนส์ (พลบุล)	5 ตุลาคม 2448	12 กุมภาพันธ์ 2544	27	96	มี	
25	นายเอก สุภโปฏก	4 มีนาคม 2442	8 เมษายน 2523	33	81	มี	
26	นายสุรินทร์ ชินนัย	25 พฤศจิกายน 2441	18 กุมภาพันธ์ 2490	34	49	มี	
27	นายศิริ ชาดินันท์						
28	นายเจลีเยว ปทุมรส	25 มีนาคม 2445	17 กุมภาพันธ์ 2498	30	53	มี	
29	นายบรรจง ศรีจรรยา	7 กันยายน 2451	24 กันยายน 2524	24	73		
30	นายประเสริฐ ศรีจรรยา	2447		28			
31	นายแซมม มุสตาฟา (พรหมยงค์)	24 กุมภาพันธ์ 2444	24 กรกฎาคม 2531	31	87		
32	นายการิม (การณ) ศรีจรรยา (ซาฟีอี)		13 เมษายน 2489				

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
33	นายสงวน ตูลารักษ์	18 มิถุนายน 2445	15 พฤษภาคม 2538	30	93	มี	1
34	นายซิม วีระไวทยะ	สิงหาคม 2444	25 พฤศจิกายน 2486	31	42	มี	1
35	นายหงวน (สงวน) ทองประเสริฐ	9 พฤศจิกายน 2450	8 มิถุนายน 2487	25	37	มี	
36	นายบุญล้อม (ปราโมทย์) ฟุ้งสุนทร	7 กรกฎาคม 2447	30 กรกฎาคม 2524	28	77	มี	1
37	นายเจริญ ปันทโร	5 มกราคม 2452	10 เมษายน 2512	23	60	มี	2
38	นายทองเปลว ชลภูมิ	6 กุมภาพันธ์ 2456	4 มีนาคม 2492	19	36	มี	1
39	นายบุญจือ (เผดิม) อังศุวัฒนะ	30 ตุลาคม 2449	2 ตุลาคม 2509	26	60	มี	1
40	นายชุบ ศาลยาชีวิน	3 เมษายน 2450	10 ธันวาคม 2526	25	76	มี	1
41	นายกสิน เทพหัสติน ณ อยุรยา	12 ธันวาคม 2455	10 มกราคม 2510	20	55	มี	2
42	นายสอน บุญจุง						
43	นายยล สมานนท์	31 กรกฎาคม 2451	20 มีนาคม 2528	24	77	มี	
44	นายยีน สมานนท์	30 พฤษภาคม 2454	10 กุมภาพันธ์ 2529	21	75	มี	
45	ร.ต.ท. เขย กลัญชัย	2433	2496	42	63	มี	
46	ร.ต.ท. เทียง เฉลิมศักดิ์						
47	นายจ่านง บวรวิเซท						
48	นายผูก ปาลธรรมิ						
49	นายประวัติ ศรีจรรยา	2444					
50	นายวนิช ปานะนนท์	1 ธันวาคม 2446	21 พฤษภาคม 2487	29	41	มี	1
						35	

รายนามผู้ก่อเกิดรัฐธรรมนูญนอกเหนือรายชื่อทางการ 102 ท่าน

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
1	หลวงคหกรรมบดี (ชม จารุรัตน์)	15 กรกฎาคม 2447	10 มกราคม 2522	28	75		1
2	จมีนสุรฤทธิพฤตนิกร (ฝั่ง พหลโยธิน)						
3	นายกสิง ช่วงโชติ	18 มิถุนายน 2447	25 กรกฎาคม 2533	28	86	มี	
4	นายกิมซัว (โกศล?) จิตโรภาส	24 กันยายน 2445	20 สิงหาคม 2515	30	70	มี	
5	นายจันทร์ (เพิ่ม?) ศิริวัฒน์	14 เมษายน 2452	19 กันยายน 2490	23	38	มี	
6	นายจ้อย โอปลัก	9 ธันวาคม 2454	27 ธันวาคม 2484	21	30	มี	
7	นายชุ่นแข็ง ตูลารักษ์						
8	นายดี สนิพันธ์ (พระภิกษุอุดรณ ไสโก)	9 ตุลาคม 2448	22 สิงหาคม 2522	27	74	มี	
9	นายบัว มาไพศาลย์	16 พฤษภาคม 2452	24 กรกฎาคม 2490	23	38	มี	
10	นายประเสริฐ อิทธิวัฒน์	24 พฤศจิกายน 2446	18 พฤษภาคม 2505	29	59	มี	
11	นายเพิ่ม ศิริวัฒน์	14 เมษายน 2452	19 กันยายน 2490	23	38	มี	
12	นายยศ กาญจนรักษ์						
13	นายอยู่ ใจเปี่ยม						
14	นายสมใจ ตูลารักษ์	2431	กันยายน 2493	44	62	มี	

ลำดับ	ชื่อ	ชาตะ	มตะ	ปฏิวัติ อายุ	สิริ อายุ	อัฐิ	หนังสือ งานศพ
15	นายสำรวย ดิษฐศรี	ไม่ระบุ				มี	
16	นายเด็ก ศิริคง						
17	นายหรั่ง เกษะโกมล						

หมายเหตุ

1. รายนามและจำนวนนี้ อ้างอิงจาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และอัครศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, **2475 การปฏิวัติสยาม และภาคผนวก:เอกสารประวัติศาสตร์ 2475**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), น. 218-239.
2. “ชาตะ-มตะ” โดยมากอ้างอิงจากแผ่นป้ายอัฐิภายในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน มีบางรายชื่ออ้างอิงจากหนังสืออนุสรณ์งานศพ (ข้อมูลแผ่นป้ายอัฐิวัดพระศรีมหาธาตุ สืบค้น ณ วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2560)
3. ผู้วิจัยอนุญาตให้นำไปใช้อ้างอิงและผลิตซ้ำได้ โดยกรุณาระบุชื่อ นริศ จรัสจรรยาวงศ์ ในฐานะรวบรวมและค้นคว้า
4. ชื่อที่ปรากฏในวงเล็บคือ “เปลี่ยนแปลงภายหลัง”
5. รายนามผู้ก่อเกิดรัฐธรรมนูญที่ไม่ได้อยู่ในลิสต์ 102 นี้ อ้างอิงจากหนังสือ **ประชาชนเคราะห์ ปี พ.ศ. 2480** ส่วน “ชาตะ-มตะ” อ้างอิงจากแผ่นป้ายอัฐิที่พบในวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน ทั้งนี้ มี 2 ท่านที่ (?) ด้วยสันนิษฐานว่าเปลี่ยนชื่อ

งานรื่นเริงของพลเมือง ในระบอบใหม่ เพื่อชาติและรัฐธรรมนูญ¹

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรีัญญ เทพสงเคราะห์²

“งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่” เป็นกิจกรรมสำคัญที่ถูกจัดขึ้นอย่างแพร่หลายในยุคสมัยรัฐบาลคณะราษฎรนับตั้งแต่หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 ได้รับความนิยมสูงสุดในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามช่วงทศวรรษ 2480 ก่อนที่จะซบเซาไปในช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 และร่วงโรยไปนับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 หลังการยึดอำนาจของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ สำหรับงานรื่นเริงในระบอบใหม่ที่กล่าวถึงนี้คือ งานมหกรรมสาธารณะอันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ 24 มิถุนายน 2475 โดยงานมหกรรมสาธารณะต่าง ๆ ที่ถูกจัดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2475 ล้วนมีเรื่องราวเกี่ยวกับความพยายามที่จะสร้างการรับรู้และความเข้าใจให้แก่พลเมือง ว่าด้วยสาระสำคัญของรัฐธรรมนูญ แนวคิดหลัก 6 ประการ และหลักการชาติในสำนักใหม่มาเผยแพร่ ผ่านรูปแบบการจัดงานรื่นเริงต่าง ๆ

งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่เป็นงานที่จัดในพื้นที่สาธารณะโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พลเมืองสามารถเข้ามามีส่วนร่วมสนุกสนานในงานรื่นเริงเหล่านี้ได้ ตลอดจนทำให้ราษฎรได้มีปฏิสัมพันธ์กับความคิดและอุดมการณ์เกี่ยวกับระบอบใหม่ได้ นับตั้งแต่สาระสำคัญของการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ หลัก 6 ประการของคณะราษฎร ตลอดจนแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องชาติในสำนักใหม่หลังการปฏิวัติ 2475 ที่หมายถึงประชาชนที่มีประสบการณ์ร่วมกัน โดยผ่านพิธีกรรม งานเฉลิมฉลอง ปาฐกถา และกิจกรรมสนุกสนานต่าง ๆ ของงานรื่นเริง นอกจากนี้งานรื่นเริงของพลเมืองในระบอบใหม่ยังมีความน่าสนใจ คือ การเปิดพื้นที่ให้พลเมืองจำนวนมากได้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดงานมิได้ถูกผูกขาดโดยรัฐ ประชาชนจำนวนมากหลากหลายอาชีพ

¹ ปรับปรุงจากการนำเสนอในงานเสวนาวิชาการ “ไทยใหม่ – ฉลองรัฐธรรมนูญ” ในโอกาสเปิดตัว “ปฏิทินป่าว 2563” วันจันทร์ที่ 23 ธันวาคม 2562 ณ ห้องริมน้ำ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าภาพจัดงาน ร่วมบริจาคสิ่งของ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ และร่วมเปิดร้านรวงต่าง ๆ ดังนั้นการพิจารณางานรื่นเริงของพลเมืองระบอบใหม่จึงสามารถช่วยให้เห็นภาพ การสื่อสาร ปฏิสัมพันธ์ และการแพร่กระจายของความคิดและอุดมการณ์ทางการเมืองในระบอบใหม่ ในบทความนี้จะกล่าวถึงงานรื่นเริงของพลเมืองที่ถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ในยุคสมัยคณะราษฎร 3 งาน ได้แก่ งานฉลองรัฐธรรมนูญ งานรื่นเริงปีใหม่ และงานฉลองวันชาติ

งานฉลองรัฐธรรมนูญ

งานฉลองรัฐธรรมนูญถือว่าเป็นงานมหกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในช่วงที่คณะราษฎรมีอำนาจนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475-2490 ก่อนที่จะร่วงโรยไปหลังจากเกิดรัฐประหาร 2490 ทว่าหลังจากนั้นงานฉลองรัฐธรรมนูญยังคงมีการขึ้นจัดอยู่เรื่อย ๆ จนถึงช่วงประมาณ พ.ศ. 2500 ในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญครั้งแรกนั้น สัมพันธ์กับพิธีพระราชทานรัฐธรรมนูญในวันที่ 10 ธันวาคม 2475 อันเป็นวันที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวร หลังจบการประกอบพิธีกรรมในช่วงเช้าแล้ว ทางราชการได้จัดกิจกรรมเฉลิมฉลองสมโภชนับตั้งแต่ช่วงบ่ายไปจนถึงค่ำ จากนั้นทางรัฐบาลได้จัดงานฉลองรัฐธรรมนูญขึ้นต่อเนื่องทุกปี ซึ่งช่วงปลายทศวรรษ 2470 จนถึงต้นทศวรรษ 2480 งานฉลองรัฐธรรมนูญถูกจัดอย่างยิ่งใหญ่

ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้กำหนดให้ช่วงเวลาของการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญคือ วันที่ 9-11 ธันวาคมเป็นวันหยุดราชการอีกด้วย

งานฉลองรัฐธรรมนูญที่จัดขึ้นในสมัยคณะราษฎรนั้น จุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนได้รู้จักและเข้าใจการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ แนวคิดหลัก 6 ประการ และเพื่อเป็นการตอกย้ำว่าตอนนี้รัฐธรรมนูญได้กลายมาเป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองสูงสุดแทนที่สถาบันกษัตริย์แบบเดิมแล้ว อันเป็นความพยายามของคณะราษฎรในการยกระดับรัฐธรรมนูญเทียบเท่ากับสถาบันหลักของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

งานฉลองรัฐธรรมนูญในช่วงนี้จะมีการจัดแบ่งกิจกรรมออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก คือ ส่วนของพิธีกรรม กล่าวคือ เป็นงานฉลองรัฐธรรมนูญที่มีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีพุทธ ตามด้วยการแสดงปาฐกถาของผู้แทนราษฎรและตัวแทนของหน่วยราชการต่าง ๆ ส่วนที่สอง คือ งานเฉลิมฉลอง อันเป็นงานที่สะท้อนให้เห็นว่าประชาชนพลเมืองในระบอบใหม่ได้เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับรัฐธรรมนูญ หลัก 6 ประการ และการแสดงออกถึงแนวคิดเรื่องการปกครองในระบอบใหม่อย่างไรบ้าง ผ่านทางงานรื่นเริงสนุกสนาน ตัวอย่างเช่น การจัดขบวนแห่ ที่มีการสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับระบอบใหม่ และรัฐธรรมนูญ นอกจากนี้ยังมีการขายสินค้าของเอกชน การประกวดต่าง ๆ อาทิ การประกวดพืชผักผลไม้ ประกวดสัตว์เลี้ยง มีการแสดงปาฐกถาเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการ นอกจากนั้นยังให้หน่วยงานราชการประกาศเผยแพร่ผลงานในรอบ 1 ปีที่แสดงให้เห็นว่าหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 หน่วยงานราชการต่าง ๆ มีความก้าวหน้าในการดำเนินงานภายใต้รัฐธรรมนูญใหม่อย่างไรบ้าง อันสัมพันธ์เกี่ยวกับความก้าวหน้าของระบอบใหม่ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2475

เป็นที่น่าสังเกตว่าตามบทต่าง ๆ ได้มีการสอดแทรกสัญลักษณ์ทางการเมืองที่เชื่อมโยงกับระบอบใหม่ไว้อย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้ประชาชนรู้จักและเข้าใจรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ผ่านการออกแบบตกแต่งร้านรวงในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ชาตรี ประกิตนันทการได้อธิบายไว้ว่า บรรดาร้านรวงจะนำสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญมาใช้เป็นส่วนสำคัญในการออกแบบให้ผู้คนที่เข้าชมงานรู้จัก ตื่นเต้น และสร้างความประทับใจให้กับสัญลักษณ์การปกครองระบอบใหม่นี้ ขณะที่การโฆษณาหลัก 6 ประการจะสื่อด้วยการออกแบบองค์ประกอบของร้านรวงด้วยเสา 6 ต้น ธงชาติ 6 ผืน หรือผังร้านเป็นรูป 6 เหลี่ยม³

ยุคที่งานฉลองรัฐธรรมนูญรุ่งเรืองเฟื่องฟูและถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งคือ ใน พ.ศ. 2476 ทั้งในแง่ขนาดของพื้นที่จัดงานที่ใช้พื้นที่สวนสราญรมย์ไปถึงบริเวณท้องสนามหลวง และในแง่ของการเผยแพร่แนวคิดต่าง ๆ เกี่ยวกับคณะราษฎร อันสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองหลังจากรัฐบาลสามารถปราบกบฏบวรเดชสำเร็จในเดือนตุลาคม งานฉลองรัฐธรรมนูญครั้งนี้จึงเสมือนเป็นงานเฉลิมฉลองชัยชนะของฝ่ายคณะราษฎรเหนือฝ่ายกบฏ รวมถึงสะท้อนบรรยากาศของยุคสมัยที่คณะราษฎรเริ่มมีอำนาจเด่นชัดเหนือฝ่ายปฏิบัติ

ในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญใน พ.ศ. 2476 ยังมีการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึก **เทอดรัฐธรรมนูญ** อีกด้วย ซึ่งเนื้อหาภายในมีตั้งแต่คำอธิบายรัฐธรรมนูญ เรื่องราวการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และเหตุการณ์การปราบกบฏบวรเดชเพื่อพิทักษ์รัฐธรรมนูญ ตัวอย่างเช่น บทความ “สละชีพเพื่อชาติ” ซึ่งเป็นบทความที่พูดถึงทหาร-ตำรวจจำนวน 17 นายที่ยอมสละชีพตัวเองเพื่อจะพิทักษ์การปฏิวัติ 2475

³ ชาตรี ประกิตนันทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมืองหลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), น. 131-135.

ในเหตุการณ์กบฏบวรเดชเมื่อเดือนตุลาคม 2476 บทกวีเรื่อง “ทหารหาญสุดดี” ของพระราชธรรมนิเทศ รวมถึงมีเรื่องสั้นของกุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง “ลาก่อนรัฐธรรมนูญ” ที่เป็นเรื่องราวความรักและการอุทิศชีวิตเพื่อพิทักษ์ระบอบรัฐธรรมนูญของชายคนหนึ่งทีสละชีพในเหตุการณ์ปราบกบฏบวรเดช

ที่มา: ผู้เขียน และประวิทย์ ลังชัย

ปกหนังสือเทอดรัฐธรรมนุญ พ.ศ. 2476
และภาพถ่ายขบวนรถในงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2476 เป็นรูปพระสยามเทวาธิราชปราบกบฏ
มีข้อความหน้ารถว่า “ปราบอธรรม” อันสะท้อนบรรยากาศของยุคสมัยหลังคณะราษฎรมีชัยชนะเหนือฝ่ายกบฏบวรเดช

นอกจากนี้ในงานฉลองรัฐธรรมนูญยังมีการจัดงานประกวด “นางสาวสยาม” ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเวทีประกวดเป็น “นางสาวไทย” หลังจากมีการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นไทย โดยการประกวดนางสาวสยามอันเป็นผลผลิตของการปฏิวัติ 2475 ที่ต้องการให้นางสาวสยามช่วยโฆษณาประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการปกครองระบอบใหม่ แนวคิดรัฐธรรมนูญ การประกวดนางสาวสยามครั้งแรกจัดขึ้นในปี พ.ศ. 2477 การประกวดในที่นี้ไม่ใช่เรื่องความงามเพียงอย่างเดียว แต่เน้นไปที่การมีสุขภาพอนามัยแข็งแรงสมบูรณ์ โดยสัมพันธ์กับการดูแลสุขภาพในระบอบใหม่ที่นำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับพลเมือง

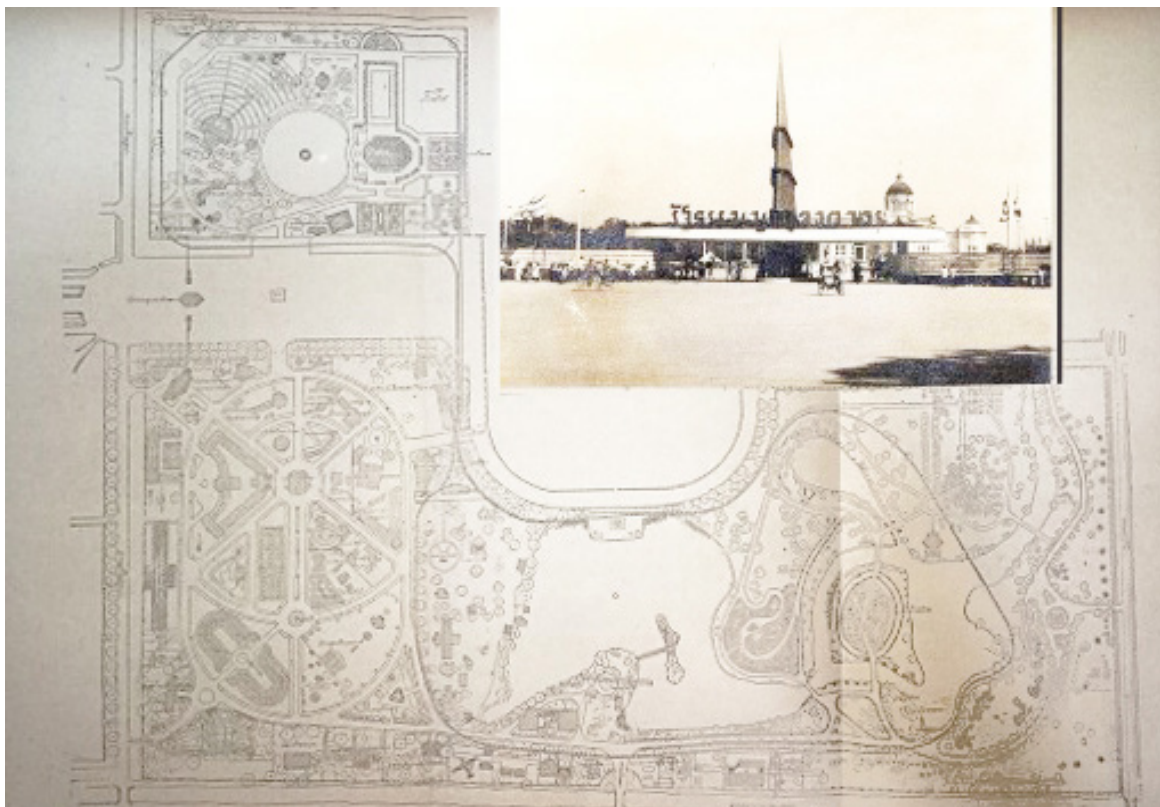

ที่มา: เพชกร ภาพถ่าย "ศรีจามร"

ภาพบรรยากาศงานฉลองรัฐธรรมนูญในช่วงปลายทศวรรษ 2470

ยุครุ่งเรืองของงานฉลองรัฐธรรมนูญอีกช่วงหนึ่ง คือ สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในปี 2483 อันเป็นปีเดียวที่มีการเปิดอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย โดยงานฉลองรัฐธรรมนูญจัดขึ้นอย่างใหญ่กินพื้นที่ตั้งแต่บริเวณสวนสัตว์เขาดิน ตลอดจนถึงพระราชวังดุสิตไปจรดสวนอัมพร มีการสร้างอาคารแบบสมัยใหม่ขนาดใหญ่อยู่บริเวณหน้าทางเข้าลานพระราชวังดุสิต มีฉากหลังเป็นพระที่นั่งอนันตสมาคมซึ่งในขณะนั้นได้ใช้เป็นที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร โดยสถาปัตยกรรมสมัยใหม่เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสื่อสารแนวคิดและอุดมการณ์การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ ควบคู่ไปกับการจัดกิจกรรมของงานฉลองรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงปาฐกถาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับระบอบรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการ

นอกเหนือจากการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญในกรุงเทพฯ แล้ว ยังมีการจัดงานในต่างจังหวัดนับตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม 2475 เป็นการจัดงานเล็ก ๆ ต่อเนื่องกันมาทุกปี จนกระทั่งถึงปี 2477 งานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดจึงเริ่มจัดอย่างยิ่งใหญ่มากขึ้น เนื่องมาทางรัฐบาลได้จัดทำรัฐธรรมนูญฉบับจำลองส่งไปประดิษฐานในทุกจังหวัดทั่วประเทศ ส่งผลให้แต่ละจังหวัดมีการนำรัฐธรรมนูญฉบับจำลองไปประกอบพิธีเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่นับตั้งแต่นั้นมาเช่นเดียวกับงานฉลองรัฐธรรมนูญที่กรุงเทพฯ นอกจากนี้เป็นที่น่าสนใจว่า งานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดมีความแตกต่างที่สำคัญอย่างเห็นได้ชัดกับงานในกรุงเทพฯ โดยงานฉลองรัฐธรรมนูญที่จัดขึ้นในกรุงเทพฯ นั้น รัฐจะมีบทบาทสูงมากโดยเฉพาะในเรื่องงบประมาณในการจัดงานและการระดมทรัพยากร ทว่าในต่างจังหวัดนั้นรัฐจัดสรรงบประมาณให้เพียงบางส่วน ดังนั้นประชาชนในท้องถิ่น

แผนผังงานฉลองรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2483 บริเวณลานพระราชวังดุสิต เขตดุสิต และสวนอัมพร โดยมีผู้ประติมากรรมแบบทันสมัยบริเวณทางเข้างานมีข้อความว่า “รัฐธรรมนูญจงถาวร”

จึงเข้าไปมีส่วนร่วมในการระดมทุนเพื่อใช้จัดงานดังกล่าวนี้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่างานฉลองรัฐธรรมนูญในต่างจังหวัดนั้นเป็นงานรื่นเริงของประชาชนอย่างแท้จริง

ดังที่เห็นได้ชัดเจนจากการที่บรรดาคนหีบ ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนร่วมใจกันในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญให้มีความยิ่งใหญ่ และจัดให้มีกิจกรรมคล้ายคลึงกับงานฉลองรัฐธรรมนูญในกรุงเทพฯ ไม่ว่าจะเป็นในด้านของพิธีกรรม โดยนำรัฐธรรมนูญมาประดิษฐานและประกอบพิธีกรรมทั้งแบบพุทธและพราหมณ์ จัดขบวนพาเหรด จัดมหรสพงานเฉลิมฉลอง ทั้งนี้ได้มีการนำรูปแบบของการจัดงานมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับท้องถิ่น เช่น ในพื้นที่ภาคอีสานใช้กิจกรรมประกวดกลอนลำในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการด้วยภาษาถิ่น ขณะที่ภาคใต้จัดการแสดงเกี่ยวกับเรื่องมโนราห์ การแสดงพื้นบ้านโดยสอดแทรกเรื่องราวเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญและหลัก 6 ประการ เพื่อให้คนในท้องถิ่นที่แต่เดิมอาจจะไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องรัฐธรรมนูญสามารถที่จะรับรู้และเข้าใจได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้การจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญแล้วนั้นในบางพื้นที่ยังมีการสร้างอนุสรณ์สถานขึ้นมาเพื่อเป็นสัญลักษณ์สำคัญในแต่ละจังหวัดเพื่อที่จะสร้างความเชื่อมโยงผู้คนในท้องถิ่นเข้ากับการปกครองในระบอบใหม่ อันสะท้อนถึงปฏิสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นซึ่งอยู่ห่างไกลจากส่วนกลางที่มีต่อรัฐธรรมนูญและแนวคิดหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ดังปรากฏอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในจังหวัดสมุทรสาคร สุรินทร์ ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ และนครราชสีมา⁴

⁴ ดูเพิ่มเติมใน “ภาคหนึ่ง สำนักใหม่หลังการปฏิวัติสยาม” ใน ศรีบุญ เทพสงเคราะห์, ราษฎรไร้ไทย: การเมืองอำนาจ และทรงจำของ(คณะ)ราษฎร (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562).

อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในต่างจังหวัด อาทิ อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ อ.มุกดาหาร จ.นครพนม (ขวาบน) และอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ จ.สมุทรสาคร (ขวาล่าง)

งานฉลองรัฐธรรมนูญในภาคใต้เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีความน่าสนใจ เนื่องด้วยเป็นภูมิภาคที่มีฝนตกชุกในเดือนธันวาคมนั้นก็ในช่วงมรสุม การจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญตามวันที่รัฐบาลจัดในกรุงเทพฯ หรือที่ต่างจังหวัดจัดอย่างยิ่งใหญ่จึงไม่สามารถทำได้อย่างสะดวก เมื่อถึงช่วงวันที่ 10 ธันวาคม จึงมีการจัดงานเล็ก ๆ เพียง 3 วัน คือ 9, 10, 11 โดยงานฉลองรัฐธรรมนูญที่จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่จริง ๆ นั้นได้กำหนดมาจัดในวันที่ 24-27 มิถุนายน หรือในบางพื้นที่ก็มีการจัดงานอย่างยาวนานถึง 7 วัน 7 คืน ยกตัวอย่างเช่น ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ จ.นราธิวาส ปี 2479 ที่มีการจัดงานขึ้น 2 ครั้งแต่งานใหญ่จะอยู่ในช่วงวันที่ 27 มิถุนายน ซึ่งในส่วนของพิธีกรรมนั้นจะมีการอัญเชิญรัฐธรรมนูญฉบับจำลองมาประดิษฐาน และประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งพุทธ พราหมณ์รวมถึงอิสลามด้วย ขณะเดียวกันก็ได้มีงานมหรสพเพื่อเฉลิมฉลองวันสำคัญ โดยจัดหนัก กลางแปลง การแสดงโนราห์ การแสดงร้องเงี้ยว มีการละเล่นกีฬามวย จัดโคชน ไก่ชน การประกวดกีฬาของนักเรียนลูกเสือ การประกวดพืชผลอุตสาหกรรม หัตถกรรม ปศุสัตว์ต่าง ๆ มีการประกวดนางงามท้องถิ่น⁵

สำหรับกิจกรรมที่น่าสนใจที่สุดในงานฉลองรัฐธรรมนูญจังหวัดนราธิวาส เมื่อ พ.ศ. 2479 คือ การแสดงปาฐกถาของดาโต๊ะยุติธรรมจากศาลจังหวัดนราธิวาส เรื่อง “ลุดังลุดังตูโป๊ะส” ซึ่งเป็นคำเรียกรัฐธรรมนูญในภาษามลายู ในปาฐกถาชิ้นนี้ได้มีการกล่าวถึงว่ารัฐธรรมนูญนั้นให้เสรีภาพแก่ชาวสยามทั่วไป ได้มีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะมีความแตกต่างทางชาติตระกูลหรือศาสนาก็ไม่เป็นที่ทำให้มีสิทธิเสรีภาพแตกต่างกันได้เลย⁶ ซึ่งหากพิจารณาในกรณีของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ อันพื้นที่ที่มีชาวมุสลิมเป็นประชากรส่วนใหญ่ จะพบว่า ประเด็นที่ประชาชนให้ความสนใจเป็นพิเศษ คือ เรื่องของสิทธิ เสรีภาพ

⁵ หจข. มท.2.2.13/2 เรื่องรายงานการทำพิธีฉลองรัฐธรรมนูญประจำ พ.ศ. 2479 (พ.ศ. 2479).

⁶ เรื่องเดียวกัน.

บรรยากาศของงานฉลองรัฐธรรมนูญในภาคใต้
ได้แก่ ปัตตานี (1,2) พังงา (3)
และกระบี่ (4)

ที่มา: ประวิทย์ ลังชัย

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการนับถือศาสนา กล่าวคือ รัฐธรรมนูญ
ย่อมให้สิทธิเสรีภาพในการประกอบกิจการตามลัทธิศาสนาของตน

นอกจากนี้แล้วหลักบัญญัติในรัฐธรรมนูญยังมี
บทบัญญัติบางประการที่ตรงกับหลักการของศาสนาอิสลาม
ได้แก่ เรื่องการปรึกษาหารือกันด้วยความเห็นคนส่วนใหญ่
เรื่องสิทธิเสรีภาพที่มีความเท่าเทียมกัน ซึ่ง 2 ประเด็นนี้ตรงกับ
หลักของศาสนาอิสลามที่ดาโต๊ะยุติธรรมท่านนี้มีการแสดง
ปาฐกถาไว้ โดยรัฐธรรมนูญตามทรรศนะของผู้นับถือศาสนา
อิสลามอย่างกรณีของดาโต๊ะยุติธรรม มองว่ารัฐธรรมนูญนั้น
เป็นหลักการปกครอง ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องไปกราบไหว้
บูชา มุมมองดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่างานฉลองรัฐธรรมนูญ
หรือแนวคิดเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญนั้นมีความหลากหลาย
มาก อีกทั้งในแต่ละแง่มุมของความหลากหลายยังปรากฏ
ให้เห็นถึงการเปิดพื้นที่ให้กับคนในระบอบใหม่ที่สามารถเข้าไป
ปฏิสัมพันธ์กับรัฐธรรมนูญได้อย่างเปิดกว้างโดยไม่ต้องถูก
ผูกขาดโดยผู้มีอำนาจรัฐเพียงอย่างเดียว การปาฐกถาข้างต้น
สะท้อนให้เห็นว่าการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญตามต่างจังหวัด
นั้น พลเมืองแต่ละพื้นที่ได้มีการนำแนวคิดของรัฐธรรมนูญและ
หลัก 6 ประการ มาปรับให้สอดคล้องกับแนวคิด ความเชื่อ
และวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น

งานรื่นเริงปีใหม่และ งานเทศกาลประจำปีของจังหวัด

งานรื่นเริงปีใหม่ถือเป็นมรดกสำคัญของการปฏิบัติ
พ.ศ. 2475 ริเริ่มโดยหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หนึ่งในสมาชิก
คนสำคัญของคณะราษฎร ก่อนหน้านั้นแม้จะมีการจัดงานปีใหม่
ทว่าเป็นการจัดในลักษณะของพระราชพิธีและพิธีตรุษโดยที่
ประชาชนไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม โดยงานรื่นเริงปีใหม่นี้จัดขึ้น
ครั้งแรกที่ ณ บริเวณสนามหลวง จังหวัดพระนคร ตั้งแต่วันที่
31 มีนาคม 2476-2 เมษายน 2477 รวมเวลา 3 วัน⁷
จุดมุ่งหมายสำคัญที่หลวงธำรงฯ จัดงานนี้ขึ้น คือ เพื่อฟื้นฟูบำรุง
ประเพณีดั้งเดิมของชาติไทยเกี่ยวกับเรื่องพิธีตรุษ และต้องการ

⁷ เนตร อนุวิวัฒน์, "เรื่องงานปีใหม่," ใน คณะ
กรรมการทำหนังสือที่ระลึก, *พหุวิทยา พ.ศ.
2479* (พระนคร: โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร, 2478),
น. 92-94.

ที่จะเชิดชูความเป็นเอกราชของชาติ สร้างความสามัคคีในชาติ
 ดังนั้นกิจกรรมต่าง ๆ จึงเน้นสร้างความสามัคคี เช่น การเล่น
 กีฬาพื้นบ้าน อันเป็นการฟื้นฟูกีฬาพื้นบ้านต่าง ๆ โดยนำกีฬา
 แต่ละชนิดมาประชันแข่งขันกัน พร้อม ๆ กันนั้นยังพยายาม
 ที่จะพัฒนากีฬาให้มีความทัดเทียมกับสากล⁸ นอกเหนือจาก
 กิจกรรมเล่นกีฬายังมีกิจกรรมตักบาตรพระสงฆ์ ต่อด้วยงาน
 มหรสพและงานประกวดพันธุ์พืช อาจกล่าวได้ว่า การจัดงาน
 รื่นเริงปีใหม่นี้เป็นงานขนาดย่อมที่ย่อส่วนมาจากงานฉลอง
 รัฐธรรมนุญ และที่สำคัญ คือ มีการเชิญพระพุทธรูปที่ประดิษฐาน
 เป็นพระพุทธรูปที่สำคัญของประเทศสยามจากวังหน้ามา
 ประดิษฐานที่มณฑลพิธีท้องสนามหลวงให้ประชาชนสักการะ
 บูชา ต่อมาจึงกลายเป็นธรรมเนียมของเทศกาลสงกรานต์ที่
 ทุกปีนั้นทางราชการจะอัญเชิญพระพุทธรูปจากพระที่นั่ง
 พุทธไสวรรย์มาประดิษฐานที่สนามหลวงและจัดทำบุญตักบาตร
 จากหนังสือ **ปาฐกถาเรื่องประโยชน์ของการมีงานขึ้น
 ปีใหม่** ของหลวงอรรถกัลยาณวินิจ ข้าหลวงประจำจังหวัดยะลา
 ได้กล่าวถึงประโยชน์ของงานปีใหม่ว่า 2 ส่วน ประโยชน์
 ส่วนใหญ่ คือ เป็นสิ่งที่ระลึกให้คนในชาติเดียวกันได้เห็นว่า
 ชาติก้าวหน้าเป็นเอกราชขึ้นอีก 1 ปีแล้ว เป็นเครื่องหมายความ
 สำเร็จประโยชน์ของนโยบายตามที่รัฐบาลคาดหวังไว้ และ
 ประโยชน์ส่วนน้อย โดยหลวงอรรถกัลยาณวินิจมองว่าเป็นการ
 ระลึกถึงตัวบุคคลเพื่อพบปะสังสรรค์ต่าง ๆ เพื่อสร้างความ
 สามัคคี ทั้งยังเพื่อตั้งมั่นว่าปีใหม่นี้จะได้ทำความดีให้กับชาติ
 และช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ พร้อมกับเป็นการช่วยวินิจฉัย
 ตัวเองว่าในปีที่ผ่านมามีข้อบกพร่องที่จะแก้ไขและจะสามารถ
 สร้างความดีเพิ่มให้กับตัวเองและหมู่คณะได้⁹ อันสะท้อนให้
 เห็นว่าแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องงานปีใหม่สัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่อง
 ชาติที่เริ่มก่อตัวขึ้นโดยมีมุมมองว่าชาตินั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับ
 อุดมการณ์สูงสุดที่จะต้องทำ เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต ขณะ

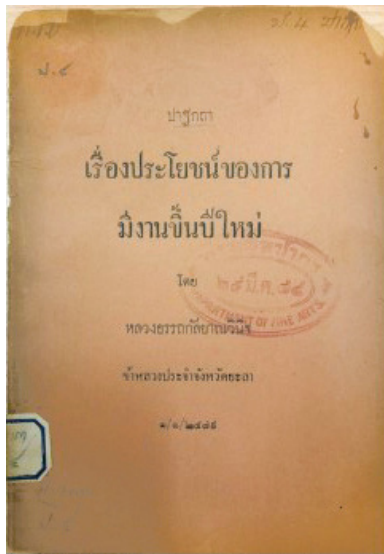

ภาพกิจกรรมของงานรื่นเริงปีใหม่ที่กรุงเทพฯ
 อาทิ การอัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐาน
 ที่สนามหลวง (1) การทำบุญตักบาตรวันปีใหม่ (2)
 และการเคารพธงชาติของประชาชนที่สนามหลวง (3)

ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

⁸ วิธีการเล่นกีฬาพื้นเมืองตามประเพณีนิยมแสดง
 ที่ท้องสนามหลวง วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2478
 (พระนคร: โรงพิมพ์กรุงเทพบรรณาการ, 2477).

⁹ หลวงอรรถกัลยาณวินิจ, *ปาฐกถาเรื่องประโยชน์ของ
 การมีงานขึ้นปีใหม่* (พระนคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง,
 2478), น. 3-10.

หนังสือ ปาฐกถาเรื่องประโยชน์
ของการมืองขึ้นปีใหม่
ของหลวงอรรถกัลยาณวินิจ

ของที่ระลึกในงานขึ้นปีใหม่ เป็นเหรียญและแท่นบ
ที่มีสัญลักษณ์รัฐธรรมนูญและตราสัญลักษณ์ต่าง ๆ

เดียวกันจะพบว่าตั้งแต่คณะราษฎรมีบทบาททางการเมือง อุดมการณ์เกี่ยวกับเรื่องชาตินิยม เริ่มแพร่หลายมากขึ้นในฐานะที่ชาติเท่ากับประชาชน

งานฉลองขึ้นปีใหม่ช่วงแรกเริ่มต้นที่กรุงเทพฯ และต่อมาขยายไปพื้นที่ตามต่างจังหวัดด้วย ตัวอย่างเช่น การจัดงานขึ้นปีใหม่ในจังหวัดพัทลุง จากหนังสือ *พัทลุงวิทยา* ในปี พ.ศ. 2479 กล่าวว่า งานขึ้นปีที่พัทลุงจัดขึ้นบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดระหว่างวันที่ 5-7 เมษายน ด้วยความริเริ่มของนายร้อยตรี ถัด รัตนพันธุ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุง จุดมุ่งหมายของจัดงานขึ้นปีใหม่เพื่อหารายได้สำหรับการบำรุงเทศบาล โดยรูปแบบกิจกรรมนั้นจะสัมพันธ์กับวัฒนธรรมในท้องถิ่น ได้แก่ มหรสพ (ภาพยนตร์, ละคร, หนังตะลุง, โนรา) กีฬาพื้นบ้าน การพนัน (ชกมวย, ชนโค, ชนไก่, บิงโก) แข่งปาฐกถา (การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ/เทศบาล) และการประกวด (พืช, สัตว์, งานฝีมือ, เด็ก, สตรี, ร้าน, แต่งกลอน, เครื่องแต่งกาย)¹⁰

ขณะที่งานเทศกาลประจำปีจังหวัดปัตตานี เดิมถูกจัดในลักษณะที่เป็นงานสมาคมนักเรียนเก่าของโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ ปัตตานี แต่ต่อมาถูกขยายใหญ่โตในปี พ.ศ. 2478 โดยสมาคมนักเรียนเก่าร่วมมือกับคณะกรรมการจังหวัด ผู้แทนราษฎร และประชาชน จัดงานใหญ่ขึ้นในระหว่างวันที่ 14-20 เมษายน มีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้ประชาชนในจังหวัดปัตตานีไม่ว่าจะเป็นคนไทยพุทธ มุสลิม และบรรดาคนจีน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ และมีการส่งเสริมการจัดการศึกษาโดยนารายได้ส่วนใหญ่มอบให้โรงเรียนในระดับท้องถิ่น และส่งเสริมอาชีพให้ประชาชนสามารถนำสินค้ามาขายในงานนี้ได้ ถือว่าเป็นงานขึ้นปีใหม่ของประจำปีที่จะจัดในทุก ๆ ปี

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากวันที่ 1 เมษายนซึ่งเป็นวันปีใหม่แบบเดิมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาเป็นวันที่ 1 มกราคมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ. 2484 พบว่า มีการจัดงานเฉลิมฉลองอย่างยิ่งใหญ่ โดย

¹⁰ คณะกรรมการทำหนังสือที่ระลึก, *พัทลุงวิทยา* พ.ศ. 2479 (พระนคร: โรงพิมพ์ธรรมพิทยาการ, 2478).

ปกหนังสือที่ระลึกในงานรื่นเริงปีใหม่ของจังหวัดพัทลุงและปัตตานี คือ พหุลึงวิทยา พ.ศ. 2479 (ซ้าย) และ ปัตตานีสาร พ.ศ. 2478 (ขวา)

ที่มา: นริศ จรัสจรรยาวงศ์ และผู้เขียน

หนังสือที่ระลึกในงานฉลองวันชาติ และสนธิสัญญา เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2482

ที่มา: หอสมุดแห่งชาติ

เป็นงานพระราชพิธีที่จัดขึ้นในพระบรมมหาราชวังส่วนหนึ่ง และจะมีการจัดพิธีสงฆ์อีกส่วนหนึ่งที่บริเวณท้องสนามหลวง และจะมีการจัดงานรื่นเริงของประชาชนอีกส่วนหนึ่ง ดังนั้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2484 เป็นต้นมา การจัดงานรื่นเริงปีใหม่ในกรุงเทพฯ จึงพบว่า มีลักษณะเป็นทางการอันสัมพันธ์กับที่จอมพล ป. ที่เริ่มมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นในฐานะท่านผู้นำ กิจกรรมต่าง ๆ ในงานปีใหม่จึงถูกเชื่อมโยงกับตัวจอมพล ป. มากขึ้น ยกตัวอย่างเช่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 จะมีการกระจายเสียงเป็นพิเศษในคืนวันที่ 31 ธันวาคม 2484 โดยจอมพล ป. เป็นการพูดถึงกิจกรรมในรอบปีและการสร้างชาติ และในวันที่ 1 มกราคม 2485 ทางรัฐบาลได้กำหนดให้เป็นวันหยุดราชการและหน่วยงานราชการต่าง ๆ จะมีการส่งการ์ดไปอวยพรนายกรัฐมนตรี ตลอดจนจัดให้มีการเดินทางไปลงนามถวายพระพรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมมหาราชวัง¹¹

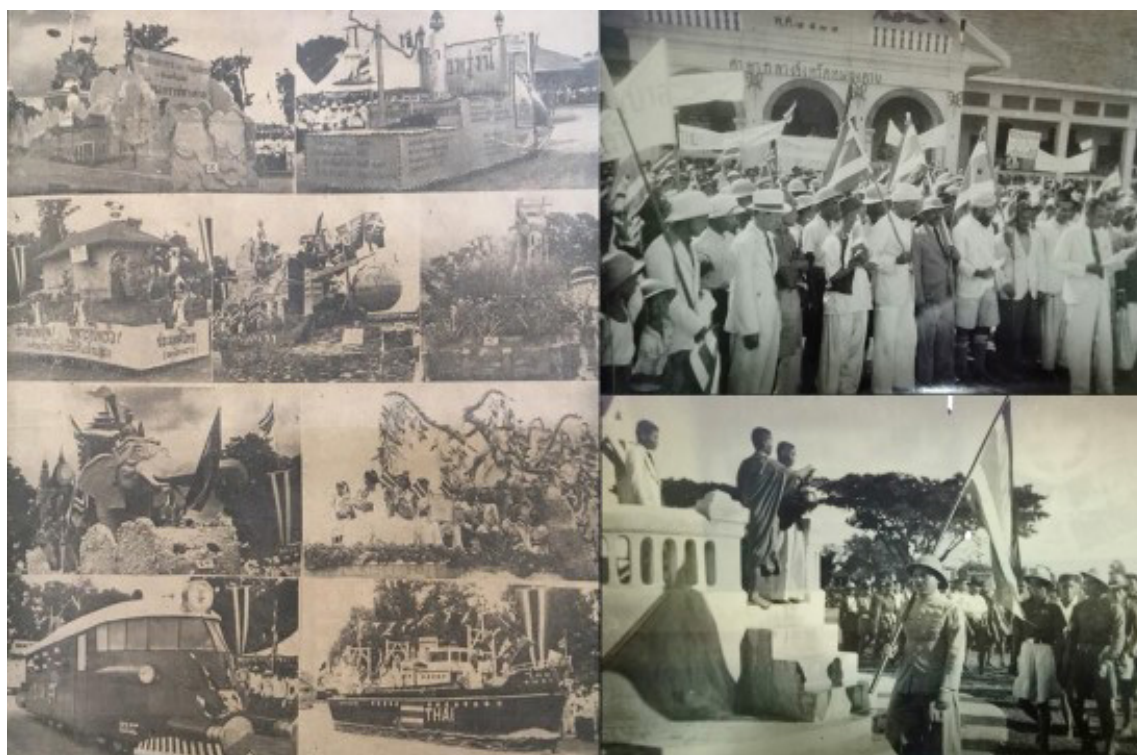
งานฉลองวันชาติ

งานฉลองวันชาติเกิดขึ้นครั้งแรกในปี 2482 อันเป็นผลมาจากการที่พระยาพหลฯ กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายนเป็นวันชาติเมื่อเดือนกรกฎาคม 2481 ซึ่งหลังจากนั้นเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีปลายปี 2481 ได้ริเริ่มความคิดที่จะจัดงานเฉลิมฉลองงานวันชาติต่อมาจึงได้มีการจัดงานวันชาติขึ้นในวันที่ 24 มิถุนายน 2482 โดยงานครั้งแรกเรียกว่า “งานฉลองวันชาติและสนธิสัญญา” ซึ่งงานครั้งนั้นเป็นงานฉลองที่นึกถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ตลอดจนรำลึกถึงการได้รับเอกราชสมบูรณ์หลังจากที่มีการแก้ไขสนธิสัญญากับต่างประเทศเรียบร้อยแล้วและได้รับเอกราชสมบูรณ์ทางการศาล

¹¹ ศุภราพร ฤกษ์ดีกุล และภาวิดา สมวงศ์, “รื่นเริงดิถีวันปีใหม่สมัยประชาธิปไตย,” *นิตยสารศิลปากร* 60, 1 (มกราคม – กุมภาพันธ์ 2560): 87-88.

และการเศรษฐกิจ พร้อมกันนั้นในพิธีการที่สำคัญสำหรับงานวันชาติครั้งแรกได้มีการจัดพิธีวางศิลาฤกษ์ ณ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

หลังจากนั้นงานวันชาติจึงเป็นงานที่มีการจัดเป็นประจำทุกปีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482-2503 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของงานวันชาติก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงวันชาติมาเป็นวันที่ 5 ธันวาคม การจัดกิจกรรมต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด จะมีการจัดงานวันชาติรวมเวลา 3 วัน โดยในวันที่ 23 มิถุนายนส่วนใหญ่จะจัดเป็นขบวนแห่ ไม่ว่าจะเป็นขบวนแห่รถยนต์ที่สะท้อนถึงการสร้างชาติรวมถึงการได้รับเอกราชสมบูรณ์ มหรสพ งานดอกไม้ไฟต่างๆ มีการแสดงปาฐกถาของผู้แทนราษฎร และที่น่าสนใจ คือ ในปฏิทินของภาครัฐได้กำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายนเป็นวันสำคัญเมื่อจะมีการเปิดสถานที่สำคัญของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นเปิดถนน สะพาน รวมถึงสถานที่ราชการ ตัวอย่างเช่น ในวันชาติ 24 มิถุนายน 2483 รัฐบาลได้เปิดสถานที่สำคัญมากมาย อาทิ อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เมืองใหม่ลพบุรี ที่ทำการกรมรถไฟ สำนักงานธนาคารชาติไทย และนิคมสร้างตนเองพระพุทธบาท จ.สระบุรี อันสะท้อนถึงความพยายามที่จะทำให้ผู้คนมีการระลึกและผูกพันกับวันที่ 24 มิถุนายน อันเป็นวันชาติและวันแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อปี 2475 จากนั้นวันที่ 25 มิถุนายน กิจกรรมจะเป็นการทำบุญตามวัดต่างๆ และเปิดโอกาสให้ข้าราชการ เยาวชน ทหารมาเล่นกีฬา ร่วมกัน และมีการจัดมหรสพช่วงกลางคืน นอกจากนี้ยังมีการใช้รูปคบเพลิงเป็นสัญลักษณ์ของงานอันสะท้อนถึงความเป็นเอกราชและความรุ่งเรืองของชาติ

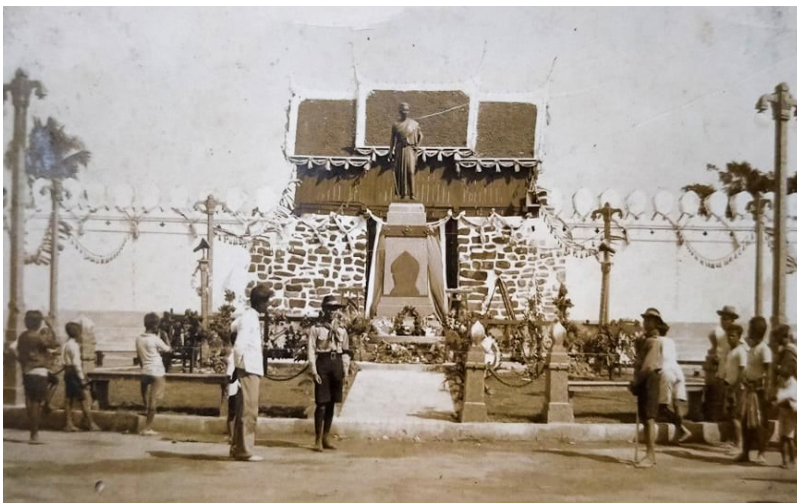
ที่มา: ผู้เขียน

ขบวนแห่ในงานฉลองวันชาติที่กรุงเทพฯ (ซ้าย) และหนองคาย (ขวามือ-ล่าง)

การจัดงานวันชาติในต่างจังหวัดนั้นมักจะมีกิจกรรมที่ใกล้เคียงกันแต่งบประมาณในการจัดงานส่วนใหญ่เป็นการระดมทุนกันและประเด็นสำคัญ คือ นับตั้งแต่ปี 2483 จะพบว่าตามจังหวัดต่าง ๆ พยายามที่จะสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยจำลองในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การจัดงานวันชาติตามต่างจังหวัดที่น่าสนใจคืองานฉลองวันชาติที่จังหวัดหนองคายซึ่งยังมีชาวไทยซิกซ์ด้วยที่สนับสนุนแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างชาติของจอมพล ป. อันสะท้อนให้เห็นว่า “ชาติ” ประกอบด้วยคนหลากหลายที่สามารถเข้ามาปฏิสัมพันธ์กับอุดมการณ์ชาติในความหมายใหม่ของคณะราษฎรที่ชาติหมายถึงประชาชน

ส่วนส่งท้าย

งานรื่นเริงของพลเมืองในยุคคณะราษฎรที่ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน คือ งานเฉลิมฉลองวีรกรรมท้าวสุรนารี ซึ่งถือว่าเป็นงานรื่นเริงประจำจังหวัดนครราชสีมา อันสัมพันธ์กับอนุสาวรีย์ของท้าวสุรนารี ซึ่งเป็นอนุสาวรีย์ของสามัญชนแห่งแรกภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยอนุสาวรีย์แห่งนี้ถูกสร้างขึ้นภายหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช พ.ศ. 2476 ด้วยความริเริ่มของพระเจี๊ยกบวรเดช นายทหารฝ่ายระบอบใหม่ที่ต้องการสร้างความปรองดองในหมู่ประชาชนชาวโคราชหลังจากเมืองนี้เป็นที่มั่นสำคัญของฝ่ายกบฏบวรเดช อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีประกอบพิธีเปิดในวันที่ พ.ศ. 2477 จากนั้นจึงมีการจัดงานเฉลิมฉลองระหว่างปลายเดือนมีนาคมจนถึงต้นเดือนเมษายนของทุกปี ในงานจะมีกิจกรรมคล้ายคลึงกับงานรื่นเริงประจำจังหวัด อาทิ การจัดนิทรรศการของหน่วยราชการและเอกชน การออกร้าน และกิจกรรมบันเทิงต่าง ๆ

ที่มา: ผู้เขียน

ภาพถ่ายอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเมื่อแรกสร้าง และหนังสือที่ระลึกในงานฉลองอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี พ.ศ. 2500

งานฉลองรัฐธรรมนูญ อันเป็นงานรื่นเริงของพลเมืองที่จัดอย่างยิ่งใหญ่ในสมัยคณะราษฎร ได้ถูกยกเลิกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับประชาชนนับตั้งแต่หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2500 เหลือเพียงพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรำลึกรัชกาลที่ 7 กับรัฐธรรมนูญถาวร 10 ธันวาคม 2475 เท่านั้น งานฉลองรัฐธรรมนูญตามต่างจังหวัด

ที่เคยสร้างความตึกักยุคสมัยคณะราษฎรได้ ส่งผลให้อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญหลาย ๆ แห่งในต่างจังหวัดที่เคยเป็นพื้นที่เชื่อมโยงคนท้องถิ่นเข้ากับระบอบใหม่ในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญค่อย ๆ หดพลังทางการเมืองไปจนถูกลดคุณค่าและความสำคัญไปจากความทรงจำของผู้คนในท้องถิ่น อันนำไปสู่รื้อถอนอนุสาวรีย์เหล่านี้ในหลายพื้นที่ อาทิ นครราชสีมา มุกดาหาร และในกรณีไม่นานมานี้ คือ บุรีรัมย์ ซึ่งเดิมนั้นอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญเป็นวงเวียนตั้งอยู่หน้าศาลากลางจังหวัด เป็นพื้นที่สวนสาธารณะและ เป็นฉากในการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญยุคสมัยคณะราษฎร แต่ในปี 2557 อนุสาวรีย์แห่งนี้ได้ถูกรื้อถอนและสร้างเป็นสี่แยกไฟแดง จากนั้นทางราชการได้สร้างอนุสาวรีย์ขึ้นใหม่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดหลังเก่า จากนั้นในปี 2560 เมื่อทางจังหวัดบุรีรัมย์ได้สร้างพระเมรุมาศจำลองในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพในหลวงรัชกาลที่ 9 ได้มีการรื้อถอนอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญที่เพิ่งสร้างใหม่อีกครั้ง ซึ่งปัจจุบันนี้ตัวรัฐธรรมนูญและพานแว่นฟ้าถูกเก็บรักษาอย่างไว้คุณค่าในโกดังของเทศบาล

ถึงแม้ว่าการจัดงานฉลองรัฐธรรมนูญในปัจจุบันจะหลงเหลือเพียงแค่การจัดงานในจังหวัดจริงเพียงจังหวัดเดียว ภายใต้ชื่อว่า “งานฉลองรัฐธรรมนูญและงานกาชาดประจำจังหวัดจริง” หรือเรียกสั้น ๆ ว่า “งานฉลองรัฐ” แม้ว่าการจัดงานในบางปีจะนำรัฐธรรมนูญฉบับจำลองสมัยคณะราษฎรที่ส่งมาให้จังหวัดจริงเมื่อ พ.ศ. 2477 มาจัดแสดง แต่งานฉลองรัฐมีลักษณะเป็นงานรื่นเริงมิได้มีความหมายในเชิงนัยทางการเมืองแบบเดียวกับงานฉลองรัฐธรรมนูญในสมัยคณะราษฎร

สิ่งของ(คณะ)ราษฎร¹

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาตรี ประกิตนันทการ²

“การปฏิวัติ 2475” ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นจากการแย่งชิงอำนาจเฉพาะในกลุ่มชนชั้นนำในเมืองหลวงโดยปราศจากการรับรู้และตอบสนองจากผู้คนในสังคมวงกว้าง หรือเป็นความเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่การก่อตัวขึ้นของ “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่” ต่อผู้คนในสังคมวงกว้างและเป็นจุดเปลี่ยนผ่านทางสังคมการเมืองครั้งใหญ่ที่คนไทยได้เปลี่ยนสถานะกลายมาเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยโดยแท้จริง

ประเด็นนี้ยังคงเป็นที่ถกเถียงกันในทางวิชาการและไม่วิชาการจวบจนถึงปัจจุบัน ตามวลีที่คนไทยทุกคนคงเคยได้ยินอย่างน้อยสักครั้งในชีวิตว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดย “คณะราษฎร” นั้นเป็น “การชิงสุกก่อนห่าม” ประชาชนยังไม่มีความพร้อมเลยแม้แต่น้อยและผลของการกระทำได้ดังกล่าวจึงทำให้ประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบันยังคงต้องล้มลุกคลุกคลานไร้อนาคตเช่นนี้ ในขณะที่อีกฟากฝั่งความคิดก็แย้งว่า เหตุการณ์เมื่อเช้าวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้นไม่ต่างอะไรจากผลไม้ที่ “สุกงอมพร้อมแล้ว” สำหรับที่จะร่วงหล่นลงมาเองทุกเมื่อ แม้ไม่มีกลุ่ม “คณะราษฎร” ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ต้องล่มสลายลงไปไม่ช้า และการที่ประชาธิปไตยไทยไม่มั่นคงและก้าวหน้านั้นเป็นเพราะตลอดระยะเวลา 88 ปีที่ผ่านมาไม่มีกลุ่มแนวคิดอนุรักษนิยมที่คอยขัดขวางการพัฒนาประชาธิปไตยตลอดเวลา

ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นคนหนึ่งที่สนใจประเด็นดังกล่าวและมีความคิดโน้มเอียงมาในกลุ่มที่เห็นว่า “การปฏิวัติ 2475” เป็นสิ่งที่สุกงอมและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับความต้องการของประชาชนวงกว้าง ผู้เขียนมีสมมติฐานต่อข้อถกเถียงข้างต้นโดยเฉพาะที่เกิดขึ้นในวงวิชาการว่า สาเหตุหนึ่งที่ทำให้แนวคิดที่มองว่าการปฏิวัติ 2475 เป็น “การชิงสุกก่อนห่าม” ยังคงมีพลังอยู่มากในสังคมไทยเป็นเพราะงานศึกษาตามทัศนะ “สุกงอมพร้อมแล้ว” ยังคงให้ความสำคัญกับหลักฐานข้อมูลเฉพาะที่เป็น “เอกสารลายลักษณ์” เป็นสำคัญ ซึ่งต้องยอมรับว่าเอกสารประเภทนี้ล้วนเป็นหลักฐานที่ถูกเขียนขึ้นจากภาครัฐเป็นหลัก ทำให้การ

¹ บทความชิ้นนี้ปรับปรุงใหม่จากเนื้อหาที่ผู้เขียนได้นำเสนอไว้ในงานเสวนา “ไทยใหม่-ฉลองรัฐธรรมนูญ” เนื่องในโอกาสเปิดตัว “ปฏิทินป่วย 2563” เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2562 ณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อ้างอิงเอกสารเหล่านี้เพื่อนำเสนอการปฏิบัติ 2475 ว่าเป็นสิ่งที่ได้รับการตอบรับจากสังคมวงกว้างนั้นหลายครั้งถูกหักล้างด้วยการอธิบายว่าเอกสารเหล่านั้นล้วนเป็นเพียงการโฆษณาชวนเชื่อของฝ่ายรัฐ (คณะราษฎร) มากกว่าที่จะเป็นหลักฐานที่สะท้อนเสียงของผู้คนอย่างแท้จริง

แม้งานวิชาการหลายชิ้นจะมีการใช้เอกสารประเภทสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ มาประกอบ เช่น วารณกรรม หนังสือพิมพ์ วารสารที่ผลิตขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งช่วยเปิดพื้นที่ใหม่ ๆ ในการเข้าไปสำรวจความคิดของผู้คนที่กว้างขวางออกไปว่ามีการตอบรับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเชิงบวกที่น่าสนใจและทำให้เห็นว่าการปฏิบัติที่เกิดขึ้นเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์และมีใช้เรื่องของคนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น³ แต่ข้อจำกัดของหลักฐานประเภทนี้ก็ยังมีอยู่ เพราะถึงจะอย่างไรหลักฐานเหล่านี้ก็ยังคงเป็นเอกสารลายลักษณ์ที่เรียกร้องการอ่านออกเขียนได้ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวกลุ่มคนที่สามารถเข้าถึงและเข้าใจเอกสารเหล่านี้ก็ยังมีอยู่อย่างจำกัด เช่น ข้าราชการ พ่อค้า และนักหนังสือพิมพ์ ที่อาจจะเรียกแบบกว้าง ๆ ว่า “คนชั้นกลาง” ในเมือง ซึ่งเป็นผลทำให้ข้อเสนอว่าด้วยการตอบรับจากผู้คนวงกว้างต่อการปฏิบัติ 2475 ยังพร้อมเสมอที่จะถูกท้าทายจากทัศนะ “การชิงสุกก่อนห่าม” และการแย้งชิงอำนาจของคนเพียงหยิบมือในพระนคร

แม้กระทั้งงานศึกษาของผู้เขียนเองที่ใช้หลักฐานประเภทงานศิลปะและสถาปัตยกรรมมาเป็นตัวอธิบาย ซึ่งในด้านหนึ่งก็เป็นการขยายพรหมแดนของหลักฐานที่เข้ามาช่วยสนับสนุนความคิดที่มองว่าการปฏิบัติ 2475 เป็นเรื่องของสังคมวงกว้างและเป็นความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ แต่ในอีกด้านที่ต้องยอมรับเช่นกัน คือ ตัวแบบในการศึกษาที่ผ่านมาของผู้เขียนเน้นไปที่งานศิลปะและสถาปัตยกรรมของภาครัฐเป็นด้านหลัก อีกทั้งการวิเคราะห์งานสร้างสรรค์เหล่านี้หลายอย่างยังคงอาศัยเอกสารราชการและข้อเขียนต่าง ๆ ของผู้นำคณะราษฎรในการอธิบาย ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าหลักฐานดังกล่าวอาจไม่สะท้อนเสียงของประชาชนในวงกว้างมากเท่าที่ควรจะเป็น รวมถึงการตีความการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ของคณะราษฎร เช่น “สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญ” ไปอีกแบบว่าอาจจะมิใช่อะไรที่สะท้อนจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่แต่อย่างใด⁴

ด้วยเหตุนี้ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาผู้เขียนจึงเริ่มเปลี่ยนมาให้ความสนใจต่อหลักฐานประเภทวัตถุสิ่งของในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาสามัญในพื้นที่ต่าง ๆ นอกพระนครมากขึ้น จากการสำรวจที่ผ่านมาทำให้พบว่า มีสิ่งของจำนวนไม่น้อยที่ถูกผลิตขึ้นโดยแทรกสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติ 2475 ลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญและหลักหกประการ ที่น่าสนใจ คือ หลายชิ้นถูกผลิตขึ้นโดยคนธรรมดาทั่วไปที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของระบอบราชการใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้น วัตถุสิ่งของเหล่านี้ย่อมเป็นหลักฐานที่ใกล้เคียงที่สุดที่แสดงให้เห็นถึงการตอบรับและการเกิดขึ้นของจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่ในกลุ่มคนธรรมดาสามัญ

ควรกล่าวไว้ก่อนว่า ผู้เขียนมิใช่คนแรกที่สนใจวัตถุสิ่งของประเภทนี้ ซึ่งหากคำทรงจำไม่บกพร่องมากจนเกินไป (ซึ่งอาจจะผิดพลาดได้เนื่องจากยังไม่ได้ทำการตรวจสอบสถานภาพทางความรู้ในประเด็นนี้อย่างจริงจัง) ผู้เขียนคิดว่างานศึกษาตามแนวทางนี้ในเชิงวิชาการชิ้นแรก ๆ คือ งานศึกษาของ ชาญคณิต อารณ

³ งานศึกษาในแนวทางนี้ที่สำคัญ ดูใน นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, *การปฏิวัติสยาม 2475* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2535).

⁴ ในการศึกษาของนักวิชาการบางท่านก็ตีความการสร้างสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญในยุคคณะราษฎรว่าเป็น “ลัทธิบูชารัฐธรรมนูญ” ในลักษณะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ต่างอะไรกับนักกับสังคมไทยแบบจารีต ดังนั้นการสร้างสัญลักษณ์นี้จึงมิใช่เป็นสิ่งที่อาจจะสะท้อนหลักการหรือจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่อะไรนัก รายละเอียดดูใน ภูริ พวงศ์เจริญ, “ลัทธิบูชารัฐธรรมนูญกับสยามสมัยคณะราษฎร,” *ศิลปวัฒนธรรม* 37, 2 (ธันวาคม 2558): 74-103.

เรื่อง “สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญกับประติมาวิทยาทางการเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนา พ.ศ. 2475-2490” ใน พ.ศ. 2552⁵ งานศึกษาต่อมาที่น่าสนใจ คือ ตึก แสนบุญ ที่ตีพิมพ์บทความเรื่อง “พุทธศิลป์อีสาน: อุดมการณ์ สังคมการเมือง รัฐชาติ” ซึ่งเป็นการสำรวจการใช้สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญในลัทธิอีสานหลายแห่งที่สร้างขึ้นในช่วงคณะราษฎร⁶ และงานล่าสุดที่ตีพิมพ์ของ ศรัญญู เทพสงเคราะห์ ที่ได้รวบรวม “อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญ” ประจำจังหวัดต่าง ๆ ในอีสานและนำเสนอหลักฐานให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการสร้างอนุสาวรีย์เหล่านั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประชานวงกว้างอย่างแท้จริง และบางแห่งรัฐบาลส่วนกลางไม่เห็นด้วยที่จะสร้างแต่คนในท้องถิ่นเองกลับรวมตัวกันเพื่อผลักดันการก่อสร้างให้เกิดขึ้น⁷

ในส่วนตัวของผู้เขียนเองหลังจากสนใจและรวบรวมหลักฐานสิ่งของวัตถุในชีวิตประจำวันได้สมควรประกอบกับการชักชวนของกิตติมา จาริประสิทธิ์ อาจารย์ประจำคณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อราว พ.ศ. 2560 (ต่อมาได้รับการช่วยเหลือเพิ่มเติมจากกษมาพร แสงสุระธรรม อาจารย์ประจำวิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และณภัค เสรีรักษ์ นักวิจัยอิสระ) ได้ทำให้เกิดเป็นนิทรรศการในชื่อ “ของ(คณะ)ราษฎร” จัดขึ้นระหว่างวันที่ 24 มิถุนายน 2561 ถึงวันที่ 19 กรกฎาคม 2561 ณ Cartel Artspace ซึ่งเป็นงานที่รวบรวมสิ่งของวัตถุที่สร้างขึ้นใช้สอยในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาสามัญในยุคคณะราษฎร โดยเป้าหมายหลักคือการยืนยันให้เห็นว่าการปฏิวัติ 2475 นั้นเป็นเรื่องที่รับการตอบรับกว้างไกลลงไปจนถึงในระดับคนธรรมดาสามัญในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ และในหลายกรณีการใช้สอยรูปสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญที่แทรกอยู่ในสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็ได้เป็นไปในลักษณะสิ่งของที่ต้องกราบไหว้บูชาแต่อย่างใด

ก่อนที่จะอธิบายตัวอย่างสิ่งของวัตถุเหล่านั้น ผู้เขียนเห็นว่าควรอธิบายกรอบแนวคิดโดยสังเขปที่เกี่ยวข้องของการใช้หลักฐานประเภทวัตถุสิ่งของในการศึกษาประวัติศาสตร์ก่อนเป็นลำดับแรกเพื่อให้มีความเข้าใจร่วมกันบางประการ

อธิบายการปฏิวัติ 2475 ผ่านสิ่งของวัตถุในชีวิตประจำวัน

กรอบแนวคิดหลักที่ผู้เขียนใช้วางบนฐานคิดเรื่อง Material Culture (วัฒนธรรมที่ส่งผ่านวัตถุสิ่งของ) โดยในบทความ “The Truth of Material Culture: History or Fiction” โดย Jules David Prown อธิบายการศึกษาในลักษณะนี้ไว้อย่างกระชับว่า คือการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น เป็นการศึกษาวัตถุเพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรม ค้นหาชุดความเชื่อ แนวความคิดทัศนคติของชุมชนหรือสังคม ณ ช่วงเวลาที่ผลิตสิ่งของวัตถุชิ้นนั้น ๆ โดยมีสมมติฐานว่าสิ่งของวัตถุที่มนุษย์

⁵ ชาญคณิต อารณ, “สัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญกับประติมาวิทยาทางการเมืองในเขตวัฒนธรรมล้านนา พ.ศ. 2475-2490,” *วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย* 6 (กันยายน 2552-สิงหาคม 2553): 2-69.

⁶ ตึก แสนบุญ, “พุทธศิลป์อีสาน: อุดมการณ์ สังคมการเมือง รัฐชาติ,” *ศิลปวัฒนธรรม* 36, 1 (พฤศจิกายน 2557): 44-51.

⁷ ศรัญญู เทพสงเคราะห์, “มองสำนักพลเมืองยุคคณะราษฎรผ่านอนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญในอีสาน,” *ศิลปวัฒนธรรม* 39, 8 (มิถุนายน 2561): 74-101.

สร้างขึ้นนั้นสามารถสะท้อน (ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม) ความเชื่อของบุคคลผู้สร้าง ผู้ซื้อ หรือผู้ใช้สอย และยังสามารถขยายไปสู่การทำความเข้าใจสังคมที่บุคคลผู้นั้นสังกัดอยู่ได้ด้วย⁸

สิ่งที่น่าสังเกต คือ นักประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาเกือบทั้งหมดสร้างงานเขียนบนแหล่งข้อมูลที่เป็นเอกสารลายลักษณ์ เช่น เอกสารจดหมายของหน่วยราชการต่าง ๆ ที่เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กฎหมาย, หนังสือพิมพ์, ราชกิจจานุเบกษา, ตลอดจนงานเขียนในรูปทฤษฎีการเมืองต่าง ๆ แทบจะไม่มีใครใช้หลักฐานที่เป็นวัตถุสิ่งของมาเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์หรืออธิบายความขัดแย้งทางการเมืองมากนัก แม้งานศึกษาที่ใช้สิ่งของวัตถุเป็นหลักฐานมีมาอย่างยาวนานแล้วในวงวิชาการสาขาอื่น ๆ เช่น โบราณคดี, ประวัติศาสตร์ศิลปะ, มานุษยวิทยา แต่ก็ยังเป็นเพียงในระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น ที่พื้นที่งานศึกษาและระเบียบวิธีศึกษาที่ใช้วิเคราะห์ตีความสิ่งของทางวัฒนธรรมได้ถูกพัฒนามากขึ้นในวงวิชาการ

เพื่อความชัดเจน ผู้เขียนขอเริ่มต้นด้วยการอ้างอิงแนวคิดของ Bernard L. Herman นักวิชาการที่สนใจและถือว่าบุกเบิกประเด็นเกี่ยวกับ “วัฒนธรรมที่ส่งผ่านวัตถุสิ่งของ” ที่สำคัญคนหนึ่ง โดยในงานชิ้นหนึ่งของ Herman ที่ชื่อว่า *The Stolen House* ได้นำเสนอการจำแนกกรอบการวิเคราะห์วัตถุสิ่งของอย่างกว้าง ๆ ออกเป็น 2 แนวทาง คือ “Object-centred” และ “Object-driven”⁹ โดย Object-centred หมายถึงการศึกษาตัววัตถุเพื่อเข้าใจตัววัตถุเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นคุณสมบัติทางกายภาพ, รูปร่างหน้าตา, พัฒนาการในเชิงเทคนิควิธีการทำ, สุนทรียภาพ หรือ ศึกษาผลกระทบเชิงอารมณ์ความรู้สึกและจิตวิทยาในมิติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์เมื่อปฏิสัมพันธ์กับสิ่งของวัตถุต่าง ๆ ในขณะที่ Object-driven คือ การศึกษาวัตถุเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจในสิ่งที่นอกเหนือออกไปจากตัววัตถุเอง เป็นการตระหนักถึงความสัมพันธ์ในแง่มุมมองต่าง ๆ ระหว่างวัตถุสิ่งของกับมนุษย์และสังคมที่ผลิตและใช้สอยมัน ในแง่นี้วัตถุมิใช่เป็นเพียงแค่วัตถุภายนอกที่มนุษย์สร้างขึ้นใช้มันแล้วก็โยนทิ้งโดยปราศจากปฏิสัมพันธ์หรืออิทธิพลที่ย้อนกลับมาสู่ตัวมนุษย์ผู้ใช้สอย แต่ตัวมันเองเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งที่ร่วมกันก่อรูปประสบการณ์ของมนุษย์และความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การศึกษาสิ่งของวัตถุในแง่นี้มิใช่แค่เพียงศึกษามันในฐานะภาพสะท้อนของสังคม แต่เป็นการศึกษามันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการทางสังคม รูปแบบที่ถูกสร้าง, ลักษณะการใช้งาน, พิธีกรรมที่แวดล้อม, ที่เก็บรักษา, ที่ตั้ง ฯลฯ ทั้งหมดล้วนส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญต่อพฤติกรรมมนุษย์และความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนในสังคมที่ใช้สอยมันในแต่ละช่วงเวลา

ย้อนกลับมาที่การศึกษางานสิ่งของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน งานศึกษาที่ผ่านมามักจำกัดอยู่ในกรอบวิธีการศึกษาแบบ Object-centred เท่านั้น แต่ภายใต้กรอบคิดแบบที่กล่าวมาข้างต้นเราอาจศึกษาสิ่งของวัตถุต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของผู้คนในฐานะที่เป็น Object-driven ที่นำไปสู่การทำความเข้าใจในมิติอื่น ๆ ทั้งในด้านที่เป็นภาพสะท้อนทางสังคม ณ ยุคสมัยที่ตัวมันถูกสร้างขึ้น และด้านที่ตัวมันแสดงความหมายหรือทำหน้าที่เป็นกลไกทางสังคมที่ช่วยก่อรูปจิตสำนึก อุดมการณ์ ตลอดจนควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ที่อาศัยใช้สอยวัตถุสิ่งของเหล่านั้นได้เช่นเดียวกัน

⁸ Jules David Prown, “The Truth of Material Culture: History or Fiction,” in Steven Lubar and W. David Kingery, ed, *History from Things: Essays on Material Culture* (Washington: Smithsonian Institution Press, 1993), p. 1.

⁹ Bernard L. Herman, *The Stolen House* (Charlottesville: University of Press of Virginia, 1992), pp. 4-11.

ยิ่งไปกว่านั้น ความพิเศษของการศึกษาตัวสิ่งของวัตถุในแวดวงการศึกษาวัฒนธรรมที่ส่งผ่านวัตถุ สิ่งของยังมีความน่าสนใจอีกอย่างน้อย 2 ประการที่ผู้เขียนคิดว่าสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ คือ หนึ่ง มันช่วยให้เราสามารถศึกษาเข้าใจอดีตที่ย้อนกลับไปได้ไกลกว่าประวัติศาสตร์ที่พึ่งพาแต่เอกสารลายลักษณ์ ดังที่ Thomas J. Schlereth เคยกล่าวเอาไว้ว่า

“...ประวัติศาสตร์มนุษยชาติที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารลายลักษณ์นั้นสามารถนำเราย้อนกลับไปได้เพียงราว 6,000 ปีเท่านั้น ... แต่ในความเป็นจริง, เพื่อที่จะเล่าประวัติศาสตร์ที่ครบสมบูรณ์ของมนุษย์, นักโบราณคดีสามารถขยายเรื่องราวของมนุษยชาติไกลขึ้นมากกว่า 50,000 ปี ด้วยการวิเคราะห์หลักฐาน วัฒนธรรมที่ส่งผ่านวัตถุสิ่งของต่าง ๆ (Material Culture) มนุษยชาติได้สร้างสิ่งของต่าง ๆ มาเป็นเวลานาน ก่อนที่พวกเขาจะสามารถพูดหรือเขียนได้ ดังนั้น วัตถุสิ่งของจึงเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดที่เราสามารถศึกษา การแสดงออกทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติได้...”¹⁰

และ สอง มันช่วยให้เรามีหนทางในการศึกษาทำความเข้าใจหรือรับรู้ประสบการณ์ของผู้คนและ สังคมในมิติอื่นที่เอกสารลายลักษณ์ไม่สามารถให้ได้ เพราะเป็นที่ทราบดีอยู่แล้วว่า วัฒนธรรมการเขียนนั้น โดยพื้นฐานแล้วเป็นวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับชนชั้นนำเป็นหลัก ดังนั้น เอกสารลายลักษณ์จึงมีความโน้มเอียง ที่จะให้ภาพของกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวในสังคม ข้อจำกัดนี้ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ต้องการทำความเข้าใจอดีตของคนกลุ่มอื่นในสังคมที่ไม่ใช่ชนชั้นนำจึงเกิดขึ้นได้ยากมากหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้เลยหาก นักประวัติศาสตร์ยึดมั่นเพียงแค่เอกสารลายลักษณ์เพียงอย่างเดียว และทำให้ผู้คนจำนวนมากถูกละเลย จากนักประวัติศาสตร์ (ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม) เพียงเพราะไม่มีหลักฐานในการพูดถึงสิ่งที่ตนเอง คิด ฟัน หรือกระทำ และสุดท้ายก็กลายเป็นคนที่ไม่มีความตัวตน กลายเป็น “คนไร้เสียง” ที่จะสื่อสารความคิด กับนักประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม มนุษย์ไม่จำเป็นต้องจดบันทึกเรื่องราวของตนเองผ่านตัวอักษรเพียง อย่างเดียว วัตถุสิ่งของที่คนไร้เสียงเหล่านั้นผลิตขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันก็สามารถที่จะบอกเล่าเรื่องราว ให้แก่นักประวัติศาสตร์ได้เช่นเดียวกับหลักฐานประเภทลายลักษณ์

ในวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทยถกเถียงกันมายาวนานถึงข้อจำกัดในด้านหลักฐานเอกสารลายลักษณ์ ของสังคมไทยที่ทำให้การศึกษาประวัติศาสตร์สามัญชนเป็นไปได้ยากลำบากเพราะขาดซึ่งหลักฐานที่จะเข้าถึง ความคิดหรือจิตสำนึกของคนเหล่านั้นได้ แต่ถ้านักประวัติศาสตร์เปลี่ยนชุดหลักฐานมาสู่วัตถุสิ่งของที่คน เหล่านั้นผลิตขึ้นเพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันซึ่งยังหลงเหลือตกทอดมาสู่ปัจจุบันเป็นจำนวนไม่น้อยแทน ผู้เขียนเชื่อว่าจะเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญมากต่อการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สามัญชนในสังคม ไทย และโดยเฉพาะในประเด็นว่าด้วยการตอบรับของสังคมต่อการปฏิวัติ 2475

จากการรวบรวมข้อมูลในหลายพื้นที่ต่าง ๆ ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาของผู้เขียนทำให้ค้นพบสิ่งของ เครื่องใช้ที่สัมพันธ์กับพานรัฐธรรมนูญรูปแบบต่าง ๆ เช่น ขาตั้งตาลปัตร, หนังสือ, ที่บรรจุธูป, เหยียดตรา, สิ่งพิมพ์ ฯลฯ สิ่งของเหล่านี้แม้บางส่วนจะผลิตขึ้นโดยกลุ่มคนชั้นนำจากส่วนกลางและส่งต่อไปยังท้องถิ่น แต่หลายอย่างก็เป็นผลิตภัณฑ์ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สร้างขึ้นเอง โดยหลายชิ้นถูกสร้างขึ้นภายหลัง การปฏิวัติเพียงไม่กี่เดือน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า อย่างน้อยการปฏิวัติ 2475 ก็ได้รับความสนใจ จากคนในหัวเมือง มิใช่เรื่องเฉพาะของคนเมืองหลวงเพียงหยิบมือแต่อย่างใด และก็มีมิใช่เพียงแค่เรื่องของ ปัญญาชนที่อ่านออกเขียนได้แต่เพียงอย่างเดียวตามที่คนส่วนมากในสังคมไทยเชื่อกัน ที่สำคัญ คือ สิ่งของ

¹⁰ Thomas J. Schlereth, “Material Culture and Cultural Research,” in Material Culture: A Research Guide (Lawrence: The University Press of Kansas, 1985), p. 8.

เหล่านี้เป็นของใช้ที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของผู้คนในวงกว้าง พวกเขาพบเจอสิ่งของเหล่านี้เกือบทุกวัน พวกเขาได้รับการหล่อหลอมผ่านการใช้งานสิ่งของเหล่านี้อย่างไร พวกเขามีความคิดและมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งของเหล่านี้ในลักษณะใดบ้าง และปฏิบัติการทางสังคมเหล่านั้นแสดงให้เห็นถึงทัศนะต่อการปฏิบัติ 2475 ไปในทิศทางแบบใด ประเด็นเหล่านี้ คือ ความท้าทายใหม่ที่เอกสารลายลักษณ์อักษรให้ไม่ได้ หรือให้ได้ก็เพียงน้อยนิด แต่เราจะสามารถศึกษาได้ดีผ่านสิ่งของวัตถุเหล่านั้นที่ยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

แน่นอนการศึกษาตัววัตถุอย่างเดียวไม่ได้ช่วยเราได้ทั้งหมด แต่จะต้องควบคู่กับหลักฐานลายลักษณ์อักษรด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และ “วัฒนธรรมที่ส่งผ่านวัตถุสิ่งของ” ก็ได้หมายความว่า เป็นการปฏิเสธเอกสารลายลักษณ์อักษรแต่อย่างใด เพียงแต่การเริ่มต้นสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ตัววัตถุสิ่งของให้เป็นหลักฐานตั้งต้นอย่างจริงจัง ย่อมเป็นเสมือนการเริ่มเปิดเสียงที่ไม่เคยถูกรับฟังหรือให้ความสนใจมาก่อน และย่อมเป็นการเปิดเขตแดนความคิดเราต่อเหตุการณ์ปฏิบัติ 2475 ให้ขยายออกไปได้ไกลมากยิ่งขึ้น

สิ่งของ(คณะ)ราษฎร:

หลักฐานการเข้าร่วมอุดมการณ์ปฏิบัติ 2475 ของสามัญชน?

จากฐานคิดที่กล่าวมาในหัวข้อก่อนได้นำผู้เขียนไปสู่การจัดนิทรรศการ “ของ(คณะ)ราษฎร” ซึ่งภายในนิทรรศการคณะทำงานแบ่งของจัดแสดงออกเป็น 4 หมวด คือ วัตถุสิ่งของในชีวิตประจำวันที่ผลิตขึ้นโดยรัฐ, วัตถุสิ่งของในชีวิตประจำวันที่ผลิตขึ้นโดยเอกชน, วัตถุสิ่งของที่สร้างในศาสนาสถาน และหน้าปกสิ่งพิมพ์ แต่ในบทความนี้ผู้เขียนจะขอเน้นไปที่วัตถุสิ่งของเพียง 3 ประเภทที่จัดแสดงภายในนิทรรศการดังกล่าว โดยไม่ขออธิบายถึง “วัตถุสิ่งของในชีวิตประจำวันที่ผลิตขึ้นโดยรัฐ” เพราะวัตถุในหมวดนี้เราอาจพิจารณามันในแง่ของการเป็นวัตถุแห่งการโฆษณาชวนเชื่อจากภาครัฐเพื่อปลุกฝังอุดมการณ์ใหม่ ซึ่งอาจจะยังมีประเด็นถกเถียงอยู่มากว่าสิ่งของเหล่านี้สามารถใช้เป็นตัวชี้วัดการรับรู้และการเกิดขึ้นของจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่ภายใต้ระบอบใหม่ได้ดีเพียงใด ดังนั้นจะไม่ขอนำมาถกเถียงในรายละเอียด ณ ที่นี้ แต่จะมุ่งอธิบายวัตถุอีก 3 หมวดที่เหลือเท่านั้น

แน่นอนว่าหากพิจารณาอย่างจริงจังก็อาจจะยังมีคำถามมากกว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นตัวแทนการเกิดขึ้นของจิตวิญญาณแห่งยุคสมัยใหม่ในคนธรรมดาสามัญได้แค่ไหน แต่อย่างน้อยด้วยลักษณะที่มาของการผลิตที่อยู่นอกการควบคุมโดยตรงจากภาครัฐก็อาจจะนำมาวิเคราะห์ในฐานะหลักฐานที่ช่วยยืนยันการแพร่กระจายของวัตถุแห่งอุดมการณ์ดังกล่าวว่ามีใช้สิ่งที่เกิดขึ้นจาก “บนลงล่าง” (ผลิตโดยคณะราษฎร) แต่เป็นสิ่งที่เกิดจาก “ล่างขึ้นบน” ซึ่งวัตถุสิ่งของประเภทนี้คือหลักฐานสำคัญที่รอให้มีการศึกษาวิจัยอย่างจริงจังต่อไปเพื่อนำไปสู่ความคิดที่อยู่เบื้องหลังการสร้างวัตถุสิ่งของเหล่านั้น

วัตถุสิ่งของในชีวิตประจำวันที่ผลิตขึ้นโดยเอกชน

ความตื่นตัวในระบอบประชาธิปไตยมิได้จำกัดอยู่เพียงแค่รัฐและกลุ่มชนชั้นนำเพียงอย่างเดียว เอกชนและคนทั่วไปในยุคสมัยดังกล่าวต่างตื่นตัวและตอบสนองต่อการ “ปฏิบัติ 2475” อย่างแข็งขัน การผลิตวัตถุสิ่งของที่แสดงออกถึงสัญลักษณ์ “พานรัฐธรรมนูญ” จึงมิได้จำกัดอยู่แค่เพียงภาครัฐ แต่ได้กระจายตัวไปสู่การผลิตขึ้นโดยปัจเจกบุคคลที่เห็นพ้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและต้องการร่วมเฉลิมฉลองผ่านการสร้างวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ปรากฏการณ์นี้ได้ขยายตัวไปสู่การผลิตสินค้าในระบบอุตสาหกรรมที่แฝงสัญลักษณ์

ประติมากรรมแกะสลักหิน
“อิศวรปางปราบอสูรตรีบุรุษ”
เทิดรัฐธรรมนุญสยามรัฐ
ที่ใช้ใบหน้าของ พระยาพลพลพยุหเสนา
เป็นต้นแบบ

ทางอุดมการณ์ดังกล่าวลงไป แม้ว่าวัตถุประสงค์หลักเหล่านี้จะเป็นการยากที่เราจะพิสูจน์ลงไปอย่างชัดเจนว่าผลิตขึ้นด้วยจิตสำนึกต้องการเชิดชูระบอบใหม่หรือเป็นเพียงผลิตภัณฑ์ที่ผลิตขึ้นโดยอิงอาศัยกับกระแสสังคมเพื่อผลประโยชน์เชิงการค้าเท่านั้น แต่อย่างน้อยวัตถุประสงค์ของเหล่านี้ก็สะท้อนภาพความตื่นตัวในระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างมหาศาลและแพร่กระจายลงไปสู่ทุกปริมณฑลทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งเป็นภาพที่คนทั่วไปในปัจจุบันไม่อาจจินตนาการได้ โดยในหมวดนี้มีวัตถุที่น่าสนใจ 2 ชิ้นคือ ประติมากรรมรูปพระยาพลพลพยุหเสนา และโองดินเผาลายพานรัฐธรรมนูญ

ประติมากรรมรูปพระยาพลพลพยุหเสนา ตั้งแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานพระยาพลพลพยุหเสนา ศูนย์การทหารปืนใหญ่ จ.ลพบุรี (ปัจจุบันยังไม่ทราบชะตากรรม เนื่องจากในเดือนมกราคม พ.ศ. 2563 ทางศูนย์การทหารปืนใหญ่ จ.ลพบุรี ได้มีการรื้อถอนอนุสาวรีย์จอมพล ป. และอนุสาวรีย์พระยาพลพลพยุหเสนาออกไป ซึ่งทำให้ไม่เป็นที่แน่ชัดว่า พิพิธภัณฑสถานพระยาพลพลพยุหเสนา รวมถึงของจัดแสดงภายในทั้งหมด จะถูกรื้อย้ายออกไปด้วยหรือไม่ แม้ผู้บัญชาการทหารปืนใหญ่ได้แจ้งแก่ พันตรี พุทธินาถ พหลพลพยุหเสนาว่า ทหารปืนใหญ่จะไม่มีทางทุบทำลายอนุสาวรีย์ทั้งสองรวมถึงสิ่งของในพิพิธภัณฑสถาน เพราะถือว่าทั้งสองคนเป็นบุพการีของทหารปืนใหญ่¹¹)

อย่างไรก็ดี ตามประวัติที่หลงเหลืออยู่ถูกบันทึกเอาไว้ว่า ประติมากรรมรูปพระยาพลพลพยุหเสนาส่งสร้างขึ้นโดย นาย ชุ่นฮะ ตวลพรรณ ที่มีความศรัทธาต่อการ “ปฏิวัติ 2475” เพื่อเป็นของที่ระลึกมอบให้แก่พระยาพลฯ เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2476 ตัวเทวรูปเป็นหินทรายแกะสลักมีชื่อเรียกว่า “อิศวรปางปราบอสูรตรีบุรุษ เทิดรัฐธรรมนุญสยามรัฐ” ความสูงประมาณ 60 ซม. มือขวาถือพานรัฐธรรมนูญ บนบ่าด้านซ้ายมีรูปปั้นคนขนาดเล็กเกาะอยู่ ใบหน้าของเทวรูปใช้ใบหน้าของพระยาพลฯ เป็นต้นแบบในการแกะสลัก รูปแบบการสร้างเทวรูปนี้เปรียบได้กับการเปลี่ยนบุคคลธรรมดาให้กลายเป็นเทพ (apotheosis) ผู้สร้างได้ใช้สัญลักษณ์ที่แสดงถึงความเชื่อที่ว่าผู้ที่สามารถ

¹¹ บีบีซีไทย, คณะราษฎร: ลูกชายพระยาพลฯ ระบุจะมีการอัญเชิญอนุสาวรีย์ ร. 9 มาประดิษฐานที่ศูนย์การทหารปืนใหญ่, เข้าถึงเมื่อ 24 มีนาคม 2563, เข้าถึงได้จาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-50939914>

เปลี่ยนแปลงการปกครองหรือผู้นำของประเทศนั้นคือผู้ที่มีบุญญาธิการมาเกิด ส่วนรูปปั้นคนขนาดเล็กบนปากได้รับการอธิบายว่าเป็นสัญลักษณ์แทนประชาชนที่พระยาพลх ได้นำพาเข้าสู่ระบอบการปกครองแบบใหม่

โอ่งดินเผาลายพานรัฐธรรมนูญ ปัจจุบันเป็นสมบัติของหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โอ่งใส่น้ำใบนี้มีลักษณะทรงตื้นสูงโขทัย สร้างโดยช่างพื้นบ้าน ทำจากดินเผาสูง 80 ซม. กว้าง 70 ซม. บนขอบด้านบนของโอ่งปรากฏลวดลายพานรัฐธรรมนูญและสัญลักษณ์ของพระอาทิตย์อยู่ด้านบน พร้อมทั้งระบุ พ.ศ. 2478 กำกับไว้ด้านล่าง เราไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่มากไปกว่านี้ แต่จากรูปแบบและฝีมือช่างทำให้สันนิษฐานได้ว่าเป็นของที่ทำขึ้นเองจากช่างชาวบ้านทั่ว ๆ ไป โอ่งนี้เป็นหนึ่งในตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการกระจายตัวของสัญลักษณ์ประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นแพร่หลายลงไปจนถึงระดับมวลชนอย่างแท้จริง

นอกจากวัตถุ 2 ชิ้นดังกล่าวเรายังได้พบว่ามีสิ่งของอีกมากที่ผลิตขึ้นโดยเอกชน ทั้งในแง่ของการทำขึ้นเพื่อใช้สอยส่วนตัวและในแง่ที่ผลิตขึ้นในระดับอุตสาหกรรมเพื่อจัดจำหน่าย เช่น ชันน้ำลายพานรัฐธรรมนูญ, ขวดน้ำหวานลายพานรัฐธรรมนูญ, กล้องใส่บุหรี่ยลายพานรัฐธรรมนูญ, ที่เขียนบุหรี่ยลายพานรัฐธรรมนูญ ไปจนกระทั่งลวดลายบนหน้ากล่องไม้ขีดไฟ ซึ่งทั้งหมดมีการแทรกสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญลงไป กลุ่มวัตถุเหล่านี้ยืนยันอย่างชัดเจนว่า “พานรัฐธรรมนูญ” มิได้มีความหมายศักดิ์สิทธิ์และต้องกราบไหว้แต่อย่างใด แน่่อนการใช้สัญลักษณ์นี้ในหลายบริบทของภาครัฐอาจมีนัยของการเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่นั่นมิใช่ความหมายเดียวที่จะถูกผูกขาดแต่อย่างใด มวลชนคนทั่วไปสามารถนำสัญลักษณ์นี้ไปใช้สอยและตีความได้โดยอิสระมากกว่าที่เราเข้าใจกัน

ที่มา: ผู้เขียน

โอ่งดินเผา แกะลายพานรัฐธรรมนูญบนโอ่ง

ที่เขี่ยบุหรี่ทำจากเปลือกหอย
แกะลายพานรัฐธรรมนูญ

ขวดน้ำหวาน
ปั๊มลายพานรัฐธรรมนูญ

ขันน้ำลายพานรัฐธรรมนูญ

กล่องใส่บุหรี่เงิน แกะลายพานรัฐธรรมนูญ

ที่มา: นิทรรศการ “ของ(คน)ะราชภัฏ”

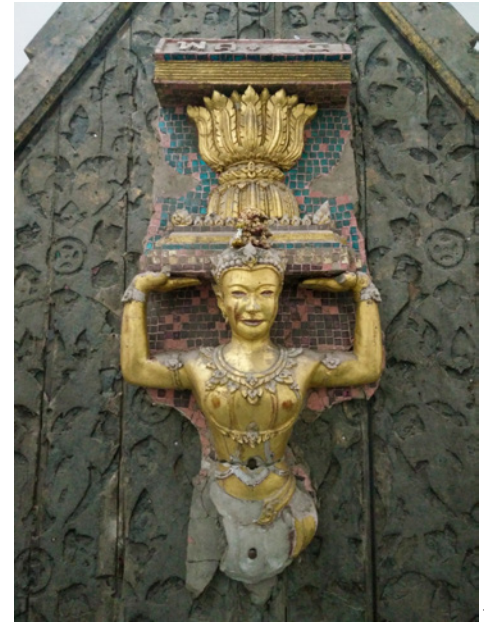
วัตถุสิ่งของที่สร้างในศาสนสถาน

การผลิตวัตถุสิ่งของที่ปรากฏสัญลักษณ์ “พานรัฐธรรมนูญ” ได้แพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางแม้แต่ในปริมณฑลทางศาสนา คณะสงฆ์ทั่วประเทศต่างรับเอาสัญลักษณ์นี้ไปใช้ในการออกแบบอย่างแพร่หลาย ศาสนสถานหลายแห่งในหลายพื้นที่ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ เริ่มออกแบบปรับเปลี่ยนลวดลายหน้าบันตลอดจนองค์ประกอบอื่น ๆ จากลวดลายแบบจารีตประเพณีมาสู่ลวดลายพานรัฐธรรมนูญ ลวดลายดังกล่าวนอกจากจะทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ของการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ทางการเมืองของไทยแล้วยังเป็นวัตถุหลักฐานสำคัญที่ยืนยันให้เห็นถึงความตื่นตัวและการรับรู้เรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่ลงลึกไปถึงระดับท้องถิ่นที่ห่างไกล และไปไกลจนถึงพื้นที่ทางศาสนา

ที่มา: อภิสิทธิ์ ธีระจารุวรรณ

หน้าบันศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สว่างอารมณ์
จ.นนทบุรี

ที่มา: ผู้เขียน

หน้าบันศาลาการเปรียญ
ปูชนียรูปเทวดาเทินพานรัฐธรรมนูญ
วัดตลิ่งชัน กรุงเทพฯ

ข้อนำสังเกตเบื้องต้นสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาประเด็นต่อไป คือ วัดคู่สิ่งของรูปพานรัฐธรรมนูญที่ปรากฏในวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศเท่าที่ค้นพบได้ ณ ปัจจุบันล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ผลิตขึ้นในวัด “ฝ่ายมหานิกาย” ทั้งสิ้น ยังไม่พบสัญลักษณ์ในวัด “ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย” เลย ยกเว้นการออกแบบสถาปัตยกรรมของวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน แต่กระนั้นวัดแห่งนี้ตอนแรกก็ได้สร้างขึ้นเพื่อสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกายแต่อย่างใด แต่เป็นวัดที่สร้างขึ้นเพื่อรวมคณะสงฆ์ทั้งสองนิกายเข้าด้วยกัน ดังนั้น กรณีวัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน จึงไม่อาจนับว่าเป็นการสร้างสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญในวัดฝ่ายธรรมยุติกนิกายได้

ข้อสังเกตข้างต้นนำเราไปสู่สมมติฐาน (ที่รอการศึกษาต่อไป) ว่า การปฏิวัติ 2475 นั้นน่าจะสร้างความตื่นตัวและพอใจให้แก่พระสงฆ์ฝ่ายมหานิกายมากกว่าฝ่ายธรรมยุติกนิกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเราพิจารณาเทียบเคียงกับนโยบายของคณะราษฎรที่ต้องการ “หลอมนิกาย” ทั้งสองเข้าด้วยกันและมีการออก “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484” ที่จัดวางโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ในลักษณะที่เทียบเคียงกับการบริหารบ้านเมืองของชาวราช โดยให้มีการเลือกตั้งและสร้างการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ทั่วไปมากขึ้น ฯลฯ ทั้งหมดนี้ได้นำไปสู่การเข้าร่วมเฉลิมฉลองการปฏิวัติ 2475 ของพระสงฆ์ในหลากหลายพื้นที่ทั่วประเทศผ่านการสร้างศิลปกรรมประดับตกแต่งภายในวัดด้วยสัญลักษณ์พานรัฐธรรมนูญ ซึ่งดังที่กล่าวไปแล้วว่าประเด็นนี้ ได้มีผู้ศึกษามาพอสมควรแล้ว ดังนั้นบทความนี้จะไม่ขอยกตัวอย่างที่ซ้ำกัน โดยตัวอย่างวัดคู่สิ่งของที่นำเสนอในหมวดนี้ที่นอกเหนือจากงานศึกษาที่ผ่านมาคือ

หน้าบันศาลาการเปรียญ วัดตลิ่งชัน กรุงเทพฯ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2484 ตัวหน้าบันทำเป็นรูปเทวดาเทินพานรัฐธรรมนูญ ศิลปะยุคคณะราษฎร ลายพานรัฐธรรมนูญทำเป็นพานชั้นเดียว (โดยปกติจะต้องเป็นพานซ้อน 2 ชั้น) ล้อมรอบด้วยลายก้านขด (กระเถาะหลุดหมดแล้ว) บนรัฐธรรมนูญแกะสลักเป็นตัวอักษร “พ.ศ. ๘๔” แสดงปีที่ทำการก่อสร้างหน้าบันชุดนี้ว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. 2484 ประติมากรรมเทวดาเทินพาน

ที่มา: ผู้เขียน

ฐานรองตาลปัตรไม้แกะ
รูปปิกอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย
วัดท่านางหอม จังหวัดสงขลา

ที่มา: นิทรรศการ “ของ(คน)ราษฎร์”

พนักพิงธรรมมาสน์
พิพิธภัณฑ์วัดเชิงท่า จังหวัดลพบุรี

รัฐธรรมนูญทำจากคอนกรีตทาสีทอง พื้นหลังเป็นคอนกรีตติดกระเบื้องแผ่นเล็ก (โมเสก) ลวดลายหน้าบันสร้างขึ้นทับลงไปบนลวดลายหน้าบันเดิมของศาลาการเปรียญซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ 3 หรือรัชกาลที่ 4

ฐานตาลปัตรวัดท่านางหอม อ.หาดใหญ่ จ.สงขลา ทำขึ้นด้วยวัสดุไม้ ออกแบบเป็นรูปปีกสองข้างของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ไม่ทราบช่างผู้สร้าง อายุสมัยกำหนดได้เพียงกว้างๆ ว่าทำขึ้นในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2483-2490 เนื่องจากรูปแบบได้รับอิทธิพลจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยโดยตรง ดังนั้น ย่อมไม่มีทางสร้างขึ้นก่อนเดือนมิถุนายน 2483 และไม่น่าจะสร้างหลัง พ.ศ. 2490 อันเป็นปีที่คณะราษฎรโดนรัฐประหารยึดอำนาจและถือว่าเป็นจุดสิ้นสุดของอุดมการณ์แบบคณะราษฎร ฐานตาลปัตรชิ้นนี้สำคัญมากในแง่ที่เป็นหนึ่งในวัตถุสิ่งของที่สร้างขึ้นจากคนในท้องถิ่นเอง (มิใช่จากภาครัฐหรือเป็นของส่วนกลาง) เพื่อสะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองแบบคณะราษฎร อีกทั้งยังมีรูปลักษณ์สวยงามแปลกตาซึ่งหาได้ยากและหลงเหลือไม่มากนักในปัจจุบัน

พนักพิงธรรมมาสน์ลวดลายพานรัฐธรรมนูญ วัดเชิงท่า จ.ลพบุรี สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2480 ทำมาจากแผ่นไม้แกะเป็นรูปทรงเสมา ภายในแกะสลักรูปพานรัฐธรรมนูญเปล่งรัศมี 7 แฉกอยู่เบื้องหลังซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอีกแบบหนึ่งของงานศิลปะยุคนี้เพื่อสื่อความหมายของยุคแห่งแสงสว่างภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญ ได้ภาพพานรัฐธรรมนูญเขียนข้อความว่า “ซ่อมปิดทอง พ.ศ. 2482” เมื่อพิจารณาประกอบกับลักษณะทางศิลปะอื่นๆ ที่ปรากฏบนตัวธรรมมาสน์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า งานชิ้นนี้น่าจะถูกสร้างขึ้นโดยช่างชาวจีนหรือช่างชาวญวนในยุคสมัยดังกล่าว ปัจจุบันพนักพิงธรรมมาสน์ชิ้นนี้จัดแสดงอยู่ ณ พิพิธภัณฑ์หอโสภณศิลป์ วัดเชิงท่า จ.ลพบุรี

หน้าปกสิ่งพิมพ์

มีงานศึกษามากมายที่พูดถึงสิ่งพิมพ์ในฐานะวัตถุที่ทำหน้าที่เผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองในระบบใหม่ผ่านเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ภายในสิ่งพิมพ์นั้น ๆ อย่างไรก็ตาม มีงานไม่มากนักที่พูดถึงมิติของการเป็นวัตถุที่เผยแพร่อุดมการณ์ประชาธิปไตยผ่านประเด็นในเชิง visual ของการออกแบบหน้าปกสิ่งพิมพ์เหล่านั้น จากการสำรวจโดยสังเขป สิ่งพิมพ์ในยุค 15 ปีของคณะราษฎรมีความพิเศษในเชิงการออกแบบที่เข้ามาทำหน้าที่นำเสนอภาพลักษณ์ของ “ความเป็นสมัยใหม่” ผ่านการใช้รูปแบบงานศิลปะและสถาปัตยกรรมแบบอาร์ต เดคโก (Art Deco) รวมถึงรูปแบบตัวอักษรที่สะท้อนความเป็นสมัยใหม่, “อุดมคติเรื่องร่างกายของพลเมืองไทยในสมัยสร้างชาติ” ผ่านการนำเสนอภาพร่างกายพลเมืองแบบ “ศิลปะคณะราษฎร” ที่สมบูรณ์ แข็งแรง เต็มไปด้วยกล้ามเนื้อ, และการเชิดชูระบอบ “รัฐธรรมนูญนิยม” ผ่านการออกแบบสัญลักษณ์ “พานรัฐธรรมนูญ” ลงบนองค์ประกอบต่าง ๆ ของหน้าปกสิ่งพิมพ์

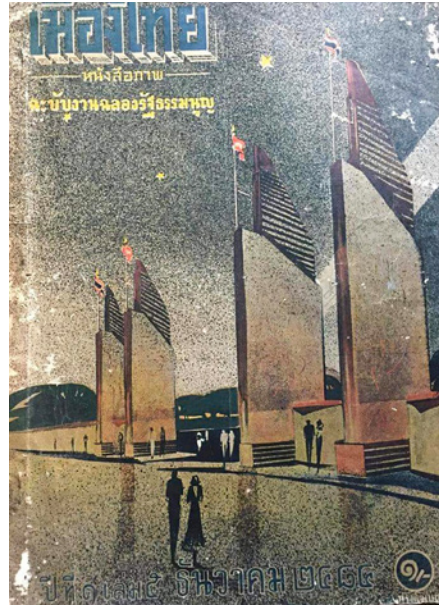
ที่มา: นิทรรศการ “บอง(คน)ะราษฎร”

หน้าปกหนังสือ วรรณกรรม และวารสาร ทั้งที่ตีพิมพ์โดยรัฐและเอกชน ในยุคคณะราษฎร

ตัวอย่างเช่น หน้าปกหนังสือ *ไทยใหม่วันจันทร์* วันที่ 9 ธันวาคม 2483 ออกแบบเป็นรูปผู้หญิงเปลือยยกน่องผ้าถุง สวมมงกุฎ กำไร สังวาลย์ และเครื่องประดับเพชร โดยมีทั้งสองข้างของหญิงสาวกำลังยกเทินพานรัฐธรรมนูญขึ้นเหนือหัว ภาพของหญิงสาวเห็นได้ชัดว่าเป็นรูปแบบที่นิยมนำเสนอกันในยุคสมัยนั้น เป็นภาพของหญิงสาวโชว์เรือนร่างในแบบศิลปะคณะราษฎร แม้ไม่ถึงขนาดแสดงกล้ามเนื้ออย่างชัดเจน แต่ก็เห็นได้ถึงความสมบูรณ์แข็งแรงตามอุดมคติของหญิงไทยในสมัยสร้างชาติ การกำหนดให้หญิงสาวยกเทินพานรัฐธรรมนูญขึ้นเหนือหัวก็เป็นการสื่อสารโดยตรงถึงความสำคัญของสังคมไทยในยุคนั้นที่ยกย่องให้รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดของชาติที่ทุกคนจะต้องรักษาและยกขึ้นไว้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด

หน้าปกหนังสือ ไทยใหม่วันจันทร์
วันที่ 9 ธันวาคม พ.ศ. 2483

หน้าปก หนังสือภาพเมืองไทย
ฉบับงานฉลองรัฐธรรมนูญ
ธันวาคม พ.ศ. 2484

ที่มา: นิทรรศการ “ของ(คน)ราษฎร”

หน้าปก **หนังสือภาพเมืองไทย** ฉบับงานฉลองรัฐธรรมนูญ ธันวาคม พ.ศ. 2484 เป็นอีกตัวอย่างที่สะท้อนการสื่อสารอุดมการณ์ผ่านภาษาภาพได้ดี ในภาพวาดเป็นซุ้มทางเข้างานฉลองรัฐธรรมนูญ ซึ่งองค์ประกอบของซุ้มวาดขึ้นให้มีลักษณะคล้ายปีกขนาดใหญ่ 4 ปีกคล้ายปีกของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย รูปทรงและเส้นสายของปีกอาคารแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมแบบอาร์ต เดคโค อันเป็นรูปแบบที่แสดงถึงความทันสมัยและเจริญก้าวหน้า เป็นภาษาทางสถาปัตยกรรมที่คณะราษฎรต้องการใช้เป็นสื่อกลางในการนำเสนอว่าประเทศไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นเต็มไปด้วยความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ล้ำสมัยดังกล่าว

หน้าปกหนังสือ **เรียงความ เนื่องในงานฉลองวันชาติและสนธิสัญญา 2482** ก็เช่นกัน ภาพปกวาดเป็นรูปอาคารที่มีกลิ่นอายของสถาปัตยกรรมอาร์ตเดคโค ที่น่าจะได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจาก The Soviet Pavilion ที่สร้างขึ้นในงาน The International Exposition of Art and Technology in Modern Life ที่จัดขึ้น ณ กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2480 อย่างชัดเจน ซึ่งในทางสากลถือว่าเป็นรูปแบบที่มีความทันสมัยมากในระดับโลก เป็นสัญลักษณ์ของความก้าวหน้าและแสนยานุภาพของสหภาพโซเวียต ณ เวลานั้น โดยศิลปินที่วาดภาพหน้าปกนี้ได้ดัดแปลงรูปประติมากรรมบนยอดอาคารจากภาพชายหญิงถือค้อนและเคียวมาเป็นรูปผู้ชายถือคบเพลิงโดยมีธงชาติไทยโบกสะบัดอยู่ด้านข้างแทน ส่วนรูปแบบตัวอักษรที่ใช้ก็มีลักษณะหัวตัด เรียบเกลี้ยงและดูสมัยใหม่ ทั้งหมดนี้คือความพยายามที่จะนำเสนอภาพสังคมไทยที่มีความทันสมัยและเจริญทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศผ่านการใช้รูปแบบศิลปะและงานสถาปัตยกรรมบนหน้าปกหนังสือ

ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้นเป็นเพียงหลักฐานเล็กน้อยจากจำนวนหน้าปกสิ่งพิมพ์มหาศาลที่ได้รับการตีพิมพ์ออกมาในยุคคณะราษฎรที่ยังไม่มีการศึกษาทางวิชาการอย่างจริงจัง ผู้เขียนยกมาเพียงบางส่วนโดยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าในอนาคตจะมีการศึกษาผลกระทบในเชิง visual ของงานสิ่งพิมพ์เหล่านี้ในฐานะหลักฐานที่สำคัญของการแพร่กระจายอุดมการณ์ประชาธิปไตยในยุคสมัยดังกล่าว ซึ่งจะเป็นการเผยให้เห็นแง่มุมใหม่ ๆ ต่อการทำความเข้าใจสังคมและการเมืองไทยในยุคคณะราษฎรให้งอกงามมากยิ่งขึ้น

สิ่งของ(คณะ)ราษฎร: หลักฐานใหม่ที่รอการค้นพบ

ทั้งหมดที่กล่าวมาในบทความนี้เป็นเพียงตัวอย่างบางส่วน
ของวัตถุสิ่งของที่ถูกผลิตขึ้นใช้ในชีวิตประจำวันของผู้คนในยุค
คณะราษฎร การรวบรวมหลักฐานดังกล่าวในปัจจุบัน เรียกได้ว่า
ยังคงเป็นเพียงระยะเริ่มต้นของโครงการศึกษารวบรวมระยะยาว
ที่ต้องใช้ เวลา เงินทุน และการมีส่วนร่วมจากสังคมในวงกว้าง
อีกมากในอนาคต เพราะหลักฐานประเภทนี้ที่มีศักยภาพในการ
ยืนยันสมมติฐานของผู้เขียนนั้นไม่อาจหาได้จากหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ ไม่อาจหาได้จากราชกิจจานุเบกษา หนังสือ หรือ
เอกสารราชการใดๆ ทั้งสิ้น เพราะหลักฐานเหล่านี้คือวัตถุสิ่งของ
ที่อาจจะซ่อนตัวอยู่ลึกในซอกครีว ฝาผนังบ้าน ห้องเก็บของ
ตู้หัวเตียง โต๊ะกินข้าว ตู้เสื้อผ้า ห้องนอน โต๊ะเครื่องแป้ง ฯลฯ
ของปู่ย่าตายายของใครสักคน การได้มาซึ่งข้อมูลและภาพถ่าย
วัตถุเหล่านั้นจึงเรียกร่องการตระหนักรู้ของคนไทยทุกคนที่มี
ต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์ยุคคณะราษฎร อันเป็นยุคสมัยที่
น่าตื่นตาตื่นใจมากที่สุดยุคหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ไทยสมัย
ใหม่

ที่มา: นิทรรศการ “ของ(คณะ)ราษฎร”

หน้าปกหนังสือ
เรื่องความ เื่องในงานฉลองวันชาติ
และสนธิสัญญา 2482

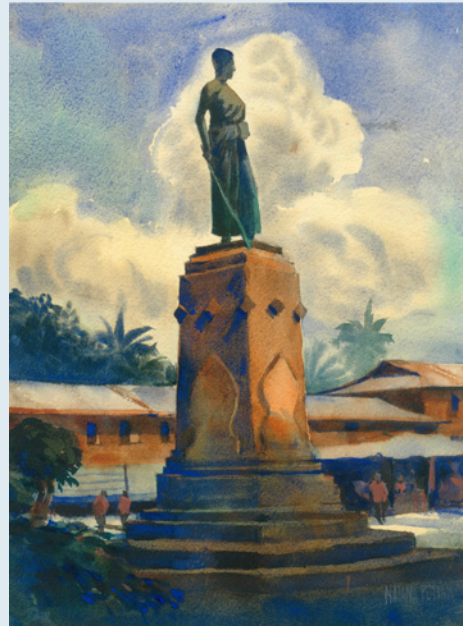
ที่มา: บทความ “THE PAVILION OF NEW TIMES” โดย
Tom Weidinger, <https://restlesshungarian.com/the-pavilion-of-new-times/>

Soviet Pavilion ในงาน The International
Exposition of Art and
Technology in Modern Life
ที่จัดขึ้น ณ กรุงปารีส เมื่อ พ.ศ. 2480

ภาพวาดสีน้ำของนายณธณ โพธิ์เถื่อน
 ที่นำมาใช้จัดทำปฏิทินป๋วย 2563: “ไทยใหม่-ฉลองรัฐธรรมนูญ”
 โดย มูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป
 ร่วมกับโครงการระดมทุนจัดสร้าง “สวนป๋วย”
 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

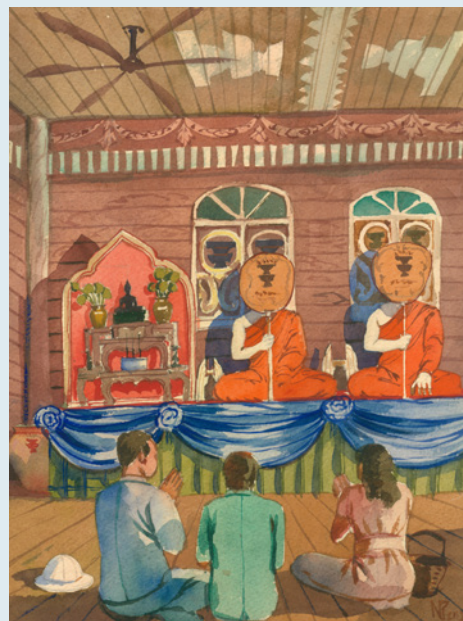
อนุสาวรีย์ปราบกบฏ

อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (ย่าโม)

วัดประชาธิปไตย “วัดพระศรีมหาธาตุ”

สัญลักษณ์รัฐธรรมนูญในศาสนสถาน

อนุสาวรีย์รัฐธรรมนูญประจำจังหวัด

อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย

งานฉลองรัฐธรรมนูญ

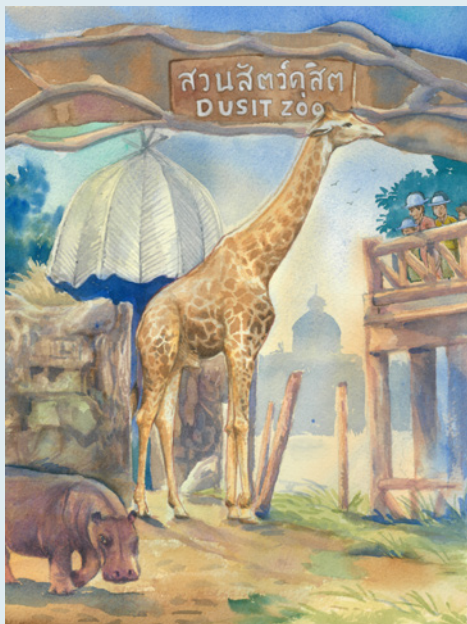
กลุ่มอาคารศาลฎีกา

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
และมหาวิทยาลัยศิลปากร

สนามศุภชลาศัย และสนามมวยราชดำเนิน

สวนสัตว์ดุสิต

เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม

คลองสรรพสามิต กับการพัฒนาการผลิตเกลือ ในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร

ดร.ธนพงศ์ จิตต์สง่า¹

บทนำ

คลองที่ขุดขึ้นในสมัยจารีตจนถึงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีวัตถุประสงค์เพื่อการคมนาคม การค้าและการขยายพื้นที่การเกษตรเป็นหลัก มีคลองส่วนน้อยที่ขุดขึ้นเพื่อยุทธศาสตร์สงคราม เช่น คลองแสนแสบ เป็นต้น² ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังอนุญาตให้บริษัท ซึ่งมีชนชั้นนำทั้งขุนนางและเชื้อพระวงศ์ถือหุ้น ดำเนินการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกข้าว อาทิ โครงการคลองรังสิต

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลคณะราษฎรมีโครงการขุดคลองสายหนึ่งเพื่อส่งเสริมการผลิตเกลือ นั่นคือคลองสรรพสามิต (สะกดแบบเดิม คือ คลองสรรพสามิตต์) ซึ่งไม่ได้ขุดเพื่อการคมนาคมหรือการขยายพื้นที่การเกษตรเป็นหลัก แต่เพื่อพัฒนาการผลิตและการขนส่งเกลือ จึงนับเป็นคลองสายแรก ๆ ที่เน้นถึงการพัฒนาเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้ผลิตเกลือ เพราะเกลือเป็นสินค้าสำคัญสำหรับชีวิตประจำวันของประชาชนและยังเป็นสินค้าสำหรับอุตสาหกรรมอีกด้วย

คลองสายนี้เป็นคลองที่ขุดขึ้นพร้อมกับโครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นโครงการพัฒนาคุณภาพของเกลือและพระราชบัญญัติภาษีเกลือ พ.ศ. 2481 อันเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องการ “ปรับปรุงระบบภาษีเพื่อความเป็นธรรม

¹ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

² กิตติ ตันไทย, “คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2367-2453)” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520).

พิธีเปิด “คลองสรพสามิต” จังหวัดสมุทรปราการ เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน 2482

แก่สังคม” รัฐบาลได้ยกเลิกภาษีรัชชูปการ และอากรนาที่เป็นมรดกของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์และจึงต้องหารายได้อื่น ๆ มาทดแทน³

งานเขียนที่เกี่ยวกับการประวัติศาสตร์คลองและระบบชลประทานแทบจะไม่กล่าวถึงประวัติคลองสรพสามิต มีเพียงงานของสมบัติ พลายน้อย และ เฉลิม สุขเกษม ที่กล่าวถึงประวัติคลองสายนี้เพียงเล็กน้อย⁴ งานประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคลองและการชลประทานส่วนมากเน้นศึกษาไปที่สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดข้าว รัฐบาลยังอนุญาตให้เอกชนขุดคลองเพื่อเปิดพื้นที่รกร้างสำหรับการเพาะปลูกข้าวและขุดคลองเพื่อการคมนาคมขนส่งอีกด้วย งานเหล่านี้ได้แก่ กิตติ ดันไทย⁵ สุนทรี อาสะไวย์⁶ และ Han ten Brummelhuis⁷ แต่งงานเหล่านี้ไม่ได้กล่าวถึงรายละเอียดคลองสรพสามิต ซึ่งโครงการพัฒนาเศรษฐกิจสำคัญของรัฐบาลสมัยคณะราษฎร

เพื่อความเข้าใจที่มาของคลองสรพสามิตและแนวคิดเบื้องหลังของโครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ บทความนี้ต้องการศึกษาถึง (1) การขุดคลองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (2) นโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลคณะราษฎร (3) การปรับปรุงชลประทานและขุดคลองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2575 และ (4) การขุดคลองสรพสามิตและโครงการพัฒนาการผลิตเกลือ

³ ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสิบสี่สองปี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: รัฐบาล, 2517), น. 287-288.

⁴ ส. พลายน้อย, *แม่น้ำลำคลอง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2555), น. 182-184 และ เฉลิม สุขเกษม, *สมุทรปราการ* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515), น. 39-40.

⁵ กิตติ ดันไทย, “คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2367-2453)”.

⁶ สุนทรี อาสะไวย์, *ประวัติคลองรังสิต: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431-2457* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530).

⁷ Han ten Brummelhuis, *King of the Waters: Homan van der Heide and the Origin of Modern Irrigation in Siam* (Chiang Mai: Silkworm Books, 2007).

การขุดคลองในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์

หลังสนธิสัญญาเบาว์ริง ใน พ.ศ. 2398 ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของสยามกลายเป็นส่วนหนึ่งของการค้าเสรีของจักรวรรดินิยมตะวันตก การผลิตจากเศรษฐกิจแบบยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก ชนชั้นนำสยามส่งเสริมการค้ากับตะวันตก สนธิสัญญานี้ทำให้อุปสงค์ของข้าวสูงมากในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้น ราชสำนักและชนชั้นนำสยามเห็นโอกาสส่งเสริมการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูกใหม่ พระมหากษัตริย์พระราชทานที่ดินในเขตบุกเบิกใหม่ ๆ ให้แก่เจ้านายและขุนนางจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม พระมหากษัตริย์ทรงไม่ต้องการให้กลุ่มคนอื่น ๆ นอกเหนือจากพระราชวงศ์และขุนนางใกล้ชิด บุกเบิกการขุดคลองเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก เช่น พ.ศ. 2430 บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินโครงการคลองรังสิต บริษัทนี้มีพระมหากษัตริย์และเจ้านายตระกูลสนิทวงศ์⁸ร่วมลงทุน ผลก็คือกรรมสิทธิ์ที่ดินบริเวณดังกล่าวนี้ส่วนมากตกเป็นของราชสำนักและเชื้อพระวงศ์คนสนิท⁹

เมื่อเศรษฐกิจของสยามเป็นส่วนหนึ่งของตลาดโลกในสมัยอาณานิคม ซึ่งมียุโรปเป็นศูนย์กลางของระบบทุนนิยม ชาวนาสยามได้ขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผ่านการผลิตและการบริโภค ซึ่งทำลายโครงสร้างเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองลงไป ชาวนาเข้าไปอยู่ในกลไกการผลิตแบบทุนนิยมรอบนอก (peripheral capitalism) ที่เป็นทั้งผู้ผลิตข้าวป้อนตลาดโลกและเป็นผู้บริโภคสินค้าอุตสาหกรรมไปพร้อมกัน¹⁰ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวนามักจะปรากฏในพื้นที่เขตที่ราบลุ่มภาคกลางมากกว่าภูมิภาคอื่น ๆ เนื่องจากการเดินทางและระบบคลองที่สะดวกกว่า¹¹ เศรษฐกิจของสยามจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของจักรวรรดินิยมของโลก ซึ่งไม่แตกต่างกับประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมอย่างเป็นทางการ อีกทั้งชนชั้นนำสยามเองยังกระตือรือร้นกับเศรษฐกิจแบบใหม่ ชนชั้นนำสยามยินดีที่จะให้สยามอยู่ในฐานะผู้ผลิตข้าวป้อนตลาดโลกตามความต้องการของอังกฤษ เนื่องจากได้รับผลประโยชน์จากอากรนา การจัดสรรที่ดินและค่าเช่านา

การรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองเพื่อควบคุมทรัพยากรเข้าสู่รัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับชนชั้นนำในกระบวนการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้ระบบการเก็บภาษีแบบใหม่เพื่อดึงดูดทรัพยากรภายนอกเข้าสู่ศูนย์กลาง เช่น ระบบเจ้าภาษีนายอากรถูกกำกับโดยหอรัษฎากรพิพัฒน์ นอกจากนี้ภาษีรัชชูปการและอากรค่านานามาใช้เพื่อดึงทรัพยากรจากราชฎาโดยตรง รายได้ต่าง ๆ เหล่านี้รัฐบาลนำมาส่งเสริมระบบราชการสมัยใหม่ การส่งสมาชิกราชวงศ์ไปศึกษาต่อที่ต่างประเทศ และการสร้างกองทัพสมัยใหม่ กระบวนการสร้างรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ได้ลดทอนอำนาจระบบศักดินาในท้องถิ่นต่าง ๆ

⁸ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ดำเนินการโดยพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ และ ม.ร.ว.สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ซึ่งเป็นพ่อและพี่ชายของเจ้าจอมมารดา ม.ร.ว.เนื่อง ในรัชกาลที่ 5 โดยที่เจ้าจอมมารดาท่านนี้เป็นพระมารดาของพระองค์เจ้าเยาวภาพงศ์สนิท และพระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (ที่สุดเป็นสมเด็จพระยาชัยนาทนเรนทร) - บรรณาธิการ.

⁹ ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเก่า*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (เชียงใหม่: ชิลด์เวอร์ม, 2545), น. 22-24.

¹⁰ ไชยยันต์ รัชชกุล, *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรูปรัฐไทยสมัยจากศักดินาสู่ทุนนิยมรอบนอก*, แปลโดย พงษ์เลิศ พงษ์วานานต์ (กรุงเทพฯ: อ่าน, 2560), น. 62.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 67.

การขุดคลองในพื้นที่ภาคกลางก็เป็นตัวอย่างหนึ่งแสดงให้เห็นถึงควบคุมทรัพยากรของรัฐบาล สมบูรณาญาสิทธิราชย์ หลังจากสนธิสัญญาเบาว์ริง ข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สร้างรายได้ให้กับสยามสูง แทนที่ของน้ำตาลเพราะสู้กับราคาน้ำตาลผลจากอาณานิคมดัตช์ที่ขวามได้¹² ดังนั้น ชนชั้นนำสยามจึง ส่งเสริมการขุดคลอง เช่น ในพื้นที่สมุทรสงคราม ราชบุรี และอำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี แม้ว่าคลอง ขุดในสมัยรัชกาลที่ 4 มีวัตถุประสงค์เพื่อขนส่งสินค้าและคมนาคมก็ตาม¹³ ผลพลอยได้ คือ การขยายพื้นที่ เพาะปลูก ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อข้าวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ที่ดินสองฝั่งคลองมักตกเป็นกรรมสิทธิ์ ของขุนนางและสมาชิกราชวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5 การขุดคลองได้ขยายฝั่งตะวันออกของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา เนื่องจากเป็นพื้นที่เหมาะสมในการปลูกข้าวมากกว่า

คลองที่ขุดสามารถแบ่งเป็นสามกลุ่ม ซึ่งแบ่งตามผู้ดำเนินการขุด ประเภทแรก คลองที่รัฐบาล สมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นผู้ดำเนินการ เช่น คลองเปรมประชากร คลองนครเนื่องเขต คลองประเวศ-บุรีรมย์ เป็นต้น คลองเหล่านี้จะให้ราษฎร ขุนนาง และพระบรมวงศานุวงศ์จ้างจอบเพื่อทำนา และถ้าราษฎร หรือขุนนางช่วยรัฐบาลขุดคลอง จะได้รับยกเว้นไม่เก็บค่าเช่า¹⁴

ประเภทต่อมา คลองที่เอกชนขออนุญาตจากรัฐบาลในการขุดเพื่อขยายที่เพาะปลูก เจ้าพระยาเทเวศร์ วงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว.หลาน กุญชร) เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการมีนโยบายให้เอกชนแจ้งความจำนงค์เพื่อ ขออนุญาตขุดคลอง เอกชนเหล่านี้ต้องการจ้างจอบที่สองข้างของคลองที่ขออนุญาตขุด และรัฐบาลชักจูงให้ เอกชนขุดคลองโดยยกเว้นค่าอากรนาเป็นเวลาสามปี อาทิ คลองอุดมชลจร แขวงเมืองฉะเชิงเทรา¹⁵

การขุดคลองประเภทสุดท้ายคือโครงการขุดคลองขนาดใหญ่เพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งบริษัทเอกชน ขออนุมัติจากรัฐบาล ได้แก่ โครงการคลองรังสิต โครงการนี้ดำเนินการโดยบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม โครงการคลองรังสิตก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2431 ซึ่งมีผู้ถือหุ้นในระยะแรก ได้แก่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า สายสนิทวงศ์ พระยานาฬิภาณี (ชื่น บุนนาค) โยคิม แกรซี่ (Joachim Grassi) และเจ้าสัวยม (หลวงสาร ราชายุตต์) ต่อมา ม.ร.ว. สุวพันธุ์ สนิทวงศ์มารับหุ้นแทนเจ้าสัวยมที่ถอนหุ้นออกไป¹⁶ นอกจากนี้แกรซี่ยัง ต้องการขยายการขุดคลองแม่น้ำทั้งสี่ในเขตภาคกลาง ได้แก่ บางปะกง แม่กลอง เจ้าพระยา และท่าจีน¹⁷

บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามได้รับผลประโยชน์หลายประการจากโครงการคลองรังสิต ประการแรก รายได้จากการขายที่ดินสองฝั่งคลอง ถ้าที่ดินสองฝั่งคลองที่บริษัทขุดไม่มีเจ้าของกรรมสิทธิ์ ที่ดินตั้งแต่ สองฝั่งคลองไปฟากละ 40 เส้น ตลอดลำคลองเป็นผลประโยชน์บริษัท การขายที่ดินนี้เป็นรายได้หลักของ บริษัท ประการต่อมา การจัดเก็บค่าธรรมเนียมประตุน้ำจากเรือที่สัญจร เช่น ประตุน้ำจุฬาลงกรณ์ ประตุน้ำ เสาวภา ฯลฯ นอกจากนี้ บริษัทได้รายได้จากค่าเช่านา เพราะที่ดินบางแปลงยังไม่สามารถขายได้ บริษัท ก็ปล่อยให้ชาวนาเช่าทำนาไปก่อน และประการสุดท้าย เงินค่าคลอง ซึ่งเป็นเงินที่บริษัทเก็บจากเจ้าของที่ดิน เมื่อบริษัทขุดคลองผ่านที่ดินของตน¹⁸

¹² ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงไทย*, น. 19.

¹³ กิตติ กันไทย, "คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2367-2453)", น. 64-70.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 74-80.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 101-102.

¹⁶ สุนทร อาสะไวย์, *ประวัติคลองรังสิต: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. 2431-2457*, น. 1-4.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 4.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 47-55.

การดำเนินงานของบริษัทคุนาศยามอาจยังไม่ถือว่าเป็นการพัฒนาชลประทานสมัยใหม่ เพราะยังเป็นแค่การขยายพื้นที่เพาะปลูกเท่านั้น แต่ชนชั้นนำสยามสนใจเรื่องระบบชลประทานสมัยใหม่ เพราะพื้นที่อาณานิคมอื่น ๆ ได้แก่ ชาว อินเดีย อียิปต์ อินโดจีน หรือประเทศที่ไม่ได้เป็นอาณานิคม เช่น ญี่ปุ่น ได้พัฒนาระบบชลประทานขนาดใหญ่ พระยาประชาชีพรบิบาล (ผิง ชูโต) เคยเสนอให้รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ปรับปรุงระบบการเกษตรให้ทันสมัย ซึ่งรวมถึงการชลประทาน เนื่องจากพระยาประชาชีพรบิบาลเคยไปดูงานที่ญี่ปุ่นและประทับใจการเกษตรในญี่ปุ่นมาก

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับพัฒนาการเกษตรและชลประทาน เนื่องจากให้ความสำคัญเกี่ยวกับความมั่นคงและปัญหาเกี่ยวกับประเทศฝรั่งเศสในวิกฤติการณ์ปากน้ำ ร.ศ. 112 และกระทรวงเกษตรพินชการ ซึ่งก่อตั้ง พ.ศ. 2435 นั้นก็ทำงานทับซ้อนกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เพราะกระทรวงเกษตรพินชการมีหน้าที่เก็บอากรค่านา รัฐบาลจึงตัดสินใจยุบกระทรวงเกษตรพินชการไปเมื่อ พ.ศ. 2440¹⁹

ข้าวเป็นสินค้าที่สำคัญของสยาม เมื่อปัญหาวิกฤติการณ์ปากน้ำคลี่คลายลง รัฐบาลจึงตัดสินใจก่อตั้งกระทรวงเกษตรธิการใน พ.ศ. 2442 กระทรวงนี้จะทำหน้าที่ดูแลงานด้านการเกษตรโดยเฉพาะ ดังนั้น รัฐบาลตัดสินใจจ้างผู้เชี่ยวชาญระบบชลประทานชาวต่างประเทศ เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์จ้างโฮมัน วัน เดอร์ไฮเด (Homan van der Heide) วิศวกรอุทกชาวเนเธอร์แลนด์ ที่มีประสบการณ์การทำงานในชา รัฐบาลเซ็นสัญญาจ้างวัน เดอร์ ไฮเด เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2445 และเดินทางมาถึงกรุงเทพ ในเดือนมิถุนายน เพื่อมาจัดการชลประทานที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา²⁰

หลังจากวัน เดอร์ ไฮเดได้สำรวจพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา เขาเสนอแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ทั้งฝั่งตะวันออกและตะวันตก หรือ General Report on Irrigation and Drainage in the Lower Manam Valley เดือนธันวาคม พ.ศ. 2445 วัน เดอร์ ไฮเดเห็นว่า ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างมีมวลน้ำขนาดใหญ่เพียงพอที่จะผลักดันน้ำเข้าสู่ที่นา ยิ่งไปกว่านั้น ข้าวเป็นสินค้าส่งออกสำคัญที่สุดของรัฐบาลสยาม จึงต้องเร่งแผนพัฒนาการชลประทาน ปัญหาสำคัญของสยามคือ ฤดูฝนนั้นปริมาณฝนในแต่ละปีไม่แน่นอนและไม่เพียงพอต่อการปลูกข้าว การขุดคลองก็ไม่สามารถช่วยอะไรได้มากนักเพราะต้องพึ่งปริมาณน้ำจากแม่น้ำสายหลักของลุ่มน้ำเจ้าพระยา²¹ เขาจึงเสนอให้รัฐบาลสยามลงทุนสร้างระบบการชลประทานและการระบายน้ำเต็มรูปแบบ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าชาวนาจะไม่เผชิญกับภาวะภัยแล้งระหว่างฤดูกาลเพาะปลูก

การขาดแรงงานในช่วงเวลาเก็บเกี่ยวเป็นปัญหาหลักอีกประการหนึ่ง เนื่องจากข้าวของชาวนาที่ปลูกในฤดูกาลเดียวกันถึงเวลาเก็บเกี่ยวพร้อมกัน แต่สมาชิกครอบครัวชาวนาไม่เพียงพอที่จะจัดการเก็บเกี่ยวได้ตามข้อมูลของวัน เดอร์ ไฮเดพบว่า ครอบครัวชาวนาภาคกลางสามารถจัดการเก็บเกี่ยวข้าวในขนาดที่ดินโดยประมาณ 30-40 ไร่ หากเกินกว่านั้นจะลำบาก ดังนั้น การชลประทานจะช่วยให้แก้ไขปัญหานี้ได้ เพราะจะยืดระยะเวลาการทำนาไปอีกอย่างน้อยประมาณสองเดือนหลังฤดูฝนสิ้นสุดลงในเดือนตุลาคม²²

¹⁹ Han ten Brummelhuis, *King of the Waters: Homan van der Heide and the Origin of Modern Irrigation in Siam*, pp. 77-81.

²⁰ Ibid., pp. 93-98.

²¹ Ibid., pp. 132-135.

²² Ibid., pp.132-140.

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบชลประทานที่ดีช่วยให้ผลผลิตมีคุณภาพที่ดีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพด้วย เพราะระบบชลประทานจะช่วยกระจายตะกอนที่มีแร่ธาตุลงในพื้นที่ลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง ระบบชลประทานยังให้ชาวนาสามารถปลูกพืชเพื่อการค้าในฤดูแล้ง เช่น ถั่ว อ้อย ฝ้าย ยาสูบ ฯลฯ และระบบการระบายน้ำที่ดีก็ยังป้องกันน้ำท่วม ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการสร้างระบบถนนและช่วยให้การขนส่งสินค้าสะดวกเร็วขึ้นอีกด้วย²³ ดังนั้น สำหรับวัน เดอร์ ไฮเด การสร้างระบบชลประทาน นอกจากส่งเสริมการปลูกข้าวเพื่อการส่งออกแล้ว ยังส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจและส่งเสริมกระบวนการการกลายเมือง (Urbanization) อีกด้วย

วัน เดอร์ ไฮเดเสนอแผนการพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่ หรือ Great Scheme เขาเห็นศักยภาพของลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่จะเป็นพื้นที่เกษตรขนาดใหญ่ได้ เนื่องจากที่ราบลุ่มน้ำเจ้าพระยาประกอบด้วยแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านตรงกลางของพื้นที่ราบ และในด้านฝั่งตะวันตกมีแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลองไหลผ่าน ในขณะที่แม่น้ำบางปะกงและแม่น้ำป่าสักไหลผ่านด้านตะวันออก ดังนั้น เขาเสนอให้สร้างเขื่อนขนาดใหญ่ที่จังหวัดชัยนาท และพัฒนาแม่น้ำน้อยให้เป็นคลองส่งน้ำขนาดใหญ่อีกแห่งหนึ่งในด้านตะวันตก ส่วนด้านฝั่งตะวันออกเขาเสนอขุดคลองจากอยุธยาถึงตำบลสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งคลองสายนี้นอกจากขยายพื้นที่เพาะปลูก ยังไว้รองรับเพื่อการผลิตน้ำประปาอีกด้วย²⁴

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ไม่อนุมัติแผนการพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่ ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลตัดสินใจตั้งวัน เดอร์ ไฮเดเป็นเจ้ากรมคลองคนแรกเพื่อดูแลระบบคลองในประเทศไทย เขาพยายามเสนอให้รัฐบาลสยามทำตามแผนพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่อยู่หลายครั้ง และเขาเห็นปัญหาน้ำท่วมระหว่าง พ.ศ. 2444-2446 เขาจึงมั่นใจว่าสยามควรปรับปรุงระบบการชลประทาน ครึ่งสุดท้ายที่เขาพยายามเสนอแผนการพัฒนาชลประทานขนาดใหญ่ เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2450 เขาพยายามทำแผนให้ตั้งดูจใจรัฐบาลโดยเน้นการพัฒนาแม่น้ำป่าสักและคลองรังสิตก่อน ซึ่งราชสำนักนั้นลงทุนผ่านบริษัทขุดคลองและคูนาสยามแต่รัฐบาลปฏิเสธที่จะอนุมัติแผนการของวัน เดอร์ ไฮเด

ยิ่งไปกว่านั้น กรมคลองที่วัน เดอร์ ไฮเดดำรงตำแหน่งเจ้ากรมก็ถูกตัดงบประมาณอย่างหนัก เพราะรัฐบาลต้องการใช้เงินงบประมาณเพื่อสร้างรถไฟสายใต้ ซึ่งเพิ่งทำสัญญาเงินกู้กับรัฐบาลอังกฤษประมาณสี่ล้านปอนด์ใน พ.ศ. 2451²⁵ รัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับระบบชลประทานสมัยใหม่ จดหมายหนึ่งในสิบของวัน เดอร์ ไฮเดเป็นเรื่องการเรียกร้องเรื่องงบประมาณในกรมคลองไม่เพียงพอ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติและเกษตรธิการไม่เข้าใจเรื่องโครงการพัฒนาลักษณะบุกเบิก ซึ่งจะไม่เห็นผลประโยชน์ในทันที ดังนั้น ชนชั้นนำไม่ไว้วางใจในโครงการชลประทานเหล่านี้ งบประมาณจึงถูกตัดลง

วัน เดอร์ ไฮเดจึงทำฎีกาเรียกร้องถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง เขาเสนอว่างบประมาณควรจัดสรรมาที่กรมคลองจากกระทรวงพระคลังมหาสมบัติโดยตรง ซึ่งไม่ต้องผ่านเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ และควรจะได้เตรียมเงินทროงล่วงหน้าประมาณ 100,000 บาท เพื่อไม่ให้เกิดภาวะงบประมาณขาดแคลนระหว่างการก่อสร้างระบบชลประทาน²⁶

²³ Ibid., pp. 140-144.

²⁴ Ibid., pp. 147-151.

²⁵ Ibid., p. 278.

²⁶ Ibid., pp. 286-288.

แน่นอนว่าเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์ไม่เห็นด้วย เพราะฎีกาของวัน เดอร์ ไฮเดชต์ต่ออำนาจเสนาบดี เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เสนอฎีกาตอบโต้ไปที่รัชกาลที่ 5 ว่าไม่ควรให้ชาวต่างชาติดูแลเงินงบประมาณ ด้วยตัวเอง²⁷ เขาทำทุกวิถีทางเพื่อให้โครงการต่าง ๆ ดำเนินต่อไปได้ บางครั้งเขาก็กู้ธนาคารและออกเงิน ส่วนตัวไปก่อน ในที่สุด เขาได้ประท้วงกระทรวงเกษตราธิการและกระทรวงพระคลังมหาสมบัติโดยหยุด การก่อสร้างและตีพิมพ์บทความในหนังสือพิมพ์²⁸ ความกดดันหลายประการทำให้วัน เดอร์ ไฮเดชต์ตัดสินใจ ลาออกจากตำแหน่งเมื่อมิถุนายน พ.ศ. 2452

การขูดคลองและการขยายพื้นที่เพาะปลูกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก่อรูปรัฐสมัยใหม่ หรือการสร้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ราชสำนักกรุงเทพฯ รวมศูนย์อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองจาก ชนชั้นนำท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งอยู่ในโลกทัศน์แบบศักดินาเดิม อีกทั้งการขยายอำนาจของรัฐบาลกรุงเทพฯ สู่ภูมิภาคต่าง ๆ มีรูปแบบเดียวกันกับลัทธิอาณานิคมหรือกระบวนการอาณานิคมภายใน ชนชั้นปกครอง กรุงเทพฯ มีฐานะเป็นเจ้าอาณานิคมที่ลดอำนาจทางการเมืองหรือโยกย้ายชนชั้นนำเดิมของท้องถิ่นออกไป เพื่อเปิดทางชุดไตร่ตรองการของท้องถิ่นสู่รัฐบาลกรุงเทพฯ²⁹

ยิ่งไปกว่านั้น ระบบเศรษฐกิจของสยามมีความแตกต่างไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐที่ตกเป็น อาณานิคมของตะวันตก³⁰ หรือสยามอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมรอบนอก ซึ่งไฮย์นส์ รัชชกุล แบ่ง ลักษณะสำคัญออกเป็น 5 ประการ ได้แก่ (1) ความสัมพันธ์ทางกฎหมายระหว่างรัฐกับคนในบังคับ เมื่อแรงงานเป็นอิสระจากระบบศักดินา ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวนาดำเนินไปในรูปกฎหมายที่เป็น ลายลักษณ์อักษร (2) กลไกรัฐเองกลายเป็นผู้ที่ชุดไตร่ตรองเศรษฐกิจ สมัยศักดินาการเกณฑ์แรงงานอยู่ที่มูลนาย แต่เมื่อกลางศตวรรษที่ 19 เศรษฐกิจเงินตราเพิ่มความสำคัญขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะระบบเจ้าภาษีนายอากร และต่อมาระบบภาษีที่ขึ้นอยู่กับการคลังของรัฐ (3) ระบบราชการก็มาแทนที่ชนชั้นนำท้องถิ่นเดิมโดยมียอด แห่งอำนาจสูงสุดอยู่ที่ราชสำนัก

(4) รัฐในฐานะผู้ให้กำเนิดการผลิตสินค้า การให้ชาวนารวมเข้ามาอยู่ภายใต้ระบบทุนนั้นรัฐต้องเข้ามา แทรกแซงในระดับการหมุนเวียนของสินค้า รัฐบาลสร้างเงื่อนไขปฏิสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างชาวนาและ

²⁷ Ibid., pp. 290-291

²⁸ Ibid., pp. 295-298.

²⁹ ดู ไฮย์นส์ รัชชกุล, *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรูปรัฐไทยสมัยจากศักดินาสู่ทุนนิยมรอบนอก*.

³⁰ โครงสร้างรัฐสมัยอาณานิคมและรัฐหลังอาณานิคมมีลักษณะโครงสร้างทางสังคมที่แตกต่างจากรัฐทุนนิยม ตะวันตก Hamza Alavi ชี้ให้เห็นว่า รัฐอาณานิคมทั้งแบบทางตรงและทางอ้อมมีลักษณะโครงสร้างเป็น รัฐแบบทุนนิยมรอบนอก (Peripheral Capitalism) ซึ่งวิธีการผลิตได้ถูกครอบงำโดยทุนที่มาจากเมือง ศูนย์กลางขนาดใหญ่ (Metropolitan Capital) ดังนั้น เมื่อสมัยอาณานิคม วิธีการผลิตในพื้นที่เอเชียใต้ เปลี่ยนจากวิธีการผลิตแบบสังคมก่อนทุนนิยมสู่การผลิตทุนนิยมรอบนอก สังคมชาวนาในอินเดียตอนเหนือ สมัยก่อนทุนนิยมนั้น ซามินดาร์ (Zamindars) หรือขุนนางที่ดูแลการเก็บภาษีที่ดินในนามของจักรพรรดิโมกุล คอยขูดรีดผลผลิตส่วนเกินจากชาวนาโดยตรง ซึ่งชาวนาจ่ายภาษีเข้านาเป็นเงินสด อย่างไรก็ตาม เมื่ออินเดีย ถูกอังกฤษยึดเป็นอาณานิคม อังกฤษจะสลายอำนาจการปกครองของจักรวรรดิโมกุลและเปลี่ยนอินเดียให้เป็น รัฐอาณานิคม (Colonial State) ยิ่งไปกว่านั้น ลัทธิอาณานิคมได้เข้ามาเปลี่ยนความสัมพันธ์การผลิตในระดับ ท้องถิ่นอีกด้วย ซามินดาร์กลายเป็นชนชั้นกระฎุมพีที่ครอบครองเป็นเจ้าของที่ดินรายใหญ่ ในขณะที่ชาวนา ได้กลายเป็นแรงงานเสรีตามกฎหมาย แต่พวกเขากลับไม่มีปัจจัยการผลิต ดังนั้นพวกเขาก็เข้านาหรือขาย แรงงานในไร่นาใหญ่ (Plantation) ชาวนาถูกบังคับให้ผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก เช่น ฝ้าย ปอกระเจา ชา และคราม เป็นต้น การผลิตแบบดั้งเดิมจึงถูกแทนที่ด้วยการผลิตสินค้าเพื่อตลาดระหว่าง ประเทศ Hamza Alavi, "The Structure of Peripheral Capitalism," in Hamza Alavi and Teodor Shanin (eds.), *Introduction to the Sociology of "Developing Societies"* (London: Macmillan Press, 1982), pp. 172-192. เมื่อเปรียบเทียบกับกรณีเอเชียใต้ในสมัยอาณานิคม สยามจึงมี ลักษณะโครงสร้างทางสังคมแบบทุนนิยมรอบนอกเช่นเดียวกัน.

นายทุน ซึ่งประกอบด้วยทุนภายในประเทศและทุนจากต่างประเทศ ด้วยการสร้างสื่อกลางมาตรฐานเดียวกัน สำหรับการแลกเปลี่ยน ได้แก่ การกำหนดให้ค่าเงินบาทเป็นหน่วยเงินมาตรฐาน รัฐอำนวยการสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อให้สะดวกแก่การเชื่อมต่อในระบบเศรษฐกิจทั้งระดับภายในประเทศและระดับต่างประเทศ เช่น ระบบรถไฟ การขนส่งทางเรือ การไปรษณีย์ ฯลฯ

(5) การเติบโตของชนชั้นที่ครอบงำทางเศรษฐกิจและพลังภายนอกอื่น ๆ ระบบทุนนิยมรอบนอกทำให้สยามเป็นตกเป็นเบี้ยล่างตะวันตก ซึ่งมีหน้าที่ส่งออกข้าวและนำเข้าสินค้าอุตสาหกรรมจากยุโรป เมื่อรัฐส่งเสริมการขยายการเพาะปลูกในฐานะสยามเป็นรัฐชายขอบทางเศรษฐกิจโลก ทำให้เกิดความสัมพันธใหม่ระหว่างเจ้าที่ดินและชาวนาเช่า³¹

เมื่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมรอบนอกทำงาน ชาวนาถูกดึงเข้ามาอยู่ภายใต้ทุนภายใต้การกำกับของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่น การจ่ายภาษีประเภทต่าง ๆ ด้วยเงินสด และรัฐบาลเปลี่ยนวิธีการผลิตของชาวนาด้วยการบีบบังคับให้ผลิตสินค้าเพื่อตอบสนองกับตลาดโลก กลไกรัฐทั้งศาล การคลัง มหาไถย และการทหารก็เพื่อให้กลไกการขูดรีดทางเศรษฐกิจดำเนินต่อไปภายใต้รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อีกทั้งการขูดคลองเพื่อขยายพื้นที่ปลูกข้าวได้เปลี่ยนชาวนาสังคมระบบศักดินาให้เป็นชาวนาเช่าที่ดิน โครงการคลองรังสิตก็เป็นตัวอย่างอันดีของการเกษตรในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยที่ดินใหญ่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้านายในราชสำนัก ขุนนาง และพ่อค้าใหญ่ในกรุงเทพฯ ยิ่งไปกว่านั้น ชาวนาเองก็ต้องเสียเงินค่าอากรนาซึ่งกรมสรรพากรเป็นผู้จัดเก็บตามพระราชบัญญัติลักษณะเก็บเงินค่านา ร.ศ. 119

นโยบายเศรษฐกิจในสมัยคณะราษฎร: จากเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติสู่เศรษฐกิจชาตินิยม

การพัฒนาเศรษฐกิจหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 เป็นไปตามหลัก 6 ประการของคณะราษฎร โดยเฉพาะหลักเอกราชและหลักเศรษฐกิจ หลักเอกราชนั้นต้องรักษาเอกราชทางการเมือง การศาลและทางเศรษฐกิจ ส่วนหลักเศรษฐกิจต้องดูแลให้ประชาชนมีอาชีพ และปล่อยให้ประชาชนเผชิญหน้ากับภาวะอดอยาก รัฐบาลจะวางแผนโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ³²

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2476 ปรีดี พนมยงค์ในฐานะรัฐมนตรีลอยได้รับหน้าที่จากคณะรัฐมนตรีให้ยกร่างเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ พร้อมด้วยร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการประกอบทางเศรษฐกิจแห่งชาติ และร่างพระราชบัญญัติการประกันความสุขสมบูรณ์ของราษฎร และนายกรัฐมนตรี พระยามโนปกรณนิติธาดาได้ตั้ง “คณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ”³³ เพื่อให้สอดคล้องกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร

เมื่อร่างเค้าโครงเศรษฐกิจฯ เข้าสู่คณะกรรมการฯ เสียงส่วนใหญ่ในที่ประชุมเห็นด้วยกับเค้าโครงเศรษฐกิจฯ ส่วนคนที่ไม่เห็นด้วย ได้แก่ พระยามโนปกรณนิติธาดา และพระยาศรีวิศาลวาจา ในขณะที่พระยาราชวังสันกับพระยาทรงสุรเดชแบ่งรับแบ่งสู้ เมื่อความเห็นได้แตกออกเป็นสองทาง ที่ประชุมจึงเสนอให้

³¹ ดู บทที่ 4 และบทที่ 5 ใน ไชยันต์ รัชชกุล.

³² ชัยอนันต์ สมุทรวานิชและบัณฑิตยา กรรณสูต, *เอกสารการเมืองการปกครองไทย* (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518), น. 209-211.

³³ วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์, *บางหน้าในประวัติศาสตร์ไทยอดีตชีวิตของรัฐบาลสุโขทัย* (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2549), น. 100-101.

คณะรัฐมนตรีพิจารณา และถ้าคณะรัฐมนตรีไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงเศรษฐกิจ ก็ให้ประกาศว่าเป็นเค้าโครงเศรษฐกิจ ของหลวงประดิษฐ์มนูธรรม ซึ่งรัฐบาลไม่ต้องทำตามก็ได้³⁴

เมื่อคณะอนุกรรมการฯ นำเค้าโครงเศรษฐกิจ เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีส่วนใหญ่กลับไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงเศรษฐกิจ หลวงประดิษฐ์ฯ จึงตัดสินใจลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี แต่ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายระบอบเก่าและหลวงประดิษฐ์ฯ นำมาสู่เหตุการณ์พระยามโนปกรณซ์ ปิดสภาผู้แทนราษฎรและงดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา อำนาจนิตินบัญญัติและบริหารจึงอยู่ภายใต้คณะรัฐมนตรี ยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลยังออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ พ.ศ. 2476 และบังคับให้หลวงประดิษฐ์ฯ และท่านผู้หญิงพูนสุขออกไปอยู่ฝรั่งเศส³⁵

ในวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2476 พระยาพหลพลพยุหเสนาียัดอำนาจพระยามโนปกรณซ์ เพื่อให้สภาผู้แทนราษฎรทำงานอีกครั้งและเลิกการงดใช้รัฐธรรมนูญ จากนั้นได้ติดต่อกับปรีดี พนมยงค์ให้เดินทางกลับจากฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ผลสะท้อนของเค้าโครงเศรษฐกิจ ก็คือสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือน ซึ่งเป็นผู้นำใหม่ที่กระตือรือร้นมากที่สุดหลังเปลี่ยนการปกครอง ลดบทบาทลงไปหลังจากการสนับสนุนเค้าโครงเศรษฐกิจ และทำให้บทบาทของทหารในทางการเมืองเพิ่มขึ้น³⁶

เค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ กับ ปรีดี พนมยงค์

เค้าโครงเศรษฐกิจ สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดทางเศรษฐกิจของปรีดี พนมยงค์ เมื่อปรีดีศึกษาระดับปริญญาโท ซึ่งเรียกว่า High Study หรือ Études Supérieures ปรีดีได้ศึกษากฎหมายควบคู่ไปกับเศรษฐศาสตร์ด้วย³⁷ ปรีดีเป็นมันสมองคณะราษฎรที่ทำหน้าที่แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475

นักวิชาการที่ศึกษาเค้าโครงเศรษฐกิจ มีแนววิเคราะห์ออกเป็นสองฝ่ายคือ ฝ่ายแรกยืนยันว่าความคิดในเรื่องเศรษฐกิจของปรีดีไม่ได้เป็นลักษณะเป็นมาร์กซิสต์หรือคอมมิวนิสต์ เพียงแต่ได้นำความคิดฝ่ายซ้ายบางประการมาปรับใช้ในเค้าโครงเศรษฐกิจ ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าแม้ว่าปรีดีมีความ “ซ้าย” จัดและ “รุนแรง” และเป็นส่วนที่ทำให้ฝ่ายนิยมเจ้าเกิดความระแวงในคณะราษฎร

เดือน บุนนาค คู่้นเคยกับปรีดีตั้งแต่สมัยเป็นนักเรียนกฎหมายที่ฝรั่งเศสกล่าวว่า เค้าโครงเศรษฐกิจที่ปรีดีนำเสนอกลายเป็น “กั๊กดัก” ที่ “เขา” ขอให้ปรีดีเขียน “เค้าโครง” ขึ้นมา และ “เขา” ก็หาเหตุกับปรีดีจนกระทั่งต้องหนีออกนอกประเทศ³⁸ เดือนปกป้องปรีดีว่าหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 รัฐบาลคณะราษฎรต้องจัดวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อให้สอดคล้องกับประกาศคณะราษฎร รัฐบาล

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 101-102.

³⁵ ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของนายปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิปรีดี พนมยงค์, 2535), น. 19-20.

³⁶ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: 6 ตุลาฯ, 2544), น. 3-4.

³⁷ เดือน บุนนาค, *ท่านปรีดี รัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สามัคคีธรรม, 2517), น. 31.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 47.

จะต้องวางแผนเศรษฐกิจเป็นเรื่องปกติของทุกรัฐ³⁹ แต่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและฝ่ายอนุรักษนิยมกล่าวโจมตีเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดีว่าได้รับอิทธิพลจากพรรคบอลเชวิค⁴⁰

เดือนเห็นว่า แนวคิดที่ปรากฏในเค้าโครงเศรษฐกิจ มาจากภูมิหลังการศึกษาของปรีดีที่ฝรั่งเศส และแนวคิดสังคมนิยมไม่ได้มีแค่สำนักมาร์กซิสต์เพียงสำนักเดียว ยิ่งไปกว่านั้น การวางแผนเค้าโครงเศรษฐกิจ จึงไม่ใช่เป็นของความคิด “โซเชี่ยลลิสต์” อย่างเดียว เพราะ “ทุกวิถีเศรษฐกิจและทุกความนึกคิดในเรื่องเศรษฐกิจต้องมีโครงการด้วยกันทั้งนั้น”⁴¹

ปีแอร์ ฟิสตีเอ (Pierre Fistié) ศึกษาความคิดในเค้าโครงเศรษฐกิจ ของปรีดีพบว่า ปรีดีได้นำความคิดจากสองแหล่ง คือ จากแนวคิดของนักคิดแบบยูโทเปีย (พวกโซเชี่ยลลิสต์ในฝัน) และจากผลการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ 5 ปีของโซเวียต ซึ่งสิ้นสุดลงในพ.ศ. 2475⁴²

ปรีดีศึกษาแนวคิดเศรษฐกิจมาจากศาสตราจารย์อองกูสต์ เดส์ชองส์ (August Deschamps) อาจารย์สอนวิชาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยปารีส ฟิสตีเอชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลแนวคิดสังคมนิยมที่ปรีดีศึกษาจากเดส์ชองส์ เช่น การยกเลิกทรัพย์สินส่วนบุคคล การบังคับให้ประชาชนทุกคนต้องทำงาน ฯลฯ

นอกจากนี้ ปรีดียังนำแนวคิดยูโทเปียของนักคิดสำคัญต่าง ๆ มาปรับใช้ในเค้าโครงเศรษฐกิจ เช่น โทมัส มอร์ (Thomas More) แซงต์ ซิมอน (Saint-Simon) ชาร์ล ฟูรีเย (Charles Fourier) หลุยส์ บลองซ์ (Louis Blanc) และ คาร์ล มาร์กซ (Karl Marx) เป็นต้น แนวคิดเรื่องคอมมูน การจัดฟ้อคคานกลาง แนวคิดเรื่องระบบสหกรณ์ ระบบกรรมสิทธิ์รวม ปรากฏในเค้าโครงเศรษฐกิจ ดังนั้น ฟิสตีเอเห็นว่า “ปรีดีได้ก้าวไกลกว่ารัสเซียในเรื่องระบบกรรมสิทธิ์รวมและเรื่องการทำสหกรณ์เป็นองค์การ ๆ หนึ่งของรัฐ”⁴³ และ “แม้ว่าเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดีจะมีวิธีการและจุดมุ่งหมายด้านเศรษฐกิจคล้ายคลึงกับรัสเซีย แต่ระบบทั้งสองก็ยังมีข้อแตกต่างกันมาก ข้อแตกต่างที่สำคัญก็คือ ปรีดีไม่รับหลักแห่ง ‘การต่อสู้ระหว่างชนชั้น’ อันเป็นหลักของทฤษฎีมาร์กซิสต์ ปรีดีเป็นนักปฏิรูปไม่ใช่ชนนักปฏิวัติ”⁴⁴

ในขณะที่วรพจน์ ชัยนาม เห็นว่า กลุ่มอภิสิทธิชนหวาดกลัวเค้าโครงเศรษฐกิจ เนื่องจากเห็นว่าเป็นระบบบอลเชวิค แต่ปรีดีเองตระหนักดีว่าเปลี่ยนการปกครองจะไม่ประสบความสำเร็จอย่างสมบูรณ์ ถ้าไม่เปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจด้วย เพราะปัจจัยการผลิตส่วนใหญ่กลับตกอยู่ในมือคนส่วนน้อย การให้สิทธิทางการเมืองกับคนทั่วไปก็เปล่าประโยชน์ ดังนั้น เค้าโครงเศรษฐกิจ ของปรีดีจะเข้ามา “เพื่อจัดรากเหง้าของระบบอันเป็นอุปสรรคต่อวิวัฒนาการการเมืองและสังคม”⁴⁵

นักวิชาการข้างต้นลงความเห็นว่าความคิดเศรษฐกิจของปรีดีไม่ได้ “ซ้าย” จัด หรือเป็นมาร์กซิสต์และนิยมโซเวียต ซึ่งรัชกาลที่ 7 และฝ่ายนิยมเจ้าใช้โจมตีปรีดี อย่างไรก็ตาม สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล เห็นว่า

³⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 389-390.

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 369.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, น. 390.

⁴² ปีแอร์ ฟิสตีเอ, *โลกพระศรีอารยย์ของปรีดี พนมยงค์*, แปลโดย ไผ่ตริ เด่นอุดม (กรุงเทพฯ: กราฟิการ์ต, 2516), น. 44. หนังสือเล่มนี้แปลมาจากต้นฉบับคือ *Sous-développement et Utopie au Siam: Le Programme de Réformes Présenté en 1933 par Pridi Phanomyong* (1968)

⁴³ เรื่องเดียวกัน, น. 88.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 78.

⁴⁵ วรพจน์ ชัยนาม, *รวมข้อเขียนของวรพจน์ ชัยนาม* (กรุงเทพฯ: ปาจารย์สาร, 2524), น. 192.

การวิเคราะห์เค้าโครงเศรษฐกิจ ไม่ควรเน้นศึกษาด้านประนีประนอม เช่น แนวคิดอาศัยความร่วมมือระหว่างคนมั่งมีและคนจน ไม่กำจัดคนมั่งมีหรือยึดทรัพย์สินจากเอกชน หรือการเคารพกรรมสิทธิ์ของเอกชน เป็นต้น สมศักดิ์ชี้ให้เห็นการใช้ความรุนแรงและความเป็นชายที่ปรากฏในเค้าโครงเศรษฐกิจ ได้แก่ นโยบายการแก้ปัญหาชาวนาแสดงให้เห็นถึงความเป็นชายของเค้าโครงเศรษฐกิจ เพราะหัวใจสำคัญของการแก้ปัญหา คือ การทำให้ชาวนารวมหมู่โดยการบังคับ (forced collectivization) แม้ว่าเค้าโครงเศรษฐกิจ กล่าวว่าซื้อที่ดินจากเอกชน แต่รัฐบาลไม่ได้จ่ายเป็นเงิน กลับจ่ายเป็นพันธบัตร ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากการรับที่ดิน สมศักดิ์เห็นว่าแนวคิดดังกล่าวนี้ “ซ้ายกว่า” พรรคบอลเชวิคก่อนสมัยโจเซฟ สตาลินเสียอีก⁴⁶

หลักเอกราชกับเศรษฐกิจ

หลักเอกราชเป็นสิ่งที่คณะราษฎรจะต้องมาแก้ไข เพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศเป็นอิสระจากอิทธิพลต่างประเทศ ดังนั้น การแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398 จึงเป็นภารกิจสำคัญของคณะราษฎร การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสยามมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ เนื่องจากรัฐบาลสยามขาดอิสรภาพทางการคลัง อีกทั้งพ่อค้าชาวต่างชาติได้รับอภิสิทธิ์ทางการค้า ซึ่งสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีคุ้มครองอยู่อย่างใดก็ตาม กลุ่มนักธุรกิจในประเทศ ซึ่งส่วนมากเป็นพ่อค้าไทยเชื้อสายจีน เริ่มทำธุรกิจแข่งขันกับธุรกิจชาวตะวันตก นักธุรกิจเหล่านี้พยายามผลิตสินค้าอุปโภคเพื่อทดแทนการนำเข้า และธุรกิจส่งออกข้าว แต่รัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่สามารถคุ้มครองธุรกิจภายในประเทศได้ แม้ว่ารัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์จะแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงเกี่ยวกับภาษีการนำเข้าและส่งออก พ.ศ. 2470 ก็ตาม รัฐบาลก็เผชิญหน้ากับเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกอีก ธุรกิจภายในประเทศได้รับผลกระทบอย่างหนัก แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถช่วยเหลืออะไรได้ รัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงถูกพ่อค้าวิพากษ์วิจารณ์ผ่านหนังสือพิมพ์ถึงความล้มเหลวของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ประเด็นที่ใช้โจมตีชนชั้นปกครอง คือ รัฐบาลควรแก้ไขสนธิสัญญาการค้าที่ไม่เสมอภาค เพื่อขจัดอภิสิทธิ์ของพ่อค้าต่างชาติ และการจ้างที่ปรึกษาต่างประเทศของรัฐบาล⁴⁷

การแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงยังไม่สมบูรณ์ในรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และอีกทั้งรัฐบาลสมัยดังกล่าวไม่สนใจที่จะพัฒนาธุรกิจในประเทศ อนึ่ง การแก้ไขสนธิสัญญาเบาว์ริงของรัฐบาลก็เพื่อเพิ่มพูนรายได้ให้กับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติมากกว่าที่จะพัฒนาอุตสาหกรรมในประเทศ⁴⁸ หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คณะราษฎรจึงมุ่งแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีเพื่อให้เป็นไปตามหลักเอกราช อันเป็นหนึ่งในหลักหกประการของคณะราษฎร นโยบายต่างประเทศของคณะราษฎรจึงมีลักษณะชาตินิยมสูง เพื่อขจัดการแทรกแซงจากต่างชาติ

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 รัฐบาลคณะราษฎรไม่ไว้วางใจรัฐบาลสหราชอาณาจักร เนื่องจากมองว่ารัฐบาลสหราชอาณาจักรเห็นใจรัฐบาลระบอบเก่า (ancient regime) และมีผลประโยชน์จากสนธิสัญญาการค้าที่ทำสัญญากับรัฐบาลระบอบเก่า ทูตสายเหยี่ยวของสหราชอาณาจักรเกรงว่าชาติอื่น ๆ ดังเช่น ประเทศญี่ปุ่น อาจจะมีอิทธิพลต่อรัฐบาลคณะราษฎร จึงเห็นควรให้รัฐบาลสหราชอาณาจักรเข้าแทรกแซง แต่ Sir Cecil Dormer ทูตสหราชอาณาจักร พยายามสร้างความสบายใจให้แก่

⁴⁶ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล, *ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง*, น. 5-8.

⁴⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเก่า*, น. 142-144.

⁴⁸ เจมส์ ซี อินแกรม, *การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย*, แปลโดย ชูศรี มณีพฤกษ์ และเฉลิมพจน์ เยี่ยมมกลา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552), น. 273.

คณะราษฎร เขาให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษที่ตีพิมพ์ในประเทศไทยว่า สหราชอาณาจักรยังเป็นมิตรกับสยามต่อไป อย่างไรก็ตาม สหราชอาณาจักรและฝรั่งเศสรู้สึกกังวลใจเมื่อรัฐบาลคณะราษฎรงดออกเสียงในสนธิสัญญาแห่งชาติเรื่องประเทศญี่ปุ่นบุกแมนจูเรีย รัฐบาลสยามถูกมองจากทั้งสองประเทศว่า อาจมีสัมพันธ์ลับกับญี่ปุ่น แต่อันที่จริง รัฐบาลคณะราษฎรต้องการแสดงจุดยืนเรื่องความเป็นกลางระหว่างประเทศ ซึ่งระบอบเก่าไม่สามารถแสดงออกในเวทีระหว่างประเทศได้⁴⁹

การแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีเกิดขึ้นใน พ.ศ. 2480 บรรยากาศภายในประเทศนั้น จอมพลป. พิบูลสงครามเริ่มมีบทบาทสูงขึ้น หลังเป็นแม่ทัพปราบกบฏบวรเดชสำเร็จ จอมพล ป. ได้เป็นรองผู้บัญชาการทหารบกและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม พ.ศ. 2477 จอมพล ป. ได้ปรับปรุงกองทัพให้เข้มแข็ง ซึ่งดูแบบอย่างจากประเทศเยอรมันนี อิตาลี ญี่ปุ่น และเขาเชื่อว่าประเทศไทยจะเข้มแข็งและดำรงเอกราชจะต้องปกครองด้วยระบบเผด็จการ⁵⁰

สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีเป็นอุปสรรคต่อหลักเอกราชของคณะราษฎร ใน พ.ศ. 2479 ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เห็นว่าสนธิสัญญากับประเทศมหาอำนาจจำนวน 14 ประเทศเป็นมิตรภาพแบบด้านเดียว ทำให้ประเทศเหล่านี้ได้เปรียบสยามอยู่หลายประการ ได้แก่ ด้านการค้า สิทธิสภาพนอกอาณาเขต การเดินเรือ สนธิสัญญาเหล่านี้ต้องยุติลง เพื่อให้ประเทศไทยเป็นรัฐเอกราชโดยสมบูรณ์⁵¹ หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 พลเมืองและคนในบังคับตะวันตกยังได้รับสิทธิพิเศษการศาล เช่น การถอนคดีออกจากศาลไทย หรือสามารถส่งผู้พิพากษาชาวตะวันตกเข้ามาในศาลไทยได้ ด้านเศรษฐกิจ รัฐบาลไทยก็ยังไม่สามารถกำหนดอัตราภาษีศุลกากรได้อย่างเต็มที่ พลเมืองรวมถึงคนในบังคับของ 14 มหาอำนาจไม่ต้องเกณฑ์ทหารหรือจ่ายภาษีแทนการเกณฑ์ทหาร และเรือต่างชาติก็สามารถเข้ามาเดินเรือในน่านน้ำสยามได้อย่างเสรียกเว้นทำการค้าชายฝั่ง⁵² สิทธิพิเศษต่าง ๆ เหล่านี้รัฐบาลคณะราษฎรต้องการยุติลงทั้งหมด

การแก้ไขสนธิสัญญาต่างประเทศ ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เห็นว่าสนธิสัญญาต่างประเทศจะทยอยหมดอายุสัญญาเมื่อถึง พ.ศ. 2479 ดังนั้น จึงเป็นโอกาสที่รัฐบาลสยามต้องเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญาใหม่ทั้งหมด การแก้ไขสนธิสัญญานั้นหลักความเท่าเทียมกัน (equality) หลักการเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (reciprocity) และหลักความเป็นแบบแผนเหมือนกัน (uniformity) รัฐบาลตัดสินใจสร้างสนธิสัญญานับใหม่แก่มหาอำนาจ 14 ประเทศ เพื่อให้ยอมรับสนธิสัญญาใหม่ที่กำลังหมดอายุลง ร่างสนธิสัญญานับใหม่นั้นจะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สิทธิพิเศษทางการค้าและภาษี เพราะขัดกับหลักการเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ในที่สุด ด้วยความสามารถของปรีดีและพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพัฒน์ประพันธ์ ในฐานะหัวหน้าเจรจา ทำให้การแก้ไขสนธิสัญญาประสบความสำเร็จ⁵³

เมื่อแก้ไขสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าที่ไม่เท่าเทียมกันได้สำเร็จ รัฐบาลคณะราษฎรดำเนินนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ แต่ไม่กล่าววางนโยบายลักษณะสังคมนิยมที่ปรากฏในเค้าโครงเศรษฐกิจ

⁴⁹ Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy, 1932-1946* (Bangkok: Thai Khadi Institute, 1985), pp. 112-115.

⁵⁰ Ibid., p. 123.

⁵¹ Ibid., p. 125.

⁵² Ibid., pp. 128-130.

⁵³ รายละเอียดเกี่ยวกับกลวิธีการเจรจาการทูตของปรีดี พนมยงค์และสถานการณ์ระหว่างประเทศในขณะนั้น โปรดดู Charivat Santaputra, *Thai Foreign Policy, 1932-1946*, pp. 127-139.

รัฐบาลคณะราษฎรสำรวจข้อมูลเศรษฐกิจด้านต่าง ๆ เพื่อปรับปรุงพัฒนาการเกษตร การชลประทาน การพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน รัฐบาลวางแผนสร้างถนนสำหรับรถยนต์ทั่วประเทศ (พ.ศ. 2479) การสร้างท่าเรือคลองเตย (พ.ศ. 2480) การนำโครงการเขื่อนชัยนาทที่ริเริ่มโดยโฮมัน วัน เดอร์ ไฮเด มาดำเนินการใหม่ ซึ่งรัชสมัยรัชกาลที่ 6 เซอร์ ทอมมัส เวอร์ต วิศวกรชาวอังกฤษได้ดำเนินการต่อจากวัน เดอร์ ไฮเดแต่ไม่สำเร็จอีกตามเคย⁵⁴ อีกทั้งรัฐบาลเริ่มเข้ามาดำเนินการคุ้มครองเศรษฐกิจ และจัดการสินค้าจำเป็นของประชาชน เช่น ข้าว น้ำมันเชื้อเพลิง กระดาษ เกลือ ฯลฯ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเศรษฐกิจแบบชาตินิยม⁵⁵ ดังนั้น เพื่อความเข้าใจที่มาของคลองสรรพสามิตในสมัยปรีดีดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง หัวข้อต่อไปจะกล่าวถึงการปรับปรุงระบบคลองในสมัยคณะราษฎร

การปรับปรุงชลประทานและการขุดคลอง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 กระทรวงเกษตรธิการถูกยุบรวมกับกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมเป็นกระทรวงเกษตรพาณิชย์การ ต่อมาใน พ.ศ. 2476 กระทรวงเกษตรพาณิชย์การได้เปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงเศรษฐกิจ ซึ่งแยกหน่วยงานภายในออกเป็นสอง “ทบวง” ได้แก่ ทบวงเกษตรธิการ และทบวงพาณิชย์และคมนาคม ต่อมา พ.ศ. 2479 กระทรวงเกษตรธิการสถาปนาขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ในขณะที่ทบวงพาณิชย์และคมนาคมได้กลับไปใช้ชื่อเป็นกระทรวงเศรษฐกิจ⁵⁶

รัฐบาลคณะราษฎรมีนโยบายปรับปรุงระบบคลองเพื่อพัฒนาการเกษตร ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2477 จากรายงานประชุมกรรมการพิจารณาเรื่องคลองหรือกรรมการพิจารณาร่างระเบียบเกี่ยวกับการขุดคลอง รัฐบาลเห็นว่าพระราชบัญญัติรักษาคอง ร.ศ. 121 “จะต้องปรับปรุง ตัดตอนและแก้ไข...เพื่อให้สมแก่การสมัย” กระทรวงเศรษฐกิจมีมติให้พระยาสุนทรพิพิธ (เชย สุนทรพิพิธ) และพระยาประทีปกาลศาสตร์ (รุณชิต กาญจนะวณิช) รับพิจารณาแก้ไข⁵⁷ ในระดับท้องถิ่นได้ตื่นตัวตอบรับกับนโยบายการปรับปรุงลำคลอง เช่น หลวงประสานสิริราษฎร์ นายอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ปรับปรุงลำคลองต่าง ๆ ให้อยู่ในลักษณะดี เหมาะแก่การสัญจร รัฐบาลคณะราษฎรจึงเห็นพร้อมกันว่าควรเสนอความชอบนี้ไปที่คณะรัฐมนตรี⁵⁸

ต่อมาเดือนเมษายน พ.ศ. 2479 พ.อ. พระยาฤทธิอาคเนย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการเกิดความสับสนในหน้าที่เกี่ยวกับงานขุดคลอง กล่าวคือ คลองสามารถแบ่งได้เป็นสองประเภท ได้แก่ การขุดคลองเพื่อการเพาะปลูกและการขุดคลองเพื่อการคมนาคม แต่การขุดคลองทั้งสองประเภทและการบำรุงรักษาคองได้ตกเป็นหน้าที่กระทรวงเกษตรธิการเพียงกระทรวงเดียว ซึ่งเห็นว่าเป็นภาระหนักเกินไป พ.อ. พระยา

⁵⁴ Han ten Brummelhuis, *King of the Waters: Homan van der Heide and the Origin of Modern Irrigation in Siam*, p. 338.

⁵⁵ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475-2500*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2549), น. 166-167.

⁵⁶ *วารสารข้าราชการ* 10 (ตุลาคม 2500): 2.

⁵⁷ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) *สร 0201.64/1* เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องลำคลองและการชลประทาน (18 กรกฎาคม พ.ศ. 2477-2 ธันวาคม พ.ศ. 2481).

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

ฤทธิอาคเนย์เห็นว่างานบำรุงรักษาทางน้ำควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง อาทิ “Port Department”⁵⁹ ดังนั้น เมื่อ พ.ศ. 2480 คณะรัฐมนตรีสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาตั้งคณะกรรมการการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการขุดคลอง ซึ่งมีพระยาชลมารคพิจารณ์ (ม.ล.พงศ์ สนิทวงศ์) อธิบดีกรมชลประทานเป็นประธาน (ต่อมาไม่นานให้ พ.อ. พระอุดมโยธายุต (สด รัตนาวะดี) เป็นประธาน เนื่องจากเพ็ญขึ้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมชลประทาน และให้พระยาชลมารคพิจารณ์เป็นผู้แทนในคณะกรรมการ) ผลของการพิจารณาเบื้องต้นคือ ยังคงให้กระทรวงเกษตรราธิการรับผิดชอบในการขุดคลองต่อไป แต่ให้ฝ่ายท้องถิ่นมีส่วนร่วมรับผิดชอบถ้าขุดคลองในเทศบาล ก็ให้เป็นหน้าที่รับผิดชอบของเทศบาล แต่ถ้านอกเขตเทศบาลก็เป็นหน้าที่ของกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรราธิการ⁶⁰

คณะกรรมการการพิจารณาปัญหาเกี่ยวกับการขุดคลองเห็นว่าการขุดคลองเกี่ยวข้องกับกิจการของรัฐหลายประการ ได้แก่ การเกษตร คมนาคม เศรษฐกิจและความมั่นคง ดังนั้น คณะกรรมการชุดนี้จึงประกอบไปด้วยพระยาอุดมโยธายุตเป็นประธาน พ.ท. พระวิสตารดุละรัถกิจ (เชย พันธุเจริญ) เป็นผู้แทนจากกระทรวงกลาโหม น.ท. พระภาณุสมุทร (วาริน นฤดิประภา) และพระประมณฑ์ปัญญา (ประมณฑ์ เนตรศิริ) เป็นผู้แทนจากกระทรวงเศรษฐการ คณะกรรมการเสนอรายงานให้กับรัฐบาลเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2481 ยังคงมีมติให้กรมชลประทานรับผิดชอบเรื่องการขุดคลองทั้งเพื่อการคมนาคมและการเพาะปลูก เพราะเครื่องจักรและเครื่องมือในการขุดคลองมีมูลค่าสูงมาก การตั้งหน่วยงานแยกออกไปเป็นเรื่องสิ้นเปลืองงบประมาณ การจัดระเบียบการจราจรทางน้ำเป็นหน้าที่ของกรมเจ้าท่า และการบำรุงรักษาทางน้ำเป็นหน้าที่ของเทศบาลถ้าคลองสายนั้นอยู่ในอำนาจของเทศบาล และนอกเหนือจากนั้นเป็นของกรมชลประทานไปพลางก่อนจนกว่าจะจัดตั้ง Port Department⁶¹

สำหรับการวางระเบียบเพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติรักษาคลอง ร.ศ. 121 คณะกรรมการฯ เห็นว่าพระราชบัญญัติเกี่ยวกับคลองฉบับใหม่นั้นเกี่ยวข้องกับพระราชบัญญัติและกฎหมายอื่น ๆ หลายฉบับมาก⁶² คณะกรรมการฯ จึงวางระเบียบการขุดลอกและการบำรุงรักษาคลองเสียก่อน เพื่อเสนอแผนการขุดคลองเส้นใหม่และสร้างประตูน้ำเพิ่มเติมทั่วประเทศ พร้อมทั้งขุดลอกคลองสายเก่า แผนการนี้ครอบคลุมประโยชน์ทั้งการเกษตร การพาณิชย์ การคมนาคมทางน้ำ และการทหารอีกด้วย ซึ่งตรงกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร⁶³ นอกจากนี้คณะกรรมการฯ ยังเสนอบำรุงรักษาคลองโดยแบ่งประเภทของคลองสอดคล้องกับหลักวิชาการอีกด้วย คลองที่จะขุดลอกใหม่แบ่งได้เป็นสองประเภท คือ คลองที่จะต้องซ่อมบำรุงรักษา 5 ปี ต่อครั้งและ 10 ปีต่อครั้ง คณะกรรมการฯ ออกสำรวจข้อมูลพบว่า มีคลองทั้งสองประเภทหมดทั้งสิ้น 141 สาย รวมความยาวทั้งหมด 2,835.5 กิโลเมตร รวมจำนวนดินที่จะขุดทั้งสิ้น 71,937,000 ลูกบาศก์เมตร⁶⁴

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน อนึ่ง การท่าเรือแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2494 ตามพระราชบัญญัติการท่าเรือแห่งประเทศไทย ซึ่งโอนสำนักท่าเรือกรุงเทพที่ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2481.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน.

⁶¹ เรื่องเดียวกัน.

⁶² กฎหมายที่คณะกรรมการต้องพิจารณา ได้แก่ พระราชบัญญัติว่าด้วยธรรมเนียมคลอง พระราชบัญญัติการน้ำ พระราชบัญญัติการทอผ้า พระราชบัญญัติรักษาคลอง พระราชบัญญัติฝักตบขวา พระราชบัญญัติรักษาคลองประปา พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำสยาม พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พระราชบัญญัติเหมืองแร่ พระราชบัญญัติควบคุมการจอดเรือในแม่น้ำลำคลอง กฎหมายโปลิศ กฎหมายลักษณะอาญา.

⁶³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.64/1 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่องลำคลองและการชลประทาน (18 กรกฎาคม พ.ศ. 2477-2 ธันวาคม พ.ศ. 2481).

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน.

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการเห็นว่าเป็นไปไม่ได้ที่จะขุดลอกคลองจำนวนทั้งหมด 141 สาย ดังนั้น คณะกรรมการจึงคัดเลือกคลองที่สำคัญต่อการชลประทานและการคมนาคมจำนวน 41 สาย รวมความยาวทั้งหมด 1,192.43 กิโลเมตร งบประมาณที่ประเมิน 5 ล้านบาท นอกจากนี้ ยังมีโครงการขุดคลองใหม่เพิ่มเติมจึงจำเป็นต้องซื้อเครื่องมือขุดอีกเพิ่มอีกหนึ่งชุดเป็นเงินอีก 4,905,000 บาท นอกจากนี้เพื่อพัฒนาระบบชลประทานทั้งระบบจึงเตรียมงบประมาณอื่นๆ เช่น ค่าเวนคืนที่ดิน ค่าแรงงานคนขุดคลอง ค่ารั้ววัด และค่าซ่อมและก่อสร้างประตูน้ำรวมเป็นเงินทั้งหมด 16,744,100 บาท ส่วนคลองที่กระทรวงกลาโหมขอให้ขุดจำนวน 3 สายได้แก่ แม่น้ำลพบุรี (เจ้าพระยา-ปลายเริงราง) คลองเจดีย์บูชา-โคกหม้อ และ ห้วยป่า-บ้านสร้าง-เชียงรากน้อย ขอให้เร่งรีบไว้ก่อน คณะกรรมการเห็นควรนำเอางบประมาณส่วนนี้ไปขุดคลองชลประทานแทน⁶⁵

รัฐบาลคณะราษฎรกระตือรือร้นในการขุดและบำรุงรักษาคลונนั้นเป็นเพราะรัฐบาลพึงแก้ไขสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับต่างชาติสำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2479 รัฐบาลจึงดำเนินนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยมเพื่อป้องกันอิทธิพลต่างชาติ เช่น พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2479 ออกแบบมาเพื่อไม่ให้ต่างชาติถือกรรมสิทธิ์ที่ดินและพยายามให้คนไทยได้รับกรรมสิทธิ์ที่ดินอย่างทั่วถึง แต่ชาวต่างชาติที่รัฐบาลกังวลกลับเป็นคนจีน⁶⁶ ยิ่งไปกว่านั้น แนวคิดเรื่องที่ดินก็เปลี่ยนแปลงไปหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากหลักการว่าที่ดินเป็นของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียวมาสู่แนวคิดที่รัฐเป็นเจ้าของที่ดินแทน รัฐบาลจึงเป็นผู้จัดสรรที่ดินหรือเวนคืนที่ดิน ซึ่งต้องมีกฎหมายและระเบียบอย่างชัดเจน

มรดกความไม่ยุติธรรมจากระบอบเก่า ได้แก่ อารักคานา ทำให้ราษฎรถูกยึดทรัพย์สินและที่ดินเป็นจำนวนมหาศาล รัฐบาลคณะราษฎรจึงออกนโยบายลดอารักคานา ค่าสวน ภาษีน้ำตาล ยกเลิกภาษีเกลือและสมปัดสร และ พ.ศ. 2482 รัฐบาลจอมพล ป. ได้ประกาศใช้ “เงินช่วยบำรุงท้องที่” แทนการเก็บอารักคานา สวน สมปัดสร โดยเงินดังกล่าวนี้จะนำไปบำรุงพัฒนาท้องที่ทั้งหมด นโยบายนี้ช่วยลดภาระภาษีแก่ประชาชนเป็นอย่างมาก⁶⁷

กฎหมายการปรับปรุงระบบชลประทานออกมาสำเร็จในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบาลประกาศพระราชบัญญัติการชลประทานหลวง พ.ศ. 2485 เพื่อใช้แทนพระราชบัญญัติรักษาคล่อง ร.ศ. 121 แทน ทั้งนี้พระราชบัญญัติฉบับนี้ให้อำนาจกรมชลประทานในการดูแลระบบชลประทาน กฎหมายฉบับนี้สร้างขึ้นมาดูแลการจัดสรรน้ำเพื่อชลประทานอย่างเป็นระบบ ไม่เหมือนกับสมัยระบอบเก่าที่การขุดคลองเน้นการขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อให้เจ้าที่ดินเก็บค่าเช่าและให้รัฐบาลเก็บอารักคานา

การขุดคลองสรรพสามิตและโครงการพัฒนาการผลิตเกลือ

จุดประสงค์ของการขุดคลองในยุคก่อนสมัยใหม่นั้นเพื่อการคมนาคม การค้า และยุทธศาสตร์การทหาร ต่อมาภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง การขุดคลองส่วนมากขุดเพื่อการขยายพื้นที่เพาะปลูกสำหรับให้ชนชั้นนาเก็บค่าเช่าและให้รัฐเก็บอารักคานา เนื่องจากข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของสยาม หลังเปลี่ยนแปลง

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁶ ศรีบุญ เทพสงเคราะห์ “กระบวนการกำหนดนโยบายที่ดินในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2500” (ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553), น. 87-88.

⁶⁷ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 3 ใน ศรีบุญ เทพสงเคราะห์, “กระบวนการกำหนดนโยบายที่ดินในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2475-2500”.

การปกครอง พ.ศ. 2475 นอกจากรัฐบาลคณะราษฎรมีนโยบายปรับปรุงระบบชลประทานเพื่อการเกษตรแล้ว รัฐบาลมีนโยบายขุดคลองส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งได้แก่การขุดคลองสรรพสามิตเพื่อขยายพื้นที่การผลิตเกลือ คลองสรรพสามิตออกแบบขึ้นมาเพื่อส่งเสริมวิธีการทำนาเกลืออย่างเป็นวิชาการและปรับปรุงผลิตเกลือให้มีมาตรฐาน หลังเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ค.ศ. 1930 ราคาของเกลือตกต่ำลงเหมือนกับสินค้าประเภทอื่น ๆ เช่น ข้าว ติบูก ฯลฯ ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2476 หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เลขาธิการคณะรัฐมนตรีสอบถามไปที่กระทรวงการคลังว่า ต้องการสถิติเกี่ยวกับการทำนาเกลือ ได้แก่ พื้นที่ทำนาเกลือจำนวนกี่ไร่ จังหวัดใดบ้างที่มีนาเกลือ ผลผลิตต่อไร่ เพราะราคาเกลือตกต่ำมาก จากสถิติปรากฏว่า จังหวัดที่ทำนาเกลือมากที่สุดคือ สมุทรปราการ ซึ่งมีพื้นที่นาเกลือจำนวนทั้งหมด 2,103 ไร่ และลำดับต่อมา คือ สมุทรสาคร 1,360 ไร่ และเพชรบุรีเป็นอันดับสามจำนวน 347 ไร่ รวมทั้งประเทศ 4,439 ไร่⁶⁸

พระยาโกมารกุลมนตรี⁶⁹ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ ออกมาแย้งว่า เกลือที่ส่งออกไปต่างประเทศระหว่าง พ.ศ. 2471-2475 ไม่ได้ลดลงหรือเพิ่มขึ้นอย่างผิดปกติ ในขณะที่เกลือนำเข้าจากต่างประเทศก็มีอัตราปกติ พระยาโกมารกุลมนตรีสรุปว่าราคาเกลือตกต่ำเป็นไปตามภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างไรก็ตาม พระยาโกมารกุลมนตรีแนะนำให้รัฐบาลปรับปรุงวิธีการผลิตเกลือให้ดีขึ้น ตัดบทบาทพ่อค้าคนกลาง โดยตั้งเป็นสหกรณ์ดำเนินการแทนพ่อค้าคนกลาง และส่งเสริมการทำสินค้าประเภทของหมักดองและของเค็ม⁷⁰

หลังจากรัฐบาลเห็นตัวเลขสถิติต่าง ๆ เกี่ยวกับเกลือ พระสารสาสน์พลขันธ์ (ลอง สุนทนนท์) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจต่อจากพระยาโกมารกุลมนตรี จึงเห็นควรผูกขาดสินค้าเกลือ เนื่องจากเกลือเป็นสินค้าจำเป็นในชีวิตประจำวัน พระสารสาสน์พลขันธ์กล่าวว่า รัฐบาลระบอบเก่าได้ปล่อย “เป็นไปตามบุญตามกรรมโดยมิได้รับการควบคุมแต่อย่างใด จึงเป็นเหตุให้เกลือต่างประเทศส่งท่วมเข้ามาตีตลาดเกลือของเราได้” จึงเสนอว่า ต้องจัดการปัญหานี้โดยเร็ว และรัฐบาลควรตั้งโรงฟอกเกลือขึ้นและตั้งบริษัทเกลือขึ้นอีกแห่งหนึ่งไว้ทำหน้าที่ฟอกเกลือให้ถูกวิธีเพื่อลดความเสียหาย รัฐบาลต้องรับซื้อเกลือจากผู้ผลิตเกลือทั้งหมด และเป็นผู้จัดจำหน่ายให้แก่พ่อค้าเอง รัฐบาลไม่ต้องลงทุนในเรื่องการควบคุมเกลือมากเพราะประเทศไทยมีพื้นที่ทำนาเกลือไม่กี่จังหวัดเท่านั้น รัฐบาลผูกขาดเกลือจะทำให้เกลือราคาขึ้นและถือว่าช่วยเหลือกลุ่มคนอาชีพทำนาเกลือ อีกทั้งนโยบายนี้จะจูงใจให้ผู้ผลิตเกลือรายใหม่เพิ่มขึ้น และลดการนำเข้าเกลือจากต่างประเทศอีกด้วย⁷¹

⁶⁸ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/1 (ปีที่ 1) เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่องรัฐบาลจะเข้าจัดการควบคุมสินค้าเกลือ (13 กันยายน พ.ศ. 2476- 20 พฤษภาคม 2477).

⁶⁹ พระยาโกมารกุลมนตรี (ชื่น โกมารกุล ณ นคร) เป็นข้าราชการในระบอบเก่า ซึ่งรับราชการในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในกรมตรวจและกรมสารบาญชี พ.ศ. 2451 ตำแหน่งสุดท้ายก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คือ เสนาบดีกระทรวงพระคลังฯ พระยาโกมารกุลมนตรีขัดแย้งกับกรมพระกำแพงเพชรอัครโยธิน เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคม เรื่องลดค่าเงินบาทอย่างรุนแรงจนทำให้เขาลาออกไปในเดือนเมษายน พ.ศ. 2474 ดู *ประมวลโวหาร พระยาโกมารกุลมนตรี* (งานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์เอกพระยาโกมารกุลมนตรี ณ เมรุพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 23 มีนาคม พ.ศ. 2505) และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, *ประวัติศาสตร์การเมืองไทย 2475-2500*, น. 98-105.

⁷⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/1 (ปีที่ 1) เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่องรัฐบาลจะเข้าจัดการควบคุมสินค้าเกลือ (13 กันยายน พ.ศ. 2476- 20 พฤษภาคม 2477).

⁷¹ เรื่องเดียวกัน.

อนึ่ง รัฐบาลคณะราษฎรแก้ปัญหาการค้าเกลือตกต่ำด้วยการยกเลิกอากรเกลือเมื่อ พ.ศ. 2475 พระสารสาสน์พลชั้นร์จัดประชุมเรื่องปัญหาเกลือ ณ กระทรวงเศรษฐการ โดยเสนอให้รัฐผูกขาดสินค้าเกลือ (โมโนโพลี) แต่พระยาอภิบาลราชไมตรี (ต่อม บุนนาค) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ แย้งว่า อุปสรรคสำคัญก็คือสยามมีสัญญาทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสหรัฐอเมริกา อังกฤษและฝรั่งเศส สยามไม่สามารถ “โมโนโพลี” สินค้าใดๆ ได้เลย นอกจากฝิ่น เหล้า แอลกอฮอล์ อาวุธ และกระสุน เท่านั้น

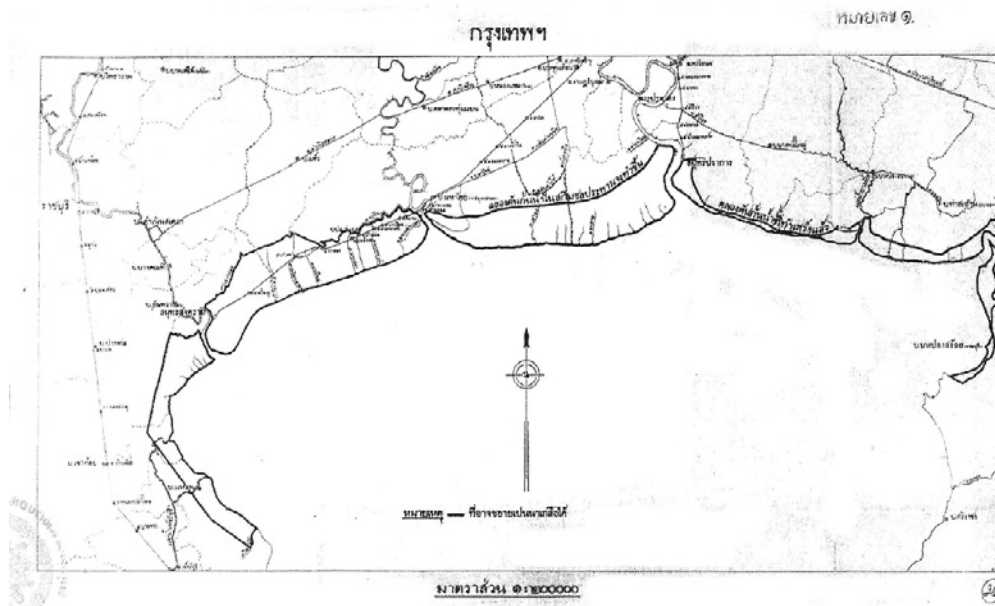
พระสารสาสน์พลชั้นร์เข้าใจในข้อจำกัดจึงเสนอการแก้ปัญหาเกลือใหม่ โดยเสนอให้ก่อตั้ง “Public Corporation” (น่าจะหมายถึงรัฐวิสาหกิจ-ผู้เขียน) ซึ่งรัฐบาลมีหุ้นร่วมร้อยละ 51 และคนไทยร้อยละ 25 ต่างชาติร้อยละ 24 เพราะเชื่อว่าวิธีการนี้จะ (1) ช่วยเหลือผู้ผลิตเกลือ (2) ป้องกันเกลือจากต่างประเทศ และ (3) รัฐบาลสามารถควบคุมคุณภาพตามหลักวิทยาศาสตร์ รัฐบาลจะส่งเจ้าหน้าที่ไปแนะนำเจ้าของนาเกลือให้ผลิตเกลืออย่างถูกหลัก พระยาไชยยศสมบัติ (เสริม กฤษณามระ) อธิบดีกรมบัญชีกลางในฐานะตัวแทนกระทรวงการคลัง เห็นด้วยที่ป้องกันเกลือจากต่างประเทศ แต่การตั้ง Public Corporation จะช่วยผู้ผลิตเกลือได้เท่าไรนั้นยังต้องรอดูสัติก่อน

ในที่สุดรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศพระราชบัญญัติเกลือ พ.ศ. 2481 (พ.ร.บ.เกลือ) พร้อมกับพระราชบัญญัติยาสูบ พ.ร.บ.เกลือระบุว่า กรมสรรพสามิตมีสิทธิซื้อเกลือจากผู้ผลิตเกลือแต่เพียงผู้เดียว ปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ให้เหตุผลต่อสภาผู้แทนราษฎรในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2481ว่า พ่อค้าชอบกักตุนสินค้าสองประเภทนี้ไว้ สำหรับการแก้ไขปัญหาระงืดเกลือ รัฐบาลได้สงวนพื้นที่ทำนาเกลือไว้ เช่น จังหวัดสมุทรปราการ เป็นต้น เพื่อช่วยเหลือผู้ผลิตเกลือ ปรีดีเสริมอีกว่า รัฐบาลมีโครงการหนึ่ง คือ การขุดคลอง ซึ่งคลองสายนี้สามารถให้ “เรือไคท์เตอร์” และเรือบรรทุกเกลือเข้าในเขตทำนาเกลือ เรือบรรทุกเกลือจะนำเกลือไปส่งที่เกาะสีชังได้โดยตรง ซึ่งจะส่งจำหน่ายในต่างประเทศอย่างสะดวก กรมชลประทานจะเป็นผู้ดำเนินการขุดคลองและคาดว่าจะแล้วเสร็จภายใน 3-4 เดือน⁷² และสภาผู้แทนราษฎรลงมติเห็นชอบ พ.ร.บ.เกลือนี้

รัฐบาลคณะราษฎรพยายามจะพัฒนาอุตสาหกรรมเกลืออย่างเป็นระบบ คลองสรรพสามิตหรือคลองขนส่งเกลือเริ่มขุดที่แหลมฟ้าผ่า อำเภอพระสมุทรเจดีย์ ล้นสุดปลายคลองบางปลากรดตรงบริเวณหมู่บ้านสาขลา ความยาวทั้งสิ้น 8 กิโลเมตร ซึ่งรัฐบาลประกาศเป็นพื้นที่สงวนทำนาเกลือ และคลองสรรพสามิตได้เชื่อมต่อกับคลองพิทยาลงกรณ์ออกสู่แม่น้ำท่าจีนที่วัดศรีสุทธาราม (ตำบลหญ้าแพรก) อีก 27 กิโลเมตร นอกจากขุดคลองเส้นดังกล่าวแล้ว รัฐบาลยังมีโครงการปรับปรุงการผลิตเกลือ “ตามหลักวิทยาศาสตร์” อันที่จริง แผนของโครงการนี้นายกราชบัณฑิตยสภา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศ์ประพันธ์ ได้นำข้อเสนอของพระยาศัลยานิเทศ (แอบ รัตตะประจิต) ภาควิทยาการ สำนักรักษาพยาบาล ราชบัณฑิตยสภาให้รัฐบาลพิจารณา

วันที่ 23 มกราคม พ.ศ. 2481 สำนักรักษาพยาบาลยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลเรื่อง “การทำนาเกลือตามหลักวิทยาศาสตร์” พระยาศัลยานิเทศเสนอการปรับปรุงการทำนาเกลือออกเป็นสองประการ คือ ปรับปรุงการขนส่งเกลือและการผลิตเกลือตามหลักวิทยาศาสตร์

⁷² ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, *รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี*, น. 291-292.

แนวคลองที่พระยาคลังธานินเทศเสนอให้รัฐบาลขุดเพื่อการขนเกลือ

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/2 เอกสารสำนักนายกรัชมุนตรี กองกลาง
สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน
เรื่อง โครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481- 20 พฤศจิกายน 2496)

ประการแรก เรื่องการปรับปรุงการขนส่งเกลือ แหล่งผลิตเกลือที่สำคัญที่สุดของสยามตั้งอยู่ระหว่างปากแม่น้ำเจ้าพระยาและปากแม่น้ำแม่กลอง โดยปกติพื้นที่นาเกลืออยู่ใกล้ทะเล และทางเชื่อมกับพื้นที่ตอนในด้วยลำกระโดงขนาดเล็ก คลองต่าง ๆ ที่เชื่อมลำกระโดงจะเป็นคลองขนาดเล็ก เพราะฉะนั้นเรือขนส่งเกลือจึงเป็นเรือขนาดเล็กการเดินทางในพื้นที่นาเกลือก็ไม่สะดวก เพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว พระยาคลังธานินเทศเสนอให้ขุดคลองขนานไปกับชายฝั่งจากแม่น้ำเจ้าพระยาถึงแม่น้ำท่าจีน และควรกำหนดพื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นเขตสงวนการทำนาเกลือ ตามแผนของพระยาคลังธานินเทศควรขุดคลองสายนี้ยาวทั้งสิ้น 35 กิโลเมตร และเมื่อกิจการเกลือเจริญเติบโตจึงขุดคลองสายที่สองระหว่างแม่น้ำท่าจีนถึงแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งยาวประมาณ 35 กิโลเมตรเช่นกัน เกลือที่ซื้อจากนาเกลือราคาถูกมาก แต่เมื่อมาขายที่กรุงเทพฯ มีราคาสูงเกือบสองเท่าเนื่องมาจากค่าขนส่งที่ยากลำบากนั่นเอง ถ้าปรับปรุงการขนส่งเกลือให้สะดวกขึ้น ราคาเกลือของไทยก็จะสู้กับเกลือจากต่างประเทศ เช่น ประเทศญี่ปุ่นต้องการเกลือสำหรับอุตสาหกรรมจำนวนมาก แต่กลับเลือกสั่งเกลือจากอ่าวเอเดน ซึ่งราคาถูกกว่าเกลือไทย⁷³

ประการต่อมา เรื่องการผลิตเกลือตามหลักวิทยาศาสตร์ พระยาคลังธานินเทศเห็นว่า ผู้ผลิตเกลืออาศัยแต่ความชำนาญในการทำนาเกลือ ทั้ง ๆ ที่เกลือบางแหล่งของประเทศไทยมีคุณภาพดีกว่าเกลือจากต่างประเทศ แต่ขาดหลักการวิทยาศาสตร์ การผลิตเกลือถ้าจะให้ผลดีนั้นจะต้องมี “การตรวจลักษณะอุตุนิยมวิทยา” พระยาคลังธานินเทศได้ศึกษาแบบการทำนาเกลือตามหลักการวิทยาศาสตร์จากประเทศญี่ปุ่น และผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาสำรวจนาเกลือในประเทศไทย พระยาคลังธานินเทศกล่าวว่า “เขาเอาใจใส่ดำเนินงานเป็นล่ำ

⁷³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/2 เอกสารสำนักนายกรัชมุนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง โครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481- 20 พฤศจิกายน 2496).

เป็นสันจริง ๆ และยังมีผู้เชี่ยวชาญเข้ามาตรวจดูนาเกลือของเราหลายครั้ง ต่างลงความเห็นว่าเป็นนาเกลือที่ควรปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องยิ่งขึ้น”⁷⁴ รัฐบาลควรลงทุนกับสถานีตรวจอากาศเพื่อให้ได้ค่าตัวเลขต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับการทำนาเกลือ และควรส่งผู้เชี่ยวชาญจากรัฐบาลลงพื้นที่แนะนำผู้ผลิตเกลือตามหลักวิทยาศาสตร์ด้วย

เพราะฉะนั้น รัฐบาลควรลงทุนการสร้างสถานีตรวจอากาศตามหลักอุตุนิยมวิทยาที่จังหวัดสมุทรสาคร และมีพนักงานตรวจอากาศประจำการอยู่ แม้ว่าประเทศไทยมีสถานีตรวจอากาศของกรมอุตุนิยมวิทยา แต่ห่างไกลจากจังหวัดสมุทรสาคร ทำให้ผลการตรวจอากาศไม่ถูกต้อง พระยาคลังธานิเทศยกตัวอย่างโรงงานน้ำตาลที่จังหวัดลำปางว่ามีสถานีตรวจอากาศโดยเฉพาะ ดังนั้น การทำเกลือ ซึ่งเป็นผลผลิตที่สำคัญของประเทศ ควรมีสถานีตรวจอากาศ แผนการของสำนักวิทยาศาสตร์ถูกส่งไปให้ปรีดี พนมยงค์ ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง พิจารณา

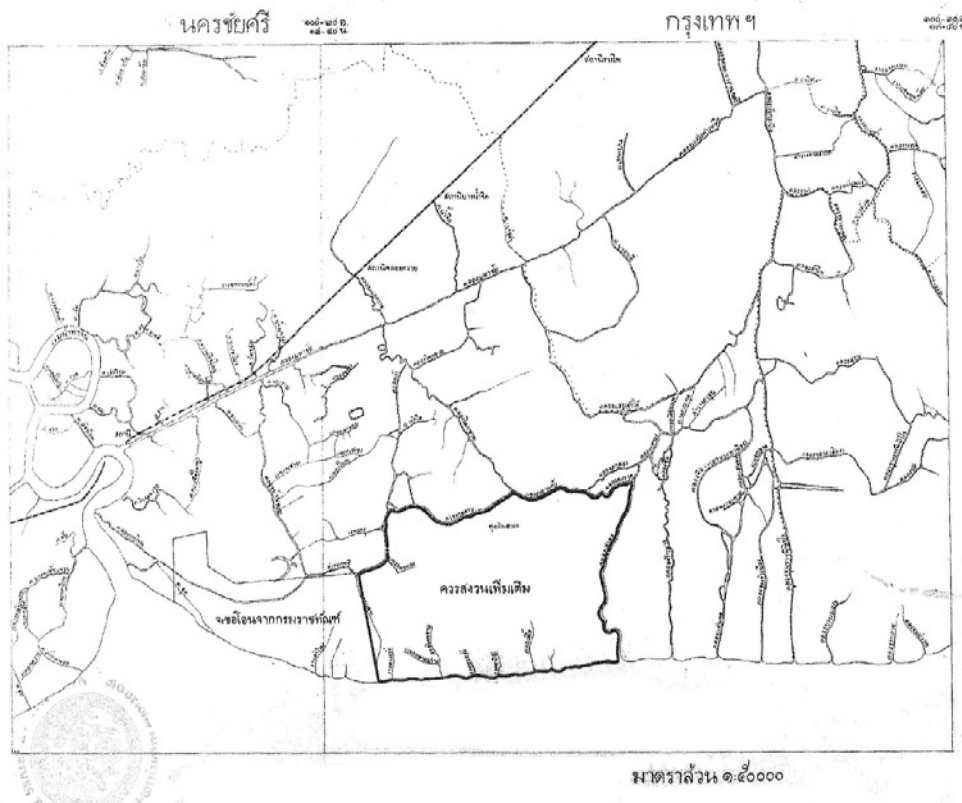
หลังจากรัฐบาลจอมพล ป. ประกาศพระราชบัญญัติเกลือ พ.ศ. 2481 พระเวษยันตรังสฤษฏ์ (มุนี มหาสันทนะ) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ เสนอ “โครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ” ขึ้นมา โครงการนี้ได้นำข้อเสนอมานำเสนอของสำนักวิทยาศาสตร์ ราชบัณฑิตยสถานมาปรับใช้ โครงการนี้มีระยะเวลา 4 ปี ซึ่งเสนอว่า พื้นที่นาเกลือใน 6 จังหวัด ได้แก่ เพชรบุรี สมุทรสาคร สมุทรสงคราม สมุทรปราการ ฉะเชิงเทรา และชลบุรีนั้นมีคุณภาพระดับปานกลาง ยังไม่มีคุณภาพดีเท่ากับตลาดโลกและอุตสาหกรรมต้องการ เพราะมีสารบางอย่างปะปน ทำให้เกลือของไทยคุณภาพสู้กับต่างประเทศไม่ได้ นอกจากนี้ เกลือที่ขายในประเทศไทยได้ปะปนสารอื่น ๆ เพื่อให้ให้น้ำหนักและปริมาตรเพิ่มขึ้นแต่คุณภาพต่ำลง

รายละเอียดของโครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ คือ ประการแรก กระทรวงเกษตรธิการดำเนินการก่อตั้งแผนกส่งเสริมการทำนาเกลือในกองการประมง และส่งเจ้าหน้าที่ดังกล่าวออกไปส่งเสริมการทำนาเกลืออย่างเป็นวิทยาศาสตร์ใน 6 จังหวัด ซึ่งรัฐบาลประกาศสงวนพื้นที่ทำนาเกลือหรือ “เขตต์เกลือ” ประการต่อมาแผนกส่งเสริมการทำนาเกลือจะจัดทำนาเกลือสาริต ซึ่งแบ่งเป็นสองแบบคือทำนาเกลือแบบพื้นเมือง และ “ทำนาเกลือแบบวิทยาการ” เพื่อให้ผู้ผลิตเกลือได้เห็นผลดีผลเสียการทำนาเกลือแบบพื้นเมือง แปลงนาเกลือสาริตนี้จะเวียนไปตามเขตต์เกลือ ประการที่สาม กระทรวงจะจัดทำนาเกลือสาริตขนาดใหญ่ ซึ่งสาริตตั้งแต่การทำนาเกลือจนถึงการแสดงวิธีการฟอกเกลือ แปลงนาเกลือสาริตขนาดใหญ่แบ่งออกเป็นแผนกต่าง ๆ ได้แก่ การทำนาเกลืออย่างถูกหลักวิทยาศาสตร์ การฟอกเกลือ การคัดเกลือตามประเภทของอุตสาหกรรม เพราะอุตสาหกรรมบางประเภทก็ไม่จำเป็นต้องใช้เกลือคุณภาพดีเสมอไป และแนะนำผลผลิตที่ได้จากเกลือ ประการสุดท้ายของโครงการรัฐบาลจะเร่งการขุดคลองและขึ้นกั้นน้ำทะเลระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำท่าจีนเพื่อการขนส่งเกลือจะได้สะดวกขึ้น⁷⁵

โครงการนี้มีแผนดำเนินงานขั้นต้นเป็นระยะเวลา 4 ปี ซึ่งมีแผนงานดังนี้ คือ สืบสวนพื้นที่นาเกลือ และส่งเจ้าหน้าที่ไปดูงานต่างประเทศ เช่น ชาว อินเดีย อินโดจีน แมนจูเรีย และญี่ปุ่น ประกาศสงวน “เขตต์เกลือ” เพิ่ม ซึ่งอยู่ด้านตะวันออกของแม่น้ำท่าจีนทั้งหมด เพราะเป็นพื้นที่ว่างเปล่า (ปัจจุบัน คือ ตำบลพันท้ายนรสิงห์และตำบลโคกขาม จังหวัดสมุทรสาคร) ยิ่งไปกว่านั้น ที่ดินของกรมราชทัณฑ์บริเวณปากแม่น้ำท่าจีน รัฐบาลจะขอโอนมาเป็นของกระทรวงเกษตรธิการ เพื่อจะจัดแปลงนาเกลือสาริตขนาดใหญ่มีเนื้อที่กว่า 2,000 ไร่ (ปัจจุบันน่าจะอยู่บริเวณโรงเรียนสหกรณ์นิคมเกลือ ตำบลโคกขาม) งบประมาณสำหรับการทำ

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน.

ที่ดินของกรมราชทัณฑ์บริเวณปากแม่น้ำท่าจีน

ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.26/2 เอกสารสำนักนายกรัชมุนตรี กองกลาง
สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน
เรื่อง โครงการส่งเสริมการทำนาเกลือ (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481- 20 พฤศจิกายน 2496)

นาเกลือสาธิตขนาด 2,000 ไร่ ทั้งหมด 316,740 บาท⁷⁶ และการส่งเสริมการทำนาเกลืออีก 54,500 บาท ตลอดระยะเวลา 4 ปีของโครงการ ซึ่งถือว่าเป็นโครงการใหญ่ของรัฐบาล และส่วนงานนี้ไม่รวมถึงงบประมาณการขุดคลองขนส่งเกลือ

คลองสรรพสามิตเปิดใช้เมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482⁷⁷ เริ่มจากโครงการส่งเสริมการทำนาเกลือของกระทรวงเกษตรธิการได้เสนอรัฐบาลเดือนมีนาคม พ.ศ. 2481 (ตามปฏิทินเก่า) จนกระทั่งวันเปิดใช้งานคลองรวมระยะเวลาการขุดทั้งสิ้นประมาณ 9 เดือน การขุดคลองสายนี้สอดคล้องกับ พ.ร.บ.เกลือ พ.ศ. 2481 ที่ “ตรากฎหมายเพื่อบำรุงการทำเกลือให้เป็นไปตามหลักวิทยาศาสตร์ คุ่มครองผู้ทำเกลือ เรื่องราคา ควบคุมการจำหน่ายเกลือ และให้รางวัลแก่ผู้ที่ส่งเกลือหรือสินค้าที่ใช้เกลือออกไปจำหน่ายนอก

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน.

⁷⁷ ส.พลายน้อย, แม่น้ำลำคลอง, น. 182.

ราชอาณาจักร”⁷⁸ เกลือเป็นสินค้าที่ถูกผูกขาดโดยรัฐบาลเพื่อไม่ให้เกิดการกักตุนสินค้าและช่วยคุ้มครองผู้ผลิต เกลืออีกด้วย รัฐบาลได้สำรองเงินให้กรมสรรพสามิตจำนวน 200,000 บาทไว้จัดซื้อเกลือกจากผู้ผลิตเกลือ⁷⁹

ภายหลังการประกาศใช้ พ.ร.บ.เกลือ เพียง 1 ปี ก็เกิดปัญหา เพราะมีความต้องการให้ยกเลิกเกลือ เป็นสินค้าควบคุม ปรีดี พนมยงค์ เสนอในที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่า รัฐบาลให้กรมสรรพสามิตซื้อเกลือกจากผู้ผลิตเสียเอง แต่ราคาเกลือนั้นเคลื่อนไหวตามกลไกตลาด จึงเห็นควรให้ผู้ผลิตเกลือขายเกลือได้อย่างเสรี แต่เมื่อผ่านเขตต์เกลือกก็เก็บค่าธรรมเนียมผ่านทางเพียงเล็กน้อย เพื่อนำงบประมาณไปส่งเสริมการทำเกลือ รัฐบาลอาจจะแก้ไขกฎหมายให้ผู้ผลิตเกลือเป็น “ผู้รับเหมา” ของรัฐไปด้วย และให้ติดต่อกับพ่อค้าคนกลาง เอง

ปรีดีอ้างรายงานของพระเวชยันตรังสฤษฏ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรธิการ ว่า พวกทำปลาเค็ม บ่นเรื่องเกลือแพง จึงเสนอให้ใช้วิธีการเก็บค่าธรรมเนียมผ่านทางแทนการให้รัฐซื้อเกลือกทั้งหมด หลวง อารังนาวาสวัสดิ์ก็เห็นด้วย เพราะรัฐบาลถูกดำเนินเป็นอย่างมาก แต่รัฐบาลเกรงอีกว่า ถ้าเปลี่ยนเก็บเป็น ค่าธรรมเนียมเมื่อเกลือกขนส่งผ่านเขตต์เกลือก ผู้ผลิตเกลือกก็บ่นว่ารัฐบาลมีนโยบายไม่แน่นอน ปรีดีเห็นว่า รัฐบาลเข้าควบคุมเกลือกถือว่าเป็นนโยบายช่วยเหลือผู้ผลิตเกลือก เพราะราคาที่รัฐกำหนดเป็นมาตรฐาน ซึ่ง ราคาจะไม่ผันผวน ที่ประชุมจึงลงมติควบคุมเกลือกตาม พ.ร.บ.เกลือกเดิม⁸⁰ และรัฐบาลจอมพล ป. ตัดสินใจ ซื้อหุ้นบริษัท เกลือไทย จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทที่ขายเกลือกไทยในตลาดต่างประเทศ รัฐบาลต้องการควบคุมเกลือก ทั้งหมดจึงตัดสินใจซื้อบริษัทดังกล่าวจำนวน 600,000 บาท⁸¹

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการผลิตเกลือกหยุดชะงักลงเนื่องจากภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาล จอมพล ป. ส่งเสริมการขายเกลือกเป็นสินค้าส่งออก โดยเฉพาะให้กับประเทศญี่ปุ่น กระทรวงเกษตรธิการ ส่งเสริมให้ผู้ผลิตเกลือกให้รวมตัวตั้งเป็นสหกรณ์เกลือกตั้งแต่ พ.ศ. 2484 เพื่อขายเกลือกให้กับกรมสรรพสามิต แต่พ.ศ. 2485 การส่งออกเกลือกไปต่างประเทศเกิดปัญหาเนื่องจากภาวะสงคราม กรมสรรพสามิตจึงยกเลิก การซื้อเกลือกทั้งหมดแต่ก็ยังไม่อนุญาตให้ผู้ผลิตเกลือกจำหน่ายเกลือกเอง ทำให้ผู้ผลิตเกลือกเดือดร้อนมาก กรม สหกรณ์จึงติดต่อขอให้กรมสรรพสามิตช่วยรับซื้อเกลือกตาม พ.ร.บ.เกลือก และสหกรณ์ต่าง ๆ จะรับซื้อเกลือก คืนไปทั้งหมด ปรากฏว่า ท่ามกลางสงคราม แต่กิจการของสหกรณ์เกลือกกลับเจริญรุ่งเรือง กรมสหกรณ์จึง จัดทะเบียนเพื่อก่อตั้งสหกรณ์ขายเกลือกกรุงเทพฯ จำกัด⁸²

ในทางตรงข้าม เกลือกในเขตต่างจังหวัดขาดแคลนมากโดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือ เนื่องจากเดินทาง ขนส่งไม่สะดวก อีกทั้งบริษัทจังหวัด ซึ่งเป็นพันธมิตรกับบริษัทเกลือกไทย จำกัดไม่มียุ้งฉางเกลือกที่เพียงพอ ทำให้เกลือกได้รับความเสียหาย รัฐบาลจึงให้กรมเสนาธิการทหารบกขนส่งเกลือกไปที่ต่างจังหวัดแทน ต่อมา

⁷⁸ ประชาชาติ (วันศุกร์ที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2481): 1 และ 3.

⁷⁹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/4 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง กรมสรรพสามิตจัดซื้อเกลือกไว้จำหน่าย (31 พฤษภาคม 2482).

⁸⁰ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/1 (ปีที่ 2) เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนัก เลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง รัฐบาลจะเข้าจัดการควบคุมสินค้าเกลือก.

⁸¹ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/6 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง รัฐบาลซื้อหุ้นบริษัทเกลือกไทย (21 ธันวาคม พ.ศ. 2483 - 30 มิถุนายน พ.ศ. 2490).

⁸² สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/2 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง โครงการส่งเสริมการทำนาเกลือก (17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2481 - 20 พฤศจิกายน 2496).

รัฐบาลจอมพล ป. จึงทำโครงการขนเกลือขึ้น ซึ่งใช้ระบบบันเกลือตามจุดสะสมเกลือ กระทรวงมหาดไทย กับกระทรวงพาณิชย์เป็นหน่วยงานขนส่งเกลือไปจุดสะสมเกลือ เช่น พื้นที่เขตภาคกลางตอนเหนือ ได้แก่ นครสวรรค์ สุโขทัย พิษณุโลก ซึ่งบริษัทจังหวัดจะเป็นผู้นำเกลือจากจุดสะสมไปจำหน่าย และการแบ่งเกลือเพื่อจำหน่ายนั้นคิดปันส่วนเป็นรายครอบครัว แม้กระทั่งพื้นที่ภาคใต้เกลือก็ขาดแคลนอย่างหนักและประชาชนเดือดร้อน⁸³

แน่นอนว่าภาวะสงครามโลกครั้งที่สองมีผลต่อโครงการพัฒนาวิธีผลิตเกลือ ใน พ.ศ. 2489 รัฐบาลหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เห็นว่า การผูกขาดเกลือตาม พ.ร.บ. เกลือ เป็นสิ่งที่สร้างปัญหาให้กับรัฐบาล จึงยกเลิก พ.ร.บ.เกลือ ทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องเสียเงินค่าสร้างนางเกลือ เมื่อเกลือมาส่งขายให้กับรัฐบาล กระบวนการตรวจสอบคุณภาพเกลือของรัฐบาลนั้นก็ล่าช้า บางครั้งเกลือก็ได้รับความเสียหาย เช่น เกลือโดนฝนชะล้าง เป็นต้น บริษัท เกลือไทย จำกัดที่มีรัฐบาลถือหุ้นก็ไม่มียานพาหนะขนส่งอย่างเพียงพอ แต่นายวิจิตร ลุลิตานนท์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ยังกังวลอยู่สองประการ ถ้ารัฐบาลยกเลิก พ.ร.บ.เกลือ ประการแรก พ่อค้าคนกลางกดราคาเกลือที่ซื้อจากที่นาเกลือ และอีกประการหนึ่งคือการกักตุนเกลือเพื่อบั่นให้ราคาสูงขึ้น⁸⁴ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลเห็นว่าควรปล่อยให้เกลือเป็นสินค้าตามกลไกตลาด จึงประกาศ พ.ร.บ.ยกเลิกพระราชบัญญัติเกลือ พุทธศักราช 2481 พ.ศ. 2489

คลองสรรพสามิตสะท้อนให้เห็นแนวคิดเศรษฐกิจของคณะราษฎรที่จะส่งเสริมอาชีพของประชาชนและสินค้าที่ผลิตภายในประเทศ หลังจากแก้ไขสนธิสัญญาทางไมตรี ซึ่งยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้าได้สำเร็จ รัฐบาลผลักดันโครงการส่งเสริมทำนาเกลืออย่างเป็นวิทยาศาสตร์ทันที ได้แก่ การขุดคลองสรรพสามิต การประกาศ พ.ร.บ. เกลือ โครงการดังกล่าวนี้ คือ หนึ่งตัวอย่างของนโยบายเศรษฐกิจชาตินิยม ซึ่งส่งเสริมคุณภาพเกลือที่ผลิตภายในประเทศ และส่งออกเกลือไปแข่งขันกับต่างประเทศ ผู้ผลิตเกลือสามารถมีอาชีพที่มั่นคงขึ้น เพราะรัฐบาลผูกขาดเกลือ จึงกำหนดราคาซื้อจากผู้ผลิตได้ และตรงกับหลักเศรษฐกิจที่ “จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง”⁸⁵ แม้ว่าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติจะไม่เคยได้นำมาใช้จริงก็ตาม

สรุป

คลองสรรพสามิตเป็นหนึ่งในมรดกของคณะราษฎรที่ถูกกลืนเลาะจากประวัติศาสตร์การเมืองไทย ปัจจุบันคลองสายนี้กลายเป็นคลองที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจด้านประมงเขตป่าชายเลน⁸⁶ และด้านการท่องเที่ยว⁸⁷

⁸³ สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, (2) สร 0201.22.2.6/5 เอกสารสำนักนายกรัฐมนตรี กองกลาง สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี การเศรษฐกิจ, อุตสาหกรรมและโรงงาน เรื่อง เบ็ดเตล็ดเรื่องเกลือ (2 เมษายน 2483- 2 มีนาคม 2488).

⁸⁴ รายงานการประชุมพฤษสภา ครั้งที่ 9/วันที่ 25 ตุลาคม 2489.

⁸⁵ ชัยอนันต์ สมุทรวนิช และบัณฑิตยา กรณสูตร, *เอกสารการเมืองการปกครองไทย*, น. 211.

⁸⁶ รัตนาลี พูลสวัสดิ์ และคณะ, *ต้นทุน ผลตอบแทน และความสูญเสียทางการเงินจากการทำประมงโพงพางบริเวณคลองสรรพสามิต* (กรุงเทพฯ: กรมประมง, 2552).

⁸⁷ ญัฐกานต์ รองทองและ วงศ์วิภา โสสุวรรณจินดา, *แนวทางการพัฒนาศักยภาพรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนบ้านสาขลา อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ วารสารวิทยาลัยดุสิตธานี* 1 (มกราคม-เมษายน 2563): 109-129.

ที่เชื่อมกับชุมชนสำคัญในเขตตำบลนาเกลือ อำเภอพระสมุทรเจดีย์ อาทิ ชุมชนบ้านสาขลา ความทรงจำในฐานะคลองเพื่อส่งเสริมการผลิตเกลืออย่างเป็นวิทยาศาสตร์แทบจะไม่เหลืออยู่ในความทรงจำของสังคม

หลังจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ค.ศ. 1929-1930 มีผลสะท้อนต่อเศรษฐกิจสยามทำให้ราคาข้าวตกลงอย่างมาก ชาวนาเป็นหนี้สินจำนวนมากและไม่สามารถจ่ายค่าเช่านา อากรค่านาและเงินภาษีรัชชูปการได้รัฐบาลยังถูกราชการออกไปเพื่อลดภาระการใช้งบประมาณ ข้าราชการถูกปลดออกไปจำนวนมาก พ่อค้าในประเทศต้องการให้รัฐบาลสนับสนุนธุรกิจภายในประเทศ แต่รัฐบาลเพิกเฉยกับข้อเสนอของพ่อค้าดังกล่าว ดังนั้น คณะราษฎรใช้เรื่องความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมาโจมตีระบอบเก่า

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จ คณะราษฎรเสนอจะแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจสอดคล้องกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร เช่น การเสนอเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ โดยปรีดี พนมยงค์ แม้ว่าถูกโจมตีจากบรรดาเจ้านายและรัชกาลที่ 7 จนเกิดความตึงเครียดทางการเมือง และทำให้เค้าโครงเศรษฐกิจต้องถูกยกเลิกไป รัฐบาลคณะราษฎรหันมาพัฒนาเศรษฐกิจแบบชาตินิยม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2481 รัฐบาลจอมพล ป. และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ปรีดี พนมยงค์ มีนโยบายเศรษฐกิจแบบคนไทยเพื่อคนไทยและต่อต้านจักรวรรดินิยม รัฐบาลเข้าควบคุมการค้าปลีก สาธารณูปโภค และธุรกิจ⁸⁸ นโยบายการปฏิรูประบบภาษีให้เป็นธรรมแก่สังคม ซึ่งยกเลิกภาษีรัชชูปการ เลิกอากรสมพัตสร อากรนา อันเป็นสัญลักษณ์ของระบอบเก่า แต่ผลเสียของเศรษฐกิจชาตินิยมและนโยบายรัฐนิยม คือ การต่อต้านคนจีนในประเทศไทย เช่น การลดบทบาทของคนจีนในการประกอบอาชีพ การปิดโรงเรียนจีน เป็นต้น⁸⁹

คลองสรรพสามิต คือ มรดกของคณะราษฎรที่มาพร้อมกับนโยบายการปฏิรูปภาษีเพื่อความเป็นธรรมของสังคม ได้แก่ พ.ร.บ.เกลือ พ.ศ. 2481 กฎหมายฉบับนี้ส่งเสริมให้ผู้ผลิตเกลือผลิตอย่างถูกหลักทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้เกลือนั้นแข่งขันสู้กับต่างประเทศได้ ประเทศญี่ปุ่นเป็นตลาดที่สำคัญของการส่งออกเกลือในสมัยดังกล่าว พ.ร.บ.เกลือกำหนดให้ผู้ผลิตเกลือขายเกลือให้กับรัฐบาลแต่เพียงผู้เดียว เพื่อรัฐจะได้ควบคุมราคาเกลือไม่ให้ต่ำเกินไป ซึ่งเป็นเผด็จการทางเศรษฐกิจตามแนวเศรษฐกิจชาตินิยม ปัจจุบันเกลือเป็นสินค้าที่สำคัญในการอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน และเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในอุตสาหกรรม เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า การพัฒนาคุณภาพเกลือครั้งสำคัญครั้งหนึ่งของประเทศไทยเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลคณะราษฎร

⁸⁸ ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองสมัยกรุงเทพฯ*, น. 331.

⁸⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 331.

ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้ว ย่อมไม่สูญหาย

ดุซงกี พนมยงค์

ความจริง ความดี ความงาม ของบุคคลในโลกนี้ ไม่มีสิ่งใดพิสูจน์ได้ดีเท่าผลงานที่บุคคลนั้นได้กระทำไว้ปรากฏแก่สังคมส่วนรวม จนได้รับการยกย่องในรูปแบบต่าง ๆ กัน

ในหนังสือ *ประวัติบรรณานุกรม* ที่ผ่านมา ผู้เขียนได้กล่าวถึงการระลึกถึงนายปรีดี พนมยงค์ ผ่านการตั้งชื่อถนนสายต่าง ๆ¹ และการจัดสร้างอนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ ที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา² แล้ว ใน *จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์* ฉบับนี้ จึงขอเล่าเรื่องที่มีการตั้งชื่อเพื่อเป็นที่ระลึกถึงนายปรีดีผ่านสิ่งมีชีวิต คือ นก และ ปลา เพื่อเป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์สืบไป เรื่องราวทั้งหมดสัมพันธ์กับสงครามโลก ครั้งที่ 2 และขบวนการเสรีไทย ดังจะกล่าวต่อไป

ชัยชนะแห่งสันติภาพ

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 จะอุบัติขึ้นในประเทศไทย นายปรีดี พนมยงค์ ได้สร้างผลงานเรื่อง *พระเจ้าช้างเผือก* ขึ้นเพื่อการรณรงค์เรื่องสันติภาพ ถือว่าเป็นนวนิยายและภาพยนตร์ไทยเรื่องแรกที่อุทิศให้กับสันติภาพ ตามแนวคิดที่ว่า “ชัยชนะแห่งสันติภาพมิได้มีชื่อเสียงบันลือนามน้อยไปกว่าชัยชนะแห่งสงคราม” พระเจ้าช้างเผือกเป็นเรื่องราวที่ผสมผสานเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยอยุธยา ไม่ได้มีจุดประสงค์ปลุกใจให้รักชาติ แต่นำเสนอแนวคิดเรื่องสันติภาพ และใช้คำสอนของพุทธศาสนาในเรื่องการให้อภัย ความเมตตาและขันติธรรมมาแก้ปัญหา โดยภาพยนตร์เรื่องนี้ให้เสียงเป็นภาษาอังกฤษ เพราะต้องการสื่อสารไปยังผู้ชมต่างประเทศ

¹ ดู “บันถนนสายปรีดี พนมยงค์” ใน *ประวัติบรรณานุกรม* 2560 (กรุงเทพฯ: งานสื่อสารองค์กร กองแผนงาน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2560), น. 18-33.

² ดู “อนุสรณ์สถานปรีดี พนมยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ใน *ประวัติบรรณานุกรม* 2562 (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2562), น. 19-33.

นอกจากสร้างภาพยนตร์และการเขียนนวนิยายแล้ว นายปรีดียังได้ผลักดันกฎหมายว่าด้วยความเป็นกลางขึ้น ตลอดเวลาที่ทำงานในวงการเมือง นายปรีดีได้ส่งเสริมให้เกิดสันติภาพและสันติสุขในประเทศและการอยู่ร่วมกันโดยสันติกับประเทศอื่น โดยการวางนโยบายที่มีความเป็นกลาง ซึ่งแตกต่างจากภาพยนตร์กระแสหลักที่เสนอความคิดเรื่องความรักชาติ เช่น เลือดทหารไทย (2477), สมัครงวณาค (2483), เลือดไทย (2484) ฯลฯ โดยทั้งหมดเสนอวิธีการสู้รบเพื่อชาติ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ปะทุขึ้นในแผ่นดินยุโรป ประเทศไทย ในฐานะเป็นประเทศเอกราชเพียงแห่งเดียวในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งอยู่ท่ามกลางมหาอำนาจเก่า เช่น อังกฤษและฝรั่งเศส รวมทั้งมหาอำนาจใหม่แห่งเอเชียบูรพา คือ ญี่ปุ่น ทราบดีว่าสถานการณ์สงครามที่เกิดขึ้นไม่อาจยุติได้ภายในเร็ววัน และมีแนวโน้มที่จะขยายสู่ภูมิภาคอื่น ๆ ของโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น การแสดงตัวอย่างชัดเจนของประเทศไทยต่อสงครามโลกครั้งที่ 2 คือ การรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด

ขบวนการเสรีไทย

ขณะที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ละทิ้งความเป็นกลางทางการเมืองมาเข้าข้างฝ่ายญี่ปุ่นผู้รุกราน บุคคลที่ไม่เห็นด้วยกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลจึงจำเป็นต้องเลือกเคียงข้างฝ่ายสัมพันธมิตร เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า การดำเนินนโยบายของรัฐบาลมิได้สอดคล้องกับความต้องการของคนทั้งประเทศ

นี่เองเป็นที่มาของขบวนการเสรีไทย องค์การที่รวบรวมคนที่มีความหลากหลายทั้งในสถานภาพ ความคิด ความเชื่อทางการเมืองเข้าไว้ด้วยกัน ด้วยเป้าหมายอันเดียวกัน คือ การรักษาเอกราช อธิปไตยของชาติไทยเอาไว้ ภายหลังจากยึดครองของญี่ปุ่น และการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร³

ขบวนการเสรีไทย คือ องค์การต่อต้านญี่ปุ่น เพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของไทย ซึ่งได้ก่อกำเนิดตั้งแต่วันที่ 8 ธันวาคม 2484 ขบวนการเสรีไทยกระทำทุกอย่างตามเจตนารมณ์ดังกล่าวข้างต้น ปฏิบัติการทางการเมืองที่แสดงความกล้าหาญ ท่ามกลางการเสี่ยงอันตรายเพราะเป็นปฏิบัติการลับ โดยเอาชีวิตเป็นเดิมพันของสมาชิกขบวนการเสรีไทย ความสุขุมรอบคอบและเฉียบขาดในการตัดสินใจดำเนินการทางการเมือง และการเมือง อีกทั้งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของบรรดาคนไทยผู้รักชาติเหล่านี้ ได้สร้างความประทับใจในความจริงใจของขบวนการเสรีไทย

ดังนั้น เมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนโดยปราศจากเงื่อนไขเมื่อวันที่ 15 สิงหาคม 2488 ฝ่ายสัมพันธมิตรจึงแจ้งให้หัวหน้าขบวนการเสรีไทยซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ 8 ว่า สัมพันธมิตรไม่ถือว่าประเทศไทยเป็นผู้แพ้สงคราม ประเทศไทยไม่ต้องถูกยึดครอง กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ และรัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร

นายปรีดี พนมยงค์ ประกาศสันติภาพในวันที่ 16 สิงหาคม 2488 มีผลทำให้สงครามที่รัฐบาลไทยประกาศต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 25 มกราคม 2485 กลายเป็น “โมฆสงคราม” ไม่ผูกพันประเทศไทยให้ตกเป็นผู้แพ้สงครามเหมือนดังชาติลักษณะอื่น ๆ เพราะการประกาศสงครามต่ออังกฤษและอเมริกา ในวันที่ 25 มกราคม 2485 เป็นการกระทำอันผิดจากเจตจำนงของประชาชนชาวไทย และฝ่าฝืน

³ “บทเรียนจากพระเจ้าช้างเผือก” จากหนังสือ *เสรีไทย: อุบัติการณ์ที่ไม่ตาย* (คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก คณะกรรมการดำเนินงานเปิดอาคารเสรีไทยอนุสรณ์, 2546)

ขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ คนไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ร่วมมือกันทุกวิถีทางช่วยเหลือฝ่ายสัมพันธมิตร

มีผู้กล่าวว่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวที่จบสิ้นไปแล้วในอดีต ไม่อาจเปลี่ยนแปลงใด ๆ ได้อีกแล้ว แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดนิ่งก็คือ การตีความประวัติศาสตร์ของคนในยุคปัจจุบัน ดังนั้นประวัติศาสตร์จึงมีข้อดีหรือเรื่องราวที่หยุดนิ่งตายตัวดังที่มักเข้าใจ หากแต่ยังมีชีวิตและมีความหมายใหม่อยู่ท่ามกลางพลวัตและบริบท⁴

สุนทรพจน์ของรูธ

ปณิธานของ “รูธ” (Ruth) หรือนายปรีดี พนมยงค์ ที่ปรากฏในสุนทรพจน์ที่แสดงต่อหน้าผู้แทนของกองกำลังเสรีไทยทุกหน่วยที่มาร่วมสมเสร ณ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2488 มีความตอนหนึ่งว่า

“ขบวนการเสรีไทยได้ทำให้ประเทศไทยก้าวออกมาจากสงครามฯ ด้วยเกียรติศักดิ์ และเกียรติภูมิของชาติ โดยที่ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ยังรักษาอธิปไตยของชาติไว้ได้...หากปราศจากการต่อสู้ด้วยเลือดเนื้อของขบวนการเสรีไทยแล้ว ประวัติศาสตร์ไทยจะต้องจารึกเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยความขมขื่นของประชาชาติไทยไปตลอดกาลในฐานะผู้แพ้สงคราม...

“เจตนานับริสุทธิ ซึ่งเราทั้งหลายถือเป็นหลักเป็นคติในการรับใช้ชาติครั้งนี้ว่า เรามุ่งจะทำหน้าที่ในฐานะที่เกิดมาเป็นคนไทย ซึ่งจะต้องสนองคุณชาติ เราทั้งหลายไม่ได้มุ่งหวังเอาตำแหน่งราชการมาเป็นรางวัลตอบแทน การกระทำทั้งหลายไม่ใช่เพื่อประโยชน์ของบุคคลหรือหมู่คณะใด แต่ได้ทำไปเพื่อประโยชน์ของคนไทยทั้งมวล

“...การกระทำคราวนี้มีได้ก่อตั้งเป็นคณะหรือพรรคการเมือง แต่เป็นการร่วมงานกันประกอบกิจ เพื่อให้ประเทศชาติได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484

“...วัตถุประสงค์ของเราที่ทำงานคราวนี้มีจำกัดดังกล่าไปแล้ว มีเงื่อนไขเวลาสิ้นสุด กล่าวคือ เมื่อสภาพการณ์เรียบร้อยลงแล้วองค์กรเหล่านี้ก็จะเลิก และสิ่งซึ่งจะเหลืออยู่ในความทรงจำของเราทั้งหลาย ก็คือมิตรภาพอันดีในทางส่วนตัวที่เราได้ร่วมรับใช้ชาติด้วยกันมา โดยปราศจากความคิดที่เปลี่ยนสภาพองค์การเหล่านี้ให้เป็นคณะหรือพรรคการเมือง และเพราะเหตุที่การกระทำคราวนี้เป็นการเล่นของเล่นคนชาติ ผู้ใดจะรับราชการในตำแหน่งใดหรือไม่ นั่นจึงต้องเป็นไปตามความสามารถตามกฎหมายและระเบียบแบบแผนเหมือนดังคนไทยอื่นทั้งหลาย เราพึงพอใจด้วยความระลึกและด้วยความภูมิใจว่าเราได้ปฏิบัติหน้าที่ที่เกิดมาเป็นคนไทย

“...ผู้ที่ได้ร่วมงานกับข้าพเจ้าคราวนี้ ถือว่าทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ชาติ มิได้ถือว่าเป็นผู้กู้ชาติ การกู้ชาติเป็นการกระทำของคนไทยทั้งปวง...”

⁴ จากบทบรรณาธิการ หนังสือ *โมฆะสงคราม* (กรุงเทพฯ: มูลนิธิปรีดี พนมยงค์, 2558).

นกปริตี-นกเสรีไทย

ด้วยความสำเร็จในการกิจอันยิ่งใหญ่ของขบวนการเสรีไทยดังกล่าวข้างต้น สถาบันสมิธโซเนียน (Smithsonian Institution) แห่งสหรัฐอเมริกา จึงตั้งชื่อนกที่ค้นพบ 2 ชนิดเป็นเกียรติแก่ขบวนการเสรีไทย และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เมื่อเดือนธันวาคม 2471 นายเอช. จี. เด็กแนน (Herbert Girton Deignan) ค้นพบนกชนิดย่อยของนกเขียวก้านทองหน้าผากสีทอง ที่ดอยอ่างขางหรือดอยอินทนนท์ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือของสยาม ซึ่งต่อมาสถาบันสมิธโซเนียนให้รหัส “U.S.N.M.311538” และตั้งชื่อนกว่า “คลอโรปซิส ออริฟรอนส์ ปริตี” (CHLOROPSIS AURIFRONS PRIDII) พร้อมทั้งระบุว่าชื่อของนกนี้ตั้งเพื่อเป็นเกียรติ แต่นายปริตีพนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย

นกปริตีเป็น 1 ในจำนวน 5 ชนิดของนกเขียวก้านทองที่พบในประเทศไทย และ 8 ชนิดที่พบในโลก ลำตัวมีขนาดพอๆ กับนกปรอด มีขนปกคลุมหนาแน่น ยาวและฟู สำหรับนกปริตีเป็นนกเขียวก้านทองพันธุ์เหนือ คางและใต้คอเป็นสีฟ้าคราม ล้อมรอบด้วยแถบสีดำ มีแถบสีเหลือง กว้างราว 2-3 มิลลิเมตร ขลิบรอบแถบสีดำใต้คออีกชั้นหนึ่ง นกชนิดนี้กระจายพันธุ์ในภาคเหนือเรื่อยลงมาถึงภาคตะวันตกจนถึงจังหวัดตาก และในพม่าตอนใต้ รวมถึงลาวภาคเหนือและภาคกลาง เป็นนกประจำถิ่นที่มีสีสันสวยงาม กินผลไม้และแมลงเป็นอาหาร

และเมื่อ พ.ศ. 2489 นายเด็กแนนยังได้ตั้งชื่อนกเขียวก้านทองปีกสีฟ้าอีกชนิดย่อยหนึ่ง ที่พบกระจายพันธุ์อยู่ทางภาคใต้ ที่บ้านท่าล้อ ตำบลท่าข้าม อำเภอพนมพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อเป็นเกียรติแก่ขบวนการเสรีไทย ว่า CHLOROPSIS COCHINCHINENSIS SERI-THAI รหัส U.S.N.M. No.330477 ด้วย

นกเสรีไทย หรือนกเขียวก้านทองปีกสีฟ้า หรือนกเขียวล่อ ในประเทศไทยพบทั้งหมด 5 ชนิดย่อย โดยนกเขียวก้านทองปีกสีฟ้าชนิดย่อยเสรีไทย แพร่กระจายพันธุ์ในอินเดีย เกาะศรีลังกา จีน เกาะซุนดาใหญ่ และไทย เป็นนกที่มีขนาดตัวประมาณ 19 เซนติเมตร มีแต้มสีฟ้าที่หัวปีก มีแถบสีฟ้าที่ปลายปีก มีขนหางสีเขียวและสีฟ้า ปากสีดำยาวเรียว ตัวผู้มีสีเข้มกว่า และมีแต้มสีดำที่คางและคอ

นกปริตี

นกเสรีไทย

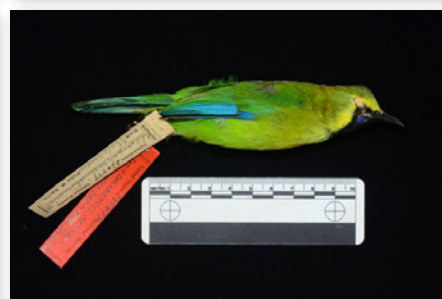
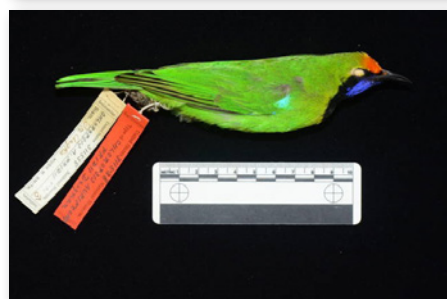
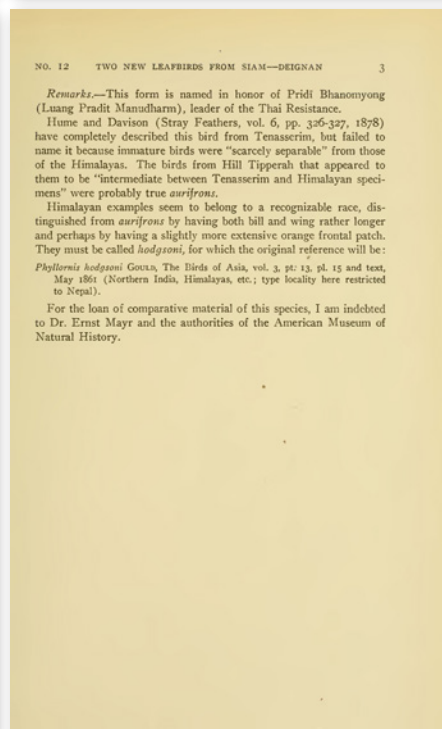
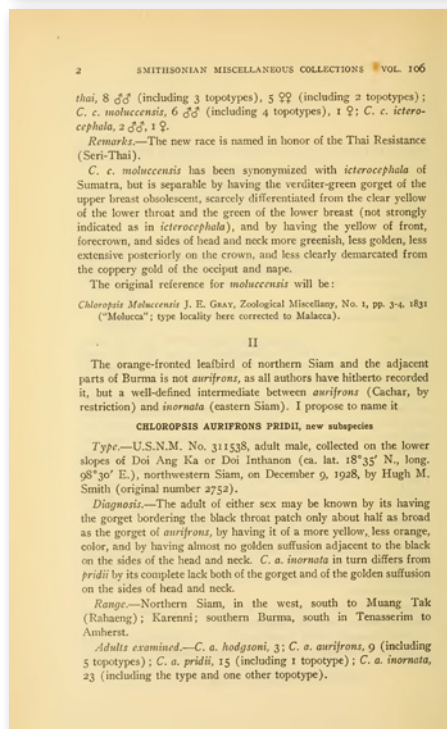
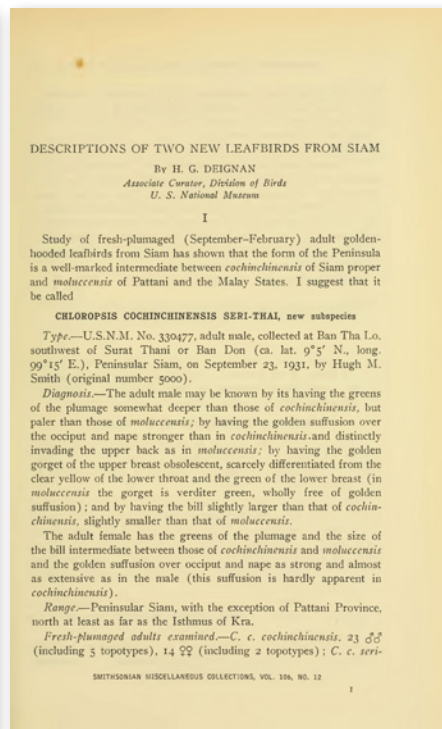
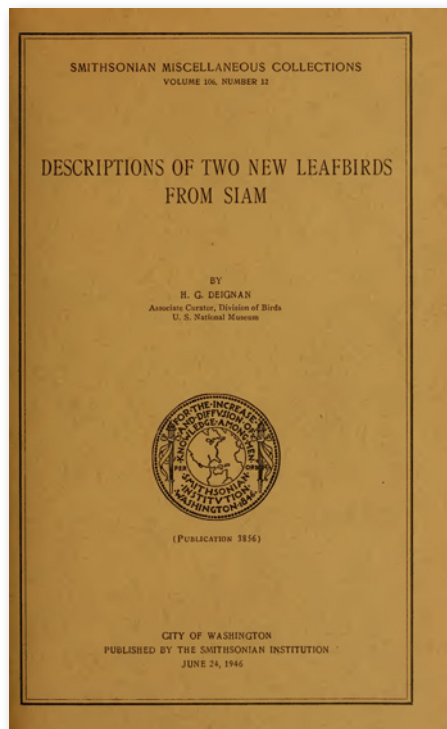
อาคารสถาบันวิจัยสมิธโซเนียน
หรือ "The Castle"
อาคารสำนักงานใหญ่ของสถาบัน

สถาบันสมิธโซเนียน

สำหรับสถาบันสมิธโซเนียนก่อตั้งขึ้นเมื่อ วันที่ 10 สิงหาคม ค.ศ. 1846 ตามความประสงค์ของนักวิทยาศาสตร์ชาวอังกฤษ เจมส์ สมิธสัน (James Smithson; ค.ศ. 1765-1829) ซึ่งระบุพินัยกรรมว่า หากหลานชายของเขา เฮนรี เจมส์ ยังเกอร์ฟอร์ด ไม่มีทายาท ก็ให้ยกมรดกทั้งหมดให้แก่รัฐบาลสหรัฐอเมริกา เพื่อก่อตั้งองค์กรที่สามารถเพิ่มพูนและเผยแพร่ความรู้ให้แก่มนุษยชาติ ครั้นถึงปี ค.ศ. 1835 เมื่อหลานของเขาเสียชีวิตลงโดยไม่มีทายาท ประธานาธิบดีแอนดรูว์ แจ็กสัน จึงรายงานต่อรัฐสภาถึงความจำนองของเขา เงินพินัยกรรมที่เขายกให้แก่รัฐบาลสหรัฐฯ เวลานั้นมีมูลค่า 104,960 ปอนด์ทองคำ หรือ 500,000 ดอลลาร์สหรัฐ

สถาบันสมิธโซเนียนเป็นสถาบันวิจัย สถาบันการศึกษา และพิพิธภัณฑ์ ที่บริหารจัดการและได้รับทุนจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาและจากผู้บริจาคต่าง ๆ รวมถึงรายได้จากการจำหน่ายออกฐานและค่าสมาชิก นิตยสาร หน่วยงานส่วนใหญ่ของสถาบันตั้งอยู่ที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. แต่ยังมีพิพิธภัณฑ์อีกกว่า 19 แห่ง (อาทิ พิพิธภัณฑ์สะสมและแสดงศิลปะของประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของชาติต่าง ๆ , พิพิธภัณฑ์สะสมและแสดงตัวอย่างของพันธุ์ไม้ สัตว์ ฟอสซิล แร่ธาตุ หินอุกกาบาต และวัตถุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์วิวัฒนาการของมนุษย์, พิพิธภัณฑ์สะสมและแสดงประวัติศาสตร์บินและการอวกาศ, พิพิธภัณฑ์สะสมและแสดงจิตรกรรมและประติมากรรม ฯลฯ) สวนสัตว์ ศูนย์วิจัย และหน่วยงานสนามอีกมากมายอยู่ในเมืองนิวยอร์ก เวอร์จิเนีย ปานามา และที่อื่น ๆ มีวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ในความดูแลของพิพิธภัณฑ์มากกว่า 136 ล้านชิ้น

อนึ่ง ยังมีดาวเคราะห์น้อย 3773 สมิธโซเนียน ที่ตั้งชื่อเพื่อเป็นเกียรติแก่สถาบันแห่งนี้

สัญลักษณ์ของแม่โดมเกมส์

สมควรบันทึกไว้ด้วยว่าในการแข่งขันกีฬามหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย ครั้งที่ 37 “แม่โดมเกมส์” เดือนมกราคม พ.ศ. 2553 ที่จัดขึ้นเพื่อช่วยนำความสมานฉันท์และสันติภาพกลับคืนสู่สังคมไทย สัญลักษณ์ (Mascot) ประจำการแข่งขันดังกล่าวเป็นรูปนกปรีดีชุกเพลิงซึ่งมีเปลวไฟเป็นตัวเลข 75 หมายถึง การเฉลิมฉลองในโอกาสครบรอบ 75 ปีแห่งการสถาปนามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ปลาปล้องทองปรีดี

นอกจากการที่สถาบันสมิธโซเนียนให้เกียรติตั้งชื่อนกสองชนิดว่านกเสรีไทยและนกปรีดีแล้ว ในปี 2539 ดร.ชวลิต วิทยานนท์ จากกลุ่มวิจัยความหลากหลายทางชีวภาพสัตว์น้ำจืด สำนักวิจัยและพัฒนาประมงน้ำจืด ได้สำรวจเพื่อทำแผนแม่บทเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว พบปลาปล้องทองชนิดหนึ่งเป็นครั้งแรกในลำธารบนภูเขาสูงที่มีน้ำเขียวและคุณภาพดีมากบางแห่งเท่านั้น บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาว จึงตั้งชื่อสายพันธุ์เพื่อเป็นเกียรติแก่ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ในช่วงวาระ 96 ปี ชาตกาลว่า “ปลาปล้องทองปรีดี”(Etymology: Named in honor of late Prof. Pridi Banomyong, who founded Thammasart University which pay important role in development of social sciences for Thailand.) และตีพิมพ์รายงานเป็นทางการ ในปี 2546 ใน Vidthayanon, C. 2003. Schisturapridii, a newnemacheiline loach (Teleostei: Balitoridae) from Upper Chao Phraya drainage, northern Thailand. Ichthyological Exploration of Freshwaters vol. 14(3): 209-212.

ปลาปล้องทองปรีดีมีรูปร่างเรียวยาวคล้ายปลาไหล ลำตัวแบนข้าง หัวทู่สั้น ตาเล็ก มีหนวด 2 คู่อยู่เหนือปาก และใต้ปาก ลำตัวมีสีเหลืองสลับดำเป็นปล้องๆ มีขนาดโตเต็มที่ประมาณ 4 นิ้ว อาศัยอยู่ในลำธารน้ำที่ไหลแรงและเย็น ออกหากินในเวลากลางวัน เคลื่อนไหวว่องไวมาก กินแมลงน้ำหรือสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กในลำธาร

ปลาปล้องทองปรีดี

11 มิถุนายน 2546

เรื่อง ขอบขอบคุณ

เรียน ดร.ชวลิต วิทยานนท์

สิ่งที่แนบมา รูปนก CHLOROPSIS AURIFRONS PRIDII

ตามที่ท่านได้ค้นพบปลาน้ำจืดใหม่ของโลก ในบริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า คอยเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๔ และได้ขนานนามปลาน้ำจืดนี้ว่า "ปลาปล้องทองปรีดี SCHISTURA PRIDII, VITHAYANON (2003) นั้น ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งและขอบคุณเป็นอย่างมาก ที่นักวิชาการรุ่นใหม่ได้ตั้งชื่อให้เป็นเกียรติคุณแก่นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโสของไทย

ลักษณะของปลาปล้องทองปรีดี ที่พบในลำธารที่น้ำไหลเชี่ยว ตรงกับชีวิตจริงของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องอยู่ท่ามกลางกระแสเชี่ยวกรากของสังคมไทย บากบั่นเพื่อเอกราช ประชาธิปไตยของชาติ และความอยู่ดีกินดีของราษฎร

เพื่อความสมบูรณ์ ขอบริกษาค้างนี้

1. Schistura pridii, Vidthayanon (2003) นั้น ชื่อ Pridii น่าจะใช้ capital letter เป็นอักษรนำ
2. ชื่อ "มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง" ควรมีคำ "วิชา" คือ "มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง"
3. เพิ่มคำนิยามนายปรีดี พนมยงค์ หลังข้อความ "ผู้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง" อีกประโยคหนึ่งว่า "ซึ่งองค์การ UNESCO ยกย่องให้เป็นบุคคลสำคัญของโลกระหว่าง ค.ศ. 2000-2001" ไว้ก่อนหน้าประโยค "คือ ท่าน ศ.ปรีดี พนมยงค์"

จึงขอเสนอมาเพื่อพิจารณาตามแต่จะเห็นเหมาะสม

อนึ่ง ในอดีต สถาบันสมิธโซเนียน ได้ตั้งชื่อนกชนิดหนึ่งที่ค้นพบทางภาคเหนือของสยามว่า "CHLOROPSIS AURIFRONS PRIDII" เพื่อเป็นเกียรติแก่นายปรีดี พนมยงค์ ดังภาพที่แนบมาพร้อมจดหมายนี้

ขอแสดงความนับถือ

ดร.ชวลิต วิทยานนท์
(ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์)

ต่อมาในปี พ.ศ. 2561 กรมประมงสามารถเพาะขยายพันธุ์ในที่เลี้ยงเป็นผลสำเร็จ หลังจากที่ใช้เวลานานกว่า 12 ปี ทว่าผลที่ได้ยังออกมาต่ำ จากการที่ปลาตัวเมียตกไข่คิดเป็นร้อยละ 70 แต่อัตราฟักเป็นตัวอยู่ที่ร้อยละ 37.13 การอนุบาลลูกปลาและการรอดอยู่ที่เพียง 200 ตัวเท่านั้น

ท่านผู้หญิงพูนสุข พนมยงค์ เขียนจดหมายขอบขอบคุณ ดร.ชวลิต วิทยานนท์ ที่ได้ให้เกียรติตั้งชื่อปลาปล้องทองนี้ เมื่อวันที่ 11 มิถุนายน 2546 ความตอนหนึ่งว่า "ลักษณะของปลาปล้องทองปรีดี ที่พบในลำธารที่น้ำไหลเชี่ยว ตรงกับชีวิตจริงของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ต้องอยู่ท่ามกลางกระแสเชี่ยวกรากของสังคมไทย บากบั่นเพื่อเอกราช ประชาธิปไตยของชาติและความอยู่ดีกินดีของราษฎร"

ชีวิตของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นดังพุทธวจนะที่ว่า

อโถ สุจิณฺณสุส ผลํ น นสฺสติ - ผลของการที่ก่อสร้างไว้ดีแล้วย่อมไม่สูญหาย

จดหมายจากผู้นำประเทศจีน

กษัตริศ อนันนารธ

เป็นที่ทราบกันว่าหลังความพ่ายแพ้ของขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์ 2492 แล้ว นายปรีดี พนมยงค์ พำนักอยู่ที่ประเทศจีนเป็นเวลาถึง 21 ปี (พ.ศ. 2492-2513) โดยการดูแลของรัฐบาลจีน ในช่วงดังกล่าวนี้ได้มีการติดต่อกันระหว่างนายปรีดีกับผู้นำประเทศของจีน ทั้งประธานาธิบดี เหมาเจ๋อตุง และนายกรัฐมนตรี โจวเอินไหล ดังเช่นที่มีจดหมายต่าง ๆ หลงเหลือมาอยู่ในความครอบครองของทายาท “ปรีดี-พูนศุข” จนถึงปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังมีบันทึกการสนทนาของประธานฯ เหมาเจ๋อตุง กับนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม ค.ศ. 1965 อีกด้วย

(คำแปลจดหมาย หน้า 97)

8 ตุลาคม 1960

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เคารพ

ขอขอบคุณท่านในการที่ท่านได้อวยพรการสถาปนาสาธารณรัฐราษฎรจีนครบรอบ 11 ปี และขอขอบคุณท่านในการที่ท่านได้แสดงความปรารถนาดีมายังราษฎรจีนและข้าพเจ้า

มิตรภาพระหว่างราษฎรจีนไทยมีมาแต่โบราณกาล ผลประโยชน์อันเป็นพื้นฐานของราษฎรเราทั้งสองประเทศสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้นแม้ว่าขณะนี้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองของเรา กำลังถูกกีดขวางอย่างร้ายแรงโดยจักรวรรดินิยมอเมริกันและลูกสมุนอยู่ก็ตาม การพยายามร่วมกันของราษฎรทั้งสองประเทศก็ย่อมสามารถวาดล้างการกีดขวางนี้ให้หมดไปและพัฒนาสัมพันธไมตรีระหว่างราษฎรของสองประเทศได้ในที่สุด

尊敬的比里·拍依崇先生：

感谢你对中华人民共和国成立十一周年的祝贺，
感谢你对中国人民和我本人的良好祝愿。

中泰两国人民有着悠久的传统友谊。我们两国人民的根本利益是完全一致的。尽管目前在两国关系中还存在着来自美帝国主义及其仆从方面的严重障碍，但是，在两国人民的共同努力下，这种障碍必将消除，两国人民的友好关系必将得到发展。

正如你指出的那样，目前形势十分有利于全世界人民。我相信，泰国人民决不会容忍外国侵略势力的长期压迫，他们终将把命运掌握在自己手里，同各国人民的斗争相配合，挣脱美帝国主义军事条约的锁链，赢得完全的民族独立。

祝你身体健康，祝你在促进中泰两国人民友好、
维护民族独立和世界和平的事业中获得成功。

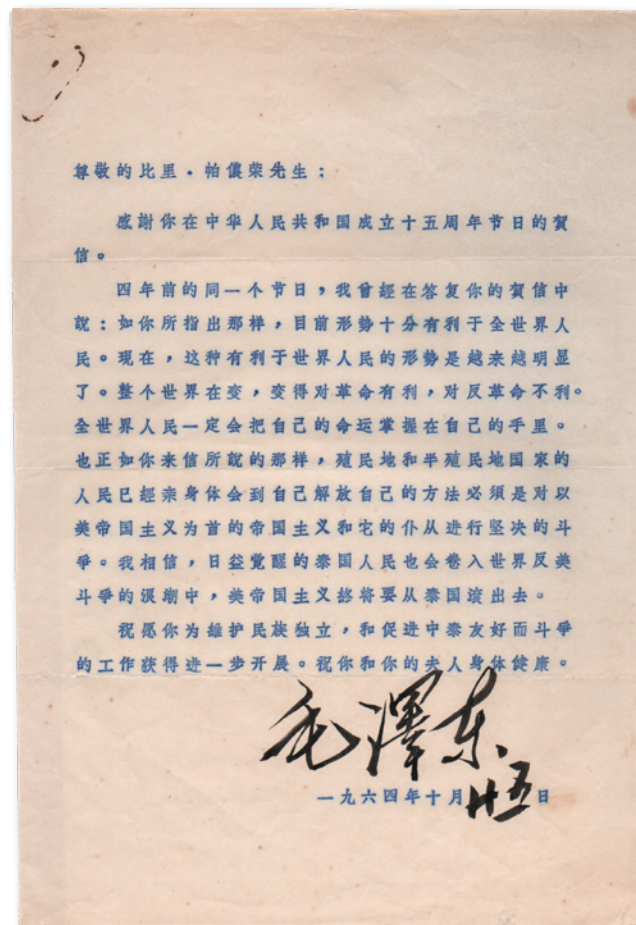
毛泽东
一九六〇年十月八日

สถานการณ์ปัจจุบันเป็นดังท่านกล่าวมานั้น คือ สถานการณ์เดี๋ยวนี้เป็นประโยชน์ต่อราษฎรทั่วโลก อย่างยิ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าราษฎรไทยย่อมไม่ยอมให้อิทธิพลรุกรานของต่างชาติกดขี่ต่อไปอีกช้านาน เขาย่อม กุมชะตากรรมของตนไว้ในมือตนและประสานการต่อสู้ร่วมกับราษฎรประเทศอื่น ๆ เพื่อปลดแอกจากห่วงโซ่ สนิธิสัญญาทางการทหารของจักรวรรดินิยมอเมริกันให้ได้มาซึ่งชัยชนะแห่งอิสรภาพของชาติอย่างสมบูรณ์

ขอให้ท่านได้รับผลสำเร็จในการส่งเสริมมิตรภาพระหว่างราษฎรจีนไทยและในการพิทักษ์อิสรภาพของ ชาติและสันติภาพของโลก

ขอให้ท่านจงมีสุขภาพสมบูรณ์

(ลงนาม) เหมาเจ๋อตุง

25 ตุลาคม 1964

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เคารพ

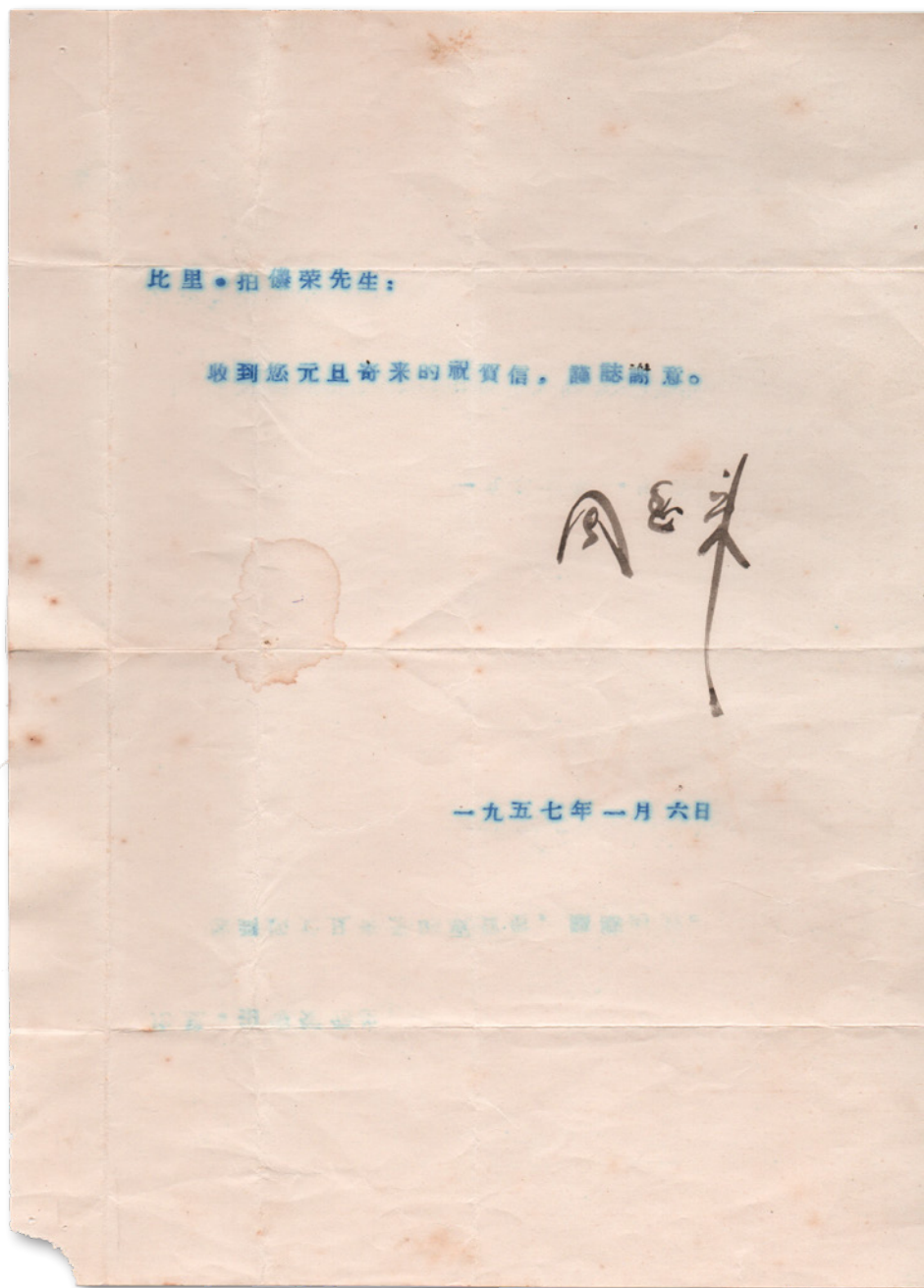
ขอขอบคุณท่านที่ได้ส่งสาส์นอวยพรในวันฉลองการสถาปนาสาธารณรัฐแห่งราชอาณาจักรจีน

เมื่อ 4 ปีก่อน ในวันฉลองวันเดียวกันนั้น ข้าพเจ้าได้เคยตอบสาส์นอวยพรของท่านว่า เช่นเดียวที่ท่านได้ชี้ว่า สถานการณ์ในปัจจุบันเป็นประโยชน์ต่อราษฎรทั่วโลกมาก บัดนี้ สถานการณ์ที่เป็นประโยชน์ต่อราษฎรทั่วโลกนั้นนับวันยิ่งเด่นชัดขึ้น ทั้งทั้งโลกกำลังเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เป็นผลดีต่อการอภิวัฒน์ และเป็นผลเสียต่อปฏิกษ์แห่งการอภิวัฒน์ ราษฎรทั่วโลกจะต้องกำหนดชะตากรรมของตนไว้อยู่ในกำมือของตนได้อย่างแน่นอน เช่นเดียวกับที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า ราษฎรในประเทศเมืองขึ้นและกึ่งเมืองขึ้นได้ซาบซึ่งจากความเจตจำนงของตนว่า วิธีการปลดปล่อยตนเองนั้น จะต้องดำเนินการต่อสู้อย่างเด็ดเดี่ยวต่อจักรวรรดินิยมซึ่งมืออเมริกาเป็นหัวใจ และลูกสมุนของมัน ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ราษฎรไทยที่นับว่าจะตื่นตัวนั้นก็ย่อมจะหลังเข้าสู่กระแสนี้แห่งการคัดค้านอเมริกาทั่วโลก จักรวรรดินิยมอเมริกาจะต้องพ้นออกไปจากประเทศไทยในที่สุด

ขออวยพรให้งานในการต่อสู้เพื่อกอบกู้เอกราชของชาติและส่งเสริมมิตรภาพระหว่างจีน-ไทยของท่านจงขยายรุดหน้าไปอีกขั้นหนึ่ง

ขอให้ท่านและภรรยาจะมีสุขภาพแข็งแรง

(ลงนาม) เหมาเจ๋อตุง

比里·拍儋榮先生：

收到您元旦寄来的祝賀信，謹誌謝意。

同誌

一九五七年一月六日

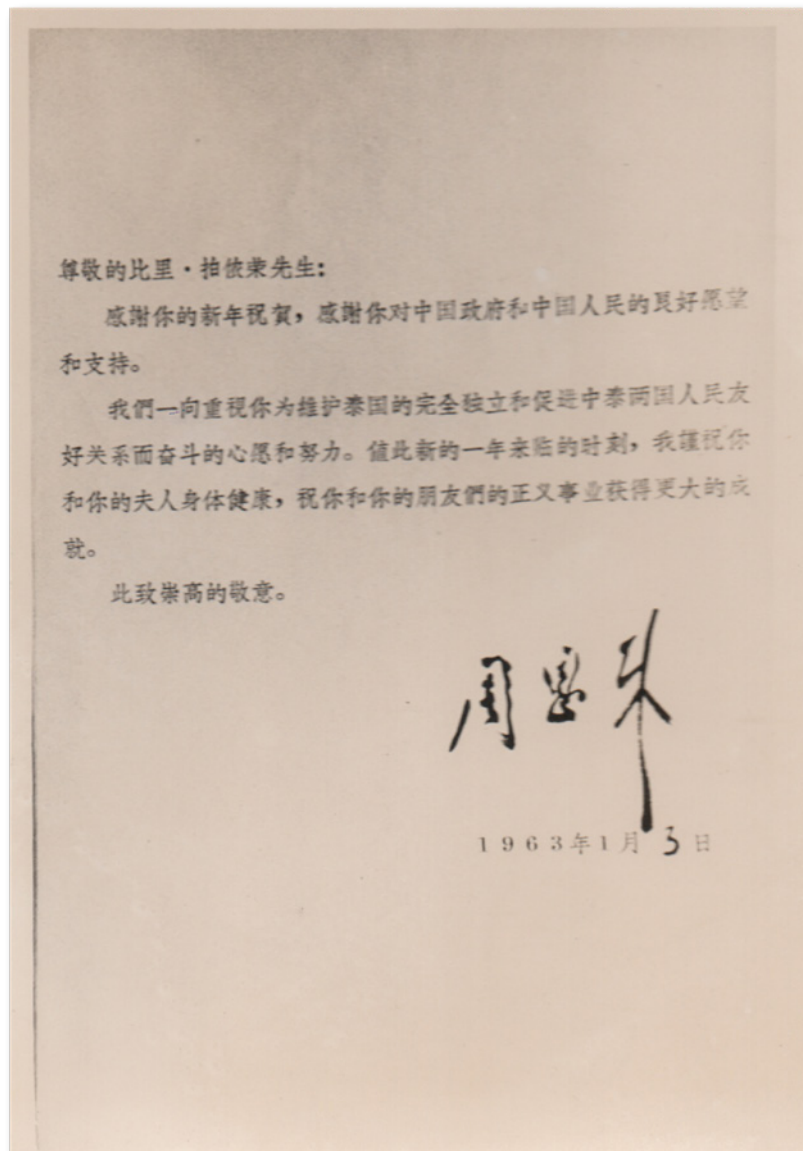
6 มกราคม 1957

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เคารพ

ได้รับจดหมายอวยพรปีใหม่จากท่านเรียบร้อยแล้ว

ด้วยความขอบคุณอย่างสูง

(ลงนาม) โจวเอินไหล

3 มกราคม 1963

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่นับถือ

ขอขอบคุณท่านในการที่ท่านให้คำอวยพรปีใหม่ และขอขอบคุณท่านที่มีความปรารถนาดีและสนับสนุน
รัฐบาลจีนและราษฎรจีน

พวกเราเห็นความสำคัญตลอดมาในความหวังและความพยายามของท่านในการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ความ
เป็นเอกราชอย่างสมบูรณ์ของประเทศไทยและส่งเสริมสัมพันธไมตรีของราษฎรจีนไทยทั้งสองประเทศ ใน
วาระดีปีใหม่ที่มาถึงนี้ ข้าพเจ้าขออวยพรให้ท่านและท่านผู้หญิงจะมีสุขภาพสมบูรณ์ ขออวยพรให้ท่านและ
เพื่อนของท่านทุกท่านจะได้รับผลสำเร็จใหญ่ยิ่งขึ้นไปอีกในการงานอันเป็นธรรม

ขอแสดงความเคารพอย่างยิ่ง

(ลงนาม) โจวเอินไหล

(电报稿)

尊敬的比里·帕依荣先生：

十月十七日来信收悉。感谢你对我中国成功地爆炸了第一颗原子弹的祝贺。感谢你对中国政府关于召开世界各国首脑会议讨论全面禁止和彻底销毁核武器问题的建议的支持。

正如你所说的那样，这次成功的试验，是有利于保卫中国、保卫全人类免于遭受以美国为首的帝国主义的核讹诈和威胁的；也增强了殖民地半殖民地人民为解放自己而斗争的信心。这是我们亚洲人民第一次掌握了核武器。你和泰国爱国民主人士完全可以相信，中国在任何时候，在任何情况下，都不会首先使用核武器。中国发展核武器，归根到底是为了全面禁止和彻底销毁核武器。

祝你和你的朋友为反对美国控制泰国而进行的正义事业获得进一步的成就。

周 恩 来

1964年11月2日于北京

ปักกิ่ง

2 พฤศจิกายน 1964

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่เคารพ

จดหมายของท่านลงวันที่ 17 เดือนตุลาคมได้รับแล้ว ขอขอบคุณท่านที่ได้ให้คำอวยพรต่อการทดลองระเบิดปรมาณูลูกแรกอย่างสำเร็จของประเทศจีน ขอขอบคุณที่ท่านได้ให้ความสนับสนุนต่อข้อเสนอในการเปิดประชุมประมุขนานาชาติเพื่ออภิปรายในเรื่องการห้ามและทำลายอาวุธนิวเคลียร์อย่างรอบด้านและสิ้นเชิงของรัฐบาลจีน

ดังเช่นคำกล่าวของท่าน การทดลองอย่างสำเร็จในครั้งนี้ เป็นผลประโยชน์ต่อการป้องกันประเทศจีนและป้องกันมนุษยชาติทั้งมวลให้พ้นจากการข่มขู่และการคุกคามด้วยอาวุธนิวเคลียร์ของจักรวรรดินิยมซึ่งมีอเมริกาเป็นตัวการ และได้เพิ่มพูนความมั่นใจของราษฎรประเทศเมืองขึ้นและกึ่งเมืองขึ้นในการต่อสู้เพื่อ

ปรีดีร่วมงานพิธีสถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 1949

เหมาเจ๋อตงและปรีดีบริเวณประตูเทียนอันเหมิน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 1965

ปลดปล่อยตนเอง นี่เป็นครั้งแรกที่ราษฎรเอเชียได้ยึดกุมอาวุธนิวเคลียร์ ท่านกับผู้รักชาติประชาธิปไตยของประเทศไทยสามารถเชื่อมั่นว่า ไม่ว่าอยู่ในกาลเวลาใดและไม่ว่าอยู่ในสภาพเช่นใด ประเทศจีนจะไม่ใช้อาวุธนิวเคลียร์ก่อนอย่างแน่นอน จุดมุ่งหมายอันสุดยอดในการพัฒนาอาวุธนิวเคลียร์ของประเทศจีนก็เพื่อห้ามและทำลายอาวุธนิวเคลียร์อย่างรอบด้านและสิ้นเชิง

ขอให้ท่านและเพื่อนของท่านได้รับความสำเร็จยิ่งขึ้นในการคัดค้านที่อเมริกาควบคุมประเทศไทยซึ่งเป็นภารกิจที่เป็นธรรม

(ลงนาม) โจวเอินไหล

比里·帕依荣先生：

感谢你对毛泽东主席、中国领导人、中国人民以及对我个人的良好祝愿，我谨趁此机会以我个人的名义向你和你的家庭祝贺新年。

一年来，泰国人民的反美爱国斗争得到了发展，泰国人民的反美爱国武装斗争已经开始。但是，目前美帝国主义为了挽救它在越南南方的失败，正在对~~他~~他依政府加紧军事控制，并且正在准备利用泰国反动武装进攻柬埔寨和老挝，企图把侵略战争扩大到整个印度支那。在此情况下，美帝国主义同泰国人民的矛盾就必定会尖锐化。我相信，泰国人民的革命力量将不断发展，泰国的一切反美爱国力量将更紧密地团结起来，把美帝国主义从泰国赶出去。

我相信，你在泰国人民伟大的反美爱国斗争中将作出新的贡献。

周恩来

一九六五年十二月三十一日

31 ธันวาคม 1965

เรียน ท่านปรีดี พนมยงค์

ขอขอบคุณที่ท่านได้ส่งคำอวยพรและแสดงความปรารถนาอันดีงามมายังท่านประธานเหมาเจ๋อตุง ผู้นำของจีน ราษฎรจีน และข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ส่งความสุขปีใหม่ในนามของข้าพเจ้ามายังท่านและครอบครัวด้วย

ในระยะเวลาหนึ่งปีท่านผ่านไปนี้ การต่อสู้ที่รักชาติและคัดค้านอเมริกาของราษฎรไทยได้พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง การต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธที่รักชาติและคัดค้านอเมริกาของราษฎรไทยนั้นได้เริ่มขึ้นแล้ว แต่ว่าในปัจจุบันนี้ จักรวรรดินิยมอเมริกากำลังเร่งรัดทำการควบคุมรัฐบาลถนอมด้วยกำลังทหาร และกำลังเตรียมใช้กองกำลังอาวุธที่ปฏิกริยาของไทยทำการโจมตีกัมพูชาและลาว มุ่งจะขยายสงครามไปทั่วทั้งอินโดจีน เพื่อจะช่วยตนเองให้พ้นจากความปราชัยในเวียดนามภาคใต้ ภายใต้สภาพการณ์เช่นนี้ ความขัดแย้งระหว่างจักรวรรดินิยมอเมริกากับราษฎรไทยก็ต้องรุนแรงยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า พลังอภิวินัยของราษฎรไทยก็ต้องพัฒนาต่อไป พลังทั้งปวงที่รักชาติและคัดค้านอเมริกาของไทยจะต้องสมานสามัคคีกันอย่างแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นเพื่อขับไล่จักรวรรดินิยมอเมริกาให้พ้นจากประเทศไทย

ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่า ท่านจะสร้างคุณูปการชิ้นใหม่ในการต่อสู้อันยิ่งใหญ่ที่รักชาติและคัดค้านอเมริกาของราษฎรไทยด้วย

(ลงนาม) โจวเอินไหล

广东省外事办公室轉

尊敬的比里·帕依荣先生：

感谢你對中国人民和我的元旦祝賀。泰國革命形勢大好，祝你在反对美帝国主义、反对泰國反动派的斗争中取得新的成就。祝你身体健康。

周 恩 来

一九六八年一月九日

9 มกราคม 1968

ท่านปรีดี พนมยงค์ ที่นับถือ

ขอขอบคุณในการที่ท่านได้อวยพรไปถึงประชาชนจีนและข้าพเจ้าในวันขึ้นปีใหม่ สถานการณ์ของการปฏิวัติไทยดียิ่ง ขอให้ท่านจงได้รับผลสำเร็จใหม่ในการต่อสู้เพื่อคัดค้านจักรวรรดินิยมอเมริกันและพวกปฏิกิริยาไทย ขอให้ท่านจงมีพลานามัยสมบูรณ์

(ลงนาม) โจวเินไหล

(ผ่านสำนักงานวิเทศกิจแห่งมณฑลกว่างตู่)

ปรีดีบริเวณประตูเทียนอันเหมิน ในปี 1969

ปรีดีกับโจวเอินไหล

บันทึกคำสนทนาที่สำคัญของท่านประธานเหมาเจ๋อตง ในการต้อนรับการเข้าพบของท่านปรีดี พนมยงค์ วันที่ 6 ตุลาคม 1965

ท่านประธานเหมากล่าวว่า เดียวนี้มือของอเมริกายื่นออกไปยาวมาก ยื่นไปถึงที่ต่าง ๆ ในทวีปเอเชีย
แอฟริกา และอเมริกาละติน ในทวีปเอเชียมันยื่นไปถึงเกาหลี ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ เวียดนาม ไทย เกาะใต้หวัน
ของเรา และที่อื่น ๆ อเมริกาถือว่าโลกนี้ล้วนเป็นของเขาทั้งหมด แม้กระทั่งโลกพระจันทร์และดวงดาวอื่น ๆ
ก็เป็นของเขาทั้งนั้น

ท่านประธานเหมาชี้ให้เห็นว่า การที่จักรวรรดินิยมอเมริกันรุกรานประเทศไทยนั้นย่อมเป็นการเร่ง
ให้ราษฎรไทยลุกขึ้นทำการต่อสู้เรื่อยขึ้น ต้องผ่านขั้นนี้อย่างแน่นอน ราษฎรจึงจะมองเห็นได้ชัดแจ้งยิ่งขึ้น
ความคิดกลัวอเมริกา บูชาอเมริกา และนิยมอเมริกาเกิดขึ้นในประเทศไทย เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น แต่ว่า
การที่ราษฎรถูกหลอกลวงและไม่เข้าใจสภาพที่เป็นจริงนั้น เป็นเพียงชั่วคราวเท่านั้น ต้องมีสักวันหนึ่งอย่าง
แน่นอนที่ราษฎรจะมองเห็นอเมริกาและลูกสมุนของพวกเขาอย่างชัดแจ้ง

ท่านประธานเหมากล่าวว่า การปฏิวัติของประเทศไทยต้องแยกเป็น 2 ขั้น คือ แยกเป็นขั้นปฏิวัติ
ประชาธิปไตยและขั้นปฏิวัติสังคมนิยม ในขั้นปฏิวัติประชาธิปไตยมีศัตรูอยู่ 3 พวก คือ จักรวรรดินิยม
ลัทธิศักดินา และชนชั้นนายทุนขุนนางนายหน้า นี่ก็มากพออยู่แล้ว ควรต้องสมานสามัคคีกับกำลังทั้งหลาย
เท่าที่จะสมานสามัคคีได้ และทำให้ศัตรูอยู่โดดเดี่ยวที่สุด

สำหรับชนชั้นนายทุนนั้นต้องแยกชนชั้นนายทุนนายหน้าซึ่งมีความสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัย
จักรวรรดินิยมกับชนชั้นนายทุนชาติออกจากกัน ชนชั้นนายทุนชาติยินดีเดินตามพรรคคอมมิวนิสต์ เพราะ
จักรวรรดินิยมและพวกปฏิกิริยาขัดขวางผลประโยชน์ของพวกเขา

ในระยะเริ่มแรกของการปฏิวัติ เนื่องจากฐานที่มั่นยังไม่ใหญ่โต อำนาจอัฐยังไม่มั่นคง ฉะนั้นอย่าเพิ่ง
ตะตองพวกเจ้าที่ดินที่ไม่ใช่พวกกุ่มอำนาจและไม่มีหนี้เลือด พวกนี้ไม่มีอิทธิพล ไม่ได้ข่มเหงราษฎร มีแต่ขูดรีด
ทางเศรษฐกิจเท่านั้น โดยทั่วไปแล้ว พวกนี้กลัวเรื่องกลัวราวอยู่แล้ว ปลอ่ยพวกเขาไว้ พวกเขาจะยังเสียภาษี
ข้าวให้เราได้ ต่อเมื่อฐานที่มั่นขยายกว้างออกไป อำนาจอัฐมั่นคง และจิตสำนึกของชาวนาสูงขึ้นแล้ว เมื่อนั้น
ถึงท่านไม่ไปแบ่งที่ดินของพวกเขา ชาวนาก็จะไปแบ่งเอง เวลาแบ่งที่ดิน ต้องให้ที่ดินส่วนหนึ่งแก่เจ้าที่ดิน
ที่ไม่ได้หลบหนีเพื่อให้พวกเขาได้ทำมาหาเลี้ยงชีพ ให้พวกเขาหากินด้วยน้ำพักน้ำแรงตัวเอง

ขณะที่กล่าวถึงความเจริญในการปฏิวัติของประเทศจีน ท่านประธานเหมาได้กล่าวว่า ตอนที่พรรค
คอมมิวนิสต์จีนจัดตั้งขึ้นใหม่ ๆ นั้น มีสมาชิกเพียง 70 กว่าคนเท่านั้น ไม่มีใครให้ความสนใจเลย ครั้นปี 1927
จำนวนสมาชิกได้ขยายขึ้นถึง 50,000 กว่าคน ตอนทำสงครามปราบขุนศึกภาคเหนือ พวกเราร่วมมือกับพรรค
ก๊กมินตั๋ง อ๋มซูเจียงโคเช็คขึ้น พวกเรามีได้ระแวงเขา ผลสุดท้ายถูกเขาโจมตีจนต้องหลบลงใต้ดิน ระยะนั้น
ปรากฏว่าสมาชิกพรรคแบ่งออกเป็น 4 จำพวก จำพวกหนึ่งถูกศัตรูฆ่าตาย จำพวกหนึ่งยอมจำนนต่อศัตรู
จำพวกหนึ่งโลเลถอนตัวออกจากพรรค เลิกไปเลย อีกจำพวกหนึ่งอยู่ในพรรคต่อไปอย่างเด็ดเดี่ยว ตอนนั้น
สมาชิกพรรคเหลืออยู่ไม่ถึง 7-8 พันคน

เวลานั้นผู้นำของพรรคเรา คือ เฉินตูชิว เขาได้ทำความผิดพลาดทางลัทธิฉวยโอกาสเอียงขวา คนนี้ไม่ดี
แต่จะโทษเสียทั้งหมดก็ไม่ได้ เพราะภายในพรรคเราต่างก็ไม่ได้เตรียมพร้อมทางจิตใจทั้งนั้น ตอนนั้นสหาย

เหมาเจ๋อตง กับปรีดี พนมยงค์ พ.ศ. 2508

เฮ้อหลงมีกองกำลังอยู่ในมณฑลหูหนานบางเล็กน้อย สหายผู้นี้เดิมทีเป็นนักประชาธิปไตยมาเข้าพรรคเอกราช แต่เวลานั้นเขาดีกว่าสมาชิกพรรคหลายต่อหลายคน

เจียงไคเช็คได้สอนให้พวกเรารู้จักทำสงคราม ต่อมาพวกเราได้ทำสงครามกลางเมืองเพื่ออิสรภาพที่ดินเป็นเวลา 10 ปี ระหว่างนั้นพวกเราได้ทำความผิดพลาดอีก ทางเอียง “ซ้าย” 3 ครั้ง ทำให้ฐานที่มั่นในภาคใต้สูญเสียไปหมด จำต้องเดินทางไกลหนีลี้ ฐานก็ลดน้อยลงจาก 300,000 คน เหลือเพียง 20,000 กว่าคน การเดินทางไกลนั้นลือชื่อไปทั่วโลก แต่พวกเราไม่ใช่ว่าอยากเดินทางไกล แต่เพราะแพ้เขา ไม่มีทางอื่นจึงต้องทำเช่นนั้น เวลานั้นพวกเราทำผิดพลาดจึงพ่ายแพ้

หลังจากนั้น ญี่ปุ่นก็เข้ามา ในระยะแรก พวกเราบางคนทำความผิดพลาดทางลัทธิยอมจำนนเข้าไปอีกอะไร ๆ ก็ต้องฟังเจียงไคเช็ค พวกเขาสืมไปว่าเจียงไคเช็คเคยฆ่าพวกเราอย่างไร ลืมสงครามกลางเมือง 10 ปี

ท่านประธานเหมากล่าวว่า ความผิดพลาดนั้นหลีกเลี่ยงได้ยาก สรุปความชัดเจนแต่เนิ่น ๆ และแก้ไขให้ถูกต้องเสียแต่เนิ่น ๆ ก็หมดเรื่อง เรามักจะรู้ตัวเมื่อศัตรูฉวยเอาข้อบกพร่องและความผิดพลาดของเรามาเล่นงานเรา พรรคคอมมิวนิสต์ทำผิดพลาดได้เหมือนกัน พวกเราเมื่อก่อนก็เคยทำความผิดพลาด พวกเราเมื่อสรุปความชัดเจนแล้ว การกระทำก็ถูกต้องขึ้น มีแต่ชาวลัทธิมาร์กซ์-เลนินเท่านั้นที่สามารถแยกมิตรและศัตรูได้อย่างชัดเจน และใช้ยุทธนะทางชนชั้นไปวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ คนเลวยอมเป็นฝ่ายข้างน้อย คนดียอมเป็นฝ่ายข้างมาก

จดหมาย กับความหมายต่อบางเรื่อง ในประวัติศาสตร์

กษิดิศ อนันตนาธร

ในบรรดาเอกสารจดหมายเหตุของนายปรีดี พนมยงค์ ที่เก็บรักษาไว้ในหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีจดหมายเป็นจำนวนมากจากบุคคลต่าง ๆ ถึงนายปรีดี และจากนายปรีดีถึงบุคคลต่าง ๆ

เพื่อให้เห็นภาพบางมุมของประวัติศาสตร์ ไม่เพียงในส่วนที่จะแสดงความสัมพันธ์ของบุคคลนั้น ๆ กับนายปรีดี หากยังช่วยให้เราเห็นสภาพสังคมไทยในอดีตได้ดียิ่งขึ้น จึงขอนำเสนอจดหมายจากบุคคลต่าง ๆ ที่มีถึงนายปรีดี (รวมถึงท่านผู้หญิง พูนสุข) ตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองจนถึงการอสัญกรรมของเขา

ประมุข สุวรรณศร

จดหมายฉบับนี้ นายประมุข สุวรรณศร รับ
บัญชาจาก “เจ้าคุณ” พระยาชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา
(ข้า ณ ป้อมเพชร์) และ “ท่าน” คุณหญิงเพ็ง เขียนถึง
นายปรีดีระหว่างที่เรียนหนังสือที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ
พ.ศ. 2465

นายประมุขผู้นี้เป็นบุตรชายของหลวงอรรถสาร
สิทธิกรรม (บุ สุวรรณศร) พี่ชายคนโตของคุณหญิง
เพ็ง เมื่อเข้ามาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ นายประมุข
ได้มาอาศัยพักที่บ้านป้อมเพชร์ ทำนองเดียวกับที่
นายปรีดีมาพักอาศัย ดังที่นายปรีดีเขียนไว้ว่า “ข้าพเจ้า
ได้รู้จักสนิทสนมกับคุณประมุข สุวรรณศร มาตั้งแต่
เยาว์วัย ทั้งนี้เพราะมาอยู่ร่วมบ้านเดียวกับญาติผู้ใหญ่”

ต่อมานายประมุขรับราชการมีบรรดาศักดิ์เป็น
หลวงประสาธศุภนิติ และสมรสกับ อัมพา น้องสาว
ท่านผู้หญิงพูนศุข ภริยานายปรีดี โดยที่ผู้หญิงทั้งสอง
คนนี้เป็นธิดาของ “เจ้าคุณ” และ “ท่าน”

๕๕๕ บางขุนพรหม
จังหวัดพระนคร

วันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

คุณ มริณี.

คิดเห็นแล้ว: ท่านให้มอกลงให้ทราบ
ว่าท่านมีดคมมีดเล็ก ที่วัดทาม
ทำด่าลอมได้ไว้

อ๊ะ! ท่านตอบกร ต้มทอด
ชนิดพองหินสีดง (coral)
มีดคมที่กินม กินที่มี ในเวลา
ให้ให้ดู ที่ทาดไม่กิน ดูละ: ๖๐๐ หรือ
๓๐ ๑๑๕๐๐ ในดินบ่อทชื้อให้
ท่านสี ๓-๔ ๕ ~~๕~~ ๕๕๐๐
๓๐ ๓๐๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐

๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐
สีนให้ดู ให้มอกลงให้ทราบ
ทามพร้อมทั้งทชื้อที่สีไป ทชื้อ
๑: ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐
๑๑๕๐๐

๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐

๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐

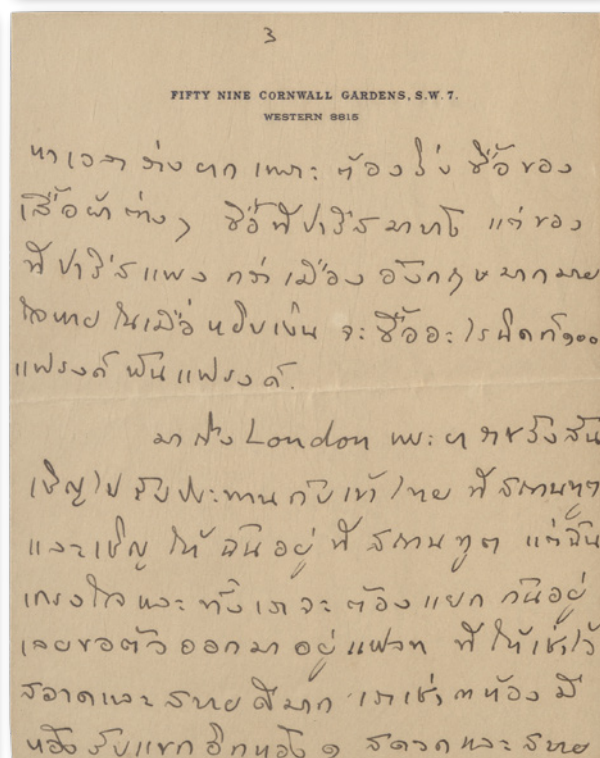
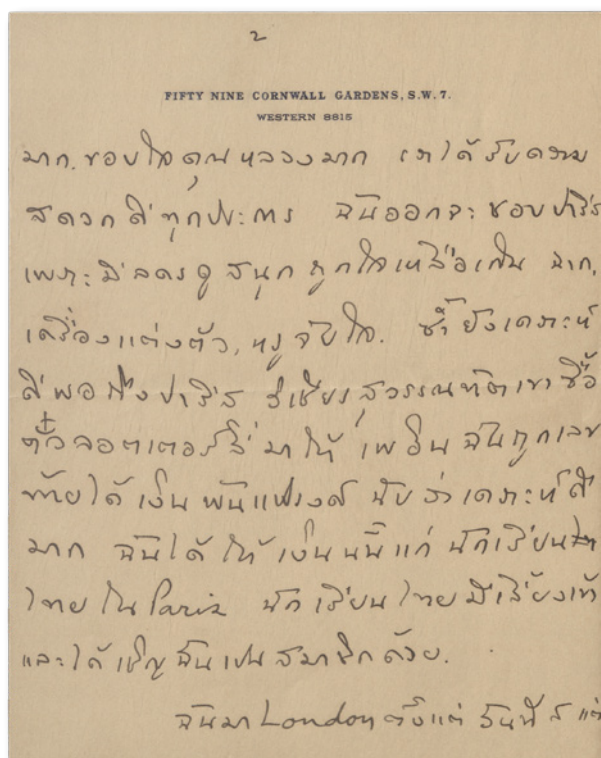
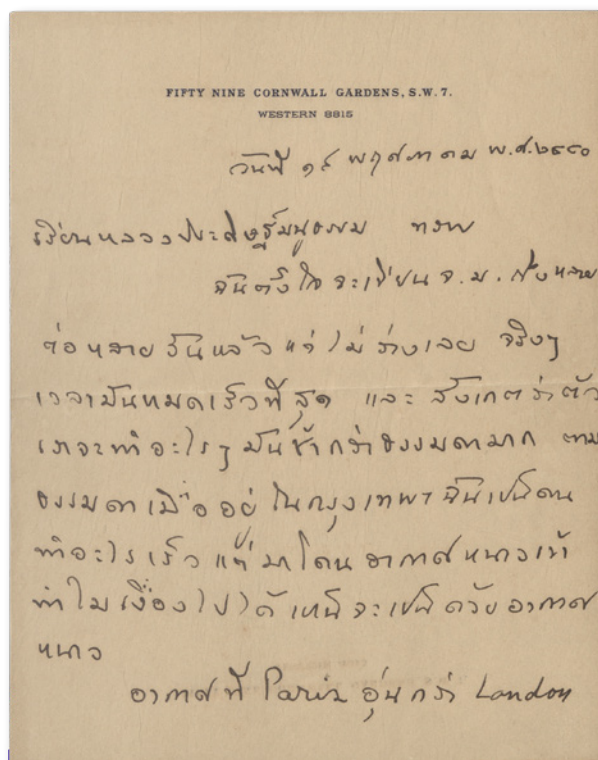
๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐ ๑๑๕๐๐

พระนางเธอลักษมีลาวัณ

ลายพระหัตถ์พระนางเธอลักษมีลาวัณถึงหลวง
ประดิษฐ์มนูธรรม เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2480
ระหว่างดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ
ต่างประเทศ

พระนางเธอลักษมีลาวัณ เป็นพระนางเธอใน
พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า หลวงประดิษฐฯ เป็นผู้เชื่อมเจ้านายกับรัฐบาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองไว้ให้ราบรื่น ส่วนสำคัญคือการประสานงานให้รัฐบาลจัดเงินถวาย แม้เจ้านายที่ประทับอยู่ต่างประเทศก็คอยอำนวยความสะดวกให้

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล แปลก พิบูลสงคราม เป็นเพื่อนนักศึกษาของปรีดีที่ประเทศฝรั่งเศส ร่วมประชุมวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยกันตั้งแต่ พ.ศ. 2470

จดหมายฉบับแรกในปี 2482 มีข้อความที่น่าสนใจ แสดงความสนิทสนม และสะท้อนภาพลักษณ์ของปรีดีได้อย่างน่าสนใจว่า “ทราบว่าคุณล้มแล้ว และเส้นประสาท ผมมีความหนักใจด้วย เพราะอาจารย์ไม่มีใครออกกำลังกายเสียเลยนอนตลอดเวลา เราอายุมากขึ้น ไม่เหมือนแต่ก่อน ต้องมีการบริหารร่างกายบ้าง”

“ผมตั้งใจแน่วแน่แล้วว่า จะต้องทำงานร่วมกับอาจารย์ตลอดไป ... ขออภัยว่า อาจารย์จะจากการงานไปไม่ได้ และต้องอยู่ด้วยกัน ... เราต้องร่วมตายด้วยกัน”

ส่วนอีกฉบับเขียนในปี 2484 เกี่ยวกับทูตญี่ปุ่นที่มาหารือ ซึ่งเป็นเวลาไม่กี่เดือนก่อนญี่ปุ่นบุกไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2

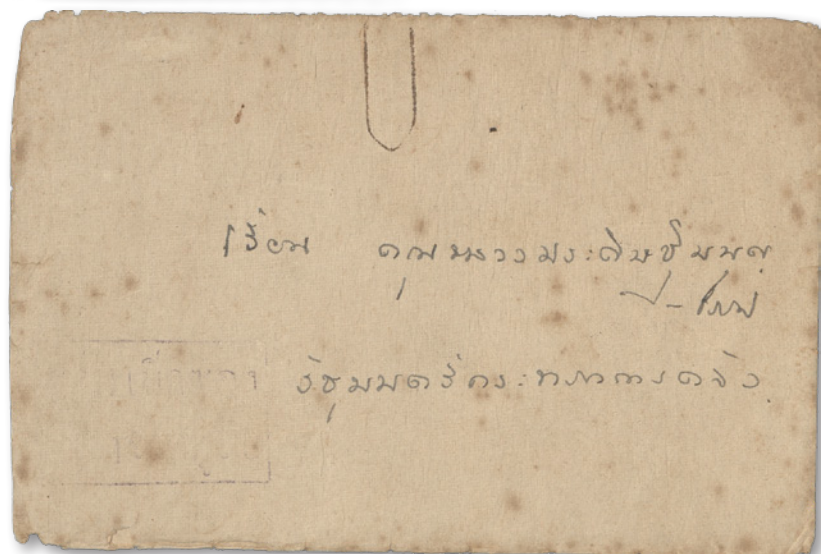
พิบูลสงคราม
พระนคร

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๘๒
เรียนอาจารย์ที่เคารพ.

วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๘๒
ผมเองก็รู้สึกดีใจมากที่ได้
ทราบว่า คุณล้มแล้ว และเส้นประสาท
ผมมีความหนักใจด้วย เพราะอาจารย์
ไม่มีใครออกกำลังกายเสียเลยนอน
ตลอดเวลา เราอายุมากขึ้น ไม่เหมือน
แต่ก่อน ต้องมีการบริหารร่างกาย
บ้าง

ขอโทษที่ตอบช้ามากครับ
เนื่องจากผมเพิ่งได้ข่าวว่าคุณ
ล้มแล้ว และเส้นประสาท
ผมมีความหนักใจด้วย เพราะอาจารย์
ไม่มีใครออกกำลังกายเสียเลยนอน
ตลอดเวลา เราอายุมากขึ้น ไม่เหมือน
แต่ก่อน ต้องมีการบริหารร่างกาย
บ้าง

พิบูล

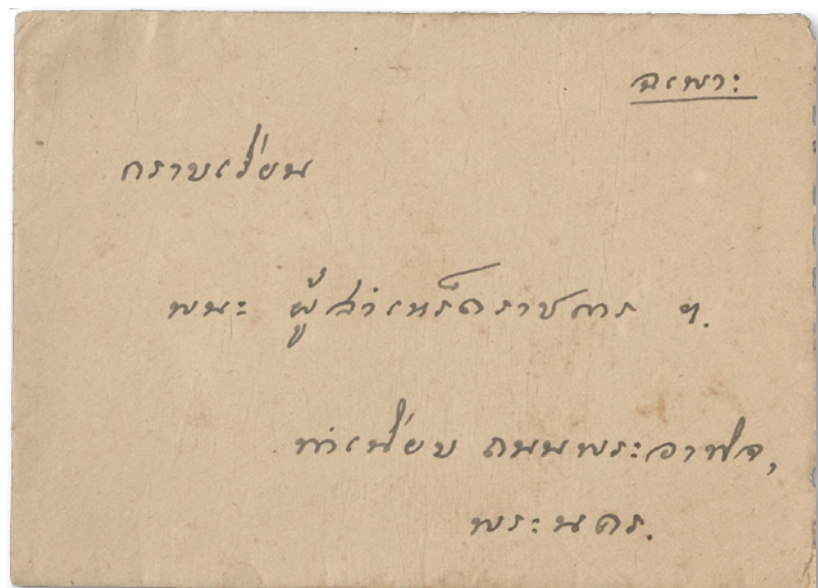
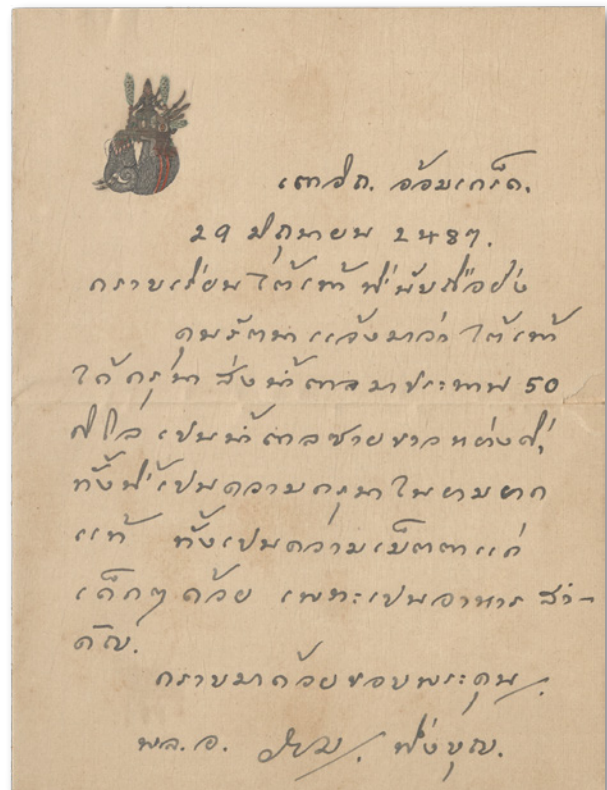

พล.อ. งาม พึ่งบุญ

พล.อ. เจ้าพระยารามราฆพ (ม.ล.เพ็ญพึ้งบุญ) เป็นขุนนางคนสำคัญในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ด้านชีวิตส่วนตัว เจ้าพระยารามราฆพ
สมรสกับประจวบ สุขุม บุตรีเจ้าพระยายมราช
กับท่านผู้หญิงตลับ โดยที่ท่านผู้หญิงตลับเป็น
ธิดาของพระยาไชยวิชิตสิทธิศาสตรา (นาค
ณ บ่อมเพชร) เป็นพี่สาวต่างมารดาของพระยา
ชัยวิชิตวิศิษฎ์ธรรมธาดา

บุคคลชื่อ “รัตนา” ในจดหมายนี้ คือ นาง รัตนา สุขุม ภรรยาของหลวงสุขุมนัยประดิษฐ์ (ประดิษฐ์ สุขุม) ซึ่งเป็นน้องชายแท้ๆ ของ คุณหญิงประจวบ นอกจากนี้นางรัตนายังเป็น เพื่อนรักของท่านผู้หญิงพูนศุข ตั้งแต่สมัยเรียน อยู่ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์ด้วย

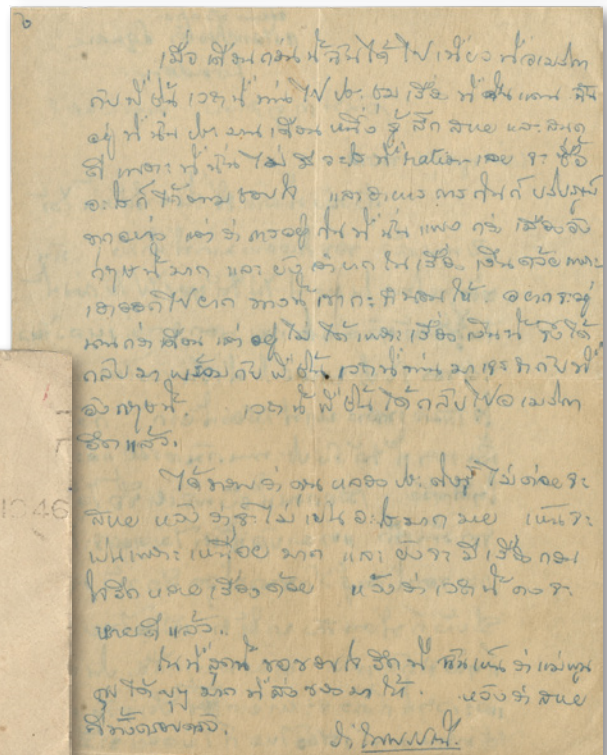
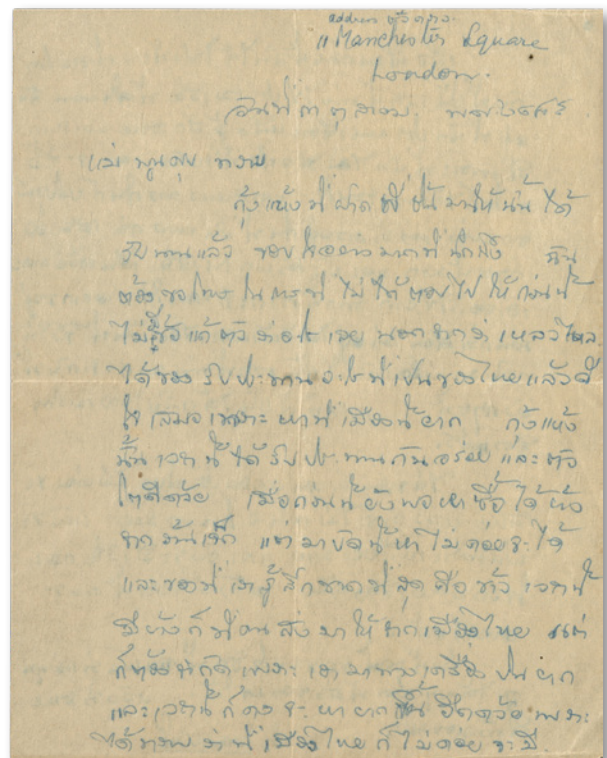

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี เป็นพระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีลายพระหัตถ์ถึงท่านผู้หญิงพูนศุข เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม 2489 (หลังสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลสวรรคตแล้ว) ใจความว่า “กึ่งแห่งที่ฝากพิชิตมาให้นั้นได้รับนานแล้ว” ซึ่ง “พิชิต” ที่กล่าวถึงนี้ คือ ม.จ.ศุภสวัสดิวงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ พระเชษฐาต่างมารดาของพระองค์ท่าน

ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิทเป็นผู้นำเสรีไทยสาย
อังกฤษ ได้ร่วมทำงานกับบริติชอย่างใกล้ชิด จนปรับ
ความเข้าใจกันได้ และเป็นเพื่อนที่ดีต่อกันนับแต่นั้น
เรื่อยมา

โดยสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีกล่าวถึงปรีดีว่า “ได้ทราบว่าคุณหลวงประดิษฐไพเราะจะสบาย หวังว่าจะไม่เป็นอะไรมากมาย เห็นจะเป็นเพราะเหนื่อยมาก และยังมีเรื่องกังวลอีกหลายเรื่องด้วย หวังว่าเวลานี้คงจะหายดีแล้ว”

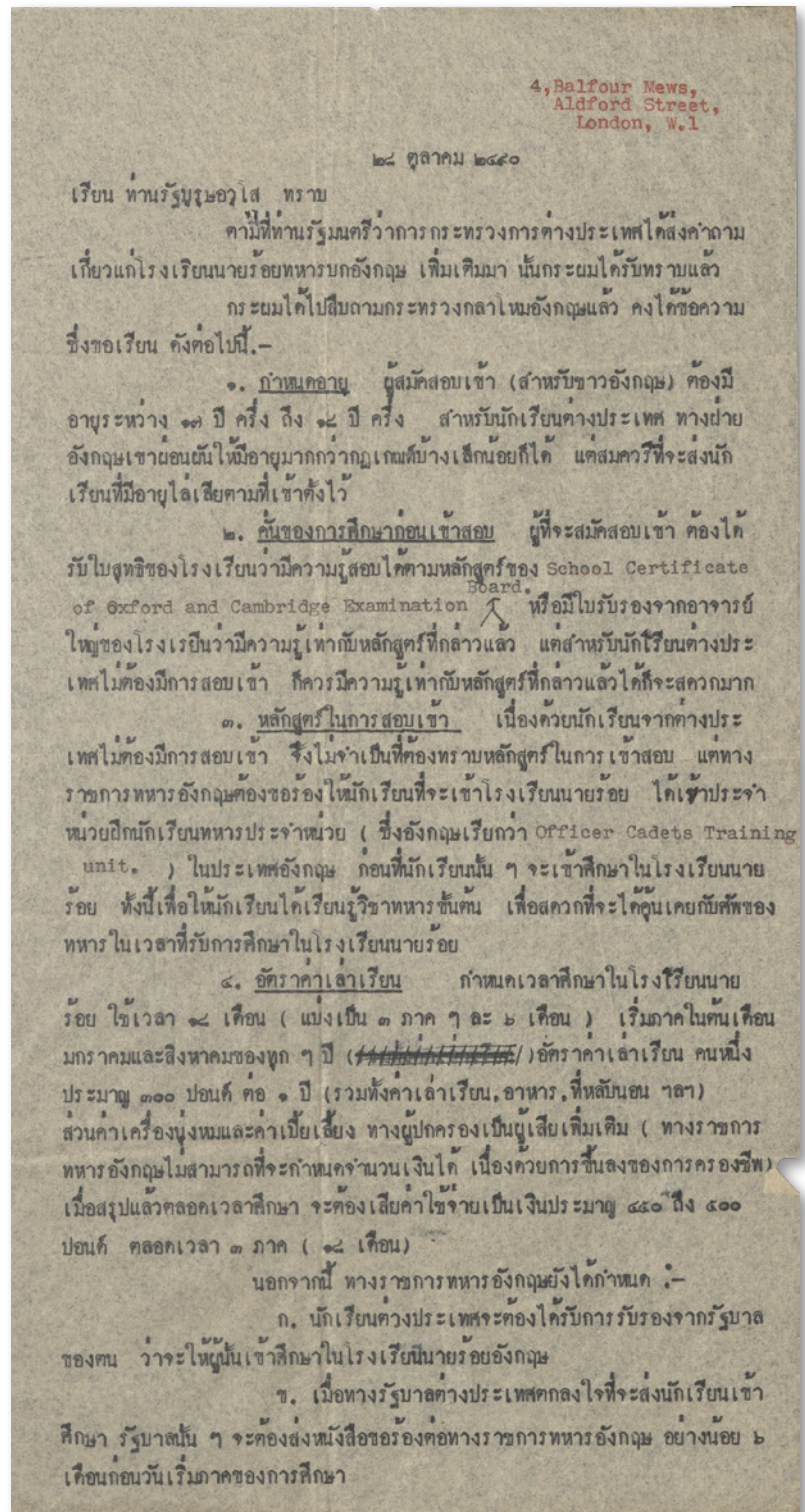

พ.อ. ม.จ.ชิตชนก กฤดากร

ม.จ.ชิตชนก กฤดากร เป็นพระโอรสของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ในปี 2490 ที่มีลายพระหัตถ์ถึงปรีดีนทรเป็นพุดทหารประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน เนื้อความกล่าวถึงการศึกษาของโรงเรียนนายร้อยทหารบกอังกฤษ

มีความตอนหนึ่งกล่าวเป็นพิเศษว่า “หากท่านรัฐบุรุษอาวุโสมีกิจกรรมที่กระผมจะทำให้ได้ ขอเรียนว่ายินดีให้ใช้เสมอ กระผมและแม่ต่อขอฝากความระลึกถึงมายังคุณพูนศุขด้วย แม่ต่อให้เรียนว่าหากบุตรชายของท่านจะไปอังกฤษแน่ จะยินดีที่สุด ถ้าไม่รังเกียจที่จะให้อยู่กับเรา ถ้าไม่สะดวกทางอื่น เราได้ที่พักในตำบลที่ดีพอใช้ แต่เป็นบ้านเล็กพออยู่กันได้ ควรมิควรแล้วแต่จะโปรด”

“แม่ต่อ” ที่กล่าวถึงนี้คือ ม.ล.ต่อ ซึ่งเป็นชายาของท่าน ม.ล.ต่อ ชุ่มสาย เป็นเพื่อนรักของท่านผู้หญิงพูนศุขตั้งแต่เรียนหนังสือด้วยกันที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟฯ ส่วนบุตรชายของปรีดีที่กล่าวถึงนี้คือ ปาล พนมยงค์ แม้ในเวลาต่อมาปาลจะไม่ได้ไปเรียนที่อังกฤษ แต่เมื่อต้องเข้ารับราชการทหารในประเทศไทย ก็ได้เป็นทหารเกณฑ์ในสังกัดของ ม.จ.ชิตชนก ซึ่งกลับมาเป็นเจ้ากรมการทหารม้า โดยที่ม.ล.ต่อ คอยเอาใจใส่ดูแลเป็นพิเศษ เช่น ทำอาหารพิเศษมาให้อยู่เสมอ

ค. นักเรียนต่างประเทศทุกคนจะต้องแต่งเครื่องแบบเช่น
เดียวอย่างนักเรียนนายร้อยอังกฤษ ขณะที่เข้าประจำศึกษาอยู่ในโรงเรียน

ง. สำหรับนักเรียนนายร้อยชาวหรือบังคับอังกฤษ ทางราชการ
ทหารอังกฤษเขาจ่ายเงินให้นักเรียนนั้น ๆ หลังจากได้เข้าประจำการแล้ว ๑ ปี
โดยจ่ายเงินให้คนละ ๕ ถึง ๖ ชิลลิง ต่อ ๑ วัน

จ. ขณะที่นักเรียนพักในเวลาหยุดภาค (ทางราชการทหาร
อังกฤษไม่จ่ายเงินค่าเลี้ยงดูให้) ผู้ปกครองจะต้องจ่ายค่าอนุบาลนอกโรงเรียนเอง

หากท่านรัฐมนตรีไม่มีกิจธุระที่กระผมจะพาให้ได้ ขอ
เรียนว่ายินดีให้ใช้เสมอ กระผมและแม่คือ ขอฝากความระลึกถึงมายังคุณพ่อผู้ช่วย
แม่คือให้เรียนว่าหากบุตรชายของท่านจะไปอังกฤษแน่ จะยินดีที่สุด ถ้าไม่รังเกียจที่จะให้
อยู่กับเรา ถ้าไม่สะดวกทางอื่น เราได้ที่พักในค่ายที่ดีพอใช้ แต่เป็นบ้านเล็กพออยู่กัน
ได้

ควรนิกรแล้วแต่จะโปรด

พันเอก ใตพร ฤๅณภพ

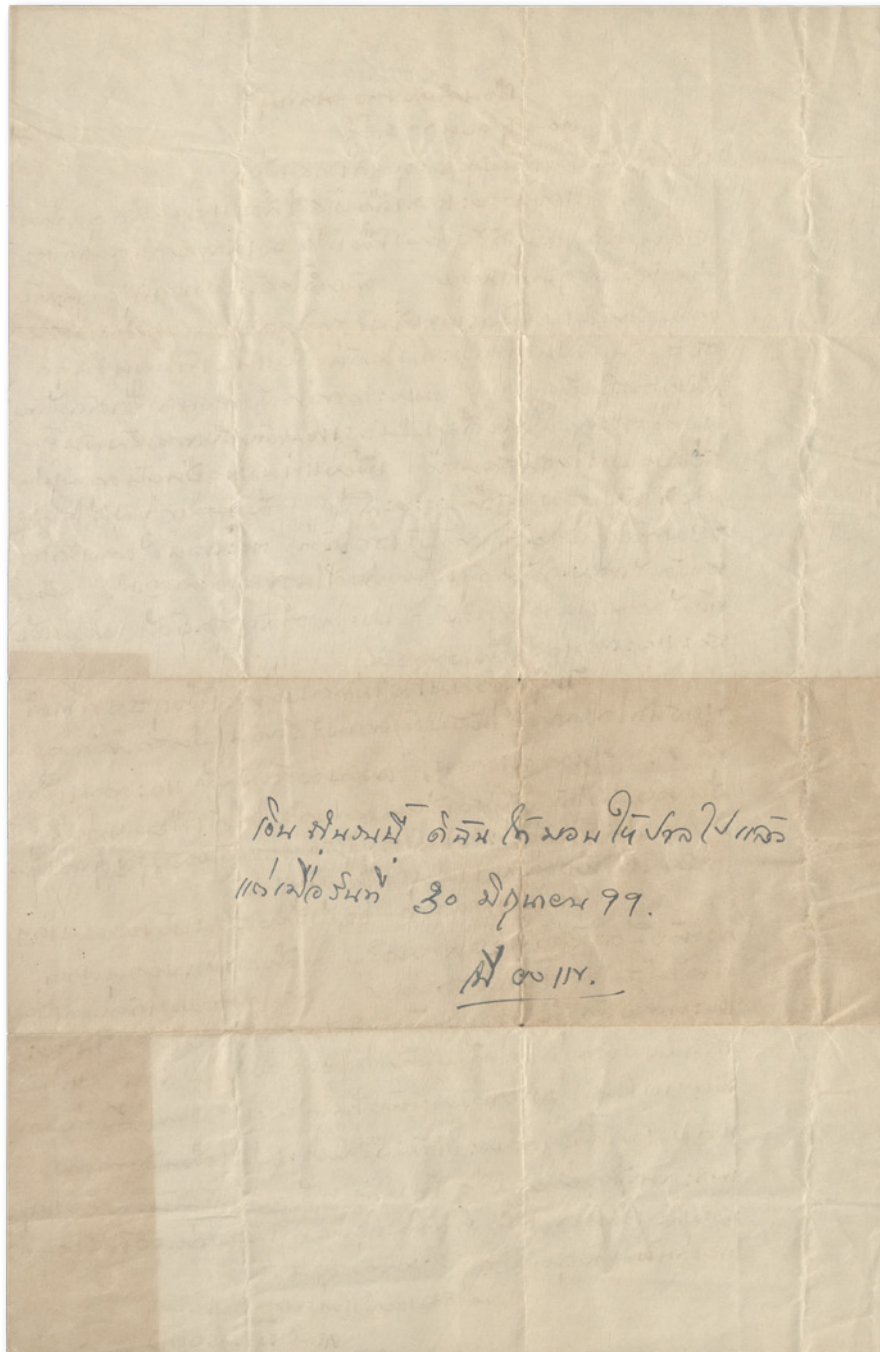
H.E. The Senior Statesman,
Phra Ardhit Road,
Bangkok,
SIAM.

By Air Mail.

จดหมายของนายครอง จันดาวงศ์ ลงวันที่ 30 มิถุนายน 2499 เขียนมาจากเรือนจำบางขวางถึง “คุณน้ำ” โดยครองเป็นนักโทษการเมืองร่วมคูกกับปาล เนื้อความในจดหมายกล่าวว่า ครองจะขออนุญาตศาลสมัคร ผู้แทนราษฎรจังหวัดสกลนคร จำเป็นต้องใช้เงินในการหาเสียง “ด้วยเหตุนี้ผมจึงเรียนมา เพื่อขอความกรุณา ให้อภัยผมก่อนสัก ๕๐๐ บาท โดยผ่านไปทางคุณปาล”

จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 24
มิถุนายน 2563 - พฤษภาคม 2564

และหลังจดหมายฉบับนี้ นางเพ็ญแข สุนทร-
วิจารณ์ (น้องสาวท่านผู้หญิงพูนศุข) ได้บันทึกไว้ว่า
ได้มอบเงินจำนวนดังกล่าวให้แล้วในวันนั้นเอง

ปราโมทย์ พึ่งสุนทร

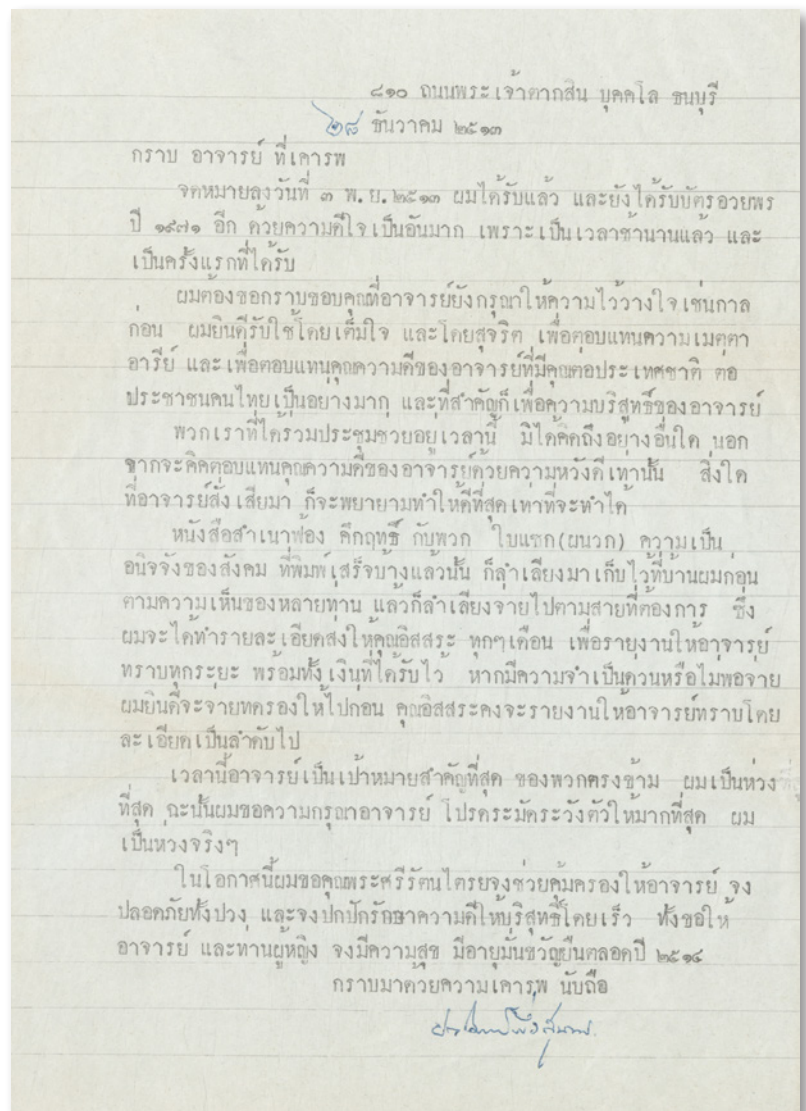
นายปราโมทย์ พึ่งสุนทร เดิมชื่อ “บุญล้อม” ต่อมาในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม กำหนดให้มีการใช้ชื่อบุคคลที่แยกเพศชายหญิง ชื่อบุญล้อมตกอยู่ในบัญชีชื่อผู้หญิง จึงได้ขอให้ปริดีเปลี่ยนชื่อใหม่ให้เข้าอยู่ในบัญชีของผู้ชาย ปริดีเลือกชื่อ “ปราโมทย์” ให้ เพราะแปลว่า “ความบันเทิงใจ ความปลื้มใจ” ซึ่งมีความหมายคล้ายคลึงกับชื่อปริดี

นอกจากนี้ มารดาของปราโมทย์ คือ นางสาว ยังมาจากสกุล “ศรีจันทร์” ซึ่งเชื่อมโยงไปทางขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) แกนนำคณะ ร.ศ. 130 อีกด้วย

สุดา พนมยงค์ เล่าว่า เพื่อนที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟ ในสกุล “ศรีจันทร์” มักจะมาคอยดูแลเอาใจใส่ โดยบอกว่า “อาล้อมให้มาดูแล”

เนื้อความที่น่าสนใจในจดหมายลงวันที่ 28 ธันวาคม 2513 ฉบับนี้ คือ “ผมต้องขอกราบขอบคุณที่อาจารย์ให้ความไว้วางใจเช่นกาลก่อน ผมยินดีรับใช้โดยเต็มใจ และโดยสุจริต เพื่อตอบแทนความเมตตาอารี และเพื่อตอบแทนคุณงามความดีของอาจารย์ที่มีคุณต่อประเทศชาติ ต่อประชาชนชาวไทยเป็นอย่างมาก และที่สำคัญก็เพื่อความบริสุทธิ์ของอาจารย์”

โดยที่ปี 2513 เป็นปีที่ปริดีย้ายที่พำนักจากประเทศจีนมาฝรั่งเศส หลังจากนั้นจนสิ้นชีพไป ปราโมทย์ก็เป็น “มิตรที่ซื่อสัตย์” ของปริดีเรื่อยมา นอกจากจัดการงานต่าง ๆ ให้แล้ว เขายังเป็นผู้ส่งหนังสือพิมพ์จากเมืองไทยมาให้ปริดีอ่านที่ฝรั่งเศสอย่างสม่ำเสมอ

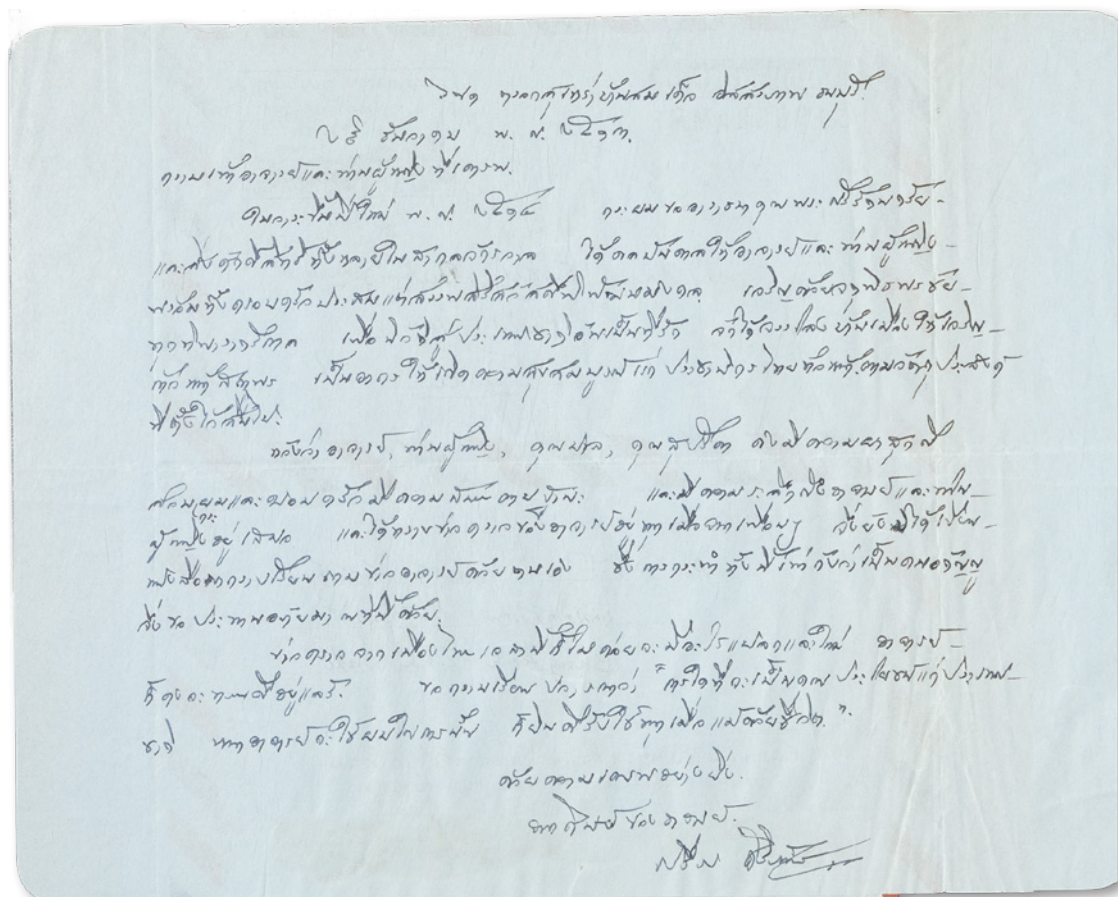
เพลง ศิริภัทร

เปรี๊ยะง เดิมชื่อ “เซื้อง” เคยบวชเป็นพระภิกษุจนได้เปรียญธรรม 6 ประโยค หลังจากลาสิกขาในปี 2471 แล้วเข้าศึกษา ณ โรงเรียนกฎหมาย และมาเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองจนได้อนุปริญญา ระหว่างนั้นได้เข้ารับราชการที่กรมร่างกฎหมาย และกรมโฆษณาการตามลำดับ

ในสมัยที่มีการเปลี่ยนชื่อบุคคลให้แยกชายหญิง ปรีดีเป็นผู้ตั้งชื่อใหม่ให้เขาว่า “เป็ร็อง”

ในปี 2481 รัฐบาลส่งมหาเปื้องเป็นพระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาไทยที่สวิตเซอร์แลนด์ จึงได้อิโนยายมารับราชการที่สำนักงานเลขานุการในพระองค์ และดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกการในพระองค์ มหาเปื้องทำหน้าที่พระอาจารย์ถวายพระอักษรภาษาไทยแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา จนถึงปี 2490 รวมระยะเวลา 9 ปี จึงได้กราบถวายบังคมลา เพื่อกลับมารับราชการที่กรุงเทพฯ โดยโอนมาอยู่ในกรมโฆษณาการเช่นเดิมจนเกษียณอายุราชการ

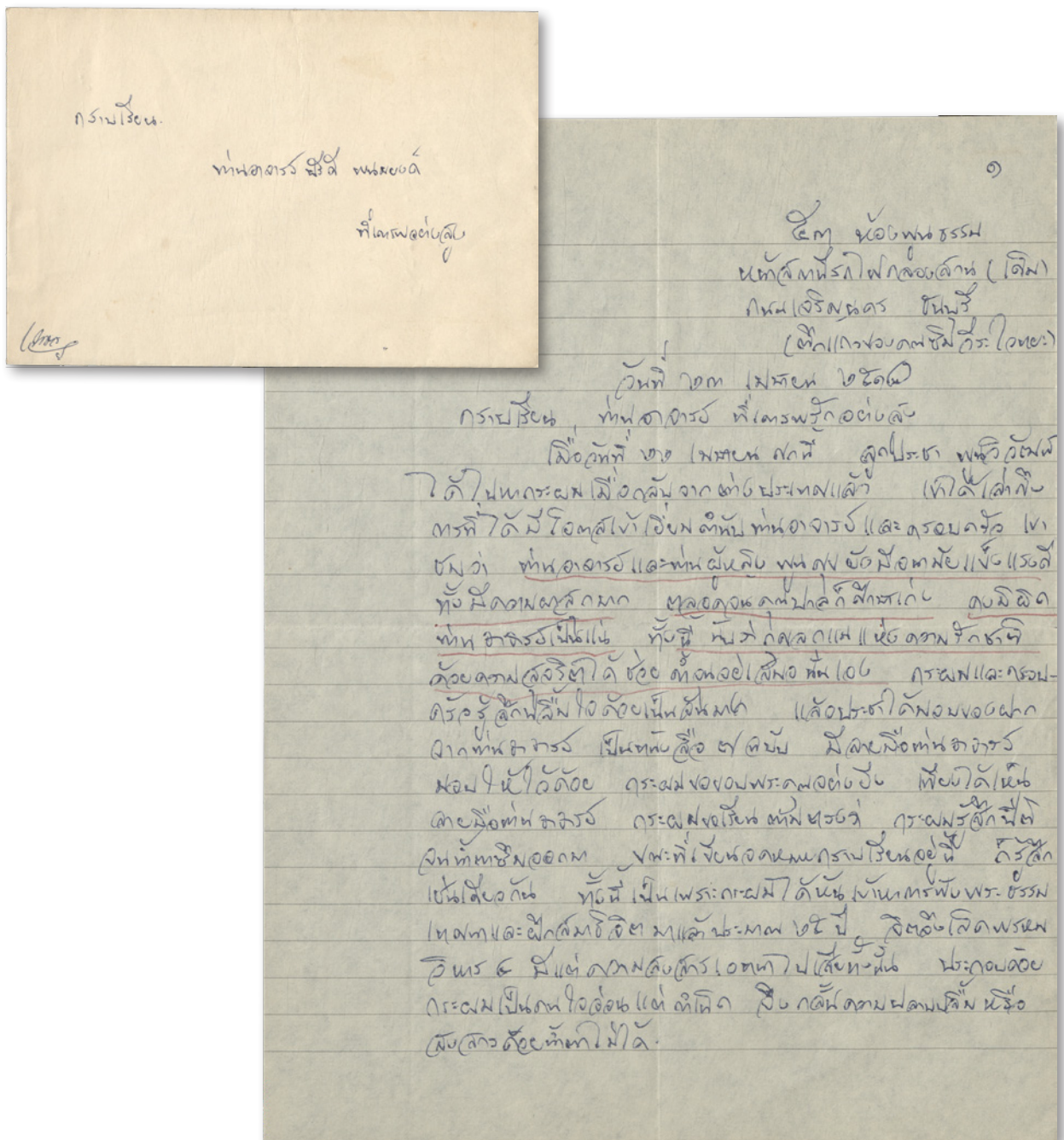
สำหรับจดหมายของมหาเปรื่องลงวันที่ 29 ธันวาคม 2513 มีข้อความที่น่าสนใจอยู่ที่ตอนท้าย คือ “ขอกราบเรียนปวารณาว่า ‘การใดที่จะเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ หากอาจารย์จะใช้ผมในการนั้น ก็ยินดีรับใช้ทุกเมื่อแม้ด้วยชีวิต’ ด้วยความเคารพยิ่ง จากศิษย์ของอาจารย์”

ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์

ร.ต. เนตรเป็นหนึ่งในคณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหา
วชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

แม้จะมีอายุมากกว่าปรีดี แต่ใจจดหมายลงวันที่ 23 เมษายน 2514 ฉบับนี้ ก็ใช้สรรพนามแทนตนเองว่า “กระผม” และแทนปรีดีว่า “ท่านอาจารย์” เช่น “เพียงได้เห็นลายมือท่านอาจารย์ กระผมขอเรียนตามตรงว่า กระผมรู้สึกปีติจนน้ำตาซึมออกมา”

ม.จ.พูนพิศมัย ดิศกุล

ม.จ.พูนพิศมัยเป็นพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณมฤคธาดา กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีลายพระหัตถ์ถึงท่านผู้หญิงพูนศุข ลงวันที่ 30 พฤษภาคม 2515 โดยเรียกท่านผู้หญิงว่า “เธอ” เรียกบริดีว่า “ท่าน”

ในความปรารถนาเรื่องการประชุมเกี่ยวกับพุทธ-
ศาสนา มีข้อความถึงปรีดีว่า “อยากคุยกับท่าน
มากมาย เพราะเพิ่งกลับมาจากการประชุม จึงมีเรื่อง
สุมหัวมาเยอะแยะ ขอผ่านทางเธอให้ท่านทราบด้วย
ว่า...”

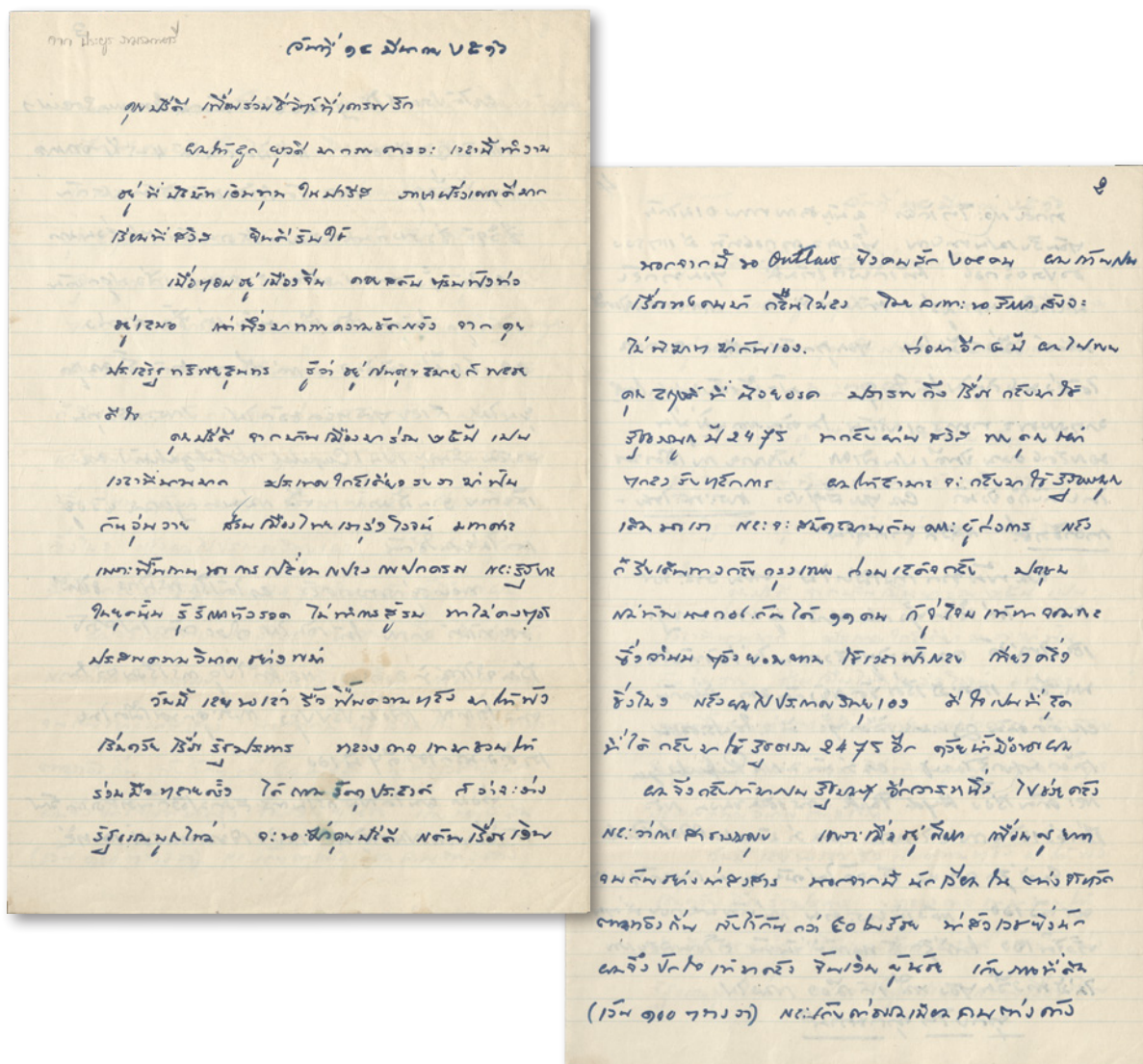
[illegible][illegible]

พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี

ประยูร ภมรมนตรี เป็นบุคคลหนึ่งที่ร่วมวางแผนเปลี่ยนแปลงการปกครองกับปรีดีตั้งแต่อยู่ที่ฝรั่งเศส และเป็นคนสำคัญในการประสานเชื่อมคณะราษฎรสายต่าง ๆ ในจดหมายลงวันที่ 14 มีนาคม 2516 ประยูร เรียกปรีดีในคำขึ้นต้นจดหมายว่า “เพื่อนร่วมชีวิตที่เคารพรัก”

และเล่าเรื่องการรัฐประหาร 2490 เช่น “หลวงกาจเขามาชวนให้ร่วมมือหลายครั้ง ... จะขอฆ่าคุณปรีดี แค้นเรื่องเงิน ... เรื่องคนบ้า กลืนไม่ลง โดยจะเพาะขอรักษาสัจจะ ไม่พินิจฆ่ากันเอง”

นอกจากนี้ยังวิจารณ์ข้อเขียนของปรีดีด้วยว่า “ได้อ่านบรรณทิกของคุณปรีดีแล้ว ขอบคุณที่ยังเขียนถึงการร่วมมือของเรา มีตลาดเคลื่อนอยู่บ้าง จะได้เขียนบอกไป”

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis)

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ... 4-5 ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

การวิเคราะห์สังคม (Social Analysis) ...

7

๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐. ๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐. ๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐. ๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐. ๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

[illegible]

၇- မိုး မဟိန် အထက်၌ မိုး
 အထက်၌ မိုး မဟိန် အထက်၌ မိုး
 ၈- မိုး မဟိန် အထက်၌ မိုး

Đoàn quân đã về miền Bắc
Đang đi trên đường

๑๖๕๔ / ๓๕๕๕

Nov. 5, 1920

מחזורי תפילה

အသံကွဲကို ဖုန်းနံပါတ်
၀၉၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀
၀၉၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀
၀၉၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀
၀၉၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀

2/355 11/20/21

9/5/50 Vẫn!

8

အသံကွဲ အသံကွဲ အသံကွဲ

1. $\frac{1}{2} \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2} m v^2 \right) = \frac{1}{2} m v \frac{dv}{dt}$
2. $\frac{1}{2} m v^2 = \frac{1}{2} m v_0^2$
3. $m v^2 = m v_0^2$ $v = v_0$

သို့သော်လည်း
4. $\frac{1}{2} m v^2 = \frac{1}{2} m v_0^2$ $v = v_0$

သို့သော်လည်း

สุพจน์ ด้านตระกูล

สุพจน์เป็นบุคคลที่มีงานเขียนเป็นจำนวนมากเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปรีดี แม้ส่วนมากจะเขียนโดยฉันทาคติ แต่งงานของสุพจน์ก็มีคุณูปการสำคัญทำให้คนรุ่นหลังที่สนใจศึกษาเรื่องของปรีดีได้รับประโยชน์มาแล้วหลายต่อหลายรุ่น

126 แผนปฏิวัติ ๑. ๒๕๐๖ นนทบุรี.
 ๒๗ มีนาคม ๒๕๑๗.
 กราบเห็นหน้าอาจารย์ที่เคารพขอ.
 ได้รับจดหมายของพี่อาจารย์เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม แล้วฉันตาม
 รอยพระคุณเป็นอันชอบใจ และรู้สึกเป็นห่วง สุขภาพของพี่อาจารย์มาก
 "แต่ก็เชื่อมั่นในกรรมดีของพี่อาจารย์ที่ใดกระนั้น" กระผมจึงมีใจว่า
 พี่อาจารย์ต้องมีชีวิตยืนยาวต่อไปพร้อมด้วยผลานิสงส์ที่สมบูรณ์
 เพื่อรับใช้ประเทศชาติ "และโดยเหตุอันชอบใจเพื่อวันแห่งความเข้าใจของ
 ประชาชนในทางสุจริตและบริสุทธิ์ของพี่อาจารย์ในทุกกรณี" ข้อคิดนี้
 ประชาชนเป็นความไม่อาจหักใจของพี่อาจารย์ดีฉัน "และเห็นใจพี่อาจารย์
 มากขึ้น" และมากขึ้นทุกที ดิฉันปรารถนาเห็นพี่อาจารย์ปรารถนาของดิฉัน
 แก้วมณี, หักได้ปรารถนาของพี่อาจารย์ ม.ส.ก. เมื่อปลายเดือนนี้แล้วพี่
 มณี "และข้าพเจ้าก็ได้ทำจดหมายไปขอพี่อาจารย์แล้ว" แล้ว
 ดิฉันได้พบกับน้องสาว พี่สาว กรณ์ แล้วรดต ที่ตำราจ ในคืนกระผม
 อยู่นั้น. บิดนี้กระผมใจดีจริง "และ" คำลบลบพิณมิตรเรไร ราก
 ปลา (ดิฉัน) เขมรคนหรือต้นเหตุของดิฉันเป็นอันดี. กระผมให้ข้อคิด
 น้องสาว "โปรดจำในเวลานี้" เป็นกระผมเป็นคนดีที่กระผมได้บอก
 คำดี ๆ ที่อยู่ในใจดิฉันทุกคน เช่น คำที่กระผมให้ดิฉันเมื่อตอบโต้
 ว่า "ตามปกติเมื่อพระรัตนตรัย พระรัตนตรัยที่บรรพตก่อนเกิดไปกระเจ้า
 ให้แน่ว ให้รักพระรัตนตรัยตั้งแต่บัดนี้ แล้วจึงกระผมไป" แต่กระ
 ทรายดิฉันของดิฉัน ที่รักดิฉัน ทนจำเลย พระรัตนตรัยเมื่อ กลับตอบใน
 ประเด็นนี้ว่า "ที่กล่าวกระเจ้า ให้แน่วนี้ ดิฉันกระเจ้าให้แน่ว เมื่อตั้งขึ้น
แล้ว " หรือคำที่กระผมให้พี่อาจารย์ที่ว่า "ตามฉันทาคติ" ตาม
ผลแล้ว ปากกระผมกับดิฉันจะอธิษฐานกับพระรัตนตรัยมีบาป "ผลคือ
ดิฉัน ทั้งนั้นโดย เจตนาที่อธิษฐาน กระผมเห็น ก็แล้ว" "ตาม
 ฉันทาคติ" ตาม "และ" คำของพี่อาจารย์บรรพต ที่กระผมตอบพี่อาจารย์
 ผู้กระผมกระผม: ดิฉันจึงตอบพี่อาจารย์ว่า "ดิฉันจึงกระผมให้" แล้ว
 (ร.อ. วิเศษ ๕๕ ธิดา ๑๖๕๕ น. ๑๖๐ ค.ม. ซึ่งคิดว่าต้องจำไว้)

ในจดหมายฉบับลงวันที่ 27 มีนาคม 2517 สุพจน์กล่าวถึงการจัดพิมพ์หนังสือของเขา นอกจากนี้ยังมีข้อความที่น่าสนใจ เช่น “บัดนี้ประชาชนเป็นจำนวนไม่น้อยที่เข้าใจท่านอาจารย์ดีขึ้นและเห็นใจท่านอาจารย์มากขึ้นและมากขึ้นทุกที”

นอกจากนี้ ได้ทรงพบปะกับบุคคลสำคัญ ๆ และ ได้คิดมี
 ทศกัณฐ์ และ พระประยูรวงศ์ และ ได้พบปะกับเจ้าอาวาสวัด
 วัดนี้ชื่อ วัดใหม่ (ชื่อเดิม วัดพระบาทนันทาราม) และได้ให้
 ผู้เฒ่ามาเทศน์บวชให้ได้อีก และได้ให้พระภิกษุมาบวชให้ หรือ
 ชื่อนี้ว่า “พระครูโสม” และ พระภิกษุไม่อาจให้ชื่อได้ดังนั้น. แลหา
 ชื่อว่า “โสม” และ “โสม” นั้น
 ที่รู้ชื่อ และ แขนบธรรมเนียมที่ ท่านอาจารย์ได้ประกอบมาได้
 เป็น กระบี่ ดาบ และ หอก มีรูปที่ ท่านอาจารย์ไปสนทนากับ
 กราบเห็นมาตามตำรา: ๕๖
 สุพจน์ ๒๗: ๕

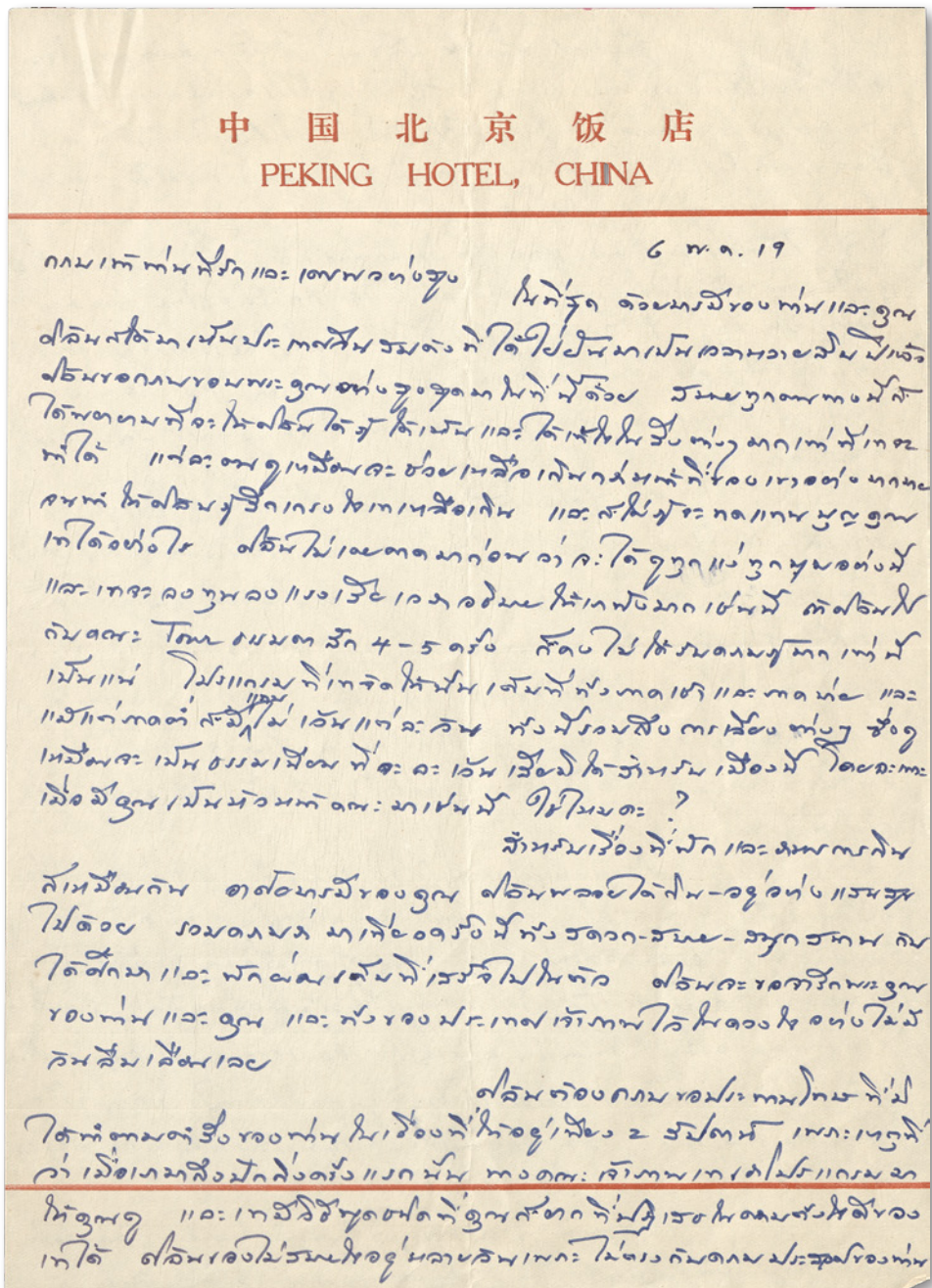
พล.ต. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ เดิมคือ ม.จ.วรรณไวทยากร วรวรรณ เป็นเจ้าที่มีบทบาททางการเมือง ตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง และยังมีบทบาทในการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาไม่เสมอกับนานาประเทศ ในสมัยที่ปรีดีเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

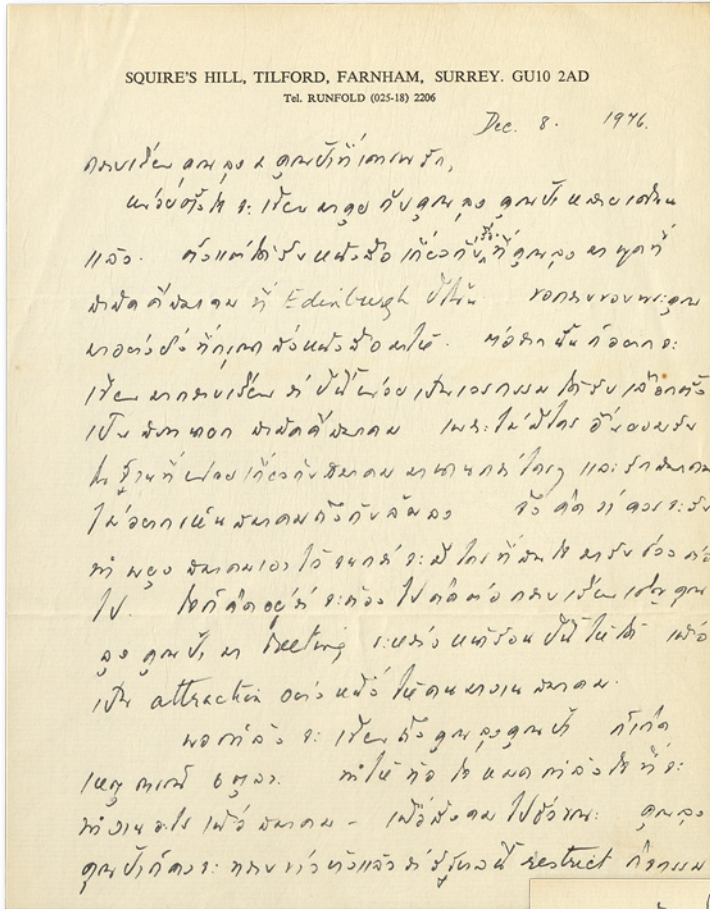
ฉลบทชลัทยํ พลากร

ฉลบทลัยย์เป็นภรรยาของจำกั๊ด พलगูร ผู้เป็นเพื่อนร่วมชั้นเรียนภาษาฝรั่งเศสที่สมาคมฝรั่งเศสของท่าน
ผู้หญิงพุนศุข ต่อมาจำกั๊ดยังเป็นเลขานุการของขบวนการเสรีไทย เดินทางออกไปเจรจากับจอมพล เจียงไคเช็ค
จนรับรองเอกราชของไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และเป็นผู้ปรับความเข้าใจกับ ม.จ.ศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท
สวัสดิ์ดิวัน ก่อนที่ท่านขึ้นจะเดินทางกลับมาประเทศไทยเพื่อร่วมงานเสรีไทย

จดหมายลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2519 ที่ปรากฏนี้ ฉบับขลิบยี่เขียนส่งมาจากโรงแรมปักกิ่ง ประเทศจีน

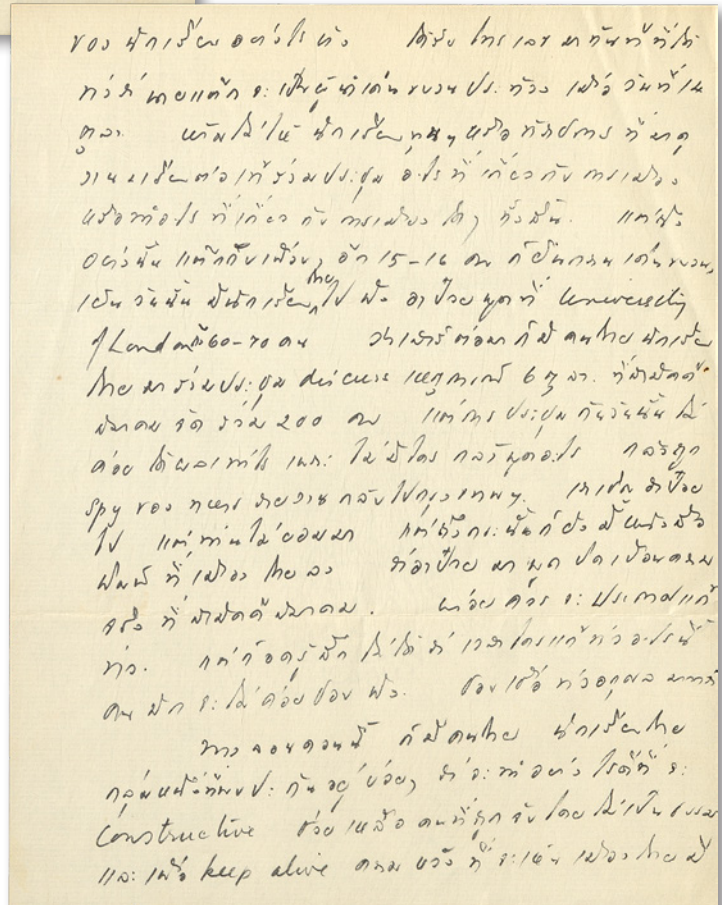
จุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ฉบับที่ 24
มิถุนายน 2563 - พฤษภาคม 2564

ม.ร.ว.สายสวัสดิ์ สวัสดิวัตน์

ม.ร.ว.สายสวัสดิ์ เป็นธิดาของ
ม.จ.ศุภสวัสดิวงศ์สนธิ สวัสดิวัตน์
มีบทบาทในสมาคมคีตสมาคมที่ประเทศ
อังกฤษ เคยเป็นสภานายก และเชิญ
ปรีดีไปแสดงปาฐกถาในงานของ
สมาคมคีตสมาคมหลายครั้ง

เนื้อความในจดหมายกล่าวถึง
งานของสมาคมคีตสมาคมหลังเหตุการณ์
6 ตุลาคม 2519 “นายเติก” ใน
จดหมาย คือ จริยวัฒน์ สันตะบุตร
นอกจากนี้ยังกล่าวถึงงานของมูลนิธิมิตร
ไทยที่นายปวย อึ้งภากรณ์ และคณะ
ก่อตั้งขึ้นเพื่อรณรงค์เผยแพร่ความจริง
ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยหลังเหตุการณ์
6 ตุลาฯ ซึ่งมีนายปวยเป็นประธาน
ม.ร.ว.สายสวัสดิ์เป็นรองประธาน และ
สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นกรรมการคนหนึ่ง

ในจดหมายกล่าวถึง สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ไว้อย่างน่าสนใจว่า “วันก่อน ได้ข่าวว่าสุลักษณ์จะทำ research เกี่ยวกับ Role of Monarchy ที่เมืองไทย เขา กลับเมืองไทยไม่ได้ขณะนี้ ทั้ง ๆ ที่เป็น the last person ที่น่าจะถูกสงสัยว่าเป็น Communist เพราะเคยเป็น Ultra Royalist นักเหลื่อเกิน หน้อยเองก็ไม่เข้าใจว่า ในเมื่อเขาก็เป็นคนฉลาด มีเหตุผล ไม่ใช่ คน narrow minded ทำไมจึง take stand นี้ เกี่ยวกับกรณีสวรรคต + ตั้ง ตัวเป็นอธิราชของคุณลุง ในเมื่อน่าจะพูด อธิบายอะไรให้เข้าใจกันได้” จนต่อมา ในปี 2523 หลังจากที่ได้อ่าน คำตัดสิน ใหม่ กรณีสวรรคต ร.8 ส. ศิวรักษ์ จึง “ตาสว่าง”

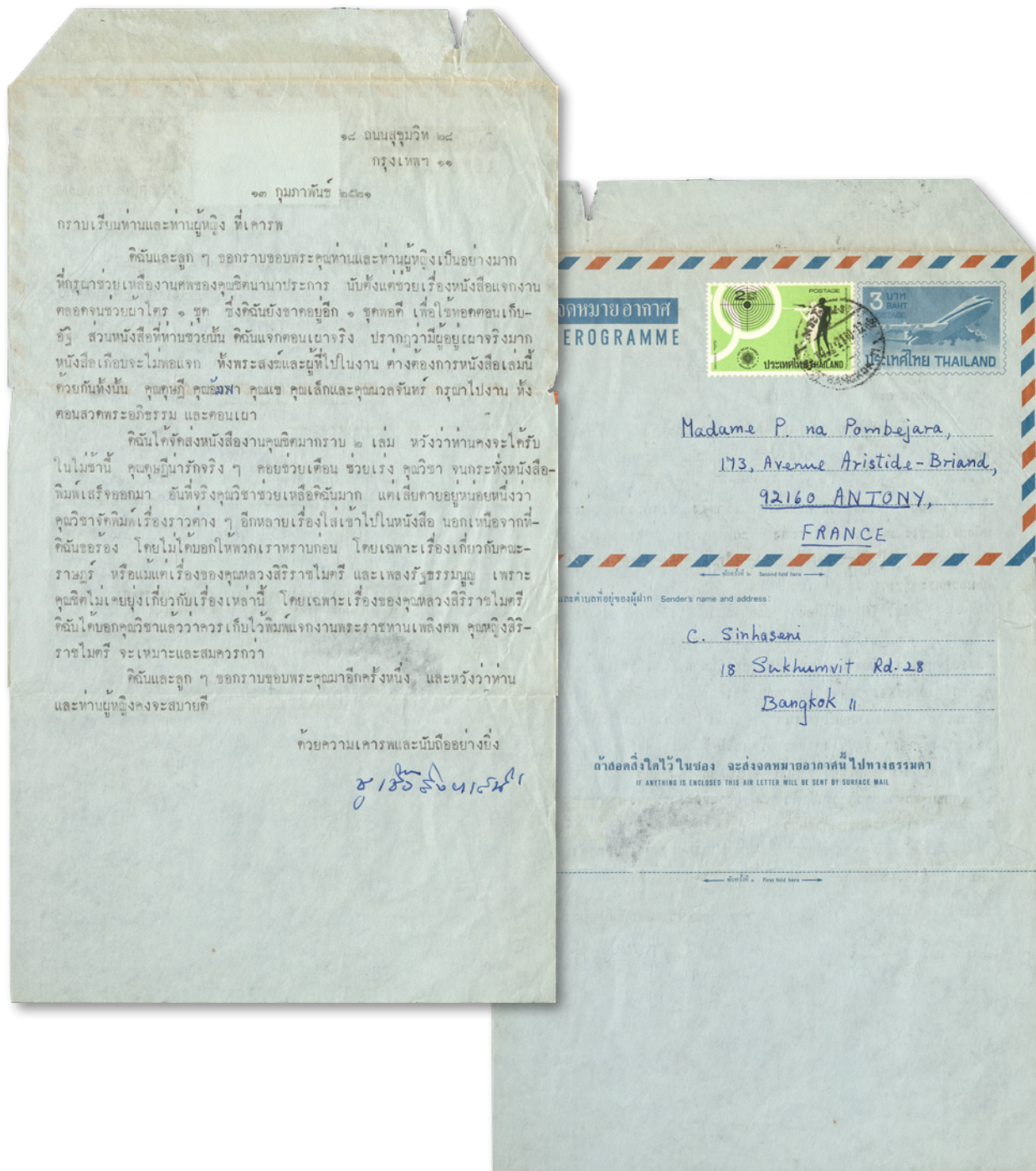
2
การปกครอง ของ ร. ๘ กับ ไทย ที่ เป็น ธรรมดา.
กลุ่ม มี กี่ มี อาชีพ, ลูก ของ อาชีพ และ สุลักษณ์
ศิวรักษ์ ศิวรักษ์ มี ชื่อ ที่ School of Oriental Studies
ที่ มหาวิทยาลัย ลอนดอน. ตอน ที่ สุลักษณ์ ได้ ไป
กับ อาชีพ อยู่ แล้ว. & ได้ เป็น ที่ ดม ที่ ดม และ
ดม. ไป. รวม ทั้ง มี กี่ เป็น ดม ที่ อยู่ ใน กอง
/ และ ที่ 6. และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ของ อาชีพ
ที่ เป็น ชื่อ. และ มี ชื่อ ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
เมื่อ ได้ เป็น ชื่อ. มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
รวม ทั้ง ชื่อ 10. ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
11. และ มี ชื่อ. แต่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
0.4. และ มี ชื่อ. และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ไม่ ได้. แต่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ออก มา. แต่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ

ไม่ มี ใคร. กลาง พุศ. กลาง ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
รวม ทั้ง ชื่อ 10. และ มี ชื่อ. และ มี ชื่อ
ที่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
0.4. และ มี ชื่อ. และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
และ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ไม่ ได้. แต่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ
ออก มา. แต่ มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ ที่ ร. ๘: มี ชื่อ

ชูเชื้อ สิงหเสนี

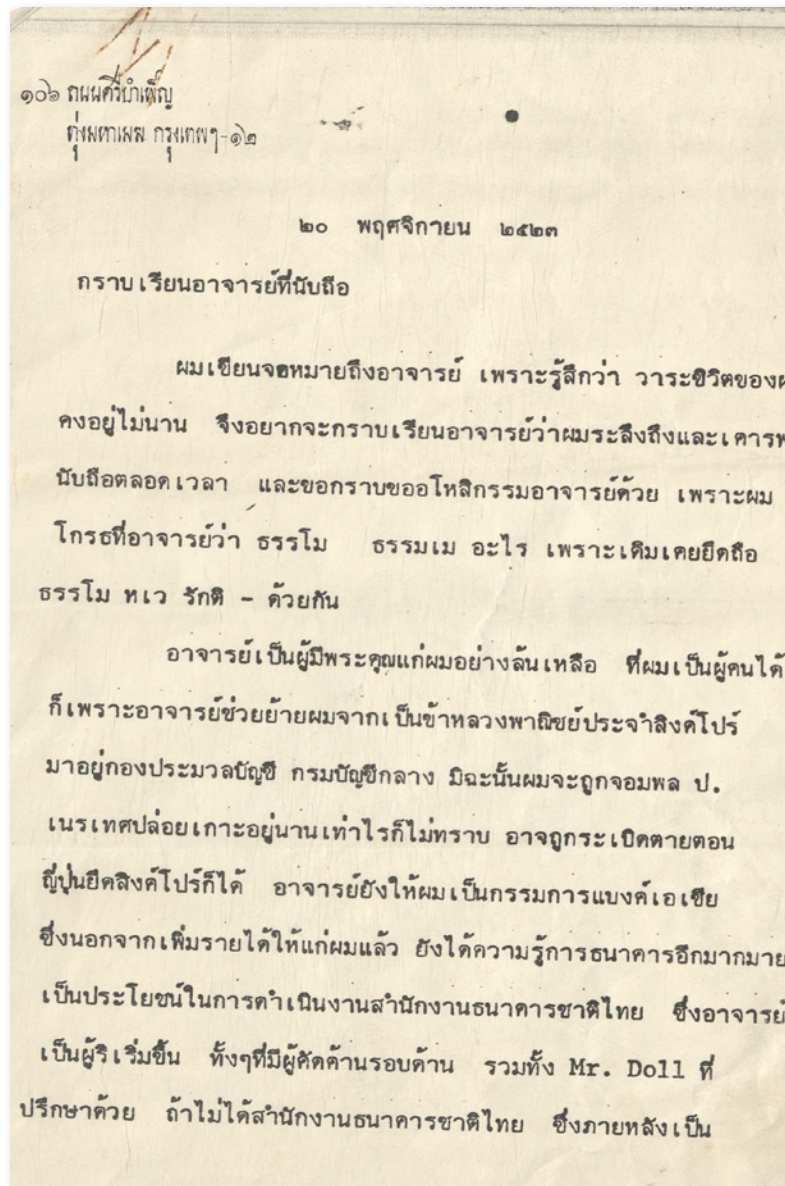
นางชูเชื้อ สิงหเสนี เป็นภรรยาของนายชิต ซึ่งถูกประหารชีวิตไปในคดีกรณีสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ชูเชื้อเขียนจดหมายลงวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2521 ขอบคุณปรีดีและท่านผู้หึงพุนศุขที่ช่วยเหลืองานปลงศพนายชิตนานาประการ เช่น ผ้าไตร หนังสือแจกงานศพ เป็นต้น

เล้ง ศรีสมวงศ์

นายเล้ง ศรีสมวงศ์ อดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เขียนจดหมายขอโหลไปถึงปรีดี ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน 2523 โดยเนื้อความได้กล่าวถึงงานของปรีดีที่เกี่ยวข้องกับธนาคารกลางด้วย ดังนี้ “...การดำเนินงานสำนักงานธนาคารชาติไทย ซึ่งอาจารย์เป็นผู้ริเริ่มขึ้น ทั้ง ๆ ที่มีผู้คัดค้านรอบด้าน รวมทั้ง Mr.Doll ที่ปรึกษาด้วย ถ้าไม่ได้สำนักงานธนาคารชาติได้ ซึ่งภายหลังเป็นธนาคารแห่งประเทศไทย ไม่ทราบว่าการเงินของประเทศจะเป็นอย่างไร ญี่ปุ่นคงยึดการเงินตอนบุกเมืองไทยครั้งนั้นแล้ว”

๑๐๑ ถนนศรีบำรุง
กรุงเทพมหานคร-๑๒

ธนาคารแห่งประเทศไทย ไม่ทราบว่าการเงินของประเทศจะเป็น
อย่างไร ชื่อนี้คงยึดการเงินดอนบุกเมืองไทยครั้งนั้นแล้ว

ตอนแรกนี้ (อาจารย์เกิดปีเดียวกับผมแต่แก่เดือนกว่า) ผมว่าง
จึงคิดถึงตัว เมื่อเกิดก็แก่ผ้ามามาก เมื่อตายแต่งตัวเรียบร้อยก็จริง แต่ก็
ถูกเผาห่มดลิน ไม่มีอะไรติดตัวนอกจาก กรรม เกียรติยศชื่อเสียง
ก็ดีหรือแต่ก็เป็นของชั่วคราว อนุชนรุ่นหลังก็จะเลิกถึงในแง่ของ
ประวัติศาสตร์เท่านั้น ตอนนี่ผมจึงเร่งทำกรรมดี เพื่อสะสมเป็น
เสบียงไว้ชาติหน้า ด้วยการทำบุญทำทานตามกำลัง และเจริญศีลภาวนา
เพื่อให้จิตสงบ ไม่ให้ขุ่นมัวด้วยอารมณ์ การปฏิบัติเช่นนี้จะผิดถูก
แล้วแต่อาจารย์จะวินิจฉัย

ผมขอกราบขอโทษกรรมจากอาจารย์ เพื่อใจผมจะได้
สบาย เพราะตลอดเวลาเหตุการณ์จะเป็นอย่างไร ผมยังถือว่า
เป็นคนของอาจารย์ตลอดมา

๑๐๒ ถนนศรีบำรุง
กรุงเทพมหานคร-๑๒

ด้วยอำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัย และบุญกุศลที่ผมได้สร้าง
สมาธิ ขอให้อาจารย์ที่นับถือจงประสบแต่ความสุขกายและ
สุขใจ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ.

ด้วยความระลึกถึงและเคารพนับถือ

ใบสมัคร

โดยได้นำจดหมายตอบของปรีดี
ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2524 มาลง
ประกอบไว้ด้วย นอกจากนี้ยังพบ
จดหมายของยี่หวา วัชรากัย บุตรีของ
เล้ง เขียนถึงประภาพิมพ์ ศกุนตาภัย
หลานของปรีดี ที่กล่าวว่า "ท่านซาบซึ่ง
มากจริง ๆ บอกว่าได้อ่านทันเวลา" ลง
วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2524 ต่อมาอีก
เดือนหนึ่ง เล้งก็ลาโลกนี้ไป

[illegible]

วันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๔

สมมติว่าผมว่าถูกแล้ว ละก็เป็นจดหมายฉบับนี้
มาทั้งๆที่จดหมายให้คนอื่นไปนะ เพราะว่าผมยังไม่
ได้อ่าน

๓. สัมภาษณ์นักการเมืองท้องถิ่น หรือ สกปร. ใน
 ๓๐ คน โดยถามว่า ใครบ้างที่ ก. พงศอนันต์ เป็นผู้มีคุณ
 มาซึ่งที่วัดอินทนิล ผมก็พอจะรู้บ้าง ผมก็พอจะรู้บ้าง
 ที่ถามว่า นักการเมือง ๓๐ คนนี้ มีใครบ้างที่ ก. พงศอนันต์
 มาซึ่งที่วัดอินทนิล ผมก็พอจะรู้บ้าง ผมก็พอจะรู้บ้าง
 ๔. สัมภาษณ์นักการเมือง ๓๐ คนนี้ มีใครบ้างที่ ก. พงศอนันต์
 มาซึ่งที่วัดอินทนิล ผมก็พอจะรู้บ้าง ผมก็พอจะรู้บ้าง
 ๕. สัมภาษณ์นักการเมือง ๓๐ คนนี้ มีใครบ้างที่ ก. พงศอนันต์
 มาซึ่งที่วัดอินทนิล ผมก็พอจะรู้บ้าง ผมก็พอจะรู้บ้าง

๑. เสด็จมาวัดปากน้ำ: ๑๕/๑๒/๒๕๒๙

พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์

พล.ร.ต. ถวัลย์ หรืออดีต
หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นชาว
อยุธยาเช่นเดียวกับปรีดี เป็นคณะ
ราษฎรด้วยกัน ทำงานในคณะ
รัฐมนตรีด้วยกัน และเป็นนายก-
รัฐมนตรีถัดจากปรีดีด้วย นอกจากนี้
ยังมีชื่อเป็นอนุสรณ์สถานร่วมกับ
ปรีดีที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
คือ สะพานปรีดี-ธำรง

สำหรับจดหมายฉบับลงวันที่ 29 ธันวาคม 2525 นี้ ใจความหลัก คือการส่ง “เอกสารโต้ตอบระหว่างรัฐบาลพระยาพหลฯ กับพระปกเกล้าฯ” ไปให้ปรีดี ตามที่ปรีดีขอมา สันนิษฐานว่าจะเป็นการเกี่ยวกับการสละราชสมบัติของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปก พระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะหลวงธำรงฯ เป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมคณะไปเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ประเทศอังกฤษก่อนสละราชสมบัติ

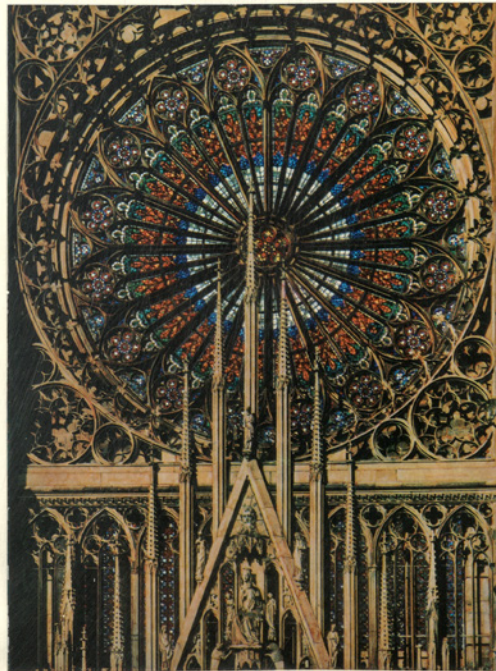
จดหมายฉบับนี้เป็นตัวอย่าง
ที่แสดงให้เห็นถึงความพยายาม
เข้าถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์
ของปรีดี แม้จะอยู่ห่างไกลถึง
ฝรั่งเศส แต่ก็ยังเพียรค้นคว้าหา
หลักฐานทางประวัติศาสตร์เพื่อใช้
ประกอบการเขียนหนังสือของตน
ทั้งที่เวลานั้นอายุกว่า 82 ปีแล้ว

[illegible]

พนม เี่ยมมประยูร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พนม
เอี่ยมประยูร (25 กรกฎาคม 2494-10
กุมภาพันธ์ 2545) อดีตคณบดีคณะ
นิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการจัดงาน
ฉลอง 100 ปีชาตกาลให้นายปรีดี และ
ยังเคยดำรงตำแหน่งเลขานุการมูลนิธิ
ปรีดี พนมยงค์ อีกด้วย

พนมในวัยหนุ่มได้รับทุนไปศึกษาระดับปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัย Strasbourg ประเทศฝรั่งเศส และได้มาเยี่ยมเคารพปรีดีที่บ้านองโตนีตั้งแต่แรกที่มาฝรั่งเศส หลังจากนั้นก็มาพบปรีดีอยู่เสมอ ท่านผู้หญิงพูนศุข เขียนรำลึกถึงเขาว่า “อาจารย์พนมเป็นศิษย์รุ่นใหม่ที่นายปรีดีถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้ อ่อนนี้ ก่อนนายปรีดีถึงแก่อสัญกรรมไม่นาน ได้ปรึกษาเรื่องที่จะมอบหมายให้อาจารย์พนมเป็นโจทก์ฟ้องศาลสถิตยุติธรรม ในกรณีที่มีนักวิชาการผู้หนึ่งเขียนหนังสือบิดเบือนข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์”

CATHEDRALE DE STRASBOURG
Rose Ouest

[illegible][illegible]

ดือนกรกฎาคมปี ๒๕๖๖
 ๒๕๖๖

กนต์ธีร์ ศุภมงคล

ดร.กนต์ธีร์ ศุภมงคล เป็นนักการทูตซึ่งเคยเป็นเสรีไทย และเป็นผู้เขียนหนังสือ *การวิเทศব্যของไทยระหว่างปีพุทธศักราช 2483-2495* ซึ่งได้ขอรับคำปรึกษาจากนายปรีดีด้วย ดังข้อความในจดหมายลงวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2526 ว่า “ท่านอาจารย์กรุณาผมมาก ให้เอกสารและหนังสือที่อาจารย์พิมพ์ขึ้นหลายต่อหลายฉบับ และทุกครั้งที่ได้ไปรบกวน สำหรับบทความที่ผมร่างไว้...จะต้องมีการปรับปรุงเขียนใหม่ เสร็จเมื่อใดผมจะส่งให้ท่านอาจารย์ตรวจดูอีกครั้งหนึ่ง ... หากท่านอาจารย์เห็นสมควรให้ผมแก้ไขเพิ่มเติมในแฟ้มของผมฉบับใด กรุณาช่วยบอกด้วย เพราะคงมีข้อขาดตกบกพร่องมาก”

3 De Vere Gardens
Kensington
London W8. 5AR.

14 $\frac{1}{2}$ mm $\frac{1}{2}$ 2526

การวัดผลสัมฤทธิ์

[illegible]

Carman Community Public Record Office to whom we have made
donations of the above mentioned material. We do not wish to be
reproduced in any form without our express permission. Such reproduction
without our written consent is prohibited. We warrant that the above
is a true and correct copy of the original. We warrant that the above
is a true and correct copy of the original. We warrant that the above
is a true and correct copy of the original.

๑. การดำเนินงานตามแผนงานโครงการและงานที่ได้รับมอบหมาย
 ๒. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๓. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๔. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๕. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๖. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๗. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๘. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๙. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
 ๑๐. การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

ส่วนบริเวณวัดป่าหมากแข้ง หน้า 40 มีพื้นที่ป่าไม้ที่ ส.ป.ป.ร.ขอ
ใช้สอยร่วมกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงดิบเขา ครอบคลุมพื้นที่
ส.ป.ป.ร.ขอใช้สอยร่วมกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงดิบเขา ครอบคลุมพื้นที่ป่าไม้
หน้า 109 และพื้นที่ป่าไม้ ส.ป.ป.ร.ขอใช้สอยร่วมกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงดิบเขา
ครอบคลุมพื้นที่ป่าไม้ 9 ส่วนของพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงดิบเขา และพื้นที่ป่าไม้

"The Director's role is to coordinate the field's work" and to "be on the
 ground"

[illegible]

உள்ளே இருக்கிற அந்த மரத்தின் கீழே

தொழில்நுட்பம்

John D. Brown

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ เขียนจดหมายถึงนายปรีดีเมื่อวันที่ 11 มีนาคม 2526 เพื่อขอเข้าพบในช่วงวันที่ 4-6 พฤษภาคม ศกนั้น เพื่อนำมาเขียนประวัติมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในโอกาสครบกิ่งศตวรรษ (27 มิถุนายน 2527)

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่านายปรีดีมีลมหายใจอยู่ถึงเพียงวันที่ 2 พฤษภาคม 2526 เท่านั้น

ສາທິດທາງດ້ານ
ພາສາສະໄໝ ພາສາ
11 ມີຄວາມ 2526

$\frac{1}{\sqrt{2}} \begin{pmatrix} 1 & i \\ 0 & 1 \end{pmatrix}$

กรมส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ: 1410

การมาของปีชวด พ.ศ. ๒๕๖๒ ที่เราได้ยินกัน
มาจนบัดนี้ และ : 9 ครั้งของการเริ่มต้น

[illegible]

วันที่ ๔-๕-๖ พฤษภาคม
ณ บ้าน : วัดท่าตึกเหนือ

$\rho_{11} \omega_0$ $12d$ $\rho_{12} \Gamma_1$ + ω_0 $\rho_{21} \Gamma_2$

๑๖๑๕๓ ให้ไปบอกนายจันทน์ของนายเจ้าท่า
น้อยธรรมมาภิบาล เพื่อจัดพิมพ์

Tomaravasa ၁၀၂ (၁၇ မ.၀
၁၅၁၇). အကြောင်း ၀၀၁၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀၀

๑) การทำหนังสือเวียน

1011 1011 1011 1011 1011
1011 1011 1011 1011 1011

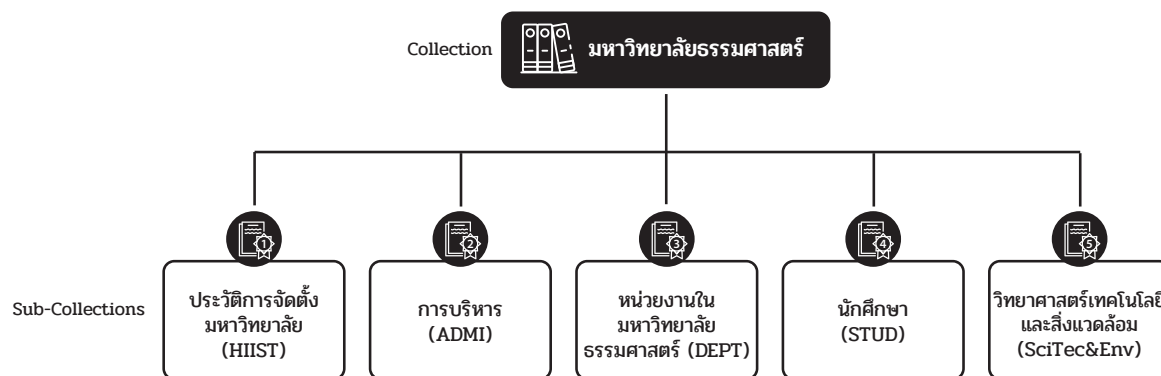
โครงสร้างเอกสาร ของหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กาญจนาภรณ์ จิตต์สง่า¹

หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ มีหน้าที่รับผิดชอบ รวบรวม และจัดเก็บเอกสารสิ่งพิมพ์ วัสดุ และสิ่งของที่มีคุณค่าของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษา ค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับประวัติของมหาวิทยาลัย ตลอดจนเหตุการณ์สำคัญ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปัจจุบันเอกสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เอกสารส่วนบุคคล และเอกสารมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

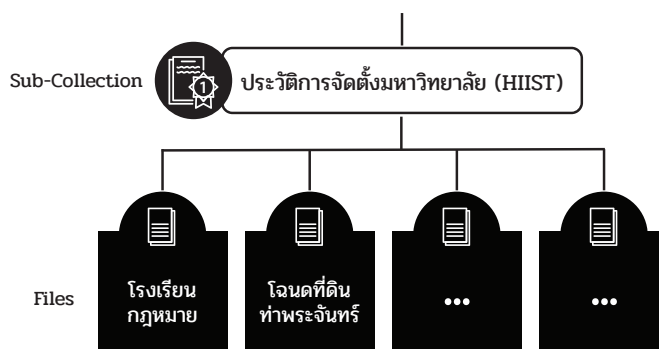
เอกสารที่เก็บไว้ในหอจดหมายเหตุ เป็นเอกสารที่ได้รับมาจากศูนย์เก็บเอกสาร กองบริหารศูนย์ท่าพระจันทร์ (กองกลาง) และตามหน่วยงานในมหาวิทยาลัย ได้แก่ คณะ วิทยาลัย สถาบัน สำนัก ซึ่งมีทั้งเอกสารของหน่วยงานที่ผ่านการประเมิน และเอกสารที่ไม่ได้รับการประเมิน ในกรณีที่เอกสารที่ไม่ได้รับการประเมิน หอจดหมายเหตุต้องประเมินคุณค่าเอกสารตามแนวทางการกำหนดอายุเอกสารกลางของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และระเบียบงานสารบรรณ สำนักนายกรัฐมนตรี ก่อนนำมาจัดเรียง

¹ ผู้ช่วยผู้อำนวยการหอสมุดแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปฏิบัติหน้าที่บริหารและควบคุมดูแลการดำเนินงานของหอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จากการศึกษาเอกสารที่ได้รับ สามารถวิเคราะห์แบ่งกลุ่มเอกสาร (Collections) ของหอจดหมายเหตุ ได้เป็น 5 กลุ่ม ดังนี้

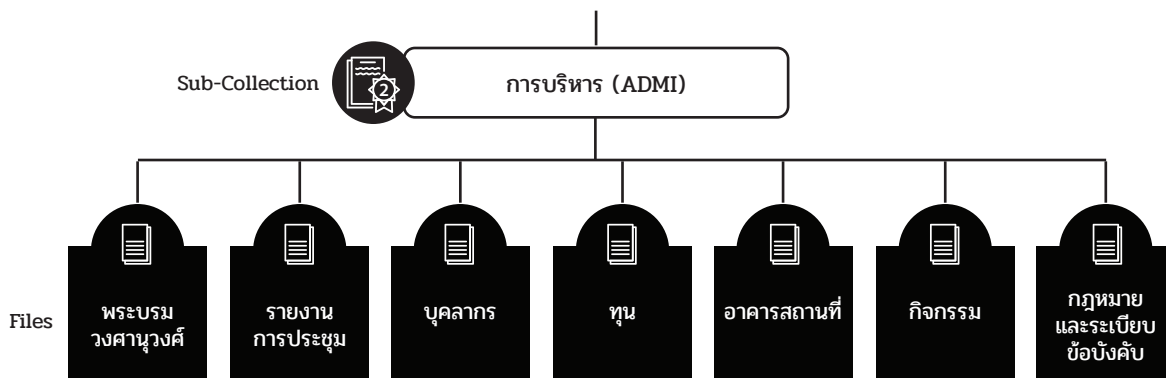
1. กลุ่มเอกสารประวัติการจัดตั้งมหาวิทยาลัย History ใช้ตัวย่อ HIST
2. กลุ่มเอกสารการบริหารงานมหาวิทยาลัย Administration ใช้ตัวย่อ ADMI
3. กลุ่มเอกสารของ คณะ วิทยาลัย สถาบัน สำนัก Department ใช้ตัวย่อ DEPT
4. กลุ่มเอกสารเกี่ยวกับนักศึกษา Student ใช้ตัวย่อ STUD
5. กลุ่มเอกสารเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมของมหาวิทยาลัย Science Technology and Environmental ใช้ตัวย่อ SciTec&Env

กลุ่มเอกสารชุดที่ 1 (HIST) ซึ่งเป็นเอกสารประวัติการจัดตั้งมหาวิทยาลัย ขณะนี้พบว่ามีเอกสาร 2 แฟ้มเอกสาร (Files) คือ

แฟ้มเอกสารชุดที่ 1 โรงเรียนกฎหมาย

แฟ้มเอกสารชุดที่ 2 โฉนดที่ดินท่าพระจันทร์

กลุ่มเอกสารชุดที่ 2 เป็นเอกสารเกี่ยวกับการบริหารมหาวิทยาลัย ประกอบด้วยเอกสาร 7 แฟ้มเอกสาร (Files) คือ

แฟ้มเอกสารชุดที่ 1 เป็นเรื่องเกี่ยวกับพระบรมวงศานุวงศ์กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น พระบรมราชาโหวาท พิธีพระราชทานปริญญาบัตร การทอดพระเนตรโชน รายพระนาม และการถวายปริญญาบัตร

แฟ้มเอกสารชุดที่ 2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับรายงานการประชุม ประกอบด้วยรายงานการประชุมคณบดี รายงานการประชุมคณะกรรมการบริหารมหาวิทยาลัย รายงานการประชุมของสภามหาวิทยาลัย

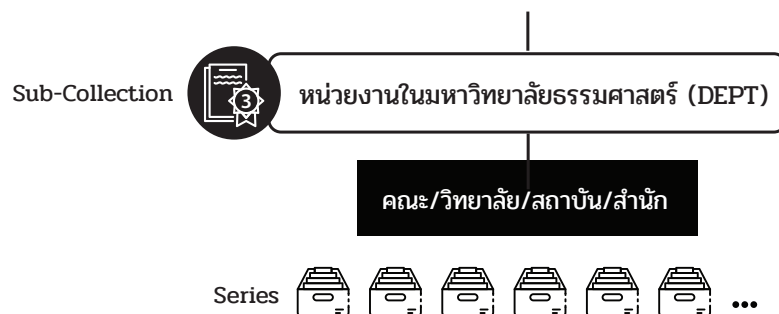
แฟ้มเอกสารชุดที่ 3 เป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคลากร ประกอบด้วยงานบริหารของมหาวิทยาลัยของนายกสภามหาวิทยาลัย อธิการบดี รองอธิการบดี

แฟ้มเอกสารชุดที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับทุน/รางวัล ประกอบด้วยทุนภูมิพล ทุนอานันทมหิดล และทุนอื่น ๆ ตามที่มหาวิทยาลัยได้รับเพื่อจัดสรรให้กับอาจารย์ นักศึกษา รวมทั้งบุคลากร

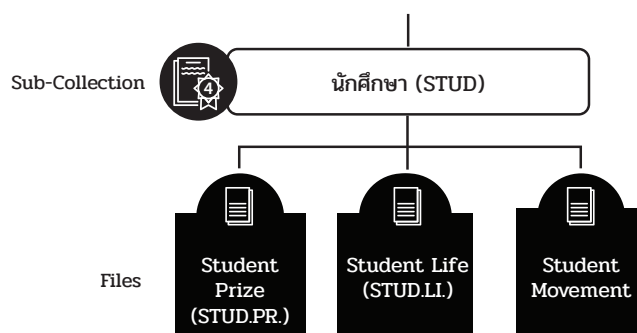
แฟ้มเอกสารชุดที่ 5 เป็นเรื่องเกี่ยวกับอาคารสถานที่/พัสดุ ประกอบด้วยการย้ายไปศูนย์รังสิต โฉนดที่ดินที่ไม่ใช่ท่าพระจันทร์ แบบแปลนการก่อสร้างอาคารต่าง ๆ

แฟ้มเอกสารชุดที่ 6 เป็นเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรม ประกอบด้วยการหล่อพระพุทธรูปประจำมหาวิทยาลัย กฐินพระราชทาน การจัดกิจกรรมวันสำคัญของมหาวิทยาลัย

แฟ้มเอกสารชุดที่ 7 เป็นเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายและระเบียบข้อบังคับ ประกอบด้วยคำสั่ง ระเบียบข้อบังคับ พระราชกำหนด พระราชบัญญัติ ประกาศต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย

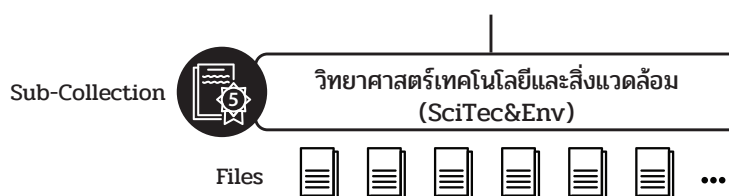

กลุ่มเอกสารชุดที่ 3 เป็นเอกสารเกี่ยวกับหน่วยงานในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประกอบด้วยเอกสารของคณะ วิทยาลัย สถาบัน สำนัก และจะมีตารางการให้รหัสของหน่วยงานต่าง ๆ

กลุ่มเอกสารชุดที่ 4 เป็นเอกสารเกี่ยวกับนักศึกษา ประกอบด้วยเอกสาร 3 ระดับชุด (Series) คือ

1. Student Prize เกี่ยวกับรางวัลที่นักศึกษาเข้าร่วมการประกวด
2. Student Life เกี่ยวกับชุมชนหรือชมรมของนักศึกษา
3. Student Movement เกี่ยวกับกิจกรรมหรือความเคลื่อนไหวของนักศึกษา

กลุ่มเอกสารชุดที่ 5 เป็นเอกสารเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม

สุดท้ายนี้ ขอเชิญชวนศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมบริจาคเอกสาร และสิ่งพิมพ์ที่เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เช่น ตำราเรียน โปสเตอร์ นิตยสาร และสิ่งพิมพ์ในมหาวิทยาลัยของชมรมนักศึกษาหรือกลุ่มอิสระต่าง ๆ มายัง

หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
อาคารอุทยานการเรียนรู้ป๋วย 100 ปี
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง ปทุมธานี 12121
E-mail: archihives.tu1991@gmail.com
LINE: หอจดหมายเหตุ มธ.

“ผลของการที่
ก่อสร้างไว้ดีแล้ว
ย่อมไม่สูญหาย”

